

Přestavba nebo přestrojení?	AZ [3-15]
Přitvrzený reformní kurs	Č. Císař [16-40]
Dopis J.Fojtíkovi	Č. Císař [41-44]
Když dva dělají totéž...	- hk - [45-47]
Vraťme se z oblak na zem	M. Hůbl [48-63]
Jak jsem dementoval AFP	M. Hůbl [64-65]
Zásady přebudování hosp. mechanismu v ČSSR - mohou něco vyřešit?	J. Hon [66-81]
"Nové myšlení" po akademicku?	J. Hon [82-85]
Pražské jaro 1968 a sovětská přestavba	Z. Jičínský [86-109]
Dopis Nadaci Charty 77	Vl. Kadlec [110-112]
Osučné následky stalinismu	L. Kohout [113-116]
Západní "kremlologové" o sovětském reformním vývoji	L. Kohout [117-120]
O počátcích režimu osobní moci v SSSR /K vydání I. dílu románu A. Rybakova "Děti Arbatu"/	L. Kohout [121-126]
Poznámky k práci K.Kříže "K podstatě a ohnisku perestrojky"	Č. Kožušník [127-128]
O jednom částečném dluhu J.Patočkoví a jeho odkazu	D. Neveseý [129-131]
Početný čin /o pekařovských studiích/	M. Otáhal [132-136]
Osmdesátiletý generál Legenda	J. Ruml [137-139]
Perestrojka	J. Ruml [140-141]
Kdy jsme začali zaostávat?	/ st / [142-151]
Adresováno M. Hůblovi	Za. Šulc [152]
Žertovné příhody mých zakázaných kolegů	O. Šulcová [153-156]

Generál, který toho mnoho věděl

V. Vrabec [157-166]

Čekání na zázrak

V. Vrabec [167-169]

Úcta k životu

J. Zvěřina [170-182]

Otevřený dopis
rektoru Karlovy univerzity

R. Zúkal [183-192]

Romantismus a realita ekonomiky

/interview s L.A. Abalkinem v polské Polytyce/ [193 - 197]

Copied from a type-written carbon copy (unbound sheets, A4), bound, continuously numbered and made available by DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and information purposes. Copyright continues to be held by each individual author and must be strictly observed. If clarification is required, please consult the Centre before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM, SCHWARZENBERG 6,
D-8533 SCHEINFELD, Tel. 09162/7761

Přestavba nebo přestrojení?	AZ
Přitvrzený reformní kurs	Č. Císař
Dopis J.Fojtíkovi	Č. Císař
Když dva dělají totéž...	- hk -
Vraťme se z oblak na zem	M. Hübl
Jak jsem dementoval AFP	M. Hübl
Zásady přebudování hosp. mechanismu v ČSSR - mohou něco vyřešit?	J. Hon
"Nové myšlení" po akademicku?	J. Hon
Pražské jaro 1968 a sovětská přestavba	Z. Jičínský
Dopis Nadaci Charty 77	Vl. Kadlec
Osudné následky stalinismu	L. Kohout
Západní "kremlologové" o sovětském reformním vývoji	L. Kohout
O počátcích režimu osobní moci v SSSR /K vydání I.dílu románu A.Rybakova "Děti Arbatu"/	L. Kohout
Poznámky k práci K.Kříže "K počstatě a ohnisku perestrojky"	Č. Kožušník
O jednom částečném dluhu J.Patočkovi a jeho odkazu	D. Neveselý
Podnětný čin /o pekařovských studiích/	M. Otáhal
Osmdesátiletý generál Legenda	J. Ruml
Perestrojka	J. Ruml
Kdy jsme začali zaostávat?	/ st /
Adresováno M. Hüblovi	Zd. Šulc
Žertovné příhody mých zakázaných kolegů	O. Šulcová

Generál, který toho mnoho věděl

V. Vrabec

Čekání na zázrak

V. Vrabec

Úcta k životu

J. Zvěřina

Otevřený dopis
rektoru Karlovy univerzity

R. Zukal

Romantismus a realita ekonomiky

/interview s L.A. Abalkinem v polské Polytyce/

Přestavba nebo přestrojení ?

Uskutečněná, dlouho plánovaná a netrpělivě očekávaná návštěva M. Gerbačova v ČSSR dodala poslední soubor informací nezbytných k posouzení situace Československa poté, kdy lednové plénum ÚV KSSS /1987/ potvrdilo nezvratnost mocenských změn uskutečněných v SSSR za dvouletého "panování" M.G. a trvání, ba akceleraci strukturálních přeměn sovětské společnosti, o jejichž cílové podobě se lze zatím jen dohadovat, ale které dnes již nepochybně míří dál než k pouhým "kosmetickým" úpravám současného stále ještě v podstatě stalinského modelu socialismu. M.G. svou představu "nového modelu" jistotně má /jeho kritika zastaralosti, nemodernosti představ o socialismu na úrovni 30. let to naznačuje/, ale s jejím souhrnným výkladem nespíchá.^{1/} Není jenom teoretik / i když, zaplať pánbůh, je těž teoretik či filozof, což je mezi čelnými politiky současného světa totéž co bílá vrána v ptačím světě - není náhodou, že právě tímto svým rysem zaujal M. Tatščerovou natolik, že s ním při své návštěvě v SSSR právě na filozofická témata debatovala o dvě hodiny déle, než bylo původně plánováno/, ale též a především politik, který jedná v určité konkrétní situaci, jeho jednání se dotýká konkrétních lidí i celých společenských skupin, z nichž každá má svůj úhel a "strop" vlastního vidění a chápání věcí, své vlastní zájmy, jichž se toto jednání tu více, tu méně, tu příznivě či nepříznivě dotýká, na čemž všem pak závisí i jednání těchto jedinců i skupin, to, zda politicky kroky schvalují anebo se jim staví na odpor, Ať už zjevný či skrytý.

1/ Nelze ovšem předpokládat, že touto cílovou podobou je přebudování sovětského politického systému podle některé západní varianty západního modelu pluralitní demokracie. Nejpravděpodobnější je, že se tu M.G. pokouší o určitou interpretaci a realizaci "autentického" Marxe a Lenina /akcent na všelidské hodnoty a rozvoj jedince připomíná prvního, způsob chápání demokracie v socialistické společnosti druhého/. Uvážíme-li, že k Leninovu pojetí demokracie patřila svoboda vytváření frakcí a právo menšiny, které - za určitých okolností, - jsou s to zaručit plynulé střídání vládnoucích garnitur, což patří ke klíčovým bodům plurality společenské demokracie, nelze jeho pokus, navíc doplněný prvky samosprávy, předem považovat za beznadějný /ostatně nelze nevidět, že model pluralitní demokracie založený na možném střídání dvou či více politických stran u moci neplní svou pozitivní roli ani tak tím, že by produkoval permanentní "účast pracujících na řízení" věcí veřejných, ale tím, že umožňuje "pokojně" vystřídat vládnoucí garnituru, která se neosvědčila.

Na rozdíl od teoretika, který se pohybuje v ideálním světě, politik funguje ve světě reálném. Jestliže kritériem kvality teorie je konsistentnost všech vazeb řešené problematiky, pak kritériem úspěšnosti politika je schopnost vytyčovat v každé situaci takové cíle a volit takové prostředky, kterým je společnost schopna v dané chvíli porozumět a absorbovat je. Politika je umění možného. Schopný politik-filozof se od politika-pragmatika či oportunisty, který z tohoto pojetí odvodil nepotřebnost dlouhodobých cílů a koncepcí, neliší tím, že by tuto povahu politiky nechápal, ale tím, že chápe schopnostx společenského organismu učit se z vlastních zkušeností /myšlenku, kterou nechápe dnes, je schopen pochopit a přijmout zítra/, a proto cíle a koncepce odvozené ze své filozofie, z teoretického poznání, do tohoto organismu nevyhrlí naráz, ale v dávkách pro něj v daném čase stravitelných.

Že si M.G. počíná právě takto jsem upozornil již v úvaze "Lidé, poměry a programy" /leden 1986/ na okraj nové redakce programu KSSS, jejíž nepřiliš zmodernizovaná /spíše jen chruščovovského fantazirování zbavená/ verze vyvolala tehdy silné zklamání a skepsi k záměrům M.G.: "M.G. jako programový realista dobře ví, že ~~xyx~~ chytrý politik, který chce od základu změnit dosavadní politickou strategii, prozrazuje o svých cílech jenom tolik, kolik je nezbytně nutné a kolik je s to společnost, či přesněji ty její síly, na nichž je politik závislý, v dané chvíli strávit, neboť jinak sám sebe vystavuje riziku, že padne dřív, než bude s to "meč k boji vytasit" / i u nás o tom od roku 1968 leccos víme, pro M.G. je však zřejmě mnohem poučnější případ N. Chruščova/."

A vskutku, kdo by byl uvěřil před sotva půldruhým rokem, bezprostředně pod dojmem nové redakce Programu, který heslo demokracie společnosti vůbec nezná, že za pár měsíců na to se A. Sacharov vrátí ke své práci v Akademii věd a bude moci do celého světa říkat, co si myslí, i když to vládě nebude moc příjemné, že po něm další desítky politických vězňů vyjdou z kriminálů, že se na pořad dne dostane samospráva včetně volby podnikových ředitelů, že sjezdy spisovatelů a filmarů proběhnou tak, jak proběhly, zakázané filmy poputují z trezorů do kin a zcenzurované knihy včetně Doktora Živaga se začnou vydávat, že nejen při volbách do sovětu ale dokonce i ve straně se začne vážně uvažovat /a někde dokonce už i prakticky aplikovat/ o možnosti výběru z většího počtu kandidátů atd.?

Tyto skutečnosti je nezbytné vzít v úvahu při hodnocení situace ČSSR po návštěvě M.G., která uzavřela vstupní kapitolu nesnadného díla restaurace čs. sovětských vztahů, tak těžce postižených brežněvovským vojenským potlačením "Pražského jara 1968", k němuž

gorbačovský "revoluční" program přestavby společnosti, telik připomínající právě podstatné rysy potlačeného čs. pokusu, nabídl novou historickou šanci a s ní i možnost, aby se i věci domácí obrátily k lepšímu.

Krok, který musel být učiněn, byl pro obě strany mimořádně těžký.

Pro M.G. bylo ČSSR po Afganistanu druhým nejtěžším dědictvím Brežněvovy doktríny o "internacionální odpovědnosti a pomoci" SSSR v "socialistickém táboře". ČSSR se tak stalo druhým prubířským kamenem toho, nakolik rozchod M.G. s touto doktrínou je opravdový, když navíc ještě onen první afgánský kámen zatím - přes nemalé úsilí - nedovoluje vynést jednoznačný soud.

Složitost čs. problému je ovšem jiná než složitost případu Afganistan. Nejen proto, že tam zuří válka a zde je mír. V ČSSR je u moci garnitura dosazená Brežněvem uskutečňující po téměř dvě desetiletí "normalizaci" podle vzoru brežněvovského SSSR. M.G. však brežněvovskou garnituru za jediný rok doslova "smetl" z politické scény, období jejího panství označil za éru stagnace i dalšími nelichotivými epitety a započal gruntovní "revoluční" přestavbu, která ze všeho nejvíce připomíná právě to, co brežněvovská čs. normalizační garnitura za vydatné "internacionální pomoci" tvrdě zlikvidovala. A nejen to. Po jistém váhání, když už je zřejmé, že M.G. není jen chvilkově zazářivší kometa, ale stálice na sovětském nebi, jsme svědky tu hbitějšího, tu váhavějšího, ale nakonec všeobecného "přestrojování" až dosud věrných a často bezmezně oddaných brežněvovců na neméně věrné a oddané gorbačevce. Přitom řadový čs. občan, zprvu udiveně a nevěřícně, ale stále pozorněji a s rostoucími nadějemi /někdy rodícími až fantastické představy o návratu Dubčeka a jeho garnitury/ upírá své zraky k Moskvě. Ani při tom ho však neopouští drsný švejkovský smysl pro humor, když paradox situace vyjadřuje vtípem a nejnovějším politickým heslu: "S M.G. proti KSČ." Nový paradox však platnost tohoto hesla brzy ruší, neboť náš občan zjišťuje, že po boku s ním, ba v jeho čele opět kráčí dosavadní vůdci s vysoko zvednutým praporem, kde velkými písmeny stojí psáno: Ať žije Gorbačov!

Jak se za této situace zachovat?

Prostá a v podstatě nepolitická logika občana vede k jedinému závěru: řekněte pardon, tehdy v srpnu 1968 to byl omyl, za který odpovídá tehdejší vedení, s kterým, jak víte, jsme se rozešli, vracíme vám vaše tehdejší vedení a teď společně, každý doma po svém, si bude dělat svou "perestrojku".

Logika politické úvahy představitele světové supervelmoci však tak prostá a jednoduchá není. První, co ho musí napadnout, je pevnost

sloupů, o které se v "socialistickém táboře" opírá. Jen se rozhlédněte: Polsko a ještě více Rumunsko potřebují spíše samy podepřít, než aby se někdo mohl opírat o ně. A NDR se ani moc divit nelze, že se do přestavby a "glasnosti" příliš nehrne, když za humny má takového konkurenta, jakým je prosperující NSR. A experimentující zadlužené Maďarsko? V Evropě zbývají už jen Bulhaři a ČSSR. Ta je v zahraniční politice stoprocentně spolehlivá, ekonomika není v krizi /i když s kvalitou toho, co nám posílají, nejsme právě nadšeni/, na Západě nejsou zadlužení a do spolupráce a integrace s námi se hrnou tak horlivě, že se ani moc nezdržují kalkulací, zda a kdy na tom vydělají či prodělají. A na naši perestrojku od nich slyšíme jen chválu a ujišťování, že to budou dělat také - už přijali "Zásady přestavby ekonomického mechanismu", připravují zákon o podniku a dokonce i o demokratizaci chtějí uvažovat. Co můžeme chtít více?

Pokusme se ale přesto uvažovat i o jiných alternativách. Představme si, že např. doporučíme, aby současná garnitura byla vyměněna /tuto představu nelze ani pro M.G. vyloučit, vždyť v Afganistanu, kde novému kursu na národní usmíření bylo sotva možné dodat věrohodnosti v čele s Karmalem dovezeným na sovětských tancích, taková změna provedena byla, přičemž jistě nikdo nepochybuje, že iniciátorem nového afgánského kursu nebyl Nadžíb, ale M.G./ .Kdo by pak měl zaujmout její místo? Někdo z mladší generace? Ale kdo? Má-li mít taková změna smysl, nesmějí to být političtí břidilové, ale lidé schopní vytvořit a realizovat koncepci, na jejímž základě budou s to získat určitou autoritu a podporu společnosti. O takových lidech "ze struktur" však nikdo neví doma, jak by to pak měli vědět v Moskvě? Že by se tedy vrátil Dubček a jeho tým, pokud ještě jeho členové žijí nebo neemigrovali? Co to však s čs. společností udělá? Ostatně - kdo ví, jak by to bylo v osmašedesátém dopadlo, kdybychom nepřišli, byl tam Pěkný zmatek, vždyť měli 17 /?/ mládežnických organizací...

Pokud by vůbec některá z těchto variant byla reálná, přinášela by jen rizika a žádné jistoty.

Naproti tomu kontinuita garnitury, která udržela klid a jistou "prosperitu" v zemi i při realizaci tak nepopulárního kursu, jakým byla brežněvovská "normalizace" /čímž prokázalo jistou kvalifikaci/, a která se nyní zaváže k uskutečňování "perestrojky", je vlastně spojena s jediným rizikem - že obyvatelstvo tomuto obratu zprvu neuvěří. Cožpak to ale nemůže spravit čas? Nevzpomínáte, že Kadára po roce 1956 celý národ nenáviděl a za pár let s ním byl už "jedna

ruka"?

A tak nakonec výběr z možných alternativ nebyl pro M.G. ani tak moc těžký. Problém byl spíše v tom, jak to provést prakticky při minimálních ztrátách na vlastní prestiži. Než však pouvažujeme o tom, musíme zvážit možné alternativy chování strany druhé.

Pro čs. vedení a pro G. Musáka zvláště, byla nová situace ještě mnohem obtížnější. Vzato objektivně, nový kurs M.G. je postavil do role mouřenínů, kteří splnili svůj úkol a měli by odejít. Kterýpak politik však odchází ze scény dobrovolně /byly-li některé pověsti z konce roku 1986 pravdivé, tak přeci jen i o této alternativě několik členů vrcholného vedení uvažovalo, neboť tehdy se mohlo zdát, že odejít dobrovolně včas by mohlo být výhodnější, než pozdější odchod vnučený/?

A tak byly již jen dvě možnosti další. Ta první byla spojena s nadějí, že "Gorbačovova "revoluce" skončí neúspěchem, ať už proto, že bude odpůrci svržen /na tuto alternativu zřejmě dlouho sázeli ti, kteří jej v kuloárech označovali za ještě většího dobrodruha, než byl Chruščov a přirovnávali jej ke kometě, která na chvíli zazáří a ^{brzo} západne/, anebo proto, že "revoluce" zůstane jen v deklaracích a život půjde "reálně" dál jako dosud. Druhá alternativa naopak vyžadovala "postavit se do čela hnutí", prapor normalizace vyměnit za prapor přestavby a vykročit s ním v jednom šiku k novým zítřkům.

Pohlédneme-li zpět na uplynulé dva roky "vlády M.G." zjišťujeme, že vlastně až do konce minulého roku naprostá většina čs. vedení počítala spíše s alternativou první a proto vyčkávala, její "prosovětské" chování nepřekračuje normy z brežněvovské éry /zvýšený zájem o další "zdokonalování" ekonomického mechanismu v tomto období vyplývá spíše z narůstajících problémů domácích prokazujících totální selhání "Souboru opatření"/. Za celou tuto dobu můžeme zaznametnat jen tři výjimky:

První a po celé dva roky jediná je veřejné bezvýhradné přivítání nového kursu sovětského vedení předsedou federální vlády L. Štrougalem ve známém košickém projevu 5.4.1985, tedy pár dní po nástupu M.G., jehož znění může on sám právem označovat za prorokské: "Řekl bych, že to vyžaduje - při respektování veškerých principů socialismu - přehodnotit některé naše názory a koncepce tak hluboce, že si to ani sami zatím nedovzpeme představit." Od té doby je mnohokrát zopakoval, dvakrát dokonce v zašifrované polemice s ideologií J. Fojtíkem /odmítnutí snah po udělování všelijakých "ismů" těm, kdo se pokoušejí o nové, tvůrčí myšlení/ a V. Bilákem /projev na Rativu v pražské Lucerně 3.3.87/.

Na druhé vybočení z řady bylo třeba čekat půldruhého roku po nástupu M.G. - do říjnového vystoupení /1986/ J.Fojtíka na plzeňském aktivu propagandistů. Až do té doby za hlavní svou starost považoval tento ideologický tajemník ÚV KSČ obhajobu "Poučení", tohoto základního zákoníku brežněvovské normalizace, na kterém "jeho" garnitura vybojovala svoje mocenské postavení, a Gorbačovovu snahu o reformu interpretoval jako krok, který už "my" máme dávno za sebou. Znalost poměrů z několikaletého pobytu v SSSR, kde v 50. letech studoval, historie vzestupu a pádu N. Chruščova provázená osobní zkušeností z té doby, jak je riskantní stát se v komunistické straně buřičem /za což byl tehdy též potrestán a definitivně vyléčen z mladistvého radikalismu/, zážitek z "Pražského jara", které jej vyvrhlo /aniž jej existenčně či jinak postihlo neboť místo novinářské práce mu umožnilo vědecky pracovat ve výzkumném ústavu/, zatímco příchod vojsk mu otevřel cestu k politické kariéře, to vše z něj učinilo přesvědčeného "reálného socialistu", kterému celoživotní zkušenost dlouho bránila uvěřit, že by nějaký M.G.M mohl být něčím víc než jen na chvíli zazářivší kometou na sovětském politickém nebi. Události půldruhého roku, kdy M.G. uskutečnil "kádrovou revoluci" nejen ve vrcholném vedení ale i ve značné části státnického a státního aparátu "nahore" i "dole" a tak potvrdil pevnost nové mocenské garnitury, však tuto nevíru nahledaly a zkušený politický profesionál začal chápat, že hrozí nebezpečí z prodlení.

Jeho přihlášení se ke kursu M.G. má však jinou kvalitu než obdobný krok L. Štrougala. Není bezvýhradné, zdůrazňuje čs. specifika /ač po celé normalizační i období právě on klade největší důraz na obecnou platnost "zákonitostí socialismu", jak je reprezentují sovětské, t.j. brežněvovské zkušenosti, a nezbytnost "zásadní přestavby" formuluje zcela ve stylu poslední čínské císařovny, když s ohlášením připravovaných reform zнову odsoudí někdejší reformátory jako škůdce a podvratníky.

O třetí výjimku se postaral V. Bilak. Jeho dost neobratně zakrývané odmítnutí nového ~~k~~ kursu M.G., interpretovaného jako sovětské specifikum /z těchto úst, jež zatím znala jen obecnou platnost sovětských zkušeností, to znělo obzvlášť "přesvědčivě"/, nikoho nepřekvapilo. Bylo nepochybně upřímné, vyjadřovalo autorovo bytostné "já".

G. Husák, hlavní aktér započatého dramatu s otevřeným koncem, však stále neprozrazoval své úmysly, což iritovalo veřejnost a zřejmě nemálo znervozňovalo jeho partnery. Právě on, který si v srpnu 1968 a bezprostředně po něm počínal tak energicky, rozhodně a bez jediného zaváhání, právě on se nyní tvářil, jako by se nic nestalo. Že by už

věk /je mu přece jen o 18 let více než tehdy/ vykonal své?

Teprve návštěva M.G. definitivně potvrdila, co již projev G.H. na březnovém plénu ÚV KSČ naznačil: neoprávněnost takových pochybností. Ukázalo se, že G.H. měl "svůj plán pro každou situaci" a že varianta pro onu, která skutečně nastala, byla předmětem vzájemné, oboustranné dohody s M.G. Zdá se, že dnes je možné pokusit se rekonstruovat vznik i hlavní rysy tohoto plánu.

Situace G.H. v srpnu 1968 byla zcela jiná než ještě dříve po nástupu M.G. Tehdy doslova každá hodina rozhodovala o tom, jaké kdo zaujme místo v pořádání věcí v pokupačnické ČSSR a jaký vliv ~~garnitura~~ ~~ry~~ kdo na něj bude mít. G.H. jako nejzkušenější politik tehdejší reformní garnitury /ano, nezapomínejme, že tehdy ještě patřil k reformátorům nejhorlivějším/ to pochopil a podle toho též jednal - rychle, rozhodně, bez skrupulí. V čem byl úspěšný a v čem ne, o tom jsem podrobněji pojednal již před deseti lety ve studii "Situace ČSSR po Chartě 77".

Tentokrát tomu bylo zcela jinak. Každý spěch mohl znamenat, že bude vsazeno na nesprávného koně. Zjeměna tolik odkládané "kádrové" plénum ÚV KSSS varovalo, že boj o nový kurs není dobojován a nabádalo ke zdrženlivosti /příliš časté obraty přece jen politikevu reputaci nepozvednou/. Teprve zpráva, že se toto plénum uskuteční a že to bude gorbačovovo plénum, které bude znamenat další prohloubení a akceleraci jeho nového kursu, mohlo být považováno za signál, že nastala hodina H, kdy už nelze dále vyčkávat, a kdy je třeba začít jednat. Zdá se, že na pražský Hrad tato zpráva dorazila /samozřejmě, že zatím jen vnitřní cestou pro zasvěcené/ koncem minulého roku, a že k ní byl přiložen i projekt zákona o podniku, který - pokud jde o demokratisaci - se ukazoval být ještě mnohem radikálnější než jeho dávný a tvrdě zatracený čs. předchůdce z roku 1969, když dokonce počítal nejen s volbou ředitelů, ale všech vedoucích až po ministry a brigádyry.

Teď poprvé od nástupu M.G. začalo hrozit nebezpečí z prodlení. Že to G.H. pochopil a začal jednat neméně rychle a rozhodně jako před 18 lety, lze usuzovat z toho, jak se vyvíjely přípravy "Zásad" přestavby čs. ekonomického mechanismu. V procesu, původně rozvrženém na dlouhé období /teprve koncem roku 1987 se počítalo se zveřejněním projektu/, ve kterém se hlavní akcent kladl na postupnost změn, jejichž předpokládané kvality se od jedné varianty k druhé zhoršovaly a hrozily se zcela rozplynout v "demokratickém" připomínkovém řízení "resortů", nastal právě na přelomu roku náhlý zvrát. Na místo postupnosti se na první místo dostala naléhavost, rychlost, ba větší radikálnost změn a k zveřejnění projektu došlo již pár dní po Novém

roce. Je zřejmé, že "Zásady" měly dostat punc díla vzešlého z vlastní vůle domácí a nikoli kopie vynucené zahraničním vzorem /viz Fejtíkova teorie "kontinuity"/, proto musely být zveřejněny ještě před lednovým ÚV KSSS.

Březnové plénum ÚV KSSČ, první po "kádrovém" plénu ÚV KSSS, pak skýtá G.H. příležitost k tomu, aby se poprvé veřejně vyznal jako zánícený gorbačevce a reformátor: připravovanou přestavbu ekonomického mechanismu označuje dosud zakázaným termínem "reforma" a nadneseně ji charakterizuje jako "od znárodnění největší zásah do systému řízení hospodářství", vytyčuje úkol do 15. června /hle, jaký spěch po osmnáctileté nečinnosti/ připravit návrh zákona o podniku, při jehož koncipování je třeba se "zamyslet" i "nad postavením pracovních kolektivů včetně velitelnosti vedoucích hospodářských pracovníků" /jak vidět, na "Poučení" lze zapomenout/, ba dokonce i nad tajnými volbami ve straně. "Radikálnost" tohoto vystoupení G.H. ještě vynikne v porovnání s vlastním obsahem jednání pléna věnovaného vědecko-technickému rozvoji, když dlouhatánská zpráva, přednesená k tomuto tématu M. Jakešem, je koncipována tak staromódně, že dokonce zapomíná, že již schválené "Zásady" pro přebudování ekonomického mechanismu pojímají tuto problematiku značně dolišně /k tomu se však ještě vrátíme/.

A v té době také, jak je na plénu oznámeno, jsou již přípravy na návštěvu M.G. v plném proudu. Zvolený okamžik se zdá oboustranně vhodný jak z hledisek vnitropolitických /postavení M.G. je zřejmě pro nejbližší léta neotřesitelné a progorbačovský kurs čs. vedení je jednoznačně a bez výhrad deklarován/, tak i mezinárodních /předchozí jednání E. Ševčarnadzeho a ministra obrany Sokolova připravila půdu k tomu, aby se čs. veřejností nestrávený pobyt sovětských vojsk začal redukovat v rámci evropských odzbrojovacích jednání, aniž by přitom bylo třeba připomínat neblahé okolnosti jejich někdejšího příchodu./

Zdá se však, že už dávno před tím, zřejmě při osobním listopadovém /1986/ setkání v Moskvě, přesvědčil G.H. svého partnera, že právě on je jedinou vhodnou osobou, která může převést ČSSR z brežněvovské normalizace do gorbačovské "perestrojky" /známý projev tajemníka ÚV KSSS Medveděva, který poprvé zřetelně vyjádřil plnou podporu nového sovětského vedení mocenskému statu quo v ČSSR, a který zde vyvolal takové rozladění, byl v tomto směru prvním signálem/.

Nebylo to zřejmě ani tak moc těžké. G.H. mohl snadno prokázat, že do příchodu vojsk patřil k nejradikálnějším reformistům /je např. známo, že ve sporu o cenzuru se vyslovoval pro její úplné zrušení o-

proti těm, kteří chtěli zachovat alespoň cenzuru následnou/. Mohl prokázat, že i po okupaci chtěl pokračovat v "polednové politice" v rozumných mezích a svést na Brežněva, že mu v tom zabránil, ač skutečně v tom ještě větší roli sehráli příslušníci domácího "zdravého jádra", nejmenovaní ale známí "zvatelé", kteří byli brežněvovštější než Brežněv, ale protože byli jeho hlavní oporou, měli volnou ruku a stali se hlavním faktorem toho, že se G.H. nestal čs. Kadárem, ale neúprosným normalizátorem /podrobněji o tom viz studii "Situace ČSSR po Chartě 77"/ - o těchto "detailech" se však tentokrát sotva mluvilo. Proč tedy neuvěřit, že "perestrojka" bude v ČSSR ve správných rukou, když vnější odpor se změnil v přímou podporu, ba v zářný příklad?

A potom - pokud jde o samotného G.H. - není to jedinečná příležitost, jak napravit pošramocenou pověst "hlavního normalizátora" a rehabilitovat se před "odehodem do dějin"? Odlesk svatozáře charismatické osobnosti M.G., z jehož vůle se tak stane, pak může tento politický manévř postavit do poněkud lepšího světla, než jaké sám vyzařuje.

Těžší se asi mohl zdát sám příchod M.G. - doma velkého reformátora a likvidátora brežněvovské garnitury - do země, kde dosud dlí brežněvovské tanky, které sem před 18 lety přijely obdobné reformy potlačit a kde "perestrojka" má být svěřena lidem dosazeným Brežněvem. Že M.G. zřejmě do ČSSR na svou první návštěvu /krátké zastavení cestou ze Ženevy nemůžeme počítat/ nepřicházel bez obav, nechtěně prozradil na závěr návštěvy sám G.H., když v rozhovoru s redaktorkou RP uvedl: "A také sám soudruh Gorbačov, jak se vyjádřil, byl do konce překvapen tak milým, přátelským a soudružským přijetím do všech lidí, se kterými se u nás během své návštěvy setkával". Není divu, zážitek z jeho první návštěvy v roce 1969, kdy - jak sám řekl při jedné besedě - "se k nám i dělníci obraceli zády", byl jistě nezapomenutelný.

M.G. mohl vlastně spoléhat jen na svůj věhlas, osobní šarm a politickou obratnost při ptoplouvání mezi Scyllou a Charybdou reality minulosti /rok 1968/ a zatím víc slibované než reálné budoucnosti /přestavba/. Třeba konstatovat, že znovu /po kolikáté už za pouhé dva roky svého "panování"/ prokázal své mistrovství. Ty první dvě vlastnosti, které především platí na "lid obecný", uplatnil v míře vrchovaté. V tom dalším pak dosáhl jeho výkon možného maxima: o roce 1968 nepomlčel, nedělal ze sebe pokrytce a netvářil se, jako by nebyl, vynechal jej však v oficiálních projevech, jejichž hlavní náplní byla "perestrojka", zmiňoval se o něm jen jaksi na okraj při svých setkáních na ulici jako o věcech už dávno minulých a překona-

ných. Nemluvil ani o kontrarevoluci, pravičáckých či agentech CIA, zmínil se jen o "zmatku" /což není tak daleko od pravdy/, aniž vyloučil ba dokonce přímo naznačil - viz jeho výrok o tíži, kterou "vzal soudruh Husák na svá bedra" - že se o něj zasloužily obě strany /což je také fakt, i když jistě nemůže být sporu o tom, kdo hlavně/. Ještě zajímavější byl však důraz, který hned při prvním "setkání s lidem" na pěší zóně v Praze položil na střídání generací: "Vy mladí budete muset brzy vzít vše na svá bedra /vida, opět ta bedra/, převzít štafetu... Společnost si vždy musí připravit důstojné nástupce". Kdo by s tím v ČSSR nesouhlasil /kromě těch, kteří by měli být brzo vystřídáni/? Pozoruhodné je, že přitom tento dialog se "studentem a dalšími hlasy" se v přímém vysílání televize nevyskytl, mohli jsme si jej přečíst až druhý den v novinách. Kdo ví, jak se dělá veřejné mínění, nemůže vyloučit, že televizní redakcí vypuštěné či nezachycené záběry byly na přání sovětské strany dodatečně zařazeny alespoň do tisku, pokud vůbec pro něj nebyly "vyrobeny" s ohledem na "public relations". To však není důležité.

Rozhodující je, že M.G. opouštěl ČSSR na výsost spokojen, v podstatě bez újmy na své pověsti a popularitě /újmou utrpěli jen naivkové, kteří čekali, že zde "udělá pořádek"/, ponechává osud "perestrojky" v rukou G.H. a jeho týmu, kterému v závěru návštěvy na bratislavském letišti jenom připomněl: "... dnešní Československo je vyspělou zemí. Neznamená to však, že již můžeme být spokojeni a usnout na vavřínech. Neradím vám to, protože my jsme to nedávno prožili a nyní musíme pořádně přidat."

Cožpak jsme to ale my neprožili též? Dokáží však staronoví kormidelníci s kormidlem, které jim zůstalo v rukou, zacházet tak, aby naše lodička byla s to "pořádně přidat"? Jaké jsou vůbec možnosti a meze přestavby s týmem, který takřka dvě desetiletí byl vrehovatě spokojen sám se sebou a podřimoval na "vavřínech" normalizace?

Návštěva M.G. potvrdila, že hlavní role v dalších jednáních pokračujícího čs. dramatu s otevřeným koncem, kterému neustále hrozí zvrtnutí v tragikomickou frašku založenou na převlékání jednájících postav, byla přidělena G.H. a ten ji zřejmě rád přijal. Mýlí se však ti, kteří z toho vyvozují, že osud společenské přestavby je tím již zcela zpečetěn a že situaci plně vystihuje vtip o správném českém překladu ruského termínu "perestrojka" jako přestrojení. G.H. sotva podlehl iluzi, že jeho dosavadní role hlavního normalizátora mu zaručuje odchod do dějin jako kladného hrdiny, ač právě něco takového nepochybně patří k jeho ctižádosti. Převzetí role hlavního reformátora však takovou šanci nabízí, ano, její úspěšné sehrání by dokonce dovolilo zpětně zdůvodnit i roli předchozí. S

fyzickými i duševními silami G.H. by to muselo být velmi zlé, kdyby se o využití takové historické šance nepokusil. Nároky na dobrý výkon v takové roli jsou však těžké, přetěžké, tím spíše, že v 74 letech není času nazbyt a mlýny společenských přeměn pracují tak špatně.

Ano, prvním a hlavním problémem G.H. je on sám, jeho myšlenková kapacita a politická odvaha. Objektivní podmínky jsou pro něho mimořádně příznivé. "Zdravé jádro" brežněvovských zvatelů, po srpnu 1968 tvořící hlavní politickou sílu vnitropolitického vývoje, která tehdy určila i akční prostor G.H., přišla o svou zahraniční podporu a tím i o svou "váhu" v určování domácí politiky. Se zahraniční podporou mohou dnes naopak počítat prerreformně laděné síly. Objektivně je potenciálním spojencem G.H. v roli hlavního reformátora spíše Štrougal než Bilak. Subjektivně není handicap G.H. proti M.G. dán jen věkem. Ani nedostatek vlastní filozofické koncepce by nemusel být na závadu, gorbáčovské epigonství by bylo pro začátek u nás revolučním činem. Avšak politická odvaha? Může si G.H. troufnout rozejít se tak rychle a energicky s domácími brežněvovci, jako to udělal M.G.? /Morální zábrany, jak již víme z některých jeho minulých rozhodů či opětných "sbratření", tu zřejmě nebudou padat na váhu/. A jestliže si to netroufne, může počítat s jejich převýchovou v opravdové, přesvědčené reformátory?

Všechny dosavadní zkušenosti zatím hovoří proti tomu.

Vezměme jen představbu ekonomického mechanismu, v jakých porodních bolestech se rodí, vzbuzujících oprávněné obavy, že novorozenec bude opět jen neduživým mrzáčkem. Urychlené zveřejnění "Zásad", sledující výlučně již zmíněný politický cíl, neotevřelo cestu k diskusi, vše se peče za zavřenými dveřmi, dokonce i za minimální účasti "teoretické fronty", pod obrovským tlakem byrokratických resortních aparátů, které mají "všechnu moc v rukou" a zuby nehty si ji brání. Závažná odborná problematika, jejíž řešení ovlivní čs. vývoj na další dlouhá léta, je předmětem masovského boje, či přesněji politikářských intrik, kde jedinou motivací jsou nejnižší osobní zájmy a sebezáchovné pudy po přežití, na zachování statu quo.

I při pohledu z dálky lze rozeznat dvě rozdílné "dílny", ve kterých se rodí odlišné materiály. Porovnejme např. "zásady", zrozené v dílně Štrougalově, které přes nejednu výhradu přece jen prozrazují upřímné úsilí o hlubší proměnu mechanismu fungování ekonomiky, se "Zprávou" k urychlení vědeckotechnického rozvoje z březnového zasedání ÚV KSČ, pocházející zřejmě z dílny aparátu ÚV KSČ, jehož hlav-

ním dodavatelem rozumu jsou resortní ministerstva: neekonomický, technokraticko-byrokratický způsob myšlení, jež následky vydává za příčiny a jako prapříčinu všeho vidí jen neochotu "těch dole" řídit se moudrými pokyny a směnicemi centra, které jako tibetské mlýnky po desetiletí omývají stále tytéž "modlitby", myšlení, pro které jako by "Zásady" neexistovaly.

A nyní si představme, že - jak vyplývá z harmonogramu zveřejněného v Hospodářských novinách - konkretizaci těchto zásad mají opět v rukou především různé "resorty", z nichž mnohé by při důsledné ekonomické reformě neměly důvod pro další existenci. Jak to asi dopadne?

Zatím v tajnosti se rodí i zákon o podniku. Pravda, sovětský příklad tu představuje jistý nátlak. Kdybychom však i předpokládali, že se podaří připravit dobrou variantu, nesetkali se s méně dobrou, důslednou reformou mechanismu fungování ekonomiky, ztratí i zákon o podniku půdu pod nohama.

A což teprve demokratizace společnosti! V ekonomice je přestavba i v nejvlastnějším zájmu současného vedení, neboť pro charakteristiku jejího současného vývoje je stále aktuálnější dávný "leninský" titulek "Hrozící katastrofa a jak jí čelit?" Opravdová demokratizace společnosti a zájmy vládnoucí garnitury však už navzájem zdaleka tak neharmonují. Proto není divu, že už sám G.H. v projevu na březnovém plénu uvedl tolik výhrad a omezení /vše se musí dát pod pevným vedením strany, základem demokratizace má být i nadále existující institucionální struktura organizace společnosti, nad tajností voleb se bude třeba teprve zamyslet atp./, že je opravdu důvod k otázce, co se tu vlastně bude přestavovat? Je snad předobrazem demokratizace to, co se krátce před návštěvou M.G. odehrálo v odborech, kam byl pár týdnů před jejich sjezdem vedením strany dosazen člověk, který v životě v odborech nepracoval /jistě k velké, ale veřejně neprojevené nelibosti čelných odborářských byrokratů považujících se za stokrát legitimnější dědice uprázdněného trůnu/, aby byl pak "demokraticky" a jednomyslně na sjezdu zvolen? Anebo sjezdy tvůrčích svazů, kde dokonce i ti, které události v SSSR vystrašily natolik, že "toho chtěli nechat", dostali jako stranický úkol dát se znovu zvolit /např. sjezd spisovatelů/?

Ale i kdybychom připustili, že "po Gorbačovovi" projeví G.H. snahu řešit tuto problematiku doopravdy, je možné uvěřit, že by to mohli dosavadní normalizátoři přežít? Tomu přece především oni sami uvěřit nemohou, příliš dobře znají sami sebe a svou "kvalifikaci", která jim pro opravdovou demokracii žádnou šanci na přežití nedává.

Je ovšem třeba vysoce ocenit, že i v těchto poměrech se ve "struk-

turách" najdou lidé, kteří neváhají riskovat a využívají každou příležitost, aby při připravovaných řešeních uplatnili gorbačovské myšlení. Zdá se však, že přesila desetitisícových zástupů byrokratických aparátů je stále ještě příliš veliká, než aby ji dokázali plně přemoci, takže všem připravovaným reformám hrozí, že se buď zcela rozplynou, anebo budou polovičaté, což zaručuje jejich neúspěch. Toto nebezpečí je o to větší, že i mnoho těch, jejichž myšlení je proreformní, to na sebe zatím prozradit nehodlají a vyčkávají, neboť na úspěch reformy zatím nevěří a historická paměť jim připomíná, že předchozí reformátoři jsou stále ještě zatracováni a dodnes žijí v ghetu, do kterého byli vykázáni.

A přitom zatím nenacházíme žádnou známku toho, že by se G.H. jako hlavní reformátor chtěl ^{právě} o tyto lidi opírat, pokud vůbec o jejich existenci ví. A tak právem vznikají pochybnosti, zda si je vlastně vědom, co převzatá role skutečně obnáší.

Sehrát úspěšně roli velkého reformátora může však přece pouze osobnost vybavená vedle realismu též jistou dávkou idealismu, ano, revolučního romantismu. Právě tyto vlastnosti, jejich symbioza, činí dnes z M.G. hlavního hrdinu nejen domácí, ale i světové politické scény. Zdá se, že podobné buňky se ve struktuře osobnosti G.H. nevyskytují. Je příliš jenom realista, dovedný hráč s figurkami na politické šachovnici, chápající politiku jako umění vyhrávat jednotlivá mocenská střetnutí, v čemž už od mládí projevuje jisté mistrovství /připomeňme např. jeho významnou roli v porážce slovenské nekomunistické většiny v předúnorovém ČSR, dosažené ovšem za vydatné pomoci pražského centra/.

G.H. nyní opět vyhrál jednu mocenskou bitvu. Co si však se svým vítězstvím počne? Není to Pyrhovo vítězství? Nepovedená reforma může mít jediný výsledek: do dějin nebude odcházet jen jako ztroskotavší normalizátor, ale i jako ztroskotavší reformátor.

Potom ovšem už tak dlouho neřešený a proto "přezrálý" problém společenské přestavby ČSSR zůstane pro někoho jiného. Kdo to bude, a jakým způsobem toto řešení uskuteční, to jsou otázky, na které dnes sotva kdo může odpovědět. Čím později k tomu dojde, tím to bude těžší a pro celou společnost bolestivější.

Přitvrzený reformní kurs

Napjatě očekávaná a sledovaná návštěva M. Gorbačova v Československu skončila a všichni máme o čem přemýšlet. Ti nahoře i ti dole. U nás doma i v zahraničí. Co lze hodnotit už nyní a co se projeví až později? Aniž máme dostatek informací o důvěrných jednáních, pokusím se z toho, co bylo zveřejněno, odhadnout některé závěry.

Předně, co bychom měli v průběhu návštěvy a postojů obou stran zaregistrovat?

1/ KSSS půjde vytrvale, energicky, houževnatě po linii hlubokých reforem sovětského zřízení ve všech jeho aspektech, politickém, ekonomickém, sociálním, duchovním, atd. Ráz těchto reforem postupně teprve krystalizuje, jak nabírají na šířce a ~~xxx~~ hloubce. Na překážky reaguje vedení strany stupňovaným dynamismem.

2/ SSSR upevňuje své vůdčí postavení v socialistickém společenství. Znásobeným rozvojem všestranných vztahů uvnitř společenství směřuje k nebývale pevnému stmelení jednoty členských zemí VS a RVHP. Přitom každá socialistická země, začleněná do společenství, dostává záruky, že ve svém vnitřním vývoji má nejširší možný prostor pro řešení problémů své společnosti. Žádá se ovšem, aby respektovala dohody a závazky vůči ostatním zemím a dbala společných zájmů.

3/ Mezinárodně politické podmínky rozvoje socialismu zabezpečuje zahraniční politika mírového soužití a spolupráce. Usiluje o postupné kontrolované odzbrojení, urovnání lokálních konfliktů a rozvinutí rozsáhlé spolupráce při řešení globálních problémů lidstva. Zvláštní důraz klade na uspořádání vztahů v Evropě.

4/ Vedení KSČ a osobně G. Husák dostali jasná ujištění o sovětské podpoře při řešení otázek československého socialismu, když se předtím toto vedení vyslovalo pro podporu sovětské perestrojky a vyjádřilo vlastní záměr jít touto cestou také u nás. Gorbačov kladně ocenil Husákovu nelehkou úlohu vyvést Československo z krize a na dráhu pozitivního vývoje. Naproti tomu se nevyslovil o kvalitě našich reforem z konce 60. let, ani ke vstupu vojsk v srpnu 1968. Mlčel také o Poučení a o osudu postižených reformátorů. Označil prereformní období za "obtěžné", kdy jsme získávali "těžké zkušenosti".

5/ Na Slovensku Gorbačov vysoce ocenil jeho rozvoj v uplynulých 40 letech. Zasluky o to přičetl národnostní politice KSČ, slovenským komunistům a práci slovenského lidu. J. Lenárt řekl, že vzorem při výstavbě Slovenska bylo "tvorivé uplatnění sovětského příkladu". O přínosu českého lidu nepadlo ani slovo.

Výsledky návštěvy dávají dost podnětů k zamyšlení, prověření na -

šich dosavadních postojů k situaci a výhledům Československa a k jejich případnému zkorigování. Nelze přehlížet reálná fakta a tonout v iluzích.

Sovětská přestavba

Vedení KSSS v čele s M. Gorbačovem je odhodláno rozvíjet přestavbu sovětského zřízení sice postupně, ale stále hlouběji a důsledněji až po cílové řešení. Chce vytvořit moderní socialismus, který by reprezentoval skutečně přitažlivý model vyspělého společenského zřízení na základě demokratické samosprávy lidu, trvalé efektivnosti národního hospodářství, dostatku hmotných a kulturních statků, vyspělého duchovního života všech národů SSSR. Po překvapivém vytyčení demokratizace na zasedání ÚV KSSS v lednu t.r. ohlásil Gorbačov v Praze přípravu nového zasedání s programem ucelené ekonomické reformy.

Je nasnadě otázka, ostatně již vyslovená samým Gorbačovem, zda se tempo přeměn nepřehání, zda snaha dosáhnout rychlých úspěchů bude plodná, zda se doposud ustrnulá sovětská společnost hromaděním nových myšlenek a úkolů nezahltí, zda se celé perestrojce tím vším spíše neublíží než prospěje.

Dynamická osobnost M. Gorbačova, nesporně i charismatická, je sice záviděníhodnou postavou revolučního pohybu, jakou od dob Lenina sovětský stát nepoznal, ale i její možnosti společenského působení jsou vymezeny komplexem objektivních podmínek. Lenin rovněž vytyčil po Říjnové revoluci mnoho dalekosáhlých plánů a načrtl i smělé vize, ale jejich realizace se ukázala v daných poměrech jen zčásti reálná. Některé nejsou splněny podnes, mj. předčit kapitalismus produktivitou práce. Nejsou zapomenuty ani Chruščovovy představy o komunismu ještě za života naší generace. Gorbačov se svým rozsáhlým moderním vzděláním je realistický politik, poučený 70 lety vývoje SSSR, nestaví si vizionářské cíle, avšak je přeplněn optimismem a formuluje náročné úkoly, o jejichž obtížnosti ani sám nepochybuje. V tom nezapře dědice sovětského patriotismu, hrdého na dílo předchůdců. Má zajisté mohutnější startovací základnu než měli oni, ale ta není bez mezer a překážek, z nichž některé jsou až hrozivé: potravinový problém, kvalita práce, zdogmatizované myšlení, byrokratické řízení aj.

Reformní kurs SSSR naráží mj. i na subjektivní bariéry způsobené množstvím a vlivem konzervativních a oportunistických živlů. Gorbačov si je toho vědom, ale na XX. sjezdu Komsemolu odmítl je charakterizovat jako "politické odpůrce" nebo "opozici". Podle jeho názoru jsou to prostě lidé neochotní měnit "starý způsob života", začít nově

myslit a nově jednat. Tito lidé jsou na všech úrovních od ÚV KSSS a vlády až po instituce a pracoviště dole. Představují ovšem "brzdící mechanismus", byrokratismus, proti němuž je nutno neúprosně bojovat. Všechno nasvědčuje tomu, že tento boj se vede promyšlenou cestou: rozvojem pozitivních faktorů přestavby zužovat prostor působení nositelů konzervativních tendencí. Nejdůležitějším z těchto faktorů je podpora a realizace ~~reform~~ přestavby širokou frontou progresivních sil doma, ale také sympatie a podpora v zahraničí. Z tohoto hlediska měl nepopiratelný význam i úspěch Gorbačovovy návštěvy v Československu, považovaném dosud za "nejkonzervativnější" zemi v celé východní Evropě. Příjezd nejvyššího představeného nové politiky KSSS, už předtím u nás velmi populárního, umožnil pracujícím Prahy vyjádřit mu své upřímné sympatie právě jako bojovníku za reformu v SSSR. Kdyby jím nebyl, nebylo by přijetí tak spontánní a přátelské, byli bychom svědky pouhého formálního uvítání opakovaného v minulosti až do omrzení. Svůj význam měl i předchozí příklon vedení KSČ k reformním snahám o zkvalitnění socialismu v naší zemi. Není sporu: podporu zveřejní nový kurs KSSS nejen zasluhuje, nýbrž i potřebuje a Gorbačov dokázal československou podporu jak patřičně ocenit, tak i využít.

Většina našeho lidu už dlouho dává nejevo, že vítá revoluční přeměny v SSSR a drží Gorbačovovi palce, aby žádné překážky nezhatily velkorysé plány a naděje, spojované s jeho jménem. Instinktivně cítí, že úspěch přestavby země sovětů je hlavním předpokladem našeho vlastního úspěchu, předpokladem rozvoje socialismu jako společenského systému vůbec. Prohra by znamenala úpadek a možná i porážku řádu, od něhož si pracující část lidstva tolik slibovala a pořád ještě slibuje. Zmaření reformu a případný návrat konzervativního autoritářského ~~reform~~ režimu by veškeré naděje pohřbilo. Tehle všechno si zřejmě vůdčí tým KSSS uvědomuje a proto si počíná tak odvázně a houževnatě. Proto se tak neúprosně snaží vymýtit z ideologie a praxe strany všechno zkorumpované, přežilé, zpátečnické, neschopné, zkorumpované, primitivní atd. Takřka již zmrtvělý marxismus-leninismus probouzí k tvořivé plodnosti, odhazuje neplatné a scestné poučky, důsledně uplatňuje kritéria živé reality, zákonitého procesu společenského vývoje a žádoucích humanistických perspektiv. Poznanou pravdu usiluje důsledně promítat do své politiky v permanentním sledu aktů obrody a inovace. Je to úžasné dějinné drama, které svými parametry dosahuje a přesahuje ~~reform~~ děje Října 1917.

Podmínkou sine qua non úspěchu přestavby znovu i v Praze označil Gorbačov hlubokou demokratizaci socialismu, což naše veřejnost pocho-

pila jako apel i na československou adresu. Nazval demokracii "motorem" přestavby a dodal: "Jedině lid, který má v ruce veškerou státní moc a jenž se cítí být hospodářem odpovědným za situaci v zemi, městě a každém podniku, je schopen řešit ty složité a mnohotvárné ~~ekonomické~~ úkoly, které zahrnuje přestavba." Znovu vyjmenoval cesty demokratezačního procesu: rozvoj zastupitelské i bezprostřední demokracie, rozšíření samosprávy pracovních kolektivů, sovětu i společenských organizací, upevnění právních a hospodářských záruk lidských práv, respektování zákonnosti, veřejná informovanost, lidová kontrola. Ve srovnání s dosavadním stavem značného omezení demokratických prvků socialismu jsou to vskutku revoluční zásady, jejichž uskutečnění - ne v kosmetice vnějších jevů, nýbrž v samé podstatě reálných funkcí - je opravdu hlavní zárukou přestavby v celém jejím komplexu. Nelze nesohlasit s Gorbačovem v tom, že "v demokratickém ovzduší se špatně cítí chamtivci, lenoši, demagogové a byrokrati, ale také alkoholici, narkomani a zločinci". Implicitně dal najevo, že v uzavřené společnosti s minimem demokracie a maximem byrokratizmu se naopak protisociálním jevům daří, jak ostatně víme z vlastních zkušeností.

Pokud jde o ekonomickou reformu, Gorbačov označil její směr: "zajistit harmonické skloubení zájmů jednotlivce, kolektivu a společnosti, výrobce a spotřebitele, plánu a trhu". V této stručné formulaci je zahrnuto nejen přiznání závažnosti sociologických, psychologických a ekonomických poznatků a zákonitostí, ale i způsob jejich využití. Bere se na vědomí pluralismus sociální skladby, rozpornost zájmů vrstev a skupin, potřeba jejich vyjevování a harmonizování, přednosti strategického plánování proporcionálního a efektivního rozvoje hospodářství ve spojení s působením hodnotových a tržních vztahů. Každý vzdělaný a zkušený socialistický ekonom potvrdí, že toto principiální poznání je nezbytným ^{teoretickým} východiskem praktické realizace účinného hospodářského mechanismu. Ovšem právě tato realizace v celé své složitosti a finesách vzájemného propojení vztahů, vlivů a záměrů je gigantickým úkolem. A přece se bez toho všeho nelze obejít. Gorbačov v Praze ostatně přiznal, že se v sovětské ekonomické reformě udělaly teprve první kroky a "to nejtěžší je před námi".

Nesmírně důležitou tezí, kterou Gorbačov vyslovil, je nepřetržitost, neustálost, permanentnost revolučního vývoje socialismu, jak jeho výrobních sil, tak jeho společenských vztahů, aby se překonávala přirozená rozpornost a dosahoval časově podmíněný soulad. Pokud se zralé přeměny ignorují a neuskutečňují, pokud se zdržují a brzdí, pak se rozpory hromadí a zestrhují, nastává krize a nezbyvá než radikální zásah, převážený ovšem nepříjemnými důsledky pro celou společ-

nost. Právě proto je správné odsoudit konzervatismus a oportunismus, k němuž se obvykle uchyluje mocenská sféra v zájmu svého nerušeného vládnutí, bez sociálních zápasů a jiného znepokojování. Tento klid prohlašuje za "stabilizaci" a dokonce se jím vychloubá. Je to však falešný klid, je to stagnace, zaostávání a úpadek, které jsou sudičkami krizí a konfliktů dříve či později propukajících. Jen stálý pokrok socialismu znamená šanci v soutěžení s kapitalismem.

Socialistické společensktví

"Období formování socialismu jako světového systému skončilo", prohlásil z tribuny Paláce kultury M. Gorbačov, "začala nová etapa, která vyžaduje pozvednout celý systém vzájemné součinnosti našich zemí na kvalitativně novou úroveň". Jak si toto nové představuje? Přál by si, aby ve vztazích mezi státy společenství převládl duch internacionalismu /v ekonomických vztazích zatím převládal spíše nacionalismus/, kdy každá strana na základě své samostatnosti řeší otázky rozvoje své země a ~~xx~~ uspokojuje zájmy svého lidu, jemuž odpovídá -ale kdy také dbá zájmů svých partnerů a respektuje samostatné řešení otázek jejich rozvoje. Jinými slovy: přiznal rozpornost národních zájmů a potřebu je internacionální spoluprací harmonizovat obdobně jako se harmonizují různorodé zájmy uvnitř každé pluralitní národní společnosti.

Těžištěm vztahů mezi socialistickými státy je zřejmě sféra ekonomické spolupráce: do jaké míry platí ekvivalentní směna, vzájemně výhodná a prospěšná, jakými cestami orientovat kooperaci, specializaci a společné podnikání a v jakém rozsahu počítat s pomocí, ať již ve formě úvěrů či - nebojme se toho slova - darů. Dosavadní praxe se vyznačovala snahou /v jisté míře pochopitelnou/ méně vyvinutých zemí dostávat pomoc ~~xxxxxxxxxxxx~~ vyspělejších ve formě fakticky ne-ekvivalentní výměny statků, která pramenila z rozdílné úrovně nákladovosti národních výrob, promítané do rozdílných cen, nijak nekorigovaných s cenami světovými. /Časem přibyly výjimky, např. pohyblivé ceny sovětské nafty./ Kdo draže vyráběl, draže i prodával, a to bez ohledu na technické parametry a kvalitu výrobků. Taková praxe nejen narušovala ekvivalenci směny, ale způsobovala vyspělejší zemím nezáviněné ztrátové relace. Současně se industrializující země spokojovaly i směně výkonným zařízením a zakládaly tak svůj extenzivní vývoj s nepřiliš slibnými výhledy do budoucna. Pokročilejší země trpěly rovněž nepříjemnými následky: zpomalováním tempa rozvoje, zaostáváním ve vědecko-technickém pokroku a v intenzifikaci výrobního poten-

ciálu, snižováním efektivnosti zahraniční směny a národního hospodářství vůbec, zmenšováním schopnosti vydatněji pomáhat méně vyvinutým zemím. Právě to je zkušenost Československa, které se stalo od počátku 50. let údajnou "laboratorii těžkého strojírenství" a dodavatelem průmyslových zařízení do většiny ostatních zemí socialistického společenství, ačkoli jeho přírodní, surovinová a pracovní zdroje malého státu tomu zdaleka neodpovídaly. Nemá smysl zastírat, že tento fakt byl jedním z projevů obtíží /samozřejmě nikoli jediným/ v plánování a proporcionalnosti našeho rozvoje, posléze pak stagnace a zaostávání, disproporcí a krizí.

Formulace o ekvivalentní směně a pomoci v ekonomických vztazích vyžadují tedy upřesnění a objasnění celého komplexu této problematiky. I v součinnosti RVHP je třeba měnit nejen organizační formy spolupráce, ale také dát do pořádku hodnotové, cenové, měnové a další otázky, v nichž se dosud skrývala nízká náročnost na dosahování efektivnosti a rentability v jednotlivých národních ekonomikách. Je nezbytné podržít postupně celou oblast mezinárodní směny světovým podmínkám a vytvářet tak soustavný tlak na zkvalitnění hospodářského rozvoje každé země a celé socialistické soustavy. Vždyť ve směně s kapitalistickými státy musíme všichni náročné podmínky světového trhu respektovat takřka jíc bez odmluvy. Otázku pomoci vyspělejších měně vyvinutým lze řešit bez oněch všemožných cenových a jiných kamufláží formou výhodných úvěrů nebo i přiznaných darů. Bude to vůči dotčeným národům čestnější a morálně účinnější. Internacionální city tím mohou jen získat. Jen si vzpomeňme na obětavou pomoc našich pracujících a státu postiženému lidu Koreje a Vietnamu v 50. letech: co v ní bylo upřímnosti a dobrovolnosti, ale i národního sebevědomí!

Zásada samostatnosti každé země při řešení vnitřních záležitostí je bezpodmínečně správná a obráží celkem přesně i objektivní situaci v rozdílnosti jejich podmínek a zvláštností, jakož i v rozdílnosti politických přístupů a konkrétních řešení národních a internacionálních úkolů. Stačí pohlédnout na současný stav věcí v zemích naší soustavy: SSSR začíná uskutečňovat všeobšahlou přestavbu socialistického zřízení a zavádět nový ekonomický mechanismus, což si vyžádá celé dlouhé období obrovského celospolečenského vypětí. - NDR pokračuje nezměněně ve svém dosavadním kursu jak uvnitř země, tak vůči zemím RVHP i vůči svým zvláštním výhodným vztahům vůči NSR. - Maďarsko řeší nemalé těžkosti svého staršího a donedávna osamocené pokusu o ekonomickou reformu, který se neobešel bez značného zahraničního zadlužení, ale přinesl náskok v otázkách demokra-

tizace režimu. -Polsko přešlo hlubokou vnitropolitickou krizí, která přivedla socialistické zřízení na sám pokraj úpadku a způsobila částečné zhroucení národního hospodářství, konsolidovaného nyní po - měrně radikálními reformními opatřeními, ale i velkou pomocí vy - spělejších socialistických zemí a podmíněnou pomocí některých západ - ních států. -Rumunsko, prošlo nadsazeným tempem extenzivního průmysle - vého rozvoje, upadlo do kritické ekonomické situace provázené hlube - kými disproporcemi - zvláště mankem energie - a snížením životní ú - rovně lidu, přičemž si jeho režim stále zachovává autoritářský řád a ráz, který lze vyjádřit heslem "málo socialismu, ještě méně demokra - cie". -Ani Bulharsko, jež se pustilo do ekonomických reform bez do - statečných sociálně-politických podmínek, není bez vážných problémů. -K tomu se pak řadí i naše země, sice jedna z nejvyspělejších, ale s mnoha deformacemi a neřešenými otázkami.

Stačí se podívat na tuto zeměpisnou a společenskou paletu zemí socialistické soustavy, abychom si uvědomili, že prostěnení možné, aby všichni myslili, rozhodovali a konali totožně. Každá země má tolik specifik, podmínek a priorit, že jí nezbyvá, než si v těchto otázkách poradit sama, podle svých vlastních zkušeností a s využitím zkušeností partnerů. Někdejší Stalínova představa o homogenosti socialistického tábora a div ne totožnosti obsahu i tváře režimu se zcela rozplynula. O stupni rozlišení rozhodli ^{objektivní} zákonitosti vývoje v daných národ - ních zvláštnostech a tradicích, ale i subjektivní, ne vždy vědecké po - činání jednotlivých stran nebo i různě inteligentních vůdců. Nezbyvá, než to vzít na vědomí. Platí ovšem, co řekl v Praze Gorbačov, že dnes už nejen SSSR, ale i další země společenství mají za sebou "bohatou historii socialistického rozvoje, v němž se uplatňovaly svébytné formy a originální řešení". Vybídl všechny strany, aby studovaly nejen své, nýbrž i obdobné či odlišné postupy v jiných zemích a přejímaly všechno cenné, co mohou ve své činnosti uplatnit. Je to zajisté moudrá rada, kterou ovšem pochopí a přijmou jen moudří adresáti.

V této souvislosti stojí za pozornost vysoká úroveň jednání M. Gor - bačova s W. Jaruzelským /RP 22.4.1987/, naplněná oboustrannou národní a státní důstojností, vzájemným hlubokým respektem a rovnoprávností partaⁿů. Oba státníci připomněli nelehké dědictví minulosti, kdy do - cházelo nejen k těsné spolupráci ruských a polských demokratů a soci - alistů, ale také k chybám a omylům s těžkými následky. Ve společném prohlášení se mimo jiné zavázali ke spolupráci sovětských a polských vědců při zkoumání dějin vzájemných vztahů tak, aby v nich nezůstala žádná "bílá místa", aby byly pravdivě zhodnoceny včetně dramatických jevů, v duchu marxismu-leninismu a podle nynějšího stavu objektivního poznání. "Dějiny nesmějí být předmětem ideologických spekulací a dů -

vodem k rozněcování nacionalistických vášní", praví se tu. Je třeba hledět do budoucnosti a pečovat o rozvoj bratrské spolupráce.

Považuji za naprosto správný tento vědecký, ale i politický přístup k otázkám, které ve vztazích mezi národy a státy udržují ne-žádoucí reminiscence, emoce a předsudky. Není dobře je tichošlápsky obcházet, nýbrž čestně a poctivě se s nimi vyrovnávat - jak říkají historikové - padni komu padni. V dějinách mezinárodních vztahů všech zemí jsou vždy přítomny pozitivní i negativní momenty, které působí na myšlení celých generací. Je hrubou chybou je zamlčovat či dokonce falšovat. Účinnější je vyvodit z jejich objektivní interpretace poučení pro nynější i příští časy. Jen tak se vyhneme o-něm "nacionalistickým vášním", nedůvěře, podezírání, vzdalování jed-něch druhým. Jen tak nastoupíme cestu lepšího vzájemného poznání, hodnocení, respektování a spolupráce.

Když už jsme u vztahů mezi socialistickými ~~státy~~ národy, aspoň malou zmínku o nich směrem k nám domů. M. Gorbačov - ostatně jako mnohé jiné oficiální návštěvy v našem státě - byl hostem a partne-rem v jednání na federální československé úrovni a potom na slo-venské úrovni. Představitelé české republiky zůstali jaksi stranou, nemluvě o neexistenci české stranické reprezentace. K českému ná-rodu se Gorbačov neobrátil žádnými ocenivými slovy a ani k tomu ne-dostal příležitost. Stejně tak nemohl být osloven českými politiky /s výjimkou dvou vět A. Kapka před branou Hradu českých králů/, ani předsedou české národní rady J. Kempným, ani p ředsedou české vlády L. Adamcem. Opět jednou se tu manifestoval "čechoslovakismus" naruby, s pomíjením české svébytnosti a státnosti.

Nepíší tyhle x řádky rád, jako jsem jen po dlouhém zvažování a váhání psal před třemi roky úvahy "Na okraj české otázky". Jsem ne-přítelem nacionalismu, který vnáší rozkol mezi národy, a internacio-nalismus jako bratrství národů vyznávám od svého mládí. Slovenský národ mám za nejbližší českému národu, vážím si jeho pohnutých dě-jin, ctím jeho originalitu, raduji se z jeho rozkvětu. Horoacně si přeji, abychom si jako národy plně rozuměli a nebylo mezi námi nic, co by nás nepatřičně oddělovalo. Právě proto jsem však proti asy-metrii ve federaci s částečným potlačením českých práv. Ta není dobrem, nýbrž zlem: poškozuje totiž internacionální svazek našich národů.

Mír a odzbrojení

Sovětská oficiální místa před odjezdem Gorbačova do Prahy oznamo-vala, že ten přednese závažná prohlášení o otázkách odzbrojení a mí-ru. Nepovažuji za potřebné připomínat konkréta o jaderných bombách,

raketách, letectvu, ponorkách atd. Chci si povšimnout jen dvou aspektů: vzájemných vztahů obou supervelmocí a osudů "společného evropského domu".

Shodou časového programu sovětské zahraniční aktivity jsou známa čerstvá fakta o vztazích SSSR a USA, předně díky moskevským jednáním G. Shultze a delegace amerických kongresmanů. Objevily se v nich nejen návrhy, přednesené Gorbačovem v Paláci kultury, ale i nové prvky le - gicky navazující na ~~navyšující~~ ^{vytvářelý} trend sovětského úsilí pohnout odzbrojovacím procesem z místa. V rozhovoru se Shultzem použil Gor - bačov neobvykle ostrých výtek, charakterizovaných západními žurnalisty jako "podrážděné". Dal najevo, že sovětská trpělivost vůči americkým stereotypům politiky "z pozice síly" má své meze. Snaha přimět SSSR k uznání velmocenské převahy USA v mezinárodní politice je marná. Na sovětské návrhy včetně ústupků v zájmu kompromisu přichází stále vyhýbavá nebo odmítavá odpověď: je to propaganda, chybí důvěra, těžko věci kontrolovat.

Reaganova vláda nenašla za celé dva roky důstojný a poctivý vztah ke Gorbačovově nové politice. Po starém zvyku si spíše hraje na jedná - ní než skutečně věcně jedná. Spirálu zbrojení žene přitom do závrat - ných výšek, nyní už vskutku kosmických. Není divu, že přibývá ve stá - tech NATO i v samých USA kritiků tohoto stavu. Pochybuje se o schop - nosti USA čelit aktuálním světovým problémům dneška, které znepokoju - jí veškeré lidstvo. Mnozí světoví komentátoři soudí, že tváří v tvář zrychlujícímu se tempu sovětských mírových iniciativ zůstávají zá - padní státníci "v rozpacích" a "ve zpoždění". Místo věcného reagování opakují pochyby, hledají záminky, vynášejí nové otázky. Potvrdila to i britská premiérka M. Thatcherová za své nedávné návštěvy v SSSR: od někdejšího názoru o škodlivosti jaderných zbraní dospěla až k jejich vychvalování. Ani vůdčí politikové NSR a Francie se nechovají lépe.

Zdá se, že kurs USA a NATO na "uzbrojení" SSSR stále žije. Může mít i nový motiv: zmařit sovětskou perestrojku zaměřenou na zkvalit - nění socialismu a na zvýšení jeho mezinárodní přitažlivosti, neboť zmar by znamenal prohru SSSR i ve světové politice a jeho sestup na pozici druhořadé ~~velmoci~~ ^{mocnosti}. Sevření sovětského vnitřního vývo - je roztáčením zbrojního úsilí by mohlo být oním prostředkem, jak toho dosáhnout. Je to nebezpečný začarovaný kruh, jehož rozrašení je pro budoucnost socialismu absolutní nutností. Splnit velkorysé plány pře - stavby vyžaduje uvolnit obrovské prostředky, doposud vázané a zatím pořád znásobované zbrojením. Když se to nepodaří, protáhne se přestav - ba na nepřiměřeně dlouhé období a podstatně se ztíží její úspěch.

Pro každou alternativu mezinárodního vývoje ovšem platí potřeba

využít spojeného materiálního a společenského potenciálu celého socialistického společenství. Odtud sovětské úsilí přejít ve všech zemích RVHP k vysoké efektivnosti národních ekonomik a k jejich hlubší integraci. Odtud i velká aktivita SSSR v záměru integrovat zejména československou ekonomiku do společného komplexu, neboť tato ekonomika - přes všechny nedostatky - skrývá značné možnosti podstatného přínosu v podmínkách reformované soustavy plánování s využitím trhu. Pro nás může být tento integrační proces výhodný nebo také ne, podle toho, jak se podaří vyřešit zmíněné otázky vnitřní struktury a hodnotových zákonitostí ve vzájemných vztazích a vazbách uvnitř RVHP, aby se nám i všem ostatním partnerům nezužovala, nýbrž rozvířala cesta k vysoké efektivnosti.

Přes tvrdá a vleklá jednání mezi USA a SSSR o otázkách zbrojení žádná z obou stran nepropadá skepsi a nezříká se snahy dosáhnout přece jen žádoucích dohod. Potvrdil to jak Gorbačov v rozhovoru s kongresmany, tak Shultz na tiskové konferenci i Reagan ve svých posledních vystoupeních. V pozadí všech jednání rejů a zákulisních úvah je přece jen naléhavé vědomí společné odpovědnosti za osud lidstva. Jak řekl Gorbačov, dějiny samy přisoudily USA a SSSR tuto odpovědnost. Aby jí obě velmoci byly právy, musí se lépe poznat, umožnit všestranné kontakty institucí i osob, rozšířit obchodní a kulturní styky, vytvořit ovzduší důvěry a spolupráce. Nakolik se sovětská společnost zbavuje uzavřenosti a otvírá ostatnímu světu, natolik jsou tyto úmysly reálné a prospěšné. Každý pokrok v žádoucím směru znamená pro národy celého světa úlevu a naději. Svě vstřícné kroky ovšem musí učinit i druhá strana.

V jedné ze svých úvah jsem již před časem nadhodil otázku vnitřní rozpornosti mírového soužití obou světových soustav, kapitalismu a socialismu. Na jedné straně snaha o širokou spolupráci v politice, ekonomice, vědě, technice, kultuře, lidských vztazích, na druhé pak nesmiřitelný zápas dvou světových názorů a ideologií. Na jedné straně respektování existujícího statu quo s uznáním nezávislosti všech států, na druhé podpora sociálních revolucí /socialismem/ a kontrarevolucí /kapitalismem/.

Potřebu mírového soužití formuloval výrazně již N.S. Chruščov, jehož zahraniční politika přispěla ke snížení napětí a posílení míru na celé dlouhé období. M. Gorbačov usiluje - aspoň podle mého mínění - nechat stranou ony prvky, které mírové soužití narušují a zpochybňují, které uchovávají latentní sk napětí v mezinárodních vztazích a podněcují nedůvěru. Nevyzdvihuje do popředí ani hádky o světový názor či filozofii, ani snahy o rozšiřování či zatlačování sféry socialismu nebo kapitalismu. Zdůrazňuje naopak prvky porozumění, součinnosti, spo-

lupráce, které napětí snižují a soužití zabezpečují. Rozpory objektivně zakotvené v soutěžení obou soustav nepopírá, ale také jimi netarasí cestu k dosažení hlavního cíle: mírových poměrů nezbytných pro socialistickou přestavbu a rozvoj. V tom je jeden z kořenů tzv. "nového myšlení", odmítajícího přežilé dogmatické stereotypy včetně apokalyptické vize světové srážky "kdo z koho", která by v jaderném věku neměla vítězů, jen poražené.

Myslím, že můj názor potvrzuje úporná sovětská snaha zbavit se největší komplikace nového kursu KSSS v zahraniční politice, totiž pokračující vojenské intervence v Afgánistánu, vzniklé ještě z logiky starých stereotypů a překážející dnes mírotvornému úsilí. Můžeme k tomu připojit i nezapomenutelné obtíže spojené s násilným zásahem proti obrodě socialismu u nás v srpnu 1968 a s nevyřešeným odčiněním jeho důsledků. Ve srovnání s afgánským problémem jsou obtíže československé otázky daleko snáze překonatelné důsledným obnovením reformního politického kursu KSČ v současnosti - aspoň v celospolečenském měřítku - ne-li v dopuštěných hmotných a morálních škodách, způsobených nespravedlivě postiženým osobám a rodinám.

Velké sympatie má Gorbačovova myšlenka obnovy jednotné, nerozdělené ~~země~~ Evropy, sice pluralitné co do společenských systémů, avšak spolupracující ve všech zájmových oblastech od ekologie přes obchod po kulturu. Společné civilizační kořeny, dané kdysi antikou a křesťanstvím, v nové době demokracií a socialismem, sehrávají plodnou roli na východě i na západě. Západ má dnes předstih ve vědě a technice, ve výrobě a spotřebě, smad může nabídnout i některé další hodnoty, avšak ani východ není bez kvalit daných hlubokými sociálními přeměnami, odstraněním třídních antagonismů, mírou existenčních jistot, optimismem vývojových perspektiv ap. Ať jsou rozpory mezi oběma soustavami jakkoli hluboké, nemálo zásad spravedlivější sociální politiky a stability se prosadilo i v kapitalistických zemích, což není tak docela bez vlivu socialistické ideologie a praxe. Naopak, úspěchy ekonomického rozmachu ve vyspělých kapitalistických zemích inspirují a "popohánějí" vývoj v zemích socialismu. Je tu i soutěžení i spolupráce obou soustav. Pokud oba doposud oddělené bloky přijmou a uskuteční politiku mírového soužití a vzájemně výhodné spolupráce, může se beztak již omšelá železná opona mezi východní a západní Evropou /včetně berlínské zdi/ jednou zbourat. Přes všechnu státní a společenskou pestrost své mapy je Evropa schopna dát příklad reálného kontinentálního řešení globálních otázek lidstva na prahu 21. století.

My v Československu, v samém srdci Evropy - jak to připomněl i

Gorbačov - můžeme se tentokrát aktivně angažovat při budování mostů přes rozmezí obou seskupení, aniž upadneme do podezření či obav, že se "po nás bude šlapat". Tak jsme totiž argumentovali v letech studené války proti ideální vizi J. Masaryka a E. Beneše o takovém mostu mezi národy, mezi Atlantikem a Uralem, právě přes tradičně mírumilovné a demokratické Československo. Dnes znovu vznikla situace, podobná oné z období obrany proti fašismu ve 30. letech, kdy v Ježkově melodii zpívali Voskovec a Werich o Praze jako špendlíku spínajícím Moskvu s Paříží.

Domnívám se, aniž přecením váhu našeho malého státu, že máme nemálo předpokladů stát se nejen jakýmkoliv, nýbrž přímo dálnicovým mostem na křižovatce evropských vlivů. Tou jsme byli ostatně po celé naše dějiny. Pravda, prošly tu četné zhoubné války, jimiž jsme utrpěli, ale také tudy procházely odedávna obchodní cesty, učenecké znalosti, kulturní proudy, ba i ideje všeobecného míru. Jestliže např. naši civilizační a kulturní úroveň považují v jiných zemích za tradičně vysokou, pak tomu je mj. proto, že jsme dokázali prolnout všeevropské hodnoty s domácími pokrokovými tradicemi. Plnokrevný socialismus s důležitou demokracií, pokud se z programu stane skutečností, uvolní staré a vytvoří nové možnosti národního vzepětí. Z dobytých hodnot nelze jen ukusovat, nýbrž k nim nové přidávat a humanistické evropanství obohatovat. I to je jedna z našich šancí, ktercu bychom neměli promarnit.

Československé reformy

Ve svém projevu v Paláci kultury prohlásil G. Husák, že novátorské myšlenky a hluboké reformy probojované M. Gorbačovem v SSSR nacházejí u nás upřímný souhlas a také nám ukazují cestu vpřed, že KSČ v nich spatřuje "nesmírně cenný pramen podnětů a myšlenek, které pomáhají při řešení našich úkolů". Uvedl, že vedení strany přijalo "široký soubor opatření" v otázkách ekonomické reformy, demokratizace, iniciativy lidu, informovanosti, veřejné kontroly, odpovědnosti a kázně, kvality řízení atd. Cílem toho všeho je, aby "socialismus v Československu byl ještě silnější a přitažlivější, aby rozvoj naší společnosti nabral novou dynamiku, nový elán a dech, aby se lidem lépe pracovalo a žilo". Znovu jsme vyslechli výčet záměrů a slibů, žel v podmínkách stále ještě rigidní mocenské soustavy a konkrétních projevu jejího neblahého působení, znějí dosud jako vzdálené echo tisíce kilometrů odtud hrajících šalmajů. Proč?

O nevěli k ohlašovanému "rozšiřování účasti lidí na řízení a správě" třeba jen v okruhu činnosti složek Národní fronty, kde se jedná o dobořné, zájmové či skupinové záležitosti, podaly neklamné svědectví některé nedávné sjezdy společenských organizací. Umělecké

svazy sněmovaly, jakoby se nic nového nedělo, jako by žádný společenský pohyb neexistoval, jako by zprogresivnění politiky KSČ mělo zůstat efemérním snem. Spisovatelé vyslechly názory a úvahy I. Skály, v nichž se neozval ani jediný smělejší, novátorský tón, odpovídající dnes už oficiálním reformním tendencím. Zato v nich nechyběly ohlasy některých zatuchlin sektářské kulturní politiky ještě z 50. let. V diskusi se delegáti povětšinou jen šetrně dotýkali negativních jevů, jinak zasluhujících křížovou palbu kritiky /privilegia vedoucích funkcionářů svazu, cenzorská nadvláda nad autory a škodlivá tzv. autocenzura, úpadek kvality literární tvorby do průměru i podprůměru, falešná kolegialita literární kritiky, dlouholetá diskriminace mnoha českých spisovatelů aj./. Živnostenské poměry ve svazu, nemající nic společného ani s ideovou ani s tvůrčí potencií, zůstaly vlastně nedotčeny. A přece i v těch šetrných dotycích zaznívala skrytá jádra "pudla" - žel jen skrytá.

Statečnější a pravdivější postoje /spisovatelé si je kdysi považovali za čest/ projevil velký počet výtvarných umělců všech generací, od nejstarší po nejmladší. Jsou k dispozici - veřejnosti ovšem utajená - závažná generační prohlášení, plná zdravých námětů a návrhů, která byla adresována vedení svazu výtvarníků, stranickým a státním orgánům i samému sjezdu svazu. Všechna byla však nestoudně byrokratickým způsobem zašantročena kamsi do zaprášených šuplat, přestože nesla podpisy národních i zasloužilých umělců, kteří jsou chloubou českého malířství, sochařství a grafiky a jichž si váží i mezinárodní výtvarná veřejnost /J. Bauch, J. Liesler, J. Jíra a desítky dalších/. Žádný z odpovědných orgánů včetně oddělení kultury ÚV KSČ a ministerstva kultury se nepostaral o demokratické projednání poctivě a upřímně sestavených peticí, dokonce ani v uzavřeném odborném fóru! To se děje v době, kdy se hlásíme k demokratizaci veřejného života, k rozpoutání iniciativy každého jednotlivého občana. A tak i ve svazu výtvarníků konzervativci vyhráli. /Co se vypráví v uměleckých kruzích o hrubém nátlaku politických sektářů a manipulátorů na umělce před sjezdy, odmítám raději reprodukovat./

Rovněž všeodborový sjezd se odehrál v atmosféře, poznamenané daleko více minulostí než budoucností. Měsíc před sjezdem, který se koná jednou za několik let, byl za okolností - podnes veřejně nevysvětlených - odvolán z funkce předsedy ÚRO K. Hoffman, jehož povinností bylo složit sjezdu účty z činnosti za uplynulé období. To přece nelze považovat za demokratický postup stejně jako náhlé dosazení M. Zavadila do uvolněné funkce, v tu chvíli ještě velvyslance ČSSR v Moskvě. O jeho odborářské aktivitě a zkušenostech nevěděli mnoho ani členové orgánů, kteří pro něj podle stereotypní šablony jednomyslně hla -

sovali. V odborové veřejnosti to vyvolalo údiv, který by se byl ještě před rokem dvěma nezrodil, ale v nových podmínkách se mu dostalo přirozeného průchodu takřka na všech pracovištích. Mnozí mávali rukou a znovu se ladili do apatie. K čemu je to dobré? Možná, že nový předseda bude lepší než jeho předchůdce, možná nikoliv: to ukáže budoucnost. Ale pocit dotčenosti v odborářích zůstává. Ke cti některých řadových delegátů sjezdu nutno dodat, že v diskusi vystoupili podle svého u - přímného přesvědčení a v duchu pravdivých zkušeností.

Mnohé nasvědčuje tomu, že se u nás společenský pohyb uvolňuje zatím váhavě a společenská atmosféra trpí jakoby rýmou z náhlého přelomu politického počasí. Přestavbě se kladou i překážky, některé živelné, jiné však organizované. Nejhůře je na tom proces demokratizace. N. Ryžkov v projevu k leninskému výročí /RP 23.4.1987/ hovořil o potřebě "radikální demokratizace", o rozvoji "plnokrevné demokracie". Jejich praktické uplatnění jako jedny z prvních naznačily právě sovětské umělecké svazy, odbory a komsomol. Také naše společenské organizace dostávají v novém politickém kursu a při perspektivě impulsy k vyšší a "socialističtější" aktivitě, avšak mají zřejmě ještě daleko od slov k činům.

Odkud se vzalo toto opožďování v zemi s takovými demokratickými a socialistickými tradicemi jako je naše? Zajisté tu dosud mocně působí konzervativní setrvačnost, donedávna všeovládající a ve své pevnostní betonové konstrukci obtížně prolamovaná. Ve Vědomí lidí stále pevně hnízí dračí netvor sebezáchovného strachu a ochrany dobyté konzumní existence, který nedovoluje vstoupit novátorské odvaze, osobní angažovanosti pro věc přestavby, považovanou za ne zcela bezpečnou. Je tu i další faktor: část odpovědných činitelů se k přestavbě hlásí jen slovy, ale v praxi jí v podstatě nepřeje, jak o tom padly zmínky na odborovém sjezdu i v tisku. "Všechno je v kádrech", slyšíme na každém kroku, "pro nové úkoly je potřebí nových lidí". A zatím? Letité garnitury, ovládající podnes společenské organizace, se časem přeměnily v klanová společenství natolik mocná, zkušená a přizpůsobivá, že ani nová linie KSČ a státu je nepřivádí do rozpaků. Politické obraty přicházely a odcházely, ale kdo se vyznal, ani v nejprudčích zatačkách z jedoucího vozu nevyšpl. Včera jste chtěli něco očernit? Prosím, dnes je černé. Zítřka to má být zase bílé? Prosím, bude to bílé. A když budete chtít všechno na červeno nebo na modro, také to svedeme. Takový je jejich životní postoj, socialismus nesocialismus, partaj nepartaj. Což takových a jim podobných potkal každý z nás v životě málo? Právě tito lidé jsou největším nebezpečím pro osud reforem Právě zabydlené klany by se měli rozehnat a nahradit lidmi

samostatně a progresivně myslícími, talentovanými a schopnými, pro které socialistické ideály stále platí a veřejná angažovanost je pro ně věcí přesvědčení a ne kariéry.

Změnu mohou přinést jen a jen nové a zásadní demokratické činy, směřující k nápravě chyb a likvidaci deformací všude, i v kádrové politice. Tyto činy ovšem mohou přijít jedině změnou poměru sil v daných organizacích a jejich odpovědných orgánech ve prospěch zastánců nových progresivních myšlenek a nositelů politické praxe "více demokracie, více socialismu". Ujištění generálního tajemníka ÚV KSČ o jedné věci vedení strany a všech komunistů v otázkách přestavby přijala veřejnost sice s uspokojením, ale také se špetkou nedůvěry. Bylo by nejspíše potřebné přijít s konkrétními činy, zásahy, změnami, které výrazně přesvědčí o vůli reformy /včetně kádrových opatření/ skutečně prosadit do života. Budou-li neopak pokračovat v jednotlivých úsecích společenské aktivity antidemokratické nátlaky, administrativní zásahy, konzervativní praktiky - ztratí všechna sebeautoritativnější prohlášení své oprávnění. Lidé nadále setrvávají v názoru, že se jich bojí. Jak říká M. Gorbačov: odvykli pracovat v demokratických poměrech, a dodejme: nikdy to neuměli. Pokud nadále řídí, rozhodují, příkazují, zakazují atd. - nikdo neuvěří, že na ně můžeme při složitostech a obtížích přestavby opravdu spoléhat, že se od nich dočkáme kvalitních řídicích schopností, charakteristických pro socialistického vedoucího. Pokud vedení KSČ hodlá své sliby a dobrá předsevzetí plnit - a proč by nechtělo? - pak tito lidé musí ustoupit jiným, pro přestavbu platným. Mezi dozrálými generacemi 40 až 50letých by se jich mělo najít dostatek. A ještě něco: veřejnost chápe složitost a citlivost kádrových změn, ale postup KSSS i v tom dal vzorové podněty, proč tedy příliš dlouho váhat a zejména s výměnou těch nejzdiskreditovanějších lidí, kteří nechybějí ani ve vysokém postavení.

Je ovšem ještě jedno vysvětlení této "opatrnosti" při uplatňování důsledné demokracie a vůbec reform: zkušenost období 60. let a obavy, že se budou vedle pozitivních výsledků projevovat i některé negativní jevy onoho vzrušujícího obrozování socialismu, jehož jsme pamětníky, Já si ovšem myslím, že i kdyby 60. let nebylo, každá hlubší společenská přeměna, každý dynamičtější progresivní proud přináší nejen úspěchy ale i obtíže a nezdary. Soustavně to v sovětských podmínkách připomíná i Gorbačov. Těžkosti vždycky provázely každou revoluční změnu v kterékoliv zemi. Proč by tomu nyní mělo být jinak? Podle mého názoru vzpomínky na 60. léta mají jednu velmi cennou hodnotu: pravdivá poučení proměněná v moudrost a uvážlivost podtrženou ještě přibývajícím věkem. A to je silný korektiv někdejších omylů a chyb, přítomný v

myslí celou naši generaci, ať jsme stáli na straně progresu či konzervatismu.

Nemyslím proto, že by obavy z možných nezvládnutelných komplikací byly plně opodstatněné. Mohly by být, kdyby bylo pravda všechno to, co zapsali pamfletáři do Poučení a co tak okázale donedávna připomínali dogmatictí ideologové a političtí organizátoři protireformního kursu po 1968. Kdyby tu byly opravdu početné a nebezpečné kontrarevoluční síly, podnes existující a stejně "krvelačné", které číhají na nezdar přestavby, aby odsoudili socialismus a prosazovali návrat kapitalismu s jeho "soukromým vlastnictvím a buržoazní demokracií". Nevím, kde je možno se s těmito zapřísněnými nepřáteli socialismu aspoň v nějakém houfu setkat. Avšak i kdyby těch houfů bylo deset nebo sto nebo tisíc - což by to mohlo otrávit socialismem s rozvinutou demokracií, sociální spravedlností, rentabilní ekonomikou a spokojenými milióny pracujících?

Protože i nejzarytější konzervativci vědí, že žádná podstatná kontrarevoluční síla v naší zemi neexistuje, vykonstruovali ji z jiné, vskutku podstatné a vlivné síly: statisíců reformních komunistů vyhnaných ze strany na jaře 1970 a dalších zastánců obrodného procesu 60. let. Jim podsunuly ony nejčernější úmysly zničit náš socialismus a vydat republiku imperialistům. Dokonce zlomysleně vyhlali, že celé "Pražské jaro" bylo "řízeno diverzními centry zvenčí". Nu, dříve se takové a podobné podvody mohly dařit jakž takž, ale nyní, kdy jsou reformy téhož rodu jako v 60. letech znovu na pořadu dne - a ve větší šíři a na vyšší úrovni - daří se obelhávat veřejnost daleko hůře.

Při svých setkáních s obyvateli Prahy a Bratislavy /nikoliv v oficiálních projevech/ považoval Gorbačov za vhodné zmínit se alespoň letmo o událostech před takřka 20 lety. Vesměs v tom smyslu, že jsme tehdy prožívali těžké chvíle, jak to prý na vlastní oči viděl při své návštěvě na podzim 1969, kdy tu byl s komsomolskou delegací. /Škoda, že tu nebyl také o půldruhého roku dříve, aby zažil euforii lidu nadšeně podporujícího reformní program KSČ! / Těžkosti koncem roku 1969 byly dvojího druhu: Nové Husákové vedení strany jen nesnadno získávalo podporu veřejnosti pro rodící se antireformní politiku arogantně prosazovanou dogmatickými a konzervativními živly. Většina lidu stále ještě prožívala trauma z vojenské intervence a ze zániku nadějí obrodit socialismus. Na druhé straně my, reformní komunisté, jsme po marných pokusech zachránit spoň racionální jádro reformem očekávali s obavami příští vývoj dirigovaný vyhraněnými sektářskými, antiprogresivními frakcemi. Čeští a slovenští pracující upadali postupně do apatie a lhostejnosti vůči společenským záležitostem, nacházejíce uspokojení

v zabezpečení existence rodiny a v upevnění okruhu přátel, v jakémsi mikrosvětě osobních a úzce kolektivních zájmů. Gorbačov měl pravdu, že Husák tehdy vzal na svá bedra těžký úděl. Ale tzv. konsolidační a v podstatě stagnační politikou, k níž ho dotlačili domácí i zahraniční konzervativci a kterou přijal, si svůj úděl ještě více ztížil. Dnes je zřejmé, že nebylo nutné od všech reforem 60. let utíkat, že v nich bylo lecos zdravého a potřebného, co se mohlo zachovat a rozvíjet, jak to formuloval L. Štrougal na aktivu hospodářských kádrů v lednu 1987.

Ve světle soudobých sovětských reforem nelze žádnými polepravdami a výmysly jednoduše odsoudit obrodné hnutí s Akčním programem KSČ jako "revizionistické" či "kontrarevoluční". Ve své Vedeckosti, dané poznatky sociologie a politologie, ve své společenské podstatě, určené tvůrčím marxismem-leninismem, ale také tím, co se děje v SSSR a co se bude nezbytně rozvíjet i u nás, dočkalo se "Pražské jaro" historické rehabilitace jako hnutí socialistické a revoluční. Naopak, současným vývojem mezinárodního socialismu jsou smetány s pořadu dne a vymycovány z teorie a praxe socialismu dogmaticko-sektářské a konzervativně-oportunistické tendence, které obrodné proudy odmítaly a nakonec dočasně porazily.

Na tom nelze nic změnit žádnými krkolomnými konstrukcemi o tom, co se vlastně u nás dělo v roce 1968. A dělo se nejen dobré, dělo se i chybné a špatné. Škoda, že kromě pokřivených soudů v Poučení nemáme dosud opravdu solidní studii či dějiny vývoje 60. let, napsané v objektivním vědeckém duchu, jakým se má řídit marxistická historiografie. Poučení totiž nerespektovalo rozpornou pravdu vývoje 60. let, ignárovalo realitu historie, v nichž každá dějinná epocha není jen černá nebo jen bílá, nýbrž že každá je pestrobarevná a mnohotvárná, že zná "vítězství a úspěchy, chyby, hořkosti a rozčarování", jak to řekl Gorbačov na sjezdu Komsomolu. Nejen sovětská mládež, také naše nové generace potřebují znát ~~xxx~~ pravdivé dějiny země a lidu /i strany!/, které by ukázaly jak jejich "hrdinnou cestu průkopníků", tak i dramata dějů a lidských osudů, vyličená nezávisle na "konjunkturálních náladách" - např. právě vládnoucí garnitury nebo právě sloužících ideologů.

Podle mého přesvědčení, jehož se jako přímý aktér "Pražského jara" nemohu vzdát, bylo obrodné hnutí 60. let závažným a smělym pokusem zkvalitnit socialismus cestou demokratizace, humanizace, efektivnosti, dynamičnosti, revolučnosti. Akční program ve své podstatě znamenal změny ve správném směru a svým duchem navazoval na velké dílo národní a demokratické revoluce, únorového vítězství a generální linie výstavby socialismu v Československu s jeho tradicemi a podmínkami. Po nadějném startu na zasedání ÚV KSČ v lednu 1968 a po historickém usnesení ná -

sledného dubnového pléna ÚV jsme nabrali ~~naš~~^{dobrý} kurs, jehož úspěchy i případné omyly dodávaly událostem dramatičnost, zcela přirozenou pro tak mohutné všenárodní vzepětí. Měli jsme fantastickou podporu lidu pro své plány obnovy a rozvoje socialismu na demokratických základech a vduchu našich nejlepších pokrokových myslitelů všech dob. Naš odvážný experiment vzbudil obrovský mezinárodní ohlas a tvůrčí síly v celém komunistickém a socialistickém hnutí s námi plně sympatizovali. A přece jsme prohráli.

V potřebě bránit "Pražské jaro" proti zlovolným útokům dogmatiků jsme si zvykli bránit reformy 60. let důrazem na jejich správné vědecké základy a ušlechtilé programové cíle. Přitom jsme v pozadí nechávali chyby a omyly, jichž jsme se bona fide i z nedostatečnosti dopouštěli, přehlíželi jejich záporné důsledky a lehkomyšlně je podceňovali. Není mým úmyslem všechny tu vyčerpat, ale aspoň některé připomenout: Postupný rostoucí odpor dogmatických a konzervativních živlů uvnitř strany proti progresivnímu kursu Dubčekova vedení, které jim dopřávalo volný prostor pro ideové a později i frakční působení. - Setrvačnost způsobě byrokraticko-mocenského řízení společenských procesů a pomalý obrat k novým, demokratickým a samosprávným prvkům ve veřejném životě. - Netrpělivá snaha radikálních zastánců reformy urychlit realizaci širokého komplexu změn, pro něž teprve uzrávalo pochopení v ~~širokých~~^{jednotlivých} vrstvách lidu. Předčasné a sektářské známkování nepřesvědčených a kolísavých lidí za "konzervativce" a jejich zahánění do náruče skutečně konzervativních frakcí. - Selhání socialistické odpovědnosti jisté části publicistiky, která zanedbávala objasňování Akčního programu, živelně nastolovala nové i dílčí problémy v dané chvíli neřešitelné, odváděla až senzacechtivě pozornost k rozporné minulosti, chápala svobodu slova jako bezbřehou názorovou anarchii, neuváženě rozdmýchávala rozvášněné emoce ap. - Slabost nejednotného vedení KSČ, rozdíraného střety progresivních a konzervativních, revolučních a oportunistických, odhodlaných a bázlivých, uvědomělých a rozkolísaných členů, v nichž nechyběly ani osobní ambice, sympatie a antipatie, úspěchy jedněch a závisť druhých.

Tyto a další negativní jevy oslabovaly dynamiku progresivních zájmů a programů, zdržovaly jejich cílevědomou a plánovitou realizaci, vnášely do hlavního proudu rušivé prvky, rozměňovaly zpočátku jednotlý společenský pohyb do mozaiky celé tříště zájmů a zájmečků. Obrovská všelidová podpora obrody socialismu byla tak jen zčásti využívána a zčásti promarněována. Přesto všechno trvala převaha pozitivních stránek vývoje, která od měsíce k měsíci vzrůstala a odsou-

vala negativní jevy na okraj dění. Chyby a omyly včetně působení "levých" a "pravých" oportunistů i hrstky nesociálnějistických elementů byly zvládnutelné a řešitelné vlastními silami strany, státu, lidu a bez pomoci zahraničních přátel a spojenců.

Ti však, především vedení KSSS, SED a PSDS selhali v pravdivém posouzení československého vývoje, kterého se spíše polekali i jako nežádoucího příkladu a potenciální inspirace pro zastánce reformy a obrody v jejich vlastních zemích. Orientovali se nikoliv k podpoře progresivního proudu v KSČ, nýbrž se postavili proti Němu jako údajné příčině všech těžkostí, které ovšem byly - jak už řečeno - přirozeným průvodním ~~xxx~~jevem obrodného pohybu společnosti. Začali podporovat dogmatické frakcionáře jako "pevné marxisty-lenince" a naopak nutili A. Dubčeka odstranit z vlivných funkcí oddané reformátory a tvářící talentované kádry s přirozenou autoritou a prověřenými schopnostmi. Když poznali, že vítězství progresivního proudu je naprosté a že na chystaném sjezdu KSČ reformní kurs rozhodně schválí, sáhli k nezákonné intervenci do našeho vnitřního vývoje.

Ani v další, posrpnové etapě nebylo však pro reformy všechno ztraceno. Perfektní vojenská akce nepřinesla i žádoucí politický úspěch. Jednotný postoj lidu si vynutil obnovu legálního fungování všech dosavadních orgánů a organizací včetně vedoucích funkcionářů, přičemž velkou roli sehráli sympatie mezinárodní veřejnosti, mnoha vlád a desítek komunistických stran k československým reformám, ale i jejich odsouzení vnější intervence. Pokračovat v progresivním kursu však nebylo možné v původním rozsahu, neboť tzv. moskevský protokol donutil vedení strany změnit některá svá rozhodnutí a odstoupit od řady záležitostí, z nichž nejvýznamnějším důsledkem byl odklad konání sjezdu KSČ. Možnost zachovat umírněně aspoň reformní kurs byla podmíněna z kvalitněním činnosti vedení KSČ, jehož jednota se však dále rozpadala a jehož rozhodování pod Damoklovým mečem moskevského protokolu bylo váhavé, nejisté a často neúčinné. Také společenský pohyb se dále tříštil, propadal křečovitosti, trpěl iracionálními emocemi /zápas o postavení J. Smrkovského, Palachova oběť, hokejové demonstrace/, opřel se koncentrací na hlavní programové zásady, přestával jednoznačně podporovat stranické a státní vedení, jehož přední aktéři počali jevit známky ochablosti a někdy i bezradnosti.

Výměna vedení KSČ, do jehož čela přišel G. Husák, znamenala počátek nové etapy. Za pomoci mocných vnějších ochránců vedrali se do většiny rozhodujících pozic dogmatici a sektáři, jejichž konzervatismus a pomstychtivost zaplavily postupně veškerý veřejný život. Vyhranil se politický kurs "konsolidace" a "normalizace", který rychle překročil míru racionální nutnosti a otevřel cestu autoritářskému režimu, stag-

naci ekonomiky, úpadku společnosti. Jak ubývalo demokracie, tak slábl i socialismus. Zde tkví vina poreformního vedení KSČ na ochromení revolučních socialistických sil, politického a morálního potenciálu našich národů, bez nichž je jakýkoli pokrok nereálný. Stupeň této viny je ovšem omezen rozsahem trvalého vnějšího tlaku, jeho směru a kvality.

Jestliže chyby a omyly reformních komunistů spolupůsobily v pro- hře obrodného hnutí, pak tehdejší vedení KSSS a KSČ nelze zbavit společné odpovědnosti za to, co následovalo. Nebylo by správné upírat našemu stranickému a státnímu vedení snahu zabezpečovat - i v podmínkách přežilých mechanismů a extenzivních rozvojových metod - aspoň zpomalené výrobní trendy, mírné tempo růstu životní úrovně, ohraničenou aktivitu společenských organizací, skromné podmínky pro vzdělávání, kulturní dění a zdravotní péči aj. To všechno ovšem v sevření autoritářského režimu, byrokratických metod řízení, prosazování voluntaristických rozhodnutí, rozmisťování málo kvalifikovaných kádrů, udělování privilegií režimním oporám atd.

Nyní, kdy se pod neúprosným tlakem historie totéž vedení rozhodlo přejít opět k reformnímu kursu a komplexní přestavbě socialistického zřízení, marně celá veřejnost čeká na poctivou kritiku a sebekritiku chyb, omylů, ztrát a škod způsobených konzervativní politikou uplatňovanou od počátku 70. let až donedávna. Potřeba přestavby se prohlašuje /úvodník RP 17.4.1987/ za "pokračování a rozvinutí" konsolidační politiky usnesené už XIV. sjezdem KSČ v roce 1971, a to na "vyšší úrovni". Vskutku "leninský" přístup úvodníkáře RP k chybám a jejich kritice! Čtenář aby si denně zvykal na akrobatické výkony naší žurnalistiky.

Všeobecně v naší veřejnosti panuje názor, že nebýt reformem v SSSR, nejsou reformy ani u nás. A jestliže přece, pak nějaké polovičaté "soubojy opatření ke zdokonalení...". Vnější impuls v progresivním směru je sice skvělá věc a učit se od moudrých přátel je chvályhodné, avšak mají-li naše reformy odpovídat specifickým podmínkám a tradicím této země, pak musí vycházet nejen z importovaných vzorů /byť sebelepších/, nýbrž předně a zejména z našich vlastních analýz vývoje, z posouzení a kritického hodnocení výsledků dosavadní politiky. Kdo se tomu vyhýbá, není leninský politik.

Osud československých reformem nebyl v minulosti příliš milostivý k těm, kdo je promyslili, koncipovali a probíjávali. Historický optimismus mi napovídá, že tentokrát tomu bude jinak. Kdy, jak a proč se tak stane, moje generace v plném smyslu a rozsahu asi nepozná. Měla prostě smůlu: Položila základy socialismu a k tomu měla 20 let hledání, zkoušení, budování, úspěchů i nezdarů. Dalších 20 let se mohla z většiny jen dívat, jak deformují vývoj socialismu konzervativní oportunisté a místo urychlování jej brzdí. Nyní bude potřeby zhruba

dalších 20 let, aby se socialismu stal "stále se obnovujícím a rozvíjejícím řádem, který je schopen být v ekonomickém, kulturním i morálním smyslu předvojem lidské civilizace" /Gorbačov na komsomolském sjezdu/. Z nás už jen málokdo má síly v této nové etapě trvající zpět.

Kluboce se mýlí všichni, kdo nám přičítají záměr vytvářet si nějaké "šance na uplatnění v politickém životě", majíce na mysli kariéry politických sekretářů nebo ministrů. Tam patří mladší a perspektivnější lidé. V čem se nemýlí, je naše snaha pomáhat pokrokovému vývoji svými znalostmi a zkušenostmi, svou intelektuální kapacitou. K tomu nám dává jako občanům státu právo československá ústava a dříve či později nám demokratizační proces umožní ~~akční~~ tohoto práva i reálně využívat. Vyhradit podíl na přestavbě jen nějakým "vyvoleným" okruhům lidí, jak by tomu chtěli nenapravitelní sektáři, by znamenalo přestavbu oslabovat a brzdit. Myslím, že spíše dojde na slova L. Štroukala řečená v Mostě /RP 14.4.1987/: "Kdybychom se včas nezbavili některých predsudků, pochybných výhrad a zbytečných omezení, kdybychom dále nepokročili v demokratizaci naší společnosti, nedali příležitost všem, kteří to s touto zemí a s touto společností myslí dobře a poctivě, dopustíme se osudové chyby. Neboť bychom nemohli dosáhnout cílů, které jsme si předsevzali a které můžeme naplnit jenom činnorodým úsilím doslova všeho lidu."

Naděje a skepse

Jestliže se před Gorbačovovou návštěvou rojily přehnaně optimistické předpovědi div ne jako komáři v letních bažinách, pak po jeho odjezdu zavládla často skepse nejčernějších barev. Psal o tom již M. Hübl v úvaze "Vraťme se z oblak na zem". Snad měl na paletě málo světlých barev, ale zasloužil se o zkrocení toho, čemu říká "romantismus", stále pohotový přetavit přání ve skutečnost, ne-li příšlou, tedy už už přikvačující. Z toho se pak opravdu rodí nikoliv zdůvodněné naděje, ale vyfantazírované fámy. Je dobré občas připomenout, že nejlepší výchozí pozicí politického pozorovatele není ani létání v oblacích, ani noření do zemských hlubin, nýbrž rozumné stání na pevnině. Dnešní realita je mnohobarevná a dynamická, plodí kontinuitu i převraty, přináší i naděje i zklamání. Počítejme s tím.

Chci však obrátit pozornost ke staronové otázce "co dělat?". Tedy k "lidskému faktoru" jako tvůrci hodnot a aktéru dění. Nebo chcete-li: k naší další veřejné aktivitě, k našim možnostem "do toho mluvit" a vývoj ovlivňovat. Tyto možnosti jsou pořád ještě silně omezené, ale

nepodceňujeme to, čemu se říká "moc bezmocných" a která už nejednou přinesla neočekávané plody. Je ovšem potřebí si plně uvědomit celou pravdu o naší současnosti, vylouhovat všechna její pozitiva i negativa, včlenit do nich převažující vývojové tendence a pokusit se formulovat účelný postup v daných podmínkách. Nestačí - a nikdy v politice nestačilo - mít jen řadu krásných myšlenek a album velkolepých plánů. Pokud nenajdeme správný postup, účinnou taktiku, zůstaneme pohými utopisty a dožijeme se jen dalších zklamání.

Co vyplývá z Gorbačovovy návštěvy v Praze a vůbec z nového společenského pohybu v SSSR a v socialistické soustavě vůbec? Rozhodně ne přesvědčivý fakt hotové skutečnosti moderního socialismu s demokratickým veřejným životem a progresivním sociálně-ekonomickým vývojem. Ty jsou zatím jen programem. Co již existuje, je cílevědomé úsilí /vskutku úctyhodné/ o revoluční změny, vůle proskat džunglí setrvalého konzervatismu a opozičního odporu první stezky onoho skutečně nového, revolučního. Potrvá zřejmě několik let, než se za předpokladu úspěšného postupu vpřed přemění tyto stezky v pořádné silnice. Materiální zaostávání a ještě více duchovní letargie jsou strašlivými objektivními nepřáteli zápasu o nové. Mohou být překonány jen obrovskou mobilizací všech subjektivních sil, osvojením progresivních idejí reformem a obrody socialismu velkou masou pracujících. Znovu se ideje musí stát materiální silou, má-li nová revoluce v díle přestavby zvítězit, má-li být proces reformem nezvratný.

Ani u nás v Československu nelze hovořit a žádné nové skutečnosti. I tady padla zatím jen slova uznání pro sovětskou perestrojku a byla vyjádřena vůle vzít si z ní ~~xx~~ podněty a zkušenosti pro náš vývoj. Tuto vůli vyjádřili v různé intenzitě jednotliví přední politikové, ale pamatujeme, že v jiné době a za jiné konstelace někteří z nich nemluvili o reformách příliš lichotivě. I dnes můžeme v přístupu jednotlivých před~~st~~stavitelů strany a státu pozorovat osobitý ráz, jak k souhrnu přestavby v celku, tak k jednotlivým reformám zvláště. Jední by chtěli prokazatelně jasné a vědecky podložené reformy co nejrychleji uskutečňovat, jiní o nich chtějí teprve přemýšlet a experimentálně je zkoušet. Platí to o ekonomické reformě a zejména o demokratizaci, která mnohým uvázla jako rybí káštka v krku. Můžeme věřit J. Fojtíkovi, že o přestavbě je rozhodnuto a hádat se o ni, zda ani či ne, je "vylamování otevřených dveří". Jenže jakou přestavbu má kdo na mysli?

My, kdo jsme spjati s reformami 60. let, přirozeně cítíme v nynějších sovětských přeměnách revoluční jádro, které bylo přítomno i v Akčním programu. V obecné rovině tvůrčího myšlení se nemýlíme, avšak výchozí diskuse, podmínky a další okolnosti se dnes od těch někdejších značně

liší, v SSSR i u nás. Jako nejsme sami titíž co před 20 lety, ani realita naší země a charakter režimu nejsou tytéž. Můžeme se inspirovat přítomným sovětským vzorem i vzrušující minulostí "Pražského jara", avšak musíme přitom stát na současné půdě a vycházet z dnešních poměrů. Tzv. dějinné návraty jsou jen subjektivní konstrukcí zmíněných "romantiků". Živct nikdy nic neopakuje, stejně jako voda v řece není nikdy stejná. Není ani snadné odestát, co se jednou stalo - včetně pobytu sovětských jednotek na našem území. Jejich odchod považují někteří za vhodný začátek procesu našeho nového rozvoje. Ale fakta spíše potvrzují, že čím dále tím vzdáleněji souvisí tento jejich pobyt s naším vnitřním vývojem a jeho příštími peripetemi, zatímco stále více se váže na ^{celkovou} vojenskou rovnováhu v Evropě a může se řešit jen v jejích parametrech.

Uvážíme-li všechny dané okolnosti, vidím problém přestavby u nás opravdu jinak než před 20 lety. Uvedu namátkou některé odlišnosti: Reformy 60. let uzrávaly ~~xxx~~ v naší společnosti za avantgardní úlohy reformních sil KSČ, kdežto dnes pronikají do řad strany převážně zvnějšku, a to dvojjediným tlakem sovětského příkladu a přání našeho lidu jít obdobnou cestou. - Tenkrát byly dogmatické a konzervativní síly v defenzivě a na ústupu, nyní představují početnou mocenskou garnituru schopnou klást progresivním proudům ve straně všemožné přehradu. Není překonáno nebezpečí, že přestavba bude jen kosmetickou úpravou stávajících poměrů, aby zakryla jejich konzervativní podstatu. Praxe ~~z~~ ukazuje, že o každou progresivní změnu se povedou rozhořčené diskuse, polemiky a snad i mocenské zápasy. To je na rozdíl od 60. let důležitá změna - jiná kvalita vedoucí politické strany. Neuskuteční-li se její vlastní přestavba, jak se to stalo a děje v SSSR, nebude možná ani přestavba společnosti a státu. - Zatímco před 20 lety byly široké vrstvy lidu daleko angažovanější a obětavější v úsilí o reformy, dnes vězí dosud ve značné apatii a probudit je není snadné. - Ekonomická situace, v 60 letech poměrně snáze a rychleji řešitelná za minimálních obětí lidu, je dnes daleko komplikovanější a mnohem hůře se může řešit přemíra neefektivních výrob a investic, zastaralá struktura průmyslu, vědecko-technické zpoždění, pokleslá kvalifikovanost pracovníků, nedostatečná kultura práce a života, rozhárané lidské vztahy atd. Gorbačovova pochvala naší nynější ekonomiky jako stabilní, nezadlužené ap. byla zajisté dobře míněna /snad ve srovnání s jinými zeměmi/, ale hlubší pohled na její stav není příliš radostný. - Jeden faktor dnes působí příznivě na rozdíl od 60. let, a to postoj vedení KSSS, tehdy nepřátelský a nyní přející reformám. A to není málo, to je naopak hodně.

Co tedy dělat? Dosud jsme byli nuceni působit převážně opozičně proti staré konzervativní politice a volali jsme po změnách a refor-

mách. Dnes vítáme revolučně pokrokové prvky společenské přestavby a hodláme je plně podporovat, aby se staly skutkem. Oficiální politika včlenila přestavbu do svého kursu a její představitelé se prohlašují za reformátory. Rázem se objevují podmínky pro přechod od opozice k oponentuře, která může mít jen jedno zaměření: hájit a prosazovat skutečné, reálné, efektivní reformy ekonomické, demokratické, kulturní, duchovní, avšak odmítat pouhé kosmetické úpravy, polovičatá řešení, nedůsledné postupy.

Máme ve svých řadách velký počet specialistů v nejrůznějších oborech a profesích, kteří mohou svými rozbory, náměty a návrhy novému obrodnému procesu přispět. Nestačí ovšem jen dosavadní samizdatová praxe více či méně zasvěcených rozborů a závěrů nebo i povrchních textů, jejichž hlavním smyslem byla kritika deformací, neduhů, absurdností ap. Nyní je potřebí závažnějších prací, zacílenějších studií, které překročí hranice dožívajícího gheta a proniknou do oficiálních struktur státních, podnikových vědeckých, kulturních ba i stranických, prostě všude, kde se o reformách uvažuje a také rozhoduje. V tom se může uplatnit v nové etapě celá tzv. občanská iniciativa ve své konstruktivnosti a spoluodpovědnosti za moderní, demokratickou přestavbu socialismu. Samizdatová aktivita, debaty a jiné formy šíření názorů nesmějí zmizet, ale měly by překročit omezenost amatérismu a zprofesionalizovat se na co nejvyšší úrovni, jak už k tomu ostatně mnoho - krát dospěly. /Znovu tu chci vyzdvihnout např. práci Z. Šulce "Stát a ekonomika" za všechny ostatní./

Jinými slovy: hledejme cesty k "legalizaci" naší veřejné činnosti, k plnoprávnímu zapojení do společenského pohybu nových reformních proudů soudobého typu a soudobých forem. Žádná sentimentální vzpomínka na minulost nám v tom nesmí bránit. Mějme na mysli, že nové mladší pokolení vidí věci ~~jinak~~, po svém, jinak než my kdysi, chtějí a mohou se umout nejen starých štafetových kolíků, ale především nových pochodní pokroku. Proto kde můžeme, odevzdejme jim své zkušenosti, ale nebraňme jim jít vlastní cestou.

Domnívám se, že je na nás samých, abychom rozbili řetězy gheta a vyšli na povětrí otevřené společnosti. Nebude nám tam tak dobře jako za pecí dosavadní izolovanosti, čekají tam živější a ostřejší podmínky života i tvorby. Ale nevyjít z ulity ven znamená kapitulaci. Čekání na "rehabilitace" či na uctivé pozvání k účasti na veřejném dění je vskutku jen čekáním na Gotdota. Ať jsou nám kladeny jakékoliv překážky, ať nás konzervativci vrchnostensky odmítají a posměšně ostouzejí, ať nás nechápavci či notoričtí opozičníci "odepisují", bojme za své právo na občanskou aktivitu.

Jsou u nás široce známy a diskutovány demokratické jevy nového typu, uplatňované v SSSR: svobodné rozhodování umělců v tvářících svazech, volby řídicích pracovníků, vznik nových společenských organizací a fondů, založení družstevních nakladatelství aj. Při našich dávných tradicích právě v těchto oblastech by nemělo být nemožné probouzet podobné demokratické postupy také u nás. Jestliže konzervativní klany nechtějí demokratizovat umělecké svazy a otevřít je dalším tvůrcům, proč se nepokusit o vytvoření svazů nových, paralelních, revolučně pokrokových? Jestliže jsou všechna dosavadní vydavatelství "uzavřena" pro množství "zakázaných" autorů, proč se nepokusit o založení nového, nezávislého, družstevního vydavatelství, otevřeného všem kvalitním dílům? Jestliže existuje příliš úzký sortiment týdeníků, proč neuvažovat obnovu - v nových podmínkách a s novým posláním - třeba Lidových novin, kterých si pro vysokou úroveň vážil kdysi i K. Gottwald? Ani Charta 77 nemusí být v procesu demokratizace opomenuta a zůstat ve stínu policejního dohledu, vždyť se přímo nabízí myšlenka obnovy Společnosti nebo Ligy pro lidská práva, kdysi u nás tradiční a vážené. Atd, atp.

Věru, je o čem přemýšlet a co podnikat. Někdo si možná povzdychne, že jsou to úvahy předčasné, pro které doba ještě nedozrála. Jiný mávne rukou, že tohle režim nikdy nepřipustí. Ano, ten dnešní snad, ale není tu na věky a na obzoru se rýsuje nový. Zajisté, lecos se ještě musí stát, abychom spatřili reálnou alternativu legální občanské aktivity. Zázraky se však nedějí /ač nejsou vyloučeny a někdy překvapí i největší skeptiky/ a čekat se založenými rukama není zrovna důstojný postoj. Účinnější je vyhrnout si tukávy... I kapky, jsou-li vytrvalé, proděraví kámen.

Duben 1987

Dopis Janu Fojtíkovi

"...ti, kdo v roce 1968 způsobili u nás kontrarevoluci, kdo tehdy zvedli u nás vlnu antisovětsismu, se dnes neoprávněně a bezdůvodně hlásí ke 'gorbačovskému' kursu. Právě tyto elementy, pravicoví oportunisté, kteří otevřeli dveře kontrarevoluci - např. Čestmír Císař, jenž v současné době sepisuje jedno memorandum za druhým a rozhořčuje se nad jakýmsi konzervatismem a dogmatikou, kteří prý nechápu, co se odehrává v Sovětském svazu - se těší, že přestavba v SSSR, do níž vkládají svou interpretaci a naděje, uvolní cestu k jejich politické rehabilitaci. Domnívají se, že se dostaneme pod nějaké tlaky a budeme muset k nám přenést přestavbu se vším všudy a o překot. Na ideologické komisi ÚV KSČ a později v interview pro Rudé právo...se jim dostalo jasné a pádné odpovědi. Zřejmě ji chtějí někde zbagatelizovat, zpochybnit, oslabit její účinek..."

J.F. na sjezdu českých novinářů,
viz Novinář č.5/1987

Soudruhu tajemníku,

s nesmalým zpožděním se mi dostal do rukou plný text Tvého projevu na sjezdu českých novinářů. Vedle myšlenek a stanovisek, které v posledních měsících veřejně vyslovuješ a s nimiž mohu souhlasit, nechybějí v projevu opětovně skreslené pohledy na zrání a prosazování reform v 60. letech. Stále jejich iniciátorem a nositelem podkládáš "kontrarevoluční úmysly", což je v rozporu s historickou pravdou. Reformy krystalizovaly na půdě strany a získaly podporu takřka celého národa. Křesťka nepřátel socialismu se sice ozývala, ale neodvážila se ani snít o reálné možnosti našim zřizováním otřást. Kdo se postavil proti reformám, byli předně dogmatici a sektáři, kteří svým antidemokratiem vyvolávali odpor a jisté napětí. Kdo reformním tendencím škodil, byli někteří neodpovědní lidé - i komunisté - kteří podcenili složitost a obtížnost reform a domnívali se, že chvatným nátlakem proces urychlí. Sám připouštíš, že černobílá vidění zjednodušuje a skresluje realitu. Před na něm v případě 60. let lpíš!

V zápalu nepřekonaných subjektivních emocí jsi mj. dost neomaleně a hrubě napařil jmenovitě me. Přitom jsi použil nepravdu, že píše "jedno memorandum za druhým", a další pochybné výroky zavádějící demagogií. Znělo to z úst tajemníka ÚV podivně uprostřed výzev, jak se mají čestně, pravdivě a morálně chovat socialističtí novináři ve svém poslání. Avšak nejde mi o nechutné urážky, to mi vyřídí se svým strachovým svůdním. Jde o závažnější věci. Dovol mi k nim pár odstavců.

Nejprve pravda, že reformám 60. let chyběla leninská koncepce vztahu mezi politikou a ekonomikou, pokud nepovažuješ vzájemný vztah těchto dvou aspektů lidské aktivity dogmaticky za jednostranný /stálá priorita politiky nad ekonomikou/, ale dialekticky rozporný a vzájemně závislý.

Ekonomická reforma 1966-1967 formulovala způsoby překonání rozporu mezi překročilými výrobními silami - materiálními i lidskými - a zastávající sférou socialistických společenských vztahů. Zákonitě zrála v předstihu a v jistém smyslu "proti" politice tehdejšího vedení strany a státu, které usilovalo konservovat přežilé společenské vztahy, charakterizované nikoliv leninským demokratickým centralismem, nýbrž byrokraticko-direktivním centralismem.

Přesně a týchž principiálních příčin dozrála dnešní sovětská přestavba, jak několikrát upřesnil M. Gorbačov a denně dokládají světové sdělovací prostředky. Ekonomie a tvorbou materiálních statků je ve společnosti vždy základnou existencí a pokroku, podmiňuje třídní zájmy a třídní boj, tj. také politiku. Priorita politiky se manifestuje ve chvíli, kdy přežilé společenské vztahy brzdí rozvoj výrobních sil a politice připadá řešit rozpory přeměnou společenských vztahů v modernější, adekvátnější potřebám ekonomické základny, uvržené starou politikou do stagnace a zastávání. Právě nyní jsme svědky politického obratu v SSSR i u nás. Stará politika měla neúnosné zpoždění a musí je pracně, avšak radikálně likvidovat. Toto zpoždění savinily i dlouhodobé selhávání netvůrčího teoretického myšlení i konzervativně ustrnulá ideologie. Nová politika, inspirovaná novým, tvůrčím myšlením je povinna uvolnit cestu ekonomice, dát výrobním silám - včetně lidského faktoru - podmínky pro progresivní pohyb a efektivní výsledky.

Na rozdíl od Tvého mínění tvrdím, že takový obecný trať vývoje socialismu charakterizoval proces reformy před 25 až 20 lety u nás a přivedl k nynějším reformám v SSSR. Proto i tvrdím, že mezi reformami 60. let a zamýšlenými reformami nynějšími u nás není žádný antagonistický rozpor, nýbrž kvalitativní shoda /s odhlédnutím od změněných podmínek po 20 letech/. Neopakovatelnost dějinné situace samozřejmě platí, ovšem stejně platí kvalita rozporů a zákonitost jejich překonání. Tím vůbec nechci říci, že v 60. letech nedošlo k chybám a omylům, které přechod k reformám ztěžovaly, ani že reformní vedení strany a státu si počínalo vždy a ve všem správně. To je však otázka drobně subjektivních činitelů, nikoliv otázka objektivních vývojových podmínek a zákonitostí.

Různí politologové dumají nad "reformovatelností" socialismu a píší o tom celé knihy. Poražený pokus československých reformátorů z 60. let jim sloužil jako náminka pro zápornou odpověď, stejně tak jako známé události v jiných socialistických zemích. Nyní jsou zaskočeni. Nýsje se kladná odpověď, třebaže zatím podmíněná: Socialismus je reformovatelný a nesmí bez reformy existovat, nemá-li ustrnout a upadat. Pokroky socialismu se uskutečňují, pokud se politika řídí vědecky poznávanými zákonitostmi a ne subjektivním voluntarismem nositelů moci, pokud se

společnost rozvíjí v podmínkách důsledného demokraticismu a ne byrokratické svévole. Je-li nynější proces reformy opravdu nezvratný, budou mít za pár let politologové po starostech.

Hlásí-li se naši lidé k reformám 60.let jako k "předchůzci" soudobých reform, pak ani nechtějí "ospravedlnit své staré názory" a "vtlačit jim charakter progresivity", neboť tyto názory svou progresivitu nikdy neztratily. Také se nechtějí "přiklívovat" na nynějších sovětských nebo našich politických změnách a přestavbách, neboť po těchto změnách volali a mají je práve vítat a podílet se na jejich realizaci. Demagogické slogany o "pravcových oportunistech" či "kontrarevolucionářích" mohou sice fakta zastírat, ne však vyvrátit. Ceterum autem censeo, že doba siláckých řečí, rosdávání nálepek i tzv. pádných odpovědí minula. Smysl má pouze seriózní dialog, demokratická diskuse, soudružská polemika v zájmu nalezení optimální formy a obsahu reform. Duch socialistické etiky musí konečně edit.

Ve svém projevu k novinářům jsi řekl: "Vývoj, kterým jsme prošli v šedesátých letech, zejména pak v roce 1968 a po něm, způsob, jakým jsme řešili překonání důsledků kontrarevoluce, opravdu vtiakl zvláštní ráz našim poměrům." Posoruhodná věta, která má zřejmě poukázat na ony "zvláštní podmínky a poměry" Československa ve srovnání s SSSR a snad i ospravedlnit ošidlivné zdráhání principiální ryas sovětských reform, platné pro socialismus obecně, u nás aplikovat. Škoda, že citovanou větu nekonkretizoval poukazem na reálný stav naší společnosti před nynějším politickým obratem, na konci éry tzv. stabilizační a de facto stagnační politiky. Skutečnost, že vedení strany je lidu této země stále dlužno analýzu tohoto stavu a spokojuje se obecným tvrzením o "kontinuitě politiky od XIV.sjezdu" až po dnešní reformy, je dostatečným svědectvím pochyb samého vedení o kvalitách politiky/po zavržení reform 60.let. Naše poměry mají vskutku "zvláštní ráz", předně však v tom, že celá naše společnost trpí schizofrenií antireformátorů, donucených jít do reform. Jen proto vymýšlejí pseudocompamenty o 60.letech a o naší specificce, která však tone v mlze oné schizofrenie. Skutečnou, pravdivou specificku Československa může odhalit jen a jen postřehaná analýza.

Novin, nakoľik je užitečné celé to nerytifiké klání dnešních stranických ideologů vůči generaci reformních komunistů, která odevadala svá nejlepší léta budování socialismu a - přes některá bloudění a chyby - dospěla až na sám práh nové modernizační etapy. Vidím v tom zbytky posedlosti hledat "nepřítel ve straně a společnosti" ber mie ber. Není tomu tak dávno, co byla hlavním předmetem útoků oficiální ideologie a politiky Charta 77. Jakmile se zkonsolidoval reformní kurs KSČS a začal ovlivňovat i náš vývoj, stali se "hlavním nebezpečím"

u nás reformní komunisté. A přece právě oni představují sílu tvůrčímu leninismu a reformám socialismu nejbližší a větší straně nejloajálnější. Jak se zdá, je pro některé činitele našich mocenských struktur přijatelnějším partnerem k dialogu antikomunista odněkud ze zahraničí než náš reformní komunista nebo zastánce občanské aktivity s poctivými úmysly a názory. Je to jeden z mnoha absurdních paradoxů našich "zvláštních poměrů". Nemí jiné vysvětlení, než se oni činitelé dialogu s domácími oponenty prostě bojí, že nedovedou pracovat v podmínkách demokracie, že jsou pro reformy jenom na oko, že jim lépe vyhovují "zbytky feudálního poručíkování", jak jsi to sám nazval. Škoda, nebyť toho, šli bychom rychleji kupředu.

Poslední deklarace oficiálních představitelů k otázkám socialismu, demokracie, humanismu jsou natolik blízké názorům reformních komunistů z 60.let, že existuje odůvodněná naděje na jednotný postup v podmínkách vzájemné plodné práce na půdě tvůrčího marxismu-leninismu a reformního politického programu.

Nejsou to reformní komunisté, kdo tomu brání. Odpovědnost za to nesou ti, kdo dávají přednost zájmům osobní moci před zájmy lidu a socialismu.

1. 6. 1987

Když dva dělají totéž ...

Říká se, že se vtipem je to jako s karikaturou. Dobrý vtip a zdařilá karikatura nejsou sice nikdy fotografií - a ani by to nebylo žádoucí - ale podávají nám pravdu často mnohem výstižněji a stravitelněji než učebné traktáty. K nejlepším vtipům tohoto žánru patří jistě anekdotická definice rozdílu mezi kapitalismem a socialismem. Říká se v ní, že zatímco za kapitalismu vykořisťuje člověk člověka, za socialismu je tomu naopak. Vzpomněl jsem si na ni, když jsem se dověděl o případech nezakrytého, ale nicméně před světem dobře ukryvaného obchodu s lidmi v "nejvyspělejších společenském řádu".

Nejsem rasista a nikdy jsem jím nebyl. Bezdůvodná a neopodstatněná nenávisť vůči příslušníkům jiné rasy než vlastní jen pro jejich odlišnou barvu pleti / ostatně ne nepodobná nenávisti náboženské, národnostní nebo třídní / se mi vždycky přičila. Hledal jsem proto příčiny, proč se s ní setkáváme u tolika našich lidí třeba vůči černochům, ale i Vietnamcům, Kampučanům, Korejcům a dalším. Zdá se mi, že ač je tu více příčin, mají všechny společného jmenovatele. Začneme třeba s černochy. Demokratickým tradicím v mentalitě našich lidí, i když v mnohém již značně otupělé, odpovídá spíš etika Chaloupky stýčka Toma než Ků Kluz Klanu. A přece ... Což jste už tolikrát neslyšeli mluvit u nás o černých hubách? Jednou z příčin je skutečnost, že k nám většina občanů černé pleti přichází svým způsobem jako privilegovaná. Velká část afrických studentů má značně velké stipendium a může si volně jezdit po světě, mnozí mají auta západních značek, valutová konta, na která letí i část našich děvčat, a přechasto tu působí i mírnější požadavky examinatorů při zkouškách na všech stupních. Poslední dobou se tento negativní přístup přenáší stále více na Vietnamce a Kubánce, kteří tu nejen studují, ale získávají i odbornou kvalifikaci v nejrůznějších povoláních a někteří se prostě jen zaučují. Odlišná mentalita, jiný dosevední historický vývoj, rozdílné zvyklosti a životní postoje tu pak jen navíc zvyšují napětí. A zase je tu společný jmenovatel. Tentokrát nejde o privilegia ekonomická, ale spíš ideologická. Většina z nich / snad s výjimkou Vietnamců, přicházejících z jižní části země / spojuje nesporně vyšší životní standard v ČSSR s "vyspělým reálným socialismem", zatímco u nás to vidí, pokud jde o toto spojení, většina lidí dnes už většinou naopak. A tak je tomu, i pokud jde o další etnické skupiny.

Někdo však ví, že i tady jde často jen o prostý obchod s lidmi, protože člověk je v socialismu opravdu / ať / na konci všeho. Přitom to nezmění ani vzletné fráze o proletářském internacionalismu, zvyšování kvalifikace a rozhledu a výchovy vlastních kádrů, které by doma upletňovaly a rozvíjely, co se u svých nezištných hostitelů naučily.

Mnoho odpovědných pracovníků našich národních podniků vám z a z a - v ř e m ý m i d v e ř m i ovšem řekne, že většina těchto národních hostů neodělá zdaleka tolik práce jako naši lidé / i když ani oni už po léta zvláštní pracovní morálkou neoplývají /, že náklady na jejich zaškolení, vyučení a vybavení a další sociální zabezpečení jen zvyšují výrobní a provozní náklady, ale... A tady jsme u kořene věci. Ř e d i t e l é podniků se často předhánějí přímo v tom, aby jich co nejvíce získali, protože jsou o n i ze to lépe placeni a odměňováni. K dobru se jim připočítává nejen žádoucí politický přístup / ten by se dal ještě eticky zdůvodnit/, ale i větší počet zaměstnanců / čím více podřízených, tím větší plat - o přechodu z extenzivního hospodářství na intenzivní se stále spíše jen víc mluví, než aby se něco realizovalo/ a nakonec i menší mzdový fond, protože tyto zaměstnanci, po většině nekvalifikovaní, dostávají ve svém gros práce jen menší mzdy. Rozpor mezi tím a dříve uvedenými vyššími náklady na jejich vyučení a vyškolení je totiž jen zděšlivý. Oboje se totiž platí z jiných fondů a podle jiných kritérií a regulí. A tak si jednotliví ředitelé šplhají u svých představených a přesto, že často vše podnik nespokojeností, nechtěli by ani slyšet, aby od nich tyto zahraniční pracovníci odešli. Spíše naopak. Protože i výstavba a zařízení pro ně má zelenou a šlechtí ředitelské kádrové materiály stále ještě mnohem víc než zřizování potřebných školicích a ubytovacích zařízení pro vlastní mládež. Staré přísloví říká, že když dva dělejí totéž, není to totéž a tohle jen potvrzuje jeho pravdivost. Nakonec ale budiž. Pro většinu těchto národních hostů je to svým způsobem přínos. Něco nového poznají, obrousí se a otrkají a mnozí z nich jsou nakonec doma po svém návratu práce jen jistým přínosem.

Horší je to však s jinou skupinou, o které se toho ví v samotném Československu dost málo. Je to například poloprogální a místy i docela ilegální zaměstnávání Poláků. Hospodářských potřeb u nich doma využívají některé naše národní podniky k tomu, aby jim nabízelí doma chybějící pracovní příležitosti. Dostanou ovšem za tutéž práci menší plat než domácí zaměstnanci. Ušetří se a najdou se tak lidé, kteří ~~jsou~~ stále ještě v některých

oborech, například ve stavebnictví, nedostávají. A protože počet legálních příchozích není přece jen zas tak velký, "dovážejí se" sem ilegálně. V Lodži existuje dokonce zařízení, maskující se jako instituce pro vzájemnou kulturní spolupráci, které pod rouškou studijních zájezdů a stáží sem klidně pošle z Polska lidi, kteří tu pak pracují, převážně ve stavebnictví. Většina polských pracujících, překračujících přitom někdy i povolenou věkovou hranici 55 let, se dostala například na pražské stavniště právě touto cestou. Najaly si je ostravské stavební podniky a půjčují je na svá mimoostavská pracoviště, tedy i do Prahy. Nejhorší na tom je, že někteří nejsou ani řádně přihlášení k nemocenskému a sociálnímu pojištění. Nejedni ředitel se až proto notně zapotil při jejich případných onemocněních, úrazech a někdy i následných úmrtích. Navíc se setkávají mnozí z nich u našich lidí spíše s nepochopením než s oceněním a jsou častováni různými paušalizujícími, a tedy nespravedlivými přízvisky jako ^{sme}malináři, svíčkové báby a hochštapleři. A vtipy typu jaký je rozdíl mezi koněm a Polákem, podotýkající, že zatímco první žere obrok, druhý ob den, nesvědčí valně o morální vyspělosti mnoha našich lidí.

Ale už naši předkové říkali, že šidlo v pytli neutajíš. A tak se i tohle maskované obchodování s lidmi dostává ven, a mnohé pseudohumanistické fráze bere přitom za své, i když je stále ještě hodně lidí, kteří nechtějí uvěřit, že by se mohlo jít až takhle daleko. Ale abychom zametali především před svým prahem, neobracejme hrot svého nesouhlasu a pobouření na ty, kdo jsou často spíše obětí než strůjci / černochoy, Vietnamce a Poláky/, ale spíše na ty, kdo jsou toho příčinou, a jenom se maskují hezkými frázemi, protože stále platí staré rčení o obilných hrobech a morální vině toho, skrze koho pohoršení pochází.

- hk -

I.

Premiérově vystoupení v Lucerně 2.-3.3.1987 vyvolalo ve veřejnosti a tím spíše v našich krúžích značnou pozornost, po mnoha stránkách jistě zaslouženou. Nebyly to jen vstupní pasáže, kritizující pokusy zužovat význam nových zkušeností KSSS a nových myšlenek, které charakterizují její nynější politiku, pouze na samotný SSSR ... jedním dechem se dodává, že vzhledem ke zcela odlišným podmínkám jde o specifické záležitosti... tyto názory nejednou šíří lidé, kteří dříve jakoukoli národní specifiku uznávali jen tehdy, pokud byla chápána v hlubokém stínu obecně platných, zákonitých principů a tendencí ... nabízí se otázka, zda za tímto postojem se neskrývá spíše neschopnost pochopit, či nechuť měnit cokoli podstatného na naší československé skutečnosti.

Projev v Lucerně nebyl zajímavý jen tím, co obsahoval, ale neméně i tím, co neobsahoval jako ve většině současných oficiálních projevů obligátní kritika "pravice" v roce 1968, až na malou zmínku "nezapomínáme na zkušenosti z deformací ekonomické reformy na sklonku 60. let". (Večerní Praha 4.3., příloha s.4) V politickém jazyce se dá v souvislosti s tímto aktivem a projevem mluvit o nové platformě a linii, poprvé zjevně a veřejně oponující té dosavadní a platné.

Aktiv sám byl pro mnohé účastníky překvapením svým zaměřením, takže byli dost zaskočení a reagovali zdrženlivě, vyčkávavě až vyhubavě. Nezapomínejme, že aktiv tvoří převážně ti, kdo se podíleli na čistce a jiných normalizačních opatřeních. Naopak u těch, kdo to pozorovali zvenčí a usuzovali z přečteného téžtu, často došlo k přecenění možností, dosahu a praktických důsledků v bezprostřední následnosti. U tak zkušeného politika, jakým je premiér, těžko předpokládat, že by očekával okamžité personální důsledky ve svůj prospěch, zvláště když viděl opatrnickou reakci aktivu a rozložení sil ve špičce moci, nemohl si dělat iluze. Spíše lze předpokládat, že jde o perspektivní čin, který má připravit budoucí změny. Přitom ani tam není jasné, zda i když se taková politika postupně ~~přikáží~~ prosadí, musí být ten, kdo ji veřejně vyslovil první, také v čele její realizace. V tom je politika zálučná a ošidná.

Výměna, která se nekonala

Výměna ve funkci nejvyšší se přesto před březnovým plénem dosti masově očekávala, pochopitelně marně, protože toto očekávání se neopíralo o střízlivou analýzu dané situace a rozložení sil ve vrcholné

sféře moci a nečbalo ani signálů, které ukazovaly, že k výměně ve funkci genseka ještě zdaleka nedozrály podmínky. Přesto někteří romanticky založení pozorovatelé politické scény vydali zvláštní texty samizdatů na podporu příchodu nového genseka, který se pak nedostavil. Jak je možné, že i lidé z minulosti v politice zkušenější se v takových situacích chovají spíše jako žáci mateřské školy politiky než jako střizlivě uvažující analytici. Jiní zase do dálky slyšeli hrát Trauermarsch současnému vedení a přitom se ukázalo, že pohřební pochod byl jen jejich zvukovou halucinací. U lidí dřívě v politice činných a nejednou žijících v naději na obnovení svého působení v politické sféře je takový zjev znepokojující, vždyť je evidentním projevem jejich dequalifikace jako profesionálních politiků - byť t.č. mimo službu. Diagnóza tohoto jevu - podal jsem ji v prosinci 1986 v úvaze Rétorika není politika - chronické přání otcem myšlenky. Choroba je to zanedbaná a tím, že se neléčí, stále více se prohlubuje.

Jak bylo možné přehlédnout tolik varovných signálů, dokazujících nereálnost těchto očekávání v současnosti? Přehlédl se průběh sjezdu českých odborů, spisovatelů, novinářů, jejichž scénář byl schválen předsednictvem ÚV KSČ bezprostředně před březnovým plénem. Nebylo možné přeslechnout dikci vystoupení Hamana, Hoffmanna, Fojtíka. A zcela ignorováno bylo i vystoupení Hořeniho v Nové době proti "demagogům", "starým pomlouvačům, kteří se chtějí přiživit, kritizovat minulost" (Nová doba 7/87, s.3). Nebylo snad důvodem k zamyšlení i to, že premiéřův projev v Lucerně nebyl přetištěn v sovětské Pravdě, ani v rámci glasnosti jako Bělákův? (Malý sloupek o pražském aktivu vyšel v orgánu Gorkomu v Moskvě Moskovskaja Pravda, něco jako deník Svoboda v Praze). Také člen předsednictva a tajemník ÚV KSSS Zajkov připravující návštěvu M. Gorbačova v Praze a projednávající integrační kroky v hospodářství se při návštěvě s premiérem nesešel, ač ten je především odpovědný za hospodářskou politiku republiky.

Vystoupení Medveděva se často chápe jen jako akt jednotlivce na podporu V. Běláka a nepřipouští se jeho možný a možná důležitější vnitrosovětský aspekt, kdy má ujistit, že perestrojka se nedopustí toho, co se tam vytýká "pražskému jaru" a proběhne pevně pod vedením KSSS a nepřipustí nic, co by to narušilo.

Potvrzuje to ostatně i výřek realizátora Gorbačovovy zahraniční politiky Ševarnadzeho při poslední návštěvě v Praze, jak jej důrazně připomíná M. Zavadil (tehdy ještě velvyslanec v Moskvě, nyní předseda ÚRO a člen sekretariátu ÚV KSČ): "Existuje u nás skupinka tzv. char-tistů, kteří se snaží nezapomenout připomínat proces, který probíhá v SSSR,

k událostem roku 1968 v Československu. E.Ševarnadze k tomu při nedávném pobytu v Praze trefně řekl, že je mezi tím "malý" rozdíl: pravicové síly v Československu požadovaly "tání" a likvidaci socialismu a my chceme jeho rozvoj a upevnění" (Týdeník aktualit č.12, s.3).

Příznačná je také replika sovětské Pravdy (25.3.) s dopisem 10 ruských autorů žijících v emigraci (Aksjonov, Bukovskij, Kuzněcov, Ljubimov, Maksimov, Neizvestnyj, Orlov, Pljušč, Zinevevovi) pod titulkem "Panika v staně 'byvších'". Jsou titulováni jako utečenci, opory ultrapravé reakce a jejich text jako paskvil skupinky přeběhlíků. Ne o mnoho mírněji než Korionov v Pravdě s nimi polemizuje Jakovljěv (Moskovskije novosti z 29.3.87). Ljubimov sám v interview s vídeňskou ORF dementoval zahraniční zprávy jako by byl oficiálně pozván k návratu do Moskvy. Pořád si mnozí z nás nechtějí připustit, že i v sovětském vedení může působit obava z destabilizace situace v zemích tábora, ovlivněná minulými zkušenostmi třeba z roku 1956, kdy po XX. sjezdu KSSS došlo k bouřlivým událostem v Polsku a tragickým v Maďarsku. Tak lze pochopit jejich zdůrazňování toho, že "perestrojka" v SSSR probíhá pod vedením a kontrolou KSSS.

Obávám se, že z tohoto hlediska nepůsobí příliš pozitivně na tempo přeměn, když někteří zdejší autoři v samizdatu pořád připomínají rok 1968. Hlavně z hlediska, co jsme chtěli, méně již čeho jsme dosáhli a ještě méně čeho bychom se napříště chtěli vystříhat. Zdá se mi, že takový přístup musí u sovětského vedení včetně Gorbačova zesilovat obavy před novou destabilizací v Československu. To by bylo pro ně nežádoucí a mohlo by mít negativní důsledky i u nich (viz pokus o zesazení N.Chruščova v červnu 1957 po Polsku a Maďarsku, téměř zdařený a až na poslední chvíli odvrácený).

Když ne do velikonoc, tak do švestek...

už zase huče svou kolovrátek fám po březnovém plénu ÚV KSČ. Fabulátoři vědí, že Husák už vlastně odstoupil, ale výměna byla odložena na podzim. Svatá prostoto těch, kdo nechtějí rozumět tomu, že přeměna bude velmi obtížná a že dosavadní gensek není z těch, kdo by sami odcházeli. Navíc nemá proč, nic ho k tomu mocensky nenutí. Zase se nedělá analýza situace ve vedení po skončení pléna. Nový český premiér patří mezi hospodářské praktiky a je posilou pragmaticko-technokratického proudu. Jenže tato změna nezvrátila dosavadní poměr sil ve vedení. A v zemi, kde vláda nevládne a navíc, kde základní mocenské články (bezpečnost a armáda) jsou bezprostředně řízeny generálním tajemníkem a prezidentem, je rozhodující poměr sil v předsednictvu a sekretariátu. A ten není premiérovi příznivý ani po tomto plénu. V sekretariátu, která je svá prácha, idraz, asi, kdo se příznivě odblatuje

... ještě menší než před tímto
 plénem (přibyl tam Hoffmann a Zavadil, oba známí svou činností
 v srpnu 1968, první v dělnickorolnické vládě a druhý v torzu ÚV KSČ
 ve stranickém hotelu Praha).² Bunkr se naopak po plénu spíše upevnil.
 Gensek prokázal, na rozdíl od ideologů, dosti značnou pružnost, ne-
 omezující se na výrok "přestavba, chcete-li reforma". Vždyť ví, že
 v politice na nějakém tom slůvku nesejde, důležité je, kdo drží moc.
 A ten, kdo může dávat do zákrytu zaryté ideology i hospodářské prag-
 matiky je tím, kdo vládne. A toto umění ovládá mnohem lépe než všich-
 ni kolem něj. Opravdu nevím, kde berou fabulátoři víru, že to bude
 "do švestek"?

To už ta lidová fabulistika hospod plná humeru a fantazie je mi
 milejší. Má svou pohotovost, vtip, obdivuhodnou schopnost rychle rea-
 govat. Jen skončilo plénum a už v pražských hospodách letělo "Nové
 větry ze starých prdelí", rusky "perestrojka", česky "přestrojení".

Když ne do švestek, tak kdy vlastně?

Až pro to uzrají poměry a to nebude tak hned. Za dva-tři roky? Snad
 Pokud se udrží a prosadí naplno Gorbačovův kurs v SSSR. Stav v před-
 sednictvu a plénu je takový, že nikdo z potenciálních alternátů nemá
 za sebou potřebnou většinu, zvláště po březnovém plénu, kdy jich spí-
 še přibýlo, včetně toho "černého" vzadu. A čím více alternátů, tím
 obtížnější je se prosadit. Navíc vzhledem ke dvojnárodnosti tohoto
 státu, každý Čech, který by se chtěl ucházet o funkci genseka, by
 musel před volbou získat podporu rozhodující části členů ÚV KSČ ze
 Slovenska. Už vzhledem k rivalitě mezi českými alternáty, která po
 březnovém plénu spíše zesílila a zmožila se. Jenže pro získání ta-
 kové podpory by bylo nutné učinit ledascos směrem ke Slovensku, co
 by je uklidnilo v obavách před "českým revanšem" v případě takových
 změn. Přistupovat k problému jen z pozic "české otázky" a nebrat v úvahu
 "slovenský fenomén" jako součást řešení československých a slovensko-
 českých problémů je dědičným hříchem české politiky a jejich aktérů.
 A v dané situaci i retardačním elementem v prosazení potřebných změn.

To, co se ví v kuloárech o názorech českých alternátů na sloven-
 ský problém rozhodně nepřispívá k získání spojenců mezi slovenskými
 členy ÚV KSČ a podpory slovenské veřejnosti. Podíl Slováků na složení
 obyvatel republiky - vzhledem k vyšší natalitě - neustále roste a po-
 reste do konce století na přibližně 40%. Pokud v této situaci si někdo
 z českých politiků myslí, že v případě změny by byla možná restaurace
 předfederačních poměrů, je to nejen krajně zpozdilé, ale politicky

přímo sebevražedné. Jistě lze uvažovat o požadavku na vytvoření českého stranického orgánu a odstranění nepřirozené asymetrie, kdy zde máme slovenskou a nemáme českou KS s vedoucími orgány, které by artikulovaly české potřeby a zájmy. Taktéž problém přerozdělování mezi českou a slovenskou republikou by vyžadoval přezkoumat a přijmout nové méně jednostranné řešení. Postupné zavádění ekonomické reformy by nutně vedlo k redukci počtu rezortních ministerstev. Ale jen politický dobrodruh by mohl uvažovat o likvidaci federativního uspořádání republiky nebo dokonce jeho nahrazení nějakou obdobou novotnovské fikce z roku 1960.

Nejenže to ústavní zákon o čl. federaci neumožňuje svou výrazně formulovanou klauzulí proti majorizaci Slováků, kdy ve všech otázkách týkajících se změn ve státoprávním postavení Slovenska je nutný souhlas dvou třetin poslanců Sněmovny národů ze Slovenska, který by pro takové řešení dnes nebylo možné získat. Navíc by takový pokus vyvolal velkou krizi ve vztahu mezi Čechy a Slováky, jejichž důsledků nelze dohlédnout. Slovensko by působilo jako Vendeé všech ostatních změn!

Proč o tom mluvíš? Neslyším trávu růst? Obávám se, že ne. A za svůj život jsem už zažil tolik hloupostí českých politiků ve slovenské otázce, že se mi nechce být svědkem další reprízy. Navíc v době dynamického růstu a homogenizace slovenského národa by následky byly těžší než v minulosti. Vždyť i ten racionálně uvažující Z. Šulc v úvaze "Budeme opakovat chyby minulých přestaveb?", kde se snaží na rozdíl od jiných autorů nesetrvávat na zkoumání minulosti, ale vyjít z ní a hledat východiska a možná řešení do budoucna, se této chybě také nevyhnul. Odborně ať jeho projekty posoudí ekonomové. Tam, kde však navrhuje institucionální přestavbu plánově-regulativního centra, uvažuje o jedné centrální vládě, čili de facto likvidaci federace. Možná, že jen z čistě ekonomického hlediska opomenul tento aspekt - - což je v Čechách, žel, běžné. Chce-li pro své projekty získat stoupence na Slovensku, měl by se asi opravit nebo upřesnit. Takto pro reformu slovenskou podporu nelze získat!

19.3.1987 (I.část - pokračování po návštěvě M.Gorbačova)

x) Také změny ve vedení KS Slovenska jsou v podobném duchu. Nový tajemník ÚV KSS pro zemědělství Ignác Janák - kandidát předsednictva ÚV KSS, jakož i jeho předchůdce Ján Janík, nyní předsedy Sněmovny národů FS patří k nejužšímu okruhu V.Bířaka.

II.

Hic Rhodus, hic salta

Antické přísloví Zde Rhodus, zde skákej (ve smyslu Zde ukaž, kdo jsi a co umíš) jsem použil v jedné diskusi mezi vyloučenými vloni, zda psát Gorbačovovi a když ano, zda již v této fázi nastolit požadavek přehodnocení vstupu vojsk do Československa 21.8.1968. Napsal jsem k tomu 30.9.1986 ve vyjádření m.j.: "Je tento 'nový kurs' tak pevný a nezvratný, aby si mohl M.G. již nyní vzít ke všem ostatním břemenům na bedra ještě tento pro SSSR nelehký problém? ... Nebylo by této^V mocensky krajně labilní situaci takového požadavku zneužito k podseknutí M.G., kdyby hypoteticky vzato chtěl vyhovět? Nebo nebyl by spíše nucen - zejména v případě zveřejnění na Západě, což nelze vyloučit dokonce provokačně - veřejně se od tohoto požadavku distancovat? Tím by se nutně oddálilo i možné postupné faktické překonávání politiky, která vyplynula z vojenského zásahu 1968. Myslím, že pro M.G. bude přijatelnější 'salámová taktika' při řešení tak politicky brisantní otázky. Proč M.G. ultimativně stavět do postavení Hic Rhodus, hic salta." Politicko-taktický smysl tohoto mého stanoviska je z uvedeného, myslím dosti jasný a nemění nic na mém meritorním stanovisku k této otázce, které je zřejmé z celého mého postoje v letech 1968-1986.

Pak se v Rinascitě - týdeníku IKS - objevil 1.11.1986 rozhovor s prof. Ambarcumovem, vedoucím oddělení Ústavu pro světovou socialistickou soustavu Akademie věd SSSR. Český výtah koloval ve dvojitě poněkud odlišném překladu. V tom obsírnějším Ambarcumov na dotaz redaktora k otázce vojenských intervencí řekl: "Nemáme důvod, abychom měnili náš soud o maďarských událostech. V tomto národě se rýsovalo vítězství pravice, což v tehdejších složitých podmínkách znamenalo přechod do tábora protisocialistického zaměření. Situace Prahy byla spíše odlišná. Poměr sil byl mnohem příznivější a vývoj situace se nezdál být ukončen. Mohla to být svým způsobem příležitost k rozdílným přístupům ve srovnání s těmi, které se prosadily, mohl to být počátek nového vývoje socialistické zkušenosti." Ve zkráceném textu byla vynechána argumentace k Maďarsku a navíc tam byl Ambarcumov označen za ředitele ústavu zřejmě proto, aby se dodalo jeho výroky na váze. Ředitelem ústavu je akademik Bogomolov. I když si osobně myslím, že Ambarcumovo vysvětlení je na cestě k historickému objasnění tohoto problému a tím je mi názorově blízké, nepovažoval jsem ho za 'oficiální' a za znamení toho, že by se měl problém i z naší strany nastolovat již nyní jako politický požadavek.

Někteří jiní byli odlišného názoru, přecenili význam Ambarcumova vyjádření, ač podle mne šlo o osobní názor badatele, vždyť někteří moskevští bohémisté takový postoj zaujímali již v r.1968. Tento Ambarcumův názor nebyl otištěn v sovětském tisku a Ambarcumov sám se po návratu

do Moskvy vůbec odmlčel.

Pak přišlo vystoupení Vadima Medveděva - tajemníka ÚV KSSS pro styky se socialistickými zeměmi.- ve zcela protichůdném duchu než Ambarcumov. Toto oficiální stanovisko bylo u nás zlehčováno, vydáváno za uřeknutí nebo dokonce ze zaručených pramenů se tvrdilo, že za to má být odvolán z funkce tajemníka ÚV KSSS. O jak zaručené prameny se takové fámy opírají ukazuje skutečnost, že právě Medveděv jako jediný tajemník ÚV KSSS doprovází Gorbačova při návštěvě do Československa. Jiná fáma tvrdila, že nastolovat tento problém vstupu vojsk je inspirováno z kruhů 'blízkých sovětskému velvyslanectví' v Praze. Pak přijel do Prahy Ševarnadze, který se právě na půdě velvyslanectví k problému vyslovil tak, že je 'malý' rozdíl mezi současným sovětským vývojem a československým v r.1968, kdy prý "pravice síly požadovaly 'tání' a likvidaci socialismu v Československu" (Týdeník aktualit, č.12/87, s.3). Co říci na to, že v našich kruzích se osobní názory berou jako oficiální a oficiální se bagatelizují jako osobní či uřeknutí? Není v tom jaksi rozpolcené vědomí?

Je realismus přehnaný pesimismus?

Jeden z mála střízlivých pozorovatelů naší politické scény v zahraničí Zdeněk Hejzlar, obsírně cituje mou úvahu Rétorika není politika. Nevím, zda neměl trochu kontaminovaný text, protože citáty nejsou úplně přesné a někdy dokonce mění smysl napsaného. Tak například tam, kde v mém textu je řečeno, že se samo nic nedeckumuluje bez nastolení problému tam, kde se o něm rozhoduje, má Hejzlar vsunuto formální, čímž se mění smysl mnou řečeného. Domnívám se, že v situacích mocenského konfliktu se v předsednictvu a plénu ÚV rozhoduje spor skutečně a ne jen formálně. Jetě větší lapsus je v počestném citování výroku G.Husáka: "Až ucítím, že nevládzem". Je to nesmyslně přeloženo jako: "Až ucítím, že nevládnou", ač to znamená až ucítím, že nestačím nebo že se mi nedostává sil. Když už ze slovenštiny překládat, tak přesně. Navíc uvádět něčí výroky v úvozovkách předpokládá věrně je citovat a ani při parafrázování nelze měnit smysl řečeného. (Naděje a varování na prahu 1987, Listy č.1/87, s.8-9)

Zdeněk Hejzlar na jedné straně připouští, že má skepse vůči přehnaným nadějím může být oprávněná, ale v závěru svého komentáře zase tento názor zpochybňuje - trochu v duchu slovenského úsloví: Aj tak dobre, aj tak dobre, aj tak zle, aj tak zle. Jistě, situace není jednoznačná a lze k ní mít zdrženlivý postoj. Jenže proč klást na jednu roveň přehnaný ~~optimismus~~ optimismus romantiků se střízlivým hodnocením realistů (Z.Jičínský: Obtížnost změn v Československu), když i další časový posun dává realistům stále znovu za pravdu a fabulátoři jdou

ve svých prognózách od debaklu k debaklu.

Nemám důvod považovat se za přehnaného pesimistu, když soudím, že k hlubším přeměnám to bude delší pochod a že to nebude do velikonoce (1987) je snad už jasné? Řekl jsem několikrát, že do hlubších přeměn vstoupíme během dvou tří let a jevísej mi to nadále mnohem reálnější než ty 'švestkové' odhady. Ale i tento dlouhodobější odhad je reálný jen podmíněně s mnohým 'když' a 'jestli'. Prostě, dokud se nezmění stav samotného politického jeviště, trhnutí oponována tom moc změnit nemůže.

'Fámobijce' či 'fámoborec' se ze mne stal ne proto, že bych chtěl napodobovat bájně drakobijce nebo obrazoborce, ani roli Cassandry jsem si sám nevybral, ale jaksi mi dejinně připadla snad proto, že aspoň někdo ve společnosti, kde hluboce poklesla úroveň politického myšlení musí připomínat regule střízlivosti a věcnosti v politickém posuzování naší situace a jejích možností. Prostě potřebujeme duševní profylaxi.

Když nejvyšší sovětský ideolog a neoficiální muž č.2 ve vedení KSSS Ligačov řekne: "Jsme rozhodně proti falzifikaci naší slavné minulosti, proti tomu, aby naše dějiny byly líčeny jako nepřetržitý řetěz chyb a rozčarování" (RP, 24.3.1987), máme samozřejmě právo vyložit si to po svém, ale přinejmenším bychom takovou situaci neměli považovat za nejvhodnější pro přehodnocení 21.8.1968.

Nevím také, proč by právě v této situaci měli zkušení politikové u nás tvrdit, že kurs na 'perestrojku' je zcela nezvratný, když právě v tyto dny barometr ukazuje na politickém nebi proměnlivost se sklonem k bouřkám. Ostatně Gorbačov sám v jednom z posledních veřejných vystoupení na sjezdu odborů řekl něco dost odlišného: "Má-li být přestavba nezvratná a nemá-li se opakovat minulost, musí všechno přejít pod kontrolu lidu" (RP, 26.2.1987). Což, jak víme se dosud nestalo a naplňuje se jen pozvolna a postupně. Když už se dovoláváme Gorbačova, nedělejme to selektivně jen tam, kde se nám to hodí.

Čekání na Gorbačova = Čekání na Godota?

Zklamání z průběhu a výsledku návštěvy M.Gorbačova v Československu budou vyjadřovat především ti, kdo ještě ani po březnovém plénu dost nevystřízlivěli a navzdory všemu očekávali, že při své návštěvě 'nám tu udělá pořádek'. To zpozdilé poddanské myšlení můj v některých z nás. Ve skutečnosti je ani tak nezklame sám Gorbačov jako očekávání, která do jeho návštěvy vkládaly naše nevyléčitelné romantické dušičky. Jako svého druhu deisté si vytvořili svého osobního přímo vlastního Gorbačova, do kterého si vkládali své představy a sny. Procitnutí z tohoto snu je zvláště tvrdé. Jenže mohou si za ně sami političtí snílci, když si ani v mezičase nestačili uvědomit, že nepřijíždí proto, aby jim jako v po-

hádce splnil jejich tři přání.

Ostatně nedávno mne v tomto ohledu překvapil i Ludvík Vaculík. Ve fejetonu "Historická chvíle" (únor 1987), který svou slupkou podání navenek působí jako jeden z jeho nejskeptičtějších, zejména tam, kde ironicky uvažuje o tom, že my Češi si vystačíme sami a nepotřebujeme k tomu ani Gorbačova ani Biřáka - budiž jako národ ano, ale jako stát jsme na tom jinak. A tu se z té drsné skeptické slupky najednou klube zcela romantická představa: "Půjde to třeba zase od Císaře tu, k Mlynářovi venku." Nevím, věru nevím Ludvíku, kdy a kde se ti o tom naposled zdálo, ale nic nenasvědčuje tomu, že by se to mohlo realizovat. Vždyť místo očekávaného vzestupu 'mužů 5.ledna' jsou po březnovém plénu na vzestupu spíše 'muži 21.8.1968'. Pravděpodobnější je očekávat, že se to pošine postupně od Husáka dnes k Zavadilovi a podobným, třeba pozítří nebo ještě spíše popozítří, ne-li ještě později. Tož co ty na to, Ludvíku?

Dokud si někteří z nás budou myslet, že Gorbačov přišel do Kremlu hlavně proto, aby nám umožnil obnovenou premiéru 'pražského jara', tak z kocoviny nevyjdou, naopak z jedné budou upadat do druhé, téměř jako notoričtí alkoholici.

~~Konec~~ Proč nechceme pochopit, že Gorbačov nastoupil s posláním modernizovat a tím posílit velkou říši. Především racionálnějším a efektivnějším využitím všech zdrojů mozkových i výrobně kapacitních, které i ve svých okrajových oblastech skýtá. Toto musí M.Gorbačov z hlediska svých zájmů vidět prioritně a tak to také nastolil na podzim 1986 na poradě vedoucích představitelů RVHP v Moskvě. Ekonomická základna je pro něj prvotní před všemi druhy ideologicko-politické nadstavby, které se pak dříve nebo později stejně přizpůsobují.

V této situaci zaujalo vedení SED krajně zdrženlivý postoj ke snahám o integraci a zřizování společných výrobních podniků a nadnárodních sdružení (taky Zeiss s kým?). Rovněž maďarské vedení se do ničeho nehrne a spíše se oddaluje a ohlíží po jiných kooperačních partnerech. O Rumunsku raději smlčím.

V takové situaci musela být zvláště vítaná ochota vedení KSČ projevovaná již v Moskvě a konkretizovaná při Zajkovově návštěvě v Praze počátkem března 1987. V rámci přípravy Gorbačovovy návštěvy u nás byla v popředí zájmu příprava prohloubené integrace. Třicetišestičlenná skupina expertů, generálních ředitelů a jiných kapitánů průmyslu, kteří jezdili po vytypovaných závodech a posuzovali, jaké mají předpoklady pro zahrnutí do nadnárodních výrobních podniků. Vybrány byly pochopitelně ty z nich, které jsou technicky nejrozvinutější a mohou proto nejvýdatněji přispět k urychlení technicko-ekonomického rozvoje sovětského průmyslu. Jako první bylo oznámeno vytvoření společného čs.-sovět-

ského podniku Škoda-Uralmaš, který se bude zabývat vývojem, projekcí a uskutečňováním technoclogických zařízení pro válcování oceli a ne-železných kovů za studena. Zatím se jedná o 13 společných kolektivů a 9 společných podniků (RP 30.3.1987).

Jaký by tedy měl mít Gorbačov důvod k nespokojenosti se zdejšími vedením, když ochotně a aktivně vyhoví všem takovým nárokům a požadavkům. Příznačné pro nás je, že tam, kde si technici aspoň pro sebe kladou otázky, co z toho pro nás může a co nemusí být nevýhodné - pravidla dosud nejsou dohodnuta - ekonomové mrhají silami psaním o tom, co bylo či nebylo a zanedbávají tak závažný problém. Proto zatím nejsou s to ani rámcově říci, jaké klady a zápory to může přinést našemu hospodářství.

Vždyť i sovětská 'perestrojka' se v počáteční fázi především orientuje na urychlení ze zdrojů, které jsou v dosahu moci a využitelné hned. Zatím co jiné aspekty reformy jsou předmětem omezených experimentů a uplatnění peněžně-tržních vztahů je nyní jen předmětem teoretických úvah, ale jeho použití v hospodářském mechanismu je zatím v nedohlednu. Jeden z předních propagátorů této cesty, ekonomický publicista G.Pisarevskij o tom uvádí: "My ekonomové, stoupcí tržního hospodářství a zbožně-peněžních koncepcí jsme dosud v menšině... Pravdu vůbec nemusí mít většina". (Týdeník aktualit, č.12/87, s.2). Jistě v teoretické diskusi nemusí mít pravdu většina a čas může dát za pravdu těm, kdo byli na počátku v menšině. Jenže při prosazování ekonomických zásad do praxe je nutná podpora nejen většiny ekonomů, ale i hospodářských pracovníků a patřičné politické zázemí. Dosáhnout takové většiny v SSSR nebude - jak ukazují dvouleté zkušenosti - ani snadné ani krátkodobé. A výsledky se mohou dostavit ještě později. Jenže politik potřebuje vykázat hmatatelné výsledky co nejdříve. Není jako sadař, který může léta čekat na první úrodu a její plody. V tom je Gorbačovova dilema.

Tento rámec návštěvy romantikům uniká. Malují si Gorbačova k obrazu svému a jsou pak zklamáni tím, že je jiný než si ho vypočetli. Připadají mi jako hrdinové Beckettovy absurdní hry, když marně čekají na Godota. A kdo se ani z této poslední lekce nepoučí a dále setrvá u svých romantických vizí, bude jeho představa budoucích změn pořád mít příchuť Čekání na Godota.

Terapie: Prišnicovy zábaly a knajpování

Lidové lékařství mělo kdysi jednoduchou terapii na 'horkost' či vidiny z horečnatosti: studené zábaly podle Priessnitze a tzv. knajpování (ne chození po hospodách, ale naboso v ranní chladné rose). Těžko tomu, kdo si sám není schopen uvědomit svůj stav, naordinovat takovéto procedury na zchlazení hlavy plné vidin.

Navíc romantici vycházejí často ze slov a ne z jejich skutečného smyslu a obsahu. Tak si fetišizují proceduru tajných voleb, jako by forma sama o sobě byla všelékem. Bez ohledu na stav aktivity společnosti či atmosféru, ve které se volení koná. Pak není hlavní, zda tam je či není plenta, ale zda se za ni chodí jako samozřejmost nebo je chápána jako něco excentrického nebo zase hrdinského. Proto politici praktici mohou suše poznamenat: "Princip tajných voleb není zcela novou otázkou. Uplatňuje se například v odborech" (RP, 28.3.1987, úvodník). ~~Slyšte, slyšte!~~ Slyšte, slyšte! Volali by účastníci dávných socialistických schůzí. V zemi, kde princip všeobecného, rovného hlasovacího práva v tajných volbách byl prosazen před první světovou válkou, to opravdu není nic nového. Ale za těch osmdesát let se s tímto principem všelijak zacházelo, že sám o sobě bez institucionálních záruk mnoho neznamená. Kdyby se uplatňoval tak, že v příštích volbách by se v několika okresech experimentovalo a pak - kdyby se experiment osvědčil - v dalších volbách snad v roce 1995 zavedl, tak je to program pro vnuky, kteří ještě nevědí, co je to zakázané ovoce.

Ještě řadu let po XX. sjezdu KSSS byli u nás, přes slovní ~~vyjádření~~ přihlášení k jeho závěrům, politici vězni a přece se situace postupně měnila a prostor pro proudění myšlenek zvětšoval. Postupně se vytvářel stav, který pro mou válečnou generaci dnes v paměti zůstává jako nejlepší léta našeho života. Nevyzývám ke střízlivému posuzování stavu věcí proto, abychom rezignovali, ale proto, abychom si kladli reálné postupné cíle a rozšiřovali prostor pro volné jednání. Nijak tomu neprospíváme, když jednáme podle hesla: 'všechno nebo nic, teď nebo nikdy'. Nemá cenu pohoršovat se nad přebarvováním politiků, vždyť také Novotný a jeho druhové se přebarvovali. Kdysi se z prorakouských federalistů stali stoupenci protirakouské nezávislosti (Masaryk i Beneš). Není to vůbec výlučně český jev jak si někdy z neznalosti současného dění ve světě namlouváme (Gonzales, Mitterand, Rau a mnozí jiní).

Maximalisté jsou právě pro svůj maximalismus většinou neúspěšní. Neumějí přemýšlet o postupných cílech a nejsou s to postupovat krok za krokem, uznávají jen velké skoky. Proto jsou politicky sterilní a neproduktivní. Naprosto nehaškovsky jsem pro stranu mírného pokroku v mezích zákona. Jinou cestu na dost dlouho nevidím.

Pojďme knajpovat!!!

5.4.1987

III.

Květomluva na Příkopech

Michail Gorbačov se během své návštěvy několikrát vyslovil k letům 1968-69, nejvýrazněji při procházce na Příkopech, kde k tomu řekl: "Víte, Československo jsem navštívil v roce 1969. Naši skupinu tvořili mladí straničtí pracovníci, kteří působili v Komsomolu, mládežnickém hnutí. Co jsme tu tehdy viděli a co vzal soudruh Husák na svá bedra? V ČSSR bylo 17 mládežnických organizací, zkrátka zmatek, stejně jako ve vědomí mladých. Ale přece jsem si zapamatoval, že se mládež snažila pochopit skutečnou pravdu. Bylo to obtížné období, ale bylo pochopeno, prožito rozumem i srdcem. Jsem velmi šťasten, že jsme byli v této helehké době s vámi". (RP 10.4.1987, s.2). I když použil méně drastických výrazů (zmatek a ne kontrarevoluce), což dává dílčí možnost modifikace výkladu těchto událostí v budoucnu, rozhodně to neznamena signál k jejich přehodnocení ze sovětské strany, jak si někteří utopisté mezi námi namlouvali. A že si to nevymyslel reportér RP - jak jsem slyšel v bezprostřední zmatené reakci jednoho z fabulátorů - viděly miliony posluchačů na vlastní oči a slyšely na vlastní uši. V podobném duchu se vyslovil M.Gorbačov i po přiletu do Bratislavy, kde navíc řekl "udělali jsme správné závěry". (Dodatečně se ukazuje, že vůbec nejkritičtější o úloze novinářů a spisovatelů v událostech r.1968 se vyslovil v ČKD. Viz Pravda a Izvestija 11.4.1987).

Slyšel jsem pak s povzděchem říkat některé z romantiků, proč nám to udělal, vždyť to přece nemusel a nepotřeboval říkat! A říkají to právě ti, kdo ho svými výzvami, peticemi, dopisy přímo vyzývali, aby se k roku 1968 vyslovil a jsou nyní zklamáni, že jim vyhověl - samozřejmě jinak než si přáli. Přitom výrok o zmatku v mládežnickém hnutí vychází nejen z jeho vlastních dojmů tedy v roce 1969, ale je současně odpovědí na texty bývalého spolužáka z Vídně. Byl-li tedy zmatek v mládežnickém hnutí, byl za to spoluodpovědný tajemník ÚV KSČ pro politický systém, řečeno galantní květomluvou. A možná je v tom i vysvětlení, proč se tehdy spolužáci nesešli a od té doby již nikdy nesetkali. Setkání spolužáků po 20-30 letech bývají zpravidla pro všechny zklamáním, protože všichni se stali někým jiným než byli, když spolu seděli v posluchárnách a na seminářích. Takový je život a jiný nebude.

FLK, dopisovatelé a iluze

Tak, jak jsem předpověděl v textu Čekání na Gorbačova - Čekání na Godota? (5.4.1987), nastalo mezi romantiky nad průběhem a výsledky návštěvy zklamání a někdy přímo zděšení, protože proběhla zcela jinak než si přáli. Když uznali, že u nich převládaly iluze, snaží se viníka za

jejich vznik vidět v zahraničních dopisovatelích a českém vysílání ze zahraničí. Přátelé, nehrajme si na pštrosy. Ty iluze nebyly importovány, ty se naprosto převážně rodily v tomto prostředí a vysílání z venku bylo jen jejich ozvěnou. Vždyť přirovnání Gorbačova k Dubčekovi vzešlo ze zdejší půdy, dokonce v několikeré podobě. až po ten vtip: Jaký je rozdíl mezi Dubčekem a Gorbačovem? Žádný, jen Gorbačov to ještě neví. Dnes i fabulátoři vidí, že rozdíl je tu velký a po návštěvě by již nikdo nemohl zahraničním dopisovatelům tvrdit, že odklad návštěvy byl způsoben rozporem mezi Husákem a Gorbačovem, když prý Gorbačov chtěl mluvit s Dubčekem. Asi o rozdílech v hodnocení roku 1968?

Továrna na sny se jmenuje Pražská latrinová kancelář a říkám jí ve zkratce PLK. V různých jejích oficinách se mohli přetrhout ve vymýšlení a šíření nejroztodivnějších pověstí, nejfantastičtějšího rázu. Do úplného varu se dostali ve třech dnech odkladu návštěvy. Tam samozřejmě mají už svůj podíl viny na šíření iluzí i nudící se zahraniční dopisovatelé. Bylo jich několik stovek, neměli co dělat a krátili si dlouhou chvíli návštěvami různých domácích poboček PLK. Ti senzacechtiví bulvární novináři chňapli i po největší nehoráznosti a uplatnili ji. A z jejich novin se pak etérem vracela zpátky a šířila růžové iluze jako morovu nákazu. Pochopitelně ti serióznější novináři takovéto latriny nepřijímali a např. Süddeutsche Zeitung z Mnichova právem napsala, že "spekulace jakoby se Gorbačov mohl setkat s reformátory pražského jara jsou naivní a dětinské". Nedali tím našim fabulátorům právě dobré vysvědčení. Jenže přestanou proto kolovat plky z PLK-u? Obávám se, že ne. PLK je věčný jako plky.

Post festum

Rozpaky vznikly i nad přílišnou pedbízivostí autorů některých textů, kterým se dostalo z Gorbačovových úst dosti drsné odpovědi: "Nejrůznější oportunisté se snaží interpretovat cíle přestavby po svém a přiživovat se na ní". Proč si říkat o takové odpovědi?

Když před rokem přijel na XVII. sjezd KSČ delegace ÚV KSSS, kterou nevedl Gorbačov, ale jen Solomencev, dělaly se z toho dalekosáhlé závěry a div se neuzavíraly sázky na to, do kolika týdnů nebo dvou či tří měsíců Husákově vedení padne. Minul rok a nepadlo. Ba naopak, jeho vztahy s Gorbačovem jsou lepší než tam, kam před rokem vedl delegaci sám Gorbačov. Jistě, nemusí se nám to líbit, může to některým z nás přijít líto, ale berme na vědomí fakta.

Teprve odstup času ukáže, co tato návštěva a její dohody přinesou. Blíže to ukážou další měsíce, kdy vše bude konkretizováno do specifických opatření a dohod. Bylo by však iluzivní očekávat, že to bude

mimo rámec a směr vytyčený touto návštěvou. A pokud se budou změny dít, za přibrání širších vrstev než dosud (odborníků, nestraníků apod.) bylo by ještě větší iluzí myslet si, že do tohoto širšího rámce budou zahrnuti ti, jimž se předhazují 'pletichy ideologického protivníka' (Gorbačov).

13.4.1987

Post scriptum

Vzhledem k opožděné dotávce sovětských deníků do Prahy, bylo možné srovnat texty reportáží o průběhu návštěvy a vystoupeních M.Gorbačova s podáním v RP až dodatečně. Dala se zjistit jediná závažná odchylka v případě vystoupení při návštěvě v ČKD. Vzhledem k politické závažnosti těchto výroků o roce 1968 připojuji k textu "Vraťme se z oblak na zem" III. část toto P.S.

Gorbačov: "Musím říci, že po roce 1968, po těchto těžkých letech jsme mnohé promysleli. Vždyť to nevzniklo na prázdném místě - problémy se nakupily. Kdosi tenkrát v Československu objevil, že dělnická třída je konzervativní třídou. Vidíte jací revolucionáři a obnovitelé se tehdy našli! Ukazuje se, že revoluční silou jsou spisovatelé, novináři a komunistická strana jako strana dělnické třídy jakoby k ničemu nebyla. Na a mnoho podobného se napovídalo: ekonomiku je třeba vrátit do soukromých rukou a tak podobně. Byly to těžké časy. Pro vás i pro nás. Udělali jste mnohé za tu dobu, vyvodili poučení. A dostali jste se daleko. Československo je dnes ve světě moderním státem. Patří mezi pět tak deset nejrozvinutějších zemí světa." (Pravda, Izvestija, 11.4.1987)

Neotřesitelní romantici a iluzionisté si to mohou vyložit z nedostatečné informovanosti řečníka a mohou mu zase psát, že mládežnických organizací nebylo 17, ale jen sedm včetně Leninského svazu mladých, nebo že nikdo tehdy v Československu nevystoupil s požadavkem znárodněného průmyslu do soukromých rukou ani nežádal rozpuštění JZD, natož, aby se udály sebemenší kroky tímto směrem. Připomíná mi to ony pošetilce z doby po srpnu 1968, kteří chtěli zlepšit informovanost L.Brežněva o Československu a dopadlo to jako diskuse s barvoslepým o barvách. Poprvé to proběhlo jako tragedie, podruhé by to byla fraška. Ale Hanswurstixx se vždycky najdou. Doporučuji jim pro uklidnění jako četbu poslední číslo Moskevských novostí, týdeníku s nejliberálnější pověstí v SSSR, když odpovídá na dopis "deseti" pod titulkem "O těch, kdo sami sebe zbavili rodného domu" a zvláštní komentář k Ljubimovovi, který se k nim přimknul "Zpáteční lístek, který navždy ztratil platnost" (Moskovskije novosti, č.15, 12.4.1987, s.8-9)

Léčebný účinek i u zanedbaných případů zaručen. A u koho ani koňská kúra nezabere, je už úplně ztracený, utopí se v kádi iluzí.

16.4.1987

IV.

Jaro, Československo, Gorbačov

Zdeněk Hoření o besedě s M.Gorbačovem na ÚV KSČ

Zdeněk Hoření, šéfredaktor RP a člen sekretariátu ÚV KSČ měl v průběhu návštěvy M.Gorbačova v Československu rozhovory s šéfredaktorem týdeníku Moskovskije novosti Jegorem Jakovlevem, ve kterých ho informoval o průběhu besedy s M.Gorbačovem na ÚV KSČ. Gorbačov měl připomenout svou první návštěvu v Československu v roce 1969 a uvést jako charakteristickou pro tehdejší situaci příhodu z Brna, kde navštívili závod a když procházeli dílnami, dělníci se k nim demonstrativně obraceli zády. Připomněl to, aby ukázal, jak mnohé se od té doby změnilo v Československu a zejména, jakou proměnou prošlo vědomí společnosti. Doba, kdy bylo těžko vám i nám, je už daleko za námi. Ti, kdo tehdy především dali událostem v r.1968 v Československu protisocialistický charakter a nesou za to hlavní odpovědnost, se snaží získat v sovětské přestavbě ospravedlnění: prosím, vždyť i my jsme navrhovali podobné věci. Přitom se zakrývá podstata: přestavba probíhá v SSSR pod heslem - Více socialismu! Když se ohlédneme zpět, chápeme, že v mnohém tomu odpovídalo řešení pléna ÚV KSČ v lednu 1968. Přijalo program rozvoje právě socialistických principů. Když už mluvíme o pražském jaru, začalo právě v lednu. Konec mu připravili ti, kdo přešli na pravicově oportunistické pozice a použili řešení lednového pléna k antisocialistickým cílům. (Tím končí Hořeního interpretace, viz Vesna Čechoslovákija, Gorbačov, MN, č.16,19.4.1987, s.4).

Hoření ve svém výkladu parafrázuje obsah rozhovoru tak, že není dost jasné, co říkal sám Gorbačov, co Husák a co je výklad Hořeního. V tom je tato informace dosti mlhavá. Přesto není pochyb, že hovor proběhl v tomto duchu a odrazil se i v jiných vystoupeních M.Gorbačova (na pěší zóně, v ČKD, Paláci kultury i v Bratislavě). Posuzujeme-li politickou váhu těchto výroků, měli bychom mít na mysli, že měl k dispozici texty řady dopisů adresovaných mu před návštěvou. Mám na mysli nejen ty, které byly zveřejněny, ale především od bývalých vedoucích funkcionářů KSČ, které zveřejněny nebyly (jako J.Špačka z Brna). A zejména pětistránkový dopis A.Dubčeka, který v něm podal svůj výklad tehdejšího vývoje v Československu ve snaze upozornit na jednostrannosti de-

savadního oficiálního výkladu. Těžko předpokládat, že by přinejmenším v Dubčekově případě si Gorbačov nepřečetl celý text. Jestli přesto odpovéděl tak, jak odpovéděl, není to z neznalosti tohoto výkladu, ale navzdory tomu. Prostě Gorbačovova představa společenských přeměn je jiná než jak probíhala - dosti živelně - v roce 1968 u nás. Libít se to nemusí, ale je to politická realita.

Podle jiných stranických pramenů měl Husák při této besedě - i při osobních rozhovorech s M.Gorbačovem - připomenout svůj nástupní projev ve funkci prvního tajemníka na zasedání ÚV KSČ v dubnu 1969, kdy vytyčil linii pokračovat v polednové politice bez pravicově oportunistických výstřelků, kterou však nemohl plně realizovat pro odpor, který tomu kladly konzervativní síly pražské (Čechie ap.) i mimopražské (Milovice ap.). A nyní prý nastal čas, aby na tuto svou původní linii mohl navázat. Při jeho známé politické pružnosti takový obrat nelze vůbec vyloučit. Rozhodně je tím, kdo drží i po návštěvě kormidlo moci pevně ve svých rukou.

20.4.1987

V pondělí 4. května ráno jsem přišel jako obvykle do práce, listoval si v EFT (Betonwerk und Fertigteiltechnik) a hledal vhodné články pro zadané téma rešerše o nových výztužných prvcích do železobetonu. Najednou mne z dumání nad armaturami vytrhl zvonek telefonu. Zvednu sluchátko a povědomý hlas s cizím akcentem se dožaduje okamžitého setkání se mnou. Na návrh sejít se po práci namítá, že to by už mohlo být pozdě. Volky-nevolky přivolují, aby za mnou přijel do práce. Během půl hodiny je na vrátnici. Místo pozdravu vyhrkne: "Máš průser. Frankfurter Allgemeine Zeitung zveřejnila Tvé interview s AFP o dopisu Alexandra Dubčeka M. Gorbačovovi. Teď redakce kdektěrych západoněmeckých novin bombardují naši kancelář (ARD), jak je to s tím dopisem a co v něm bylo." "Milý Arno - odpovídám známému tlumočnickovi dopisovatele západoněmecké televize ARD - odpověď je jednoduchá, žádné interview jsem o žáném Dubčekomě dopisu nikomu nedával, tedy ani AFP. Tu dámu, co tady dělá dopisovatelku AFP vůbec neznám a nikdy jsem ji neviděl a ani po telefonu s ní nemluvil. Tak jak bych jí mohl poskytnout interview?"

Arno: "No dobře, ale co máme odpovídat na dotazy zahraničních redakcí?"
Já: "To je jednoduché, zopakuj jim, co jsem ti teď řekl a dodej, že celou tu historku dementuji." Arno: "A co ten dopis?" Já: "Dubček mne nepověřil funkcí svého tiskového mluvčího, abych sděloval, komu ho adresoval, případně v kopii dále poslal, ani co v něm bylo. Kdyby to chtěl světu sdělit, jistě by si to uměl zařídit i beze mne. Prostě řekni, že jde o falsifikát buď AFP nebo někoho, kdo jim text přihrál."

Nevím, co Arno sdělil o rozhovoru svému šéfovi, dopisovateli ARD v Praze, ale když jsem po několika dnech dostal do ruky Süddeutsche Zeitung, dočetl jsem se tam, že prý zpráva o Dubčekomě dopisu byla zveřejněna až po ukončení návštěvy M. Gorbačova v Československu, aby prý nenarušila její průběh. Nevím, jak by mohla taková okrajová zpráva cokoliv narušit, myslím naopak, že by na průběhu návštěvy nezměnila ani jotu.

No a jen Arno odešel a usedl jsem znovu k práci - nový telefonát. Zvednu a ozve se: "Tady Karel Kyncl. Promiň, že tě ruším, k tomu v zaměstnání, ale New York Herald Tribune a mnohé další noviny ve Francii, Britanii, Holandsku přinesly dnes ráno zprávu o tvém interview pro AFP a Dubčekomě dopisu Gorbačovovi. Co mi k tomu můžeš říct?" Já: "Je to výmysl, žádné interview o takovém dopisu jsem nikomu, tedy ani AFP nedal. Jde o mystifikaci." Karel Kyncl: "Ale dopis přece existuje? Je to potřetí za ta léta, co se Dubček ozval?" Já: "Zřejmě píše porůznu, proč by to mělo být potřetí, nepočítal jsem to." Kyncl: "A co mi můžeš říct k obsahu?" Já: "Zeptej se autora, já nejsem kompetentní."

Ne a stačí to srovnat s tím, co se po tomto rozhovoru - v poledne 4. května - linulo z éteru na vlnách českého vysílání BBC, Hlasu Ameriky a odjinud. Přes mé důrazné dementi zpráva byla nadále vysílána v původní podobě, jen se vsunutým "prý poskytl interview". Co si po této příhodě mám myslet o serióznosti, neřku-li etice novinářů? I těch venku!

Pak se mi doneslo, že si se mnou přeje mluvit pražská dopisovatelka AFP. Tak jsme se v sobotu s paní Juvenel sešli. Dáma seriózního vzhledu se mne zeptala, jak to tedy vlastně bylo? Já: "Jak sama nejlépe víte, právě jsme se seznámili, takže interview jsem vám o ničem poskytnout nemohl". Pokynula souhlasně hlavou a ujistila mne, že zpráva o mém interview nevyšla z její pražské kanceláře, ale jak si ověřila, dostala se do oběhu přímo z pařížské centrály AFP. Bude centrálu informovat o mém sdělení, ale pokud jde o případné dementi, je to věc centrály a ona nemůže říci, jakým způsobem bude záležitost uvedena na pravou míru. Podá centrále zprávu o mém stanovisku s maximální přesností, o tom mne může ujistit. Já: "To jste mne uklidnila! Vaše centrála může pustit do světa sebevětší nehoráznost, vložit mi ji do úst a následky si ponesu sám. Případně pak povede centrála kampaň za mé osvobození. Tak to vám pěkně děkuji." Připojil jsem pak kritickou poznámku o profesionalitě jejich kolegů zahraničních dopisovatelů v Moskvě, kteří nepřinesli v Pravdě, Izvěstijích a Moskevských novostech citované výroky M. Gorbačova o Československu v roce 1968-9, ač charakterizují jeho postoj k 'Pražskému jaru'.

Když jsem pak četl, co všechno se venku psalo kolem návštěvy Gorbačova v Československu, tak jsem si skoro oddechl, že jsem nedopadl tak nejhůře. To příteli Václavu Slavíkovi se vedlo hůře. 'Slovenské správy' - obskurní tiskovina pozůstalých Tisova režimu ze Slovenska vydávaná v Mnichově napsala: "Ako sa dozvedáme, kurzujú v diplomatických kruhoch vo Viedni správy, podľa ktorých naviazali Sovietsi tajné kontakty s Alexanderom Dubčekom a jeho blízkými priateľmi. Tieto kontakty údajne potvrdil aj vtedajší sekretár ÚV KSČ Václav Slavík. Špekulácie o rehabilitovaní A. Dubčeka rastú... počúvali hlas Gorbačova, ale v skutočnosti prevzatie politického slovníka Alexandra Dubčeka zo 'slovenskej jari' s programom socializmu s 'ľudskou tvárou'."

Vlastně jsem dopadl relativně dobře, když mi nepřisuzovali informaci o tajných kontaktech Kremlu s Dubčekem ani o jeho nadcházející rehabilitaci. Je to přece jen jiné než odtajnění tajných kontaktů nebo o rehabilitaci, která se nekonala. V tom jsem z obliga. Přesto však se po této zkušenosti ve mně utvrdilo přesvědčení, že někteří novináři se chovají při interview jako vyšetřovatelé při výslechu: Slyší jen to, co se jim hodí a napíší o tom tak, jak potřebují. Smutné poučení.

Zásady přebudování hospodářského mechanismu v ČSSR - mohou něco vyřešit?

Skoro rok jsme čekali, jak se vedení KSČ a československého státu vypořádá s inspirativním vlivem sovětského vývoje po XXVII. sjezdu KSSS. Tento vývoj budí nejen naděje na vyřešení i našich letitých problémů, ale také mnoho reminiscencí. Tolik, že Vasil Bilak považoval nedávno za nutné vysvětlit, jaký je rozdíl mezi nynějším vývojem v SSSR a někdejší vývojem u nás během tzv. krizových let. Věřme, že se mu podařilo uklidnit všechny ty "věrné stoupence socialismu", kteří "kladou otázky, co bude, jak bude" /V. Bilak v rozhovoru se Z. Hořením, RP 20.2.1987/.

Přijalo-li vedení strany a státu nedávno zveřejněné Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR jako první, a doufejme, že ne poslední dokument naznačující, jak řešit nejzávažnější problémy našeho hospodářského dění, pak muselo /soudě podle obsahu Zásad/ do značné míry změnit politické stanovisko k řadě principů své dosavadní ekonomické politiky. Principů, na kterých byla tato politika založena od počátku sedmdesátých let. Znamenají Zásady skutečně nový program, zasahující do hospodářské problematiky rozhodněji než dosavadní počiny?

1.

Problém efektivnosti našeho hospodářství se za téměř čtyřicet let jeho socialistického uspořádání soustavně a neodbytně vrací do středu pozornosti. Pokusy o jeho řešení mají dnes už docela slušnou historii. Byla tu řešení s mírnou teoretickou diskusí, jako reforma z let 1958/59. Již tehdy se /viz!/ vynořil pojem dlouhodobých normativů.

Následovalo řešení zásadnější, připravované na základě rozsáhlé předběžné diskuse teoretiků i praktiků, reforma z poloviny šedesátých let, politickým vývojem po r. 1969 zavržená a zatracená.

Po deseti letech vynuceného absolutního teoretického klidu spatřil na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let světlo světa tzv. "komplexní experiment řízení efektivnosti a kvality", který vyústil do známého Seuberu opatření - ostatně nikdy zcela nereca-

lizovaného. Z hlediska potřeby hospodářství to byl snad nejostudnější krok pro svou polovičatost a nedůslednost při řešení nazrálých problémů centralisticko-dirigistického systému poručnickování hospodářské sféry.

Současně s tím /a také díky tomu, že se nic pro nápravu hospodářství ve skutečnosti nedělo/, pokračovala petrifikace všech jeho letitých neduhů, jeho beznadějně zaostávající v celém spektru kvalitativních ukazatelů ve srovnání s vyspělými zeměmi. Snad jediné díky poměrně vysoké původní relativní úrovni národního bohatství z minulosti, které bylo možné "projídat" i díky přetrvávající /ale postupně klesající/ značné úrovni kvalifikace a pracovní morálky obyvatelstva, se toto zaostávání neprojevovalo zatím tak drasticky na naší životní úrovni.

Dlouho se zdálo, že současné vedení KSČ a státu tuto situaci vůbec netuší. Byli jsme soustavně ubezpečováni, že období jeho činnosti je vůbec tou nejúspěšnější etapou vývoje naší společnosti - patřilo to k základním тезіs XV. i XVI. sjezdu KSČ; že vyskytují-li se tu a tam nějaké podružné hospodářské nedostatky, jsou to důsledky nedostatečně ukázněného plnění úkolů, daných nemýlícím se centrem. Dokonce ještě v září 1986, víc jak půl roku po XXVII. sjezdu KSSS se Jan Fojtík na ideologické konferenci KSČ v Plzni vyjádřil, že "... jsme na rozdíl od sovětských komunistů ... položili důraz na to, že náš sjezd byla sjezdem kontinuity. Vycházeli jsme zákonitě z platformy, která byla vypracována začátkem 70. let..." /plzeňská Pravda 8.10.1986/. Byla tato slova vyjádřením hrdosti nad tím, co vedení strany činilo po celou onu dobu, nebo rozpaky nad rozparem mezi dosavadní politikou KSČ a politikou nového vedení KSSS?

Příznaky hospodářské stagnace se u nás projevují již velmi dlouho /to bylo vícekrát doloženo kvalitními studii/. Vzhledem k našim podmínkám se projevíly podstatně časněji a silněji, než v SSSR. Proto tak postrádáme v nějakém dokumentu našeho politického vedení podobně sebekritickou myšlenku, jakou byla možno najít v politické zprávě ÚV KSSS na XXVII. sjezdu : "... hlavně jde o to, že jsme včas nezhodnotili změnu hospodářské situace, že jsme si neuvědomili nutnost a neodkladnost převedení ekonomiky na

intenzivní metody rozvoje. „... Výzev a řečí na toto téma nebylo málo, ale nic se prakticky nestalo" /RP z 26.2.1986/.

Kde jen trochu sledoval vývoj našeho hospodářství a diskuse, které se kdy vedly o problematice jeho efektivnosti a o zdokonalení způsobů jeho řízení, dobře ví, že nutnost převést čs. hospodářství na intenzivní metody rozvoje je notoricky známa od počátku 60. let. A v té době byla také jako potřeba zformulována. O nutnosti intenzifikace se pak mluvilo i později /např. při diskusích k Souboru opatření nebo v diskusi na stránkách Hospořáských novin v polovině r. 1981, z opatrnosti asi předčasně ukončené⁸/.

Nedá se teď vůbec říci, že by chyběly signály, svědčící o nutnosti rozhodujících kroků, směřujících ke kvalitativním změnám ve vývoji národního hospodářství. A že se tyto kroky musí učinit v oblasti řízení. Nelze také popřít, že by chyběly teoreticky zdůvodněné myšlenky, které by mohly být východiskem zásadních rozhodnutí. Srovnáme-li se Zásadami věcně a bez předsudků např. část textu Akčního programu KSČ z r. 1968, týkající se národního hospodářství, zjistíme, že všechny teze, tvořící - řekněme - teoretickou páteř nynějších Zásad, byly v něm již obsaženy.

Proto snad nebylo ani tak překvapující samo přiznání předsedy vlády na celostátním aktivu 27.1.1987, že vedení strany a státu si naléhavost zásadních změn v řízení hospodářství uvědomovalo "... dostatečně silně již od poloviny 70. let..." jako spíše skutečnost, že reagovalo pouze cestou " ... formálních úprav ukazatelů a metodických postupů" /RP 29.1.1987/. Zarážející je však tvrzení, že příčinou váhavosti vedení byla - podle slov L. Štrougala - "přílišná opatrnost" po zkušenostech " z konce 60. let ". Pomiňme nepravdivost sdělení, že "... původní projekt reformy^{xx} byl deformován a v podstatě opuštěn" a že převahu nabývala koncepce neome-

x) Nezdálo se někomu, že začíná být ideologicky neúnosná?

xx) Jedná se o reformu z let 1967 - 1968/9. Stačí nahlédnout do Akčního programu, který formuloval cíle politiky tehdejšího vedení strany, aby bylo zřejmé, že "deformace" reformy neodpovídá skutečnosti. Není možné předložit jediný pozdější dokument, který by to potvrdil. Ostatně není tajemstvím, že celé dnešní vedení strany a státu bylo tehdy ve významných stranických a státních funkcích a všechny dokumenty, určující politiku KSČ v tomto období, byly schvalovány i jejich hlasy.

zených tržních vztahů, rozmělnění socialistického vlastnictví a opuštění principu plánovitosti..." /všechny citace dle RP z 29.1.1987/.

Rozhodující však je, že nynější vedení převzalo moc v dubnu 1969 a nejpozději počátkem 70. let prohlašovalo situaci ve státě za naprosto konzolidovanou, vliv protisocialistických sil a nositelů pravicového oportunistu za naprosto eliminovaný. V této souvislosti vzniká zcela přirozeně otázka, proč muselo trvat dalších nejméně p a t n á c t roků, než se příslušní činitelé rozhodli k tomu, aby nechali vypracovat nějaký dokument, vyjadřující konečně ochotu prolomit bariéru nečinnosti a nerozhodnutí při řešení dávno již přezrálých problémů našeho hospodářství.

Argument, že "... mnohé tu má na svědomí i nízká úroveň poznání..." neobstojí. Úroveň poznání ve společnosti byla rozhodně vyšší, než jakému odpovídala reálná hospodářská politika. Vždyť již v polovině roku 1981 se odvážil jeden z "dvorních" ekonomů J. Vejvoda prohlásit, že spolu s "... revizionistickými deformacemi zbrožní výroby za socialismu byly počátkem 70. let 'hozeny přes palubu' i tyto vztahy zbožní výroby samé..." a "... v důsledku toho se neodvratně nastolil extenzivní vývoj ekonomiky, doprovázený nízkou efektivností"/HN 43/1981/.

I J. Vejvodovi platila nepřímá kritika takových odborníků, jako je např. J. Jirásek, který se v tehdejší hospodářské situaci, stejně svízelné jako dnes, nerozpakoval uveřejnit myšlenku, že "konečným údělem hodnoty v socialismu je sehrát svou úlohu a zmizet ze scény. Je třeba současně využívat hodnotu a zároveň ji odbourávat" /HN 26/1981/.

Stíny takovéhoto dodnes přežívajících "takéteoretických" postojů ovlivnily patrně i autory Zásad. Ty jen naznačují, že čistý důchod podniků je vlastně zisk, a o trhu jako o hmatatelné realitě socialistického hospodářství, o jeho funkci přinejmenším při realizaci společenské výroby se raději ani nezmiňují.

Úroveň poznání tak sotva mohla být příčinou nechuti uplatňovat při řešení podstatných problémů hospodářství hlediska skutečně ekonomická.

Pro jistou dobu po roce 1969 je snad možno přijmout omluvu, že pro formulaci i závažných hospodářských rozhodnutí existovaly složité meziknárodní podmínky. Ale skutečnost, že jiné socialistické země postupovaly ve své hospodářské politice daleko pružněji /např. Maďarsko/, svědčí o tom, že zde byl určitý prostor, který zůstal nevyužit.

Váhání a nerozhodnot totiž byly podmíněny zcela určitým politickým programem, onou platformou, vypracovanou na počátku 70. let, jak na ni upozornil Jan Fojtík. Ten ještě ve 3. čísle Hospodářských novin z r. 1985 straší zákonem hodnoty a decentralizací jako nejhoršími belzebuby, přivolanými na tento svět revisionisty k rozložení našeho pravověrného socialismu. Jak jinak mluví tentýž činitel o potřebě hospodářské reformy na již zmíněné konferenci v Plzni v září loňského roku! V prvním případě to ovšem bylo rok před XXVII. sjezdem KSSS, ve druhém případě žři čtvrtě roku po něm.

Plně lze proto souhlasit s hodnocením, že dlouholetou nechuť zásadně a ekonomickými prostředky řešit vážné hospodářské problémy zaviny nejspíše "... naše celkové postoje, zatížené ztrnulými přístupy a dogmatickou interpretací některých teoretických otázek politické ekonomie..." /L. Štrougal, RP 29.1.1987/. V této souvislosti by bylo více než na místě uplatnit i pro hodnocení československé situace slova M. Gorbačova na zasedání ÚV KSSS ve dnech 27. a 28.1.1987, že "... ÚV KSSS a vedení země především ze subjektivních příčin nedokázaly včas a v plném rozsahu zhodnotit nutnost změn a nebezpečí narůstání krizových jevů ve společnosti a vypracovat přesnou linii na jejich překonání... V přípravě politiky i v praktické činnosti převládaly konzervativní nálady, setrvačnost, snaha zbavit se všeho, co se nevešlo do navykých schémat, neochota řešit aktuální sociálně ekonomické otázky" /RP 28.1.1987/.

Proto působí vysvětlení předsedy vlády na aktivu dne 27.1.87, že totiž přijetí Zásad bylo vyvoláno víceméně znepokojením vedoucích orgánů nad neuspokojivým vývojem hospodářství po XVII. sjezdu KSČ, dost nepřesvědčivě.

2.

Přístupme však přes všechny reminiscence minulosti k hodnocení Zásad nepředpojatě, neposuzujme apriorně jejich obsah jako výsledek snahy učinit něco jen proto, aby se vůbec něco udělalo.

Každý systém uspořádání ekonomiky, jejího ovládnutí a řízení, to, co se nyní obvykle zahrnuje pod pojem hospodářského mechanismu, lze při jeho posuzování podrobit různým kritériím. Tento systém pak musí v podstatě odpovídat na několik obecných otázek, aby jej bylo možno hodnotit jako vyhovující nebo nevhovující.

Podle mého soudu se jedná přinejmenším o dva okruhy problémů /otázek/ :

1. Jak systém přistupuje k poznávání potřeb společnosti, jak tyto potřeby formuluje i jak zabezpečuje jejich uspokojení. A to nikoli verbálně, ale materiálně. To jest, zda své cíle stanoví podle potřeb celé společnosti nebo podle potřeb mocenského systému.

2. Jak se chová k vlastní ekonomice. Zda k ní přistupuje jako k autonomnímu objektu, který se řídí vlastními zákonitostmi a který sice může být řídicím subjektem více či méně příznivě ovlivňován, ale v žádném případě bez vážných negativních následků podřizován jeho subjektivním představám.

Odpovědi na tyto zásadní otázky jsou dány v podstatě způsobem, jakým systém ekonomiky řeší několik zásadních problémů svého funkčního uspořádání /struktury/. Patrně nejzávažnější jsou řešení následujících okruhů problémů :

- a/ vztah centra a podnikové /podnikatelské/ sféry, zejména pokud jde o plánování a ovlivňování výrobního procesu a rozdělování;
- b/ řešení systému instrumentária /souboru nástrojů/ řízení hospodářské soustavy;
- c/ systém stimulace zájmů účastníků výrobního procesu /jak řídicích pracovníků, tak ostatních pracovníků podniků/ na jeho výsledcích, a zároveň
- d/ vymezení s tím související odpovědnosti pracovních kolektivů za výsledky pracovní činnosti;
- e/ řešení na to navazující otázky forem realizace společenských a vlastnických poměrů a tzv. účasti pracu-

jších na řízení.

Pokud jde o vztahy centra a podnikové sféry, obsahují zveřejněné Zásady řadu velmi příznivých prvků. Navrhovaný systém by se po pravdě mohl stát konečně solidním základem pro racionální řízení podniků, a to jak v národohospodářském smyslu, tak i z hlediska vlastní podnikatelské činnosti. Připomeňme jen takové nesporně kladné prvky navrhovaných opatření, jako jsou

- změna charakteru centrálního plánování jeho orientací na koncepci a dlouhodobě strategické cíle,
- ústup od administrativně - dirigistického ovlivňování podniků centrem a přechod k jejich ovlivňování pomocí hodnotového instrumentária,
- s tím související změna podnikových plánů z plánů - příkazů na plány - nástroje vlastního sebeřízení autonomního účastníka ekonomického procesu,
- podstatné zvýšení pravomoci samostatně hospodařících podniků v plánovací činnosti, určování struktury a zaměření výroby, při rozdělování prostředků z vlastních příjmů, ale i při vlastní organizační výstavbě, sdružování s jinými podnikárenskými atd.

To všechno zní velmi dobře. Zároveň však nelze nevidět jisté nejasnosti, jistá nebezpečí retardačních tendencí, která mohou při interpretaci Zásad vznikat. Jednak zásady jsou pouhé zásady a vše bude záležet na jejich rozpracování a konkrétním uplatnění v právních normách, vymezujících do nezbytných podrobností formy činnosti, práva a povinnosti i odpovědnost jednotlivých článků řízení hospodářství. Protože - jak se říká - čertovo kopytko je skryto v detailu. A tam může realizace všech krásných tezí zakopnout o onen známý "kámen úrazu".

Zásady totiž obsahují nespočet podezřelých formulací, schopných omezit jejich příznivé prvky. Sotva se lze zbavit nedůvěry k ochotě centrálního hospodářského aparátu jakkoli měnit zaběhnutý způsob řízení. Přímo typický je v tomto směru odstavec 11, formulující rozhodující směr přestavby hospodářského mechanismu jako "kvalitativní změnu v obsahu státního plánu a ve způsobu dovádění jeho cílů, záměrů, úkolů i podmínek na orgány a organizace". Důsledné uplatnění tohoto odstavce

v bodech a/ a c/ spolu s uplatněním odstavce 12 sotva mohou nechat někoho na pochybách, jak si hospodářské centrum představuje samostatnou podnikatelskou činnost výrobních jednotek. Totiž opět jako ukázněné plnění centrálního plánu, jen trochu jinak formulovaného.

V souvislosti s deklarovaným požadavkem změnit kvalitu centrálního plánování působí proto téměř komicky, když Zásady nastolují nutnost "dobudovat SPK a plánovací komise republik" a ne je přebudovat, jak by jedině bylo logické.

V problematice postupného uplatňování ekonomického instrumentária řízení podniků se projevuje největší zmatek, nebo možná také největší míra rozporů mezi autory Zásad. Objektivně je nutno přiznat, že přechod k uplatňování ekonomického instrumentária bude patrně nejsložitější a nejchoulostivější záležitostí celé přestavby.

Ze Zásad je zatím naprosto nejasné, jakým způsobem může řídicí centrum sladit "jednotnost" a "dlouhodobost normativů, úkolů a limitů" atd. např. s "aktivním ovlivňováním věcných programů a úkolů i vyvážeností proporcí plánu", nebo s "běžným usměrňováním chodu ekonomiky". To, co se říká v odstavci 18 o "aktivním využívání hodnotových nástrojů", je sice pěkné, ale příliš obecné a ve vztahu k neustále zdůrazňované "řídicí úloze plánu" také naprosto bezzubé. Buď je totiž rozhodujícím kritériem činnosti podniku hospodářský výsledek, zisk, anebo plnění požadovaného objemu a struktury věcných úkolů. Věřme, že při konkrétním rozpracování Zásad bude pamatováno zejména také na to, aby nezbytné věcné zásahy do výrobní činnosti podniků byly strukturně omezeny nejen co do materiálního rozsahu, ale také časově.

Další problém, který není nijak zásadně řešen, je tzv. objektivizace hodnotových nástrojů. Abychom tento pojem převedli do nezakryté řeči, musíme říci, že se nejedná o nic víc, ale také o nic méně, než o objektivizaci cen vůbec, a v mezinárodním styku také o cenu peněz, o objektivizaci měnových vztahů. A to je úkol nad jiné složitý a rozsáhlý. Bez jeho splnění, bez objektivních cen a bez reálných měnových vazeb nemá smysl o jakémkoliv aktivním působení hodnotových nástrojů vůbec uvažovat. A to jak v národním hospodářství jako celku,

tak také v podnikové praxi.

Je známo, že naše cenová a měnová soustava je zatížena značnými břemeny minulosti, převážně politickými. Ani text Zásad, ani předseda vlády ve svém vystvětlení se nedostali v tomto směru přes požadavek stabilizace velkoobchodních cen. O nutnosti změnit i strukturu maloobchodních cen a v podstatě objektivizovat i je se prozatím taktně mlčí. A při tom je mimo jakoukoli pochybnost, že bez jednotného a objektivního systému cen se hospodářství nemůže významně pohnout kupředu v žádném směru. Rozdíl mezi velkoobchodní a maloobchodní cenou by měl zásadně odpovídat pouze dalším nákladům na oběh zboží a zisku obchodní organizace; problém nutných dotací a daní ponechme stranou. Stejně důležitá je v této souvislosti i racionální a stimulující mzdová soustava a soustava materiálního zájmu výrobních kolektivů na výsledcích podnikatelské činnosti.

Autoři Zásad si patrně uvědomují nesmírnou složitost procesu objektivizace hodnotových nástrojů. Jistě si uvědomují také to, že pro posuzování a hodnocení výsledků a pro získávání hospodářských prostředků podniků musí být rozhodující reálné uplatnění jejich výrobků či služeb v národním hospodářství. Přesto se tváří, jako by objektivní proces, ve kterém se jedině může ověřit objektivnost ekonomických nástrojů /to je cen - jiné objektivní nástroje v této sféře nejsou/ a ve kterém se jedině může realizovat výsledek činnosti podniků - socialistický trh - neexistoval. Taková /zřejmě ideologicky podmíněná/ pštrosí politika ovšem nemůže vést k ničemu rozumnému; pak je zbytečné mluvit o potřebě změny postavení odběratele, o negativních důsledcích nadměrné monopolizace.

Aktivizace lidského činitele ve výrobě je nepochybně nejdůležitější podmínkou jak přestavby, tak dynamizace hospodářství. V této souvislosti má nemalý význam okolnost, jak se tento lidský činitel, civilně řečeno výrobní kolektiv /osazenstvo podniku/ účastní řídicích a v tom zejména rozhodovacích procesů. Přitom účast na rozhodovacích procesech do značné míry určuje charakter vlastnických poměrů. Zatím co sovětská vedoucí činitelé tuto pravdu pochopili a otázky uplatňování samosprávných principů v celém sovětském životě a zejména v

ekonomice považují za jeden z úhelných kamenů celé přestavby,^{x)} zůstává celá tato oblast pro Zásady onou pověstnou "horkou kaší", kterou je třeba obcházet. Neboť formulace "... plně využít tvůrčí aktivity pracujících a rozvoj vyšších forem účasti jejich kolektivů na řízení ...", kterou Zásady tuto problematiku odbývají, je nejen bezobsažná, ale také bezduchá a letitou proklamativností zcela zdiskreditovaná.

Při tom je-li úmysl a vůle učinit z podniků skutečně samostatné jednotky socialistického podnikání reálná, pak je uplatňování samosprávných principů v hospodářství naprosto nezbytné k dosažení potřebné úrovně aktivity pracujících. Právo spravedlivou měrou ovlivňovat rozhodovací procesy je neoddělitelnou druhou stranou mince, jejíž stranou opačnou je hmotná odpovědnost. Prosazovat ve výrobě samosprávné principy neznamena znášet tam chaos a anarchii, pokud jde o vlastní řízení výrobního procesu a běžnou hospodářskou činnost. Samospráva má rozhodovat především o takových otázkách, jako je výběr odborného vedení podniku, kontrola jeho činnosti a spolurozhodování o zásadních podnikatelských otázkách.

Rozkpačitost, s jakou se u nás k možnostem uplatňování samosprávy přistupuje, zaráží tím víc, že je možné opírat se o jisté praktické zkušenosti, které se v této zemi v minulosti již nashromáždily. Jednak z činnosti závodních rad po roce 1945, jednak z činnosti podnikových rad z let 1969/70. Předpokladem využití těchto zkušeností je ovšem jistá změna politického klimatu, pokud jde o hodnocení naší nedávné minulosti.

V každém případě je uplatnění samosprávy jednou z centrálních otázek celé přestavby. I v Sovětském svazu ji považují za hlavní záruku obrany před recidivami administrativně - direktivního řízení.

x) "Přestavba znamená opírat se o živou tvůrčí práci mas, všestranně rozvíjet demokracii a socialistickou samosprávu, povzbuzovat iniciativu a tvořivost, upevňovat kázeň a pořádek, rozšiřovat veřejnou informovanost, kritiku a sebekritiku ve všech sférách života společnosti ..." /M. Gorbačov na lednovém zasedání ÚV KSSS, RP 28.1.1987/.

S otázkou aktivizace lidského činitele ve výrobě úzce souvisí systém hmotného zájmu, mzdového i mimomzdového. Formování tohoto systému se však Zásady nijak významně nevěnují. Přitom jde o problematiku tak rozsáhlou, že by bylo nutné věnovat jí zcela samostatnou diskuzi.

Zastavme se u rubové strany hmotného zájmu, to je u hmotné odpovědnosti výrobního kolektivu za jeho hospodářské výsledky. Jinak řečeno, u důsledků odpovědnosti podniku za výsledky hospodaření pro jeho zaměstnance. Jde zejména o takový případ, kdy se - slovy Zásad - jedná o "dlouhodobě špatné hospodaření". Zásady tu poněkud zjednodušeně vycházejí z předpokladu, že "dlouhodobě špatné hospodaření" je vedením podniku a jeho osazenstvem vždy víceméně zaviněno. Přitom se dá předpokládat, že normální racionální přístup vedení podniku povede pod tlakem ekonomických okolností spíše k dobrému hospodaření. A že špatné hospodářské výsledky nemusejí být vždy důsledkem neschopnosti či lajdáctví vedení nebo osazenstva podniku, ale často signálem k realizaci nutných strukturálních nebo technologických změn, které mohou být nad síly jednotlivého podniku.

Potřebné zásahy, vedoucí k odstranění příčin takového stavu, pak mohou vést k závažným sociálním důsledkům /např. ke ztrátě daných pracovních příležitostí s následkem byť i dočasné nezaměstnanosti/. Ne vždy asi bude možné řešit tyto sociální problémy tak rychle, jak rychlý bude nutný zásah hospodářský. V řadě případů asi nebude možné ponechat jejich řešení pouze na hospodářské sféře.

V tomto směru jsou Zásady přinejmenším stydlivé. Teze, že "... nesmí jít o řešení na úkor oprávněných sociálních jistot pracujících ..." nejenom neřeší podstatu věci; naopak zakrývá skutečnost, že křečovitá snaha nezpochybnit prakticky nutnými kroky některé ideologicko-propagandistické floskule /zejména scholasticky interpretované právo na práci/ vedly dosud vždy jen ke značným hospodářským ztrátám. Pro skutečně důslednou přestavbu hospodářského mechanismu je však potřebné

otevřít tuto problematiku a realisticky ji zhodnotit. Obecná teze o principu jednoty hospodářské a sociální politiky, obsažená v preambuli Zásad, takovému hodnocení neprospívá. Nebere totiž v úvahu, že v konkrétním případě, v daném čase a prostoru, se mohou hospodářské a sociální zájmy dostat do konfliktu, který nemusí být řešitelný na úrovni výrobní jednotky, ba ani na úrovni hospodářské sféry vůbec.

Tolik k nejdůležitějším aspektům vlastního obsahu Zásad.

3.

Zásady ~~xxx~~ lze i přes jejich obecnost a také jistou "nehotovost" vcelku považovat za poměrně solidní východisko k závažnější reformě našeho národního hospodářství. Jejich ~~z~~ přijetí a zveřejnění je třeba pokládat rozhodně za kladnou událost. Skoro by se chtělo zvolat : Konečně! Úspěch či neúspěch reformy však bude záležet teprve na konkrétní realizaci Zásad a na dalším postupu.

V této souvislosti jsou znepokojující zejména dvě důležité okolnosti.

Především je to současná situace našeho hospodářství, která se dá po věcné stránce charakterizovat lapidárně jako naprostý nedostatek všeho. Plné a okamžité uplatnění Zásad je ovšem za takové situace i v té nejkrotší verzi odsouzeno k nezdaru. Důkladnou reformu je možno realizovat pouze promyšleným postupem, po jednotlivých krocích, ruku v ruce s řešením věcné situace ekonomiky. Zásady však jakýkoli náhlnak postupu při své realizaci postrádají. Není formulováno cílové řešení, nejsou stanoveny ani postupové kroky pro jednotlivé okruhy problematiky. Zásady se jeví spíše jako nahodilé nakupení jednotlivých problémů. Navíc nakupení ne zcela úplné a s nehotovými řešeními.

Výzva k urychlenému uplatňování přestavby bez onoho postupového plánu a navíc bez propracovaných konkrétních řešení /a jejich legislativní formulace/ je pouhým avanturismem, který věci nepomůže. V křečovitém úsilí najednou realizovat nedomyšlená opatření lze spatřovat snahu o kompenzování dřívější nečinnosti, sotva motivovanou skutečným úmyslem prospět hospodářskému vývoji. Osátně myslím, že se nemusíme příliš obávat přehnané iniciativy hospodářských činičelů.

Přítom opatření, která by mohla stát na začátku celé cesty a která neobsahují žádná rizika ekonomických škod /pouze snad riziko odhalení nekompetentnosti řídicích kádrů, po léta dosazovaných na základě problematických principů centrálně byrokratického řízení/, tj. uplatňování samosprávných principů, se ponechávají stranou. Komu pak jsou určena slova předsedy vlády " ... tak nám dnes málo pomůže ekonom či řídicí pracovník, který se bojí zvrhnout všechno, co se přežilo, který přešlapuje na místě" /RP 29.1.1987/. Jsou to snad slova do vlastních řad? Jestliže vláda promeškala ve věci ozdravení hospodářství patnáct roků, mohla by odborné veřejnosti poskytnout klidně ještě aspoň půl roku či rok, aby se pokusila zmeškání alespoň zčásti odčinit soxliční analýgou současného stavu i kritickou diskusí k možnostem dalšího postupu.

S tím souvisí i druhá nepříznivá okolnost. Totiž naprosto utajenost přípravy Zásad, a jak se zdá, i jejich dalšího rozpracování. Máme ještě v paměti, jak zodpovědně a komplexně a s jakým zaujetím se přípravy reformy v polovině šedesátých let zúčastnily desítky a stovky pracovníků vědy i praxe, kteří měli k věci co říci. Od té doby uplynulo víc jak dvacet let a nikdo si nedělá iluze, že by bylo možno prostě jen navázat na tehdejší výsledky. Na co však navázat lze, to je metoda řešení. Otevřená a kritická diskuse, která nebude znát žádná tabu, tím méně tabu ideologická. Abychom nemuseli současnost hodnotit jednou tak, jak hodnotil minulou dobu M. Gorbačov na lednovém zasedání ÚV KSSS, že totiž "... zmizela z teorie i praxe společenských věd živá diskuse a tvůrčí myšlení, a autoritativní hodnocení a úvahy se staly nezvratnými pravdami, které mohly být jen komentovány" /RP 28.1.1987/.

Současná diskuse /lépe řečeno propaganda/ týkající se přestavby hospodářského mechanismu v Československu mě nutí na závěr poznamenat ještě toto :

Zcela právem se hovoří o tom, že jedním z hlavních předpokladů uskutečnění přestavby ekonomiky je změna myšlení -

rozumí se ekonomického myšlení /nebo spíše jeho nastolení místo myšlení protiekonomického/. Ti, kteří tento požadavek proklamují, mají ovšem na mysli myšlení odpovědných podnikových pracovníků. Dílem z nevědomosti, dílem z programového "ostychu" neberou v úvahu, že myšlení podnikových pracovníků je určováno především podmínkami a okolnostmi, ve kterých pracují, řídí, rozhodují. A že tyto podmínky a okolnosti jsou produktem myšlení řídicího a rozhodovacího centra.

Myšlení centra nemá ovšem pouze ekonomické kořeny a je významně podmíněno politicky, i když se týká vyložené ekonomických záležitostí. Soudím, že jde o dva okruhy problémů, které patřily vždy mezi nejspornější.

V první řadě je to v podstatě odmítavý vztah k objektivnosti takových ekonomických kategorií, jako je hodnota, a k autonomii ekonomických procesů vůbec. Z toho pak plyne řada důsledků pro hospodářskou praxi : subjektivistický a voluntaristický přístup k cenovému a mzdovému systému, k rozdělování a užití národního důchodu, k nakládání s národním bohatstvím, k rozhodování o reprodukci základních fondů apod.

Vedle toho se ekonomické myšlení centra vyznačuje neustálými recidivami rozhodovacího a organizačního centralismu, jakmile se řeší nějaké potíže hospodářského vývoje.

Přezírání objektivnosti ekonomických kategorií a procesů a tendence k centralismu spolu xpřirozeně úzce souvisí. Snaha po omezení vlivu a funkcí ekonomických kategorií je bez tuhého centralismu neuskutečnitelná.

Jňaké jsou kořeny těchto tendencí? Kde jsou jejich příčiny?

Domnívám se, že původní příčinu u nás je nutno hledat ne v samotné ekonomice a ekonomické teorii /alespoň ne zcela/, ale v politické praxi předrevolučního a raně porevolučního období. Totiž v akcentování emocionální argumentace pro nutnost odstranit soukromé vlastnictví výrobních prostředků, což bylo snad odůvodnitelné právě pouze časově omezenými potřebami tehdejší politické praxe.

Po převzetí moci Komunistickou stranou se poměrně brzy ukázalo, že pouhé odstranění nespravedlivého rozdělování vý-

sledků práce, pouhé odstranění "buržoasních parazitů", nepřináší žádoucí hospodářské výsledky. Že dosáhnout potřebného hospodářského rozmachu, umožňujícího vytvořit blahobyť pro všechny, bude podstatně složitější a dlouhodobější záležitost. Proto bylo nutné svůj cíl vytvořit "důkazy sociálně spravedlivé hospodářské politiky", odpovídající dříve proklamovaným politickým cílům. Proto se ekonomika začala řídit nikoli racionálně, podle ekonomických požadavků, ale podle potřeb aktuální politické situace, pod vlivem falešně interpretovaných hledisek sociální spravedlnosti.

Proto máme dnes systém třicet let se neměnicích cen tzv. "základních životních potřeb", ačkoliv každý ví, že jejich udržování je nesmyslné a se sociální spravedlností nemá nic společného. Že dotaci těchto cen stejně zaplatí všichni jinou formou a že podobná cenová politika pouze prohlubuje již tak značnou příjmovou nivelizaci. Proto je téměř nemožné likvidovat neefektivní výroby nebo zastavit nepotřebnou produkci - je politicky neúnosné přiznat bytí i jen přechodné potíže se zaměstnaností. Proto máme beznadějně zaostalé výrobní fondy lehkého a potravinářského průmyslu a zastalý dopravní systém /zejména železnici/ - bylo přece nutno nejprve prestižně vybudovat "kovárnu socialismu" a potom nedopustit "snížení životní úrovně" v "nejúspěšnějším období" naší historie.

K realizaci takových metod hospodaření je ovšem nezbytné přerozdělovat prostředky a pečlivě hlídat každý vážnější pohyb v celém hospodářství, důsledně prosazovat centralisticko - dirigistický model řízení.

Ten je však jen zřádkem formován racionalistickým přesvědčením o akceschopnosti jakéhosi manažerského pojetí hospodářství jako jediného superpedniku; i takové ideje se, jak známo, v odborných kruzích vyskytly. Nejsilnější kořeny hospodářsko-centralistických snah je možno hledat v oblasti státně - mocenské. Mocenský systém vidí v centralisticko - dirigistickém modelu řízení jeden ze svých hlavních nástrojů. Státu tu vystupuje v úloze samospasitelného

"dárece - dobrodince" všech materiálních požitků. Stačí pouze iniciativně a přesně plnit jeho neomylné příkazy a instrukce a přijde ráj na zemi.

Decentralisticko - demokratický model řízení představuje pro toto pojetí nebezpečí téměř smrtelné. Nebezpečí skutečné emancipace pracujících v tom smyslu, že se samo stanou skutečnými hospodáři, vymknuvšími se z "dobrotivé náruče" státně hospodářského aparátu se všemi důsledky z toho plynoucími. Samotná decentralizace - či jak se to nyní nazývá, zvýšení pravomoci podniků - bez demokratizace v kontrole činnosti hospodářského vedení a jeho výběru může vést k manažerizaci se stejnými vertikálními závislostmi jako dříve. Recidiva centralistického systému je tím téměř zaručená.

Rozpačitost, s jakou je v Zásadách a v dosavadních řečech kolem nich /o diskusi se totiž nedá mluvit/ formulována potřeba prosadit demokratizaci jako hlavní předpoklad nezvratitelnosti přestavby není příliš povzbuzující.

Je na místě připomenout tu na závěr opět slova M. Gorbachova na XVIII. sjezdu sovětských odborů :

"... ten, kdo pochybuje o účelnosti naší demokratizace, patrně trpí jedním vážným nedostatkem, který má výrazný politický význam a smysl - nevěří v náš lid..." /RP 26.2.1987/.

Přaha, březen 1987

Ing. Jan H o n, CSc.

"Nové myšlení" po akademicku?

Když jsem nedavno ve svém příspěvku k Zásadám přestavby hospodářského mechanismu vyslovil obavy o jejich další osud, o osud jejich konkretizace a realizace, ani jsem netušil jak brzy se mi oprávněnost těchto obav začne potvrzovat.

Nejenom, že se uveřejnění Zásad nestalo podnětem pro bohatou tvářící diskusi a střetávání názorů, ve kterém by se propracovávalo naší propagandou toli požadované a ve skutečnosti tolik potřebné "nové myšlení". Že se rozpracovávání Zásad odehrává nadále v jakémsi tajemném a anonymním ústraní. Ale názory, které se tu a tam přece jen vyskytnou, vzbuzují ehmurné obavy o to jak má podle představ našich vedoucích ekonomů "přestrojený" hospodářský mechanismus vypadat.

František Valenta, který nedavno k danému tématu poskytl rozhovor deníku Práce /uveřejněný 7.4.1987/, je nejen ozdoben mnoha tituly - prof. Ing. DrSc a dop. člen AV, ale rovněž ředitelem ekonomického ústavu AV. Osobu nadanou takovou kumulací hodností a funkcí, musíme, chtě nechtě, považovat za dostatečně kompetentní k interpretaci názorů na další vývoj realizace Zásad. Alespoň oficiálně.

Přiznám se, že heslo, pod kterým Práce rozhovor uveřejnila, mně na první pohled zaujalo, a i příjemně naladilo. Plně totiž souhlasím s tím, že "přestavba nemůže být hrou". Jinak by nemělo smysl o nějaké přestavbě /nebo "chcete-li reformě" - 5. zasedání ÚV KSČ/, vůbec uvažovat. Po přečtení jsem si však musel položit otázku, jakou hru s přestavbou tu vlastně provozuje prof. Valenta a ostatní, jejichž názory tu interpretuje.

"Základem úspěchu přestavby je nové myšlení".

Prof. Valenta správně poukazuje na to, že při současné přestavbě musíme uplatnit zkušenosti získané z omylů dřívějších pokusů o reformy. Pominu-li nehoráznost, které se dopouští tím, že Soubor opatření z r. 1980 pokládá v podstatě za shodný s reformou z r. 1966 /musím připojit až 1969/ nemohu již pominout, v čem spatřuje "novost" současného přístupu. V čem vidí podstatu

potřebných změn v ekonomice. Vůbec jej totiž neznepokojuje vlastní zjištění, že se dřívější reformy od sebe lišily v podstatě pouze tím, že do praxe přinášely trochu jiné, více, či méně vhodné ukazatele rozpisu a kontroly plnění státního plánu. Třídění "dobrých" a "špatných" ukazatelů je totiž jediná "zkušenost", kterou si prof. Valenta připouští. Nemíním tu polemizovat s hodnoceními minulých reforem. Chci jen konstatovat, že ustrne-li i nyní ekonomická fronta na podobném hodnocení minulosti a přijme-li ji za perspektivu další realizace přestavby, nepřiná-li si již dávno poznanou skutečnost, že ekonomika má i za socialismu charakter objektivního procesu a nebude-li řídicí sféra k ekonomice jako k objektivnímu procesu přistupovat, pak o dalším osudu strategie urychlení sociálně-ekonomického rozvoje společnosti je předem negativně rozhodnuto.

Jakékoli "ukazatelové" uvažování, bez změny postoje k objektivní funkci takových ekonomických kategorií, jako jsou cena a zisk, a bez rozboru a vytváření podmínek, za kterých mohou příznivě ovlivňovat ekonomickou činnost jednotlivých hospodářských subjektů, neposune kupředu ani o píď. A není ani v souladu s duchem Zásad přestavby hosp. mechanismu.

Problematika cen, nejdůležitějšího nástroje stimulace ekonomické a inovační aktivity podnikatelských subjektů, nemohla samozřejmě uniknout pozornosti aktérů zmíněného rozhovoru. Stalo se už dobrým zvykem, ba módou, že se při rozhovoru o tvorbě cen vydatně zkritizuje individuální nákladná kalkulace, jako metoda tvorby ceny. Připusťme, že individuální kalkulace většinou nemusí obrážet objem společensky nutných nákladů práce, které by měly být základem ceny. Ale je to snad vina individuální kalkulace, vytváří-li se na jejím základě skutečná cena? Vždyť ten problém leží někde úplně jinde! Každý podnikatel v normálně fungující ekonomice přece musí při cenové orientaci vycházet ze své individuální kalkulace /to se netýká samozřejmě cen hromadných substrátů, které jsou průběžně známy/. A teprve trh mu dá odpověď, zda jeho individuální kalkulace odpovídá společenským podmínkám.

Za chyby a paradoxy v tvorbě cen tedy nemůže individuální kalkulace, její kritika svádí na scesti. Protože nikoli ona,

ale deformace následného procesu, který je směnou pouze podle názvu /a mnohdy ani to ne/ a nikoli podle funkce, jsou zdrojem všech problémů a obtíží v tvorbě a funkci cenového systému. Procesu, v němž výrobce je na vnitřním trhu obdařen téměř absolutním monopolem a od skutečného trhu oddělen monopolem zahraničního obchodu, překradami devizového hospodářství, neexistencí měnové ekvivalence a to ve vztahu jak ke kapitalistickým, tak socialistickým trhům.

Za takových okolností může mít snaha nahradit funkci trhu při tvorbě ceny jakýmkoli výpočtovými a tudíž administrativními, eo ipso víceméně subjektivními metodami jediný důsledek : destrukci, nebo přinejmenším deformaci výsledků podnikatelské činnosti vzhledem k potřebám společnosti úplně stejně jako se dělo dosud. Tj. neodstraní se problémy v objemu, sortimentu a včasnosti plnění výrobních cílů, v nepříznivém vývoji tvorby a užití ND a zejména v nepříznivém vývoji "kvalitativních ukazatelů" a uplatňování technických a technologických inovací. Bez reálného tlaku trhu zůstane ekonomická aktivita podniků, směřující k maximalizaci pokrytí společenských potřeb při minimalizaci spotřeby práce a k tomu uplatňovaná inovační aktivita, vždy spíše věcí administrativních tlaků.

Bylo by dobře, kdyby se naši "připuštění" ekonomové pracovali k objektivnějšímu, a poněkud odtabuizovanému chápání ekonomické problematiky. Je to již dnes vlastní sovětské ekonomické vědě /viz např. rozhovor ak. Bogomolova s Janem Zelenkou v televizi/, je tedy z čeho brát si příklad. Budou pak moci konkretizovat Zásady k realizaci se skutečně cílovými záměry.

"Základem úspěchu přestavby je nové myšlení".

To se týká samozřejmě i problematiky tvorby plánů a samostatnosti podnikatelské činnosti průmyslových podniků. Jestliže prof. Valenta považuje prostor pro samostatnou aktivitu za jaksi pouze zbytkový, po naplnění "jmenovitých úkolů státního plánu", je to možno považovat zčásti za neděrozumění a zčásti za formulační nejasnost. Nazývá-li však samostatnost rovnou jako "relativní", pak již nemůže nejít o zcela jasnou koncepci. Na rozdíl od Zásad, které považují "kvalitativní změnu charakteru centrálního plánu" za jednu ze stěžejních myšlenek přestavby, dívá se prof. Valenta

na rozdělení rozhodovací činnosti ve vztahu k výrobní aktivitě jako na pouze kvantitativní záležitost. To znamená, že tak se budou podle jeho představ rozdělovat i práva a povinnosti k podniků. Taková relativizace sebou ovšem nese nebezpečí svévole nadřizovaných orgánů, které mohou samostatnost podniků kdykoli nepřipustně omezovat, či zcela zlikvidovat.

Nové myšlení znamená mimo jiné myslet také "cílově". V našem případě to znamená, že pokud bude nutné z určitých věcných důvodů podnikům předepisovat jmenovité úkoly, musíme se na tuto nezbytnost dívat jako na dočasnou nezbytnost. Ostatně ani příšná cent ralizace nezajistila vždy plnění důležitých státních úkolů. Naproti tomu není důvod obávat se, že podniky nebudou se zájmem plnit jakékoliv, tedy i státní zakázky. Nechápu v této souvislosti proč by podle prof. Valenty, využití zbožně-peněžních vztahů mělo být omezeno pouze na "relativní samostatnost" horizontálních vztahů v ekonomice. Když i Zásady považují uplatnění zbožně-peněžních vztahů a uplatňování "ekonomických nástrojů" /tj. v podstatě využití hodnotových kategorií/ za kvalitativně nový, progresivní a žádoucí princip nového hospodářského mechanismu, a to i ve vertikálních interakcích a právě v nich. Považuje-li však uplatnění takových principů za "rozehrání tržních sil", které může z "aktivizovat jen drobné výrobce", pak se nelze ničemu divit.

Zdá se, že profesor Valenta nepatří právě k těm, kteří si potřebu "nového myšlení" berou příliš k srdci. Vyložit karty na stůl by ale měli i ostatní "připouštění" teoretici a odkryt tak před veřejností své představy o cílech, které při realizaci přestavby sledují. Protože mluví-li se při významných příležitostech o nebezpečí, že se na přestavbě mohou přiživovat různí oportunisté, pak dvakrát běda přestavbě, zmocní-li se jí ti z nich, kteří veškerou svou snahu soustředí k tomu, aby se "vlk nažral a koza zůstala celá". Aby se celý přežilý a retardační systém ekonomiky a jejího řízení oděl do nového hávu slov a hesel, ale podstata zůstala původní.

Za situace, kdy se i na tak významném fóru, jako je odbovářské sněmování považuje skutečnost udržování stability cen i když "nás stojí miliardy" nejen za normální, ale dokonce za chvályhodné /resp. "sebechvályhodné"/, by to nebylo nic divného.

Pražské jaro 1968 a sovětská přestavba

V čs. veřejnosti se v poslední době často uvažuje a hovoří o tom, že je nápadná shoda či příbuznost mezi požadavky a koncepcemi reformního procesu v Československu v r. 1968 a sovětské přestavby, jak jsou formulovány v základních dokumentech vedení KSSS a zejména v projevech jejího gen. tajemníka M. S. Gorbáčova.

Podobnost a často přímo shoda mezi nimi je toho druhu, že se naléhavě klade otázka, zda je to podobnost či shoda jen jevová, povrchní nebo zda je to shoda podstatná, resp. v podstatném, vyjadřující, že jde o procesy jednoho a téhož druhu, podstaty, procesy, vyplývající ze shodných příčin, motivované shodnými potřebami a zájmy, orientované stejným směrem, k stejným cílům.

Při takové formulaci otázky se samozřejmě berou v úvahu všechny historické, geografické, sociální, politické, ekonomické a kulturní rozdíly mezi oběma zeměmi, které se nutně promítly v průběhu Pražského jara a nyní v sovětské přestavbě a které jim daly, resp. dávají jejich konkrétní jedinečnou podobu. I při respektování těchto specifík a diferencí již při lehké komparaci obou procesů se zdá oprávněná pozitivní odpověď na otázku, zda lze oba tyto procesy srovnávat.

Kladná odpověď v sobě obsahuje teoretické i politické konsekvence, jež jsou nepřijatelné z hlediska soudobé moci v Československu. Proto také její představitelé rozhodně tuto příbuznost/záměrně je tu užito slabšího výrazu/ obou procesů popírají a tvrdí, že "je naprosto zřejmé, že jakékoli srovnání není na místě." 1/

1/ V. Bilak v rozhovoru s R. P. o aktuálních otázkách tvořivého rozvoje socialismu, Rudé právo, 20. 2. 1987, obdobně K. Hofman v projevu na sjezdu sovětských odborů, Rudé právo, 26. 2. 1987 i W. Jakeš v různých vystoupeních apod.

Z teoretického hlediska nemohou být zásadní námitky proti rozboru a srovnávání obou procesů, při němž se ukáže, v čem byly oba procesy blízké či shodné a v čem a proč se lišily. Přitom nutno mít na zřeteli relativitu jevů a pojmů, i když v těchto případech však i tato relativita byla jen relativní, protože oba procesy se uskutečnily v zemích sovětského socialismu, kde jejich vedoucí silou byla a je komunistická strana řídicí se marxisticko-leninskou ideologií. Vzhledem k tomu i základní postuláty a koncepce byly vyjadřovány v pojmovém instrumentáriu této ideologie, které bylo shodné v obou zemích. Nelze proto - při respektování logického postupu a zásad teoretické analýzy - dokazovat, že tyto shodné pojmy byly užívány v různém smyslu, že měly svůj různý, dokonce protikladný smysl. Samozřejmě, že zmíněné rozdíly mezi oběma zeměmi dávají jistý konkrétní obsah těm či oněm pojmům s akcentováním té či oné stránky jevů apod. Zároveň ovšem tu byla, resp. je i při uznávání těchto konkrétních diferencí, základní shoda v užívání těchto pojmů.

Tato argumentace se máže zdát zbytečná, protože výše uvedené konstatování je notarietou. Není však bez významu právě pro způsob, jak k této otázce přistupuje oficiální ideologie, tuto skutečnost úvodem připomenout.

Mezi pražským jarem 1968 a sovětskou přestavbou je základní shoda v tom, že oba procesy byly vyvolány krizovými jevy a poruchami v dosa-
večním socialistickém vývoji obou zemí, projevujícími se ve všech obla-
stech života společnosti a fungování státu. Leitmotiv obou procesů byl
shodný, odstranit tyto nedostatky, vrátit socialismu jeho dynamiku, uvol-
nit možnosti rozvoje socialismu na základě rozvoje demokracie. Základní
devize sovětské přestavby "nikoli odklon od socialismu, nýbrž více soci-
alismu, nikoli odklon od demokracie, nýbrž více demokracie" 1/ je přímo
1/ M. S. Gorbačov v rozhovoru s A. Favou, gen. tajemníkem KS Argentiny,
Rudé právo, 4. 3. 1987

identická se základním trendem reformního procesu Pražského jara 1968,
v němž šlo o to uskutečňovat v Československu demokratický socialismus,
či jinak řečeno "socialismus s lidskou tváří". V Československu se poža-
dovala obroda socialismu, v Sovětském svazu jeho přestavba a obnova.

Souhrn hlavních požadavků čs. reformního pokusu z r. 1968 byl vyjádřen
v základním politickém dokumentu Pražského jara, v Akčním programu KSČ z
čubne 1968. Srovnání různých jeho formulací s formulací M. S. Gorbačev-
ve o sovětské přestavbě ukazuje často až překvapující shodu mezi nimi.
Tím samozřejmě nemá být řečeno, že by se snad M. S. Gorbačov inspiroval
čs. pokusem o "socialismus s lidskou tváří", ani že čs. experiment by měl
být vzorem hodným následování v jiných socialistických zemích. Prokazuje
se tím něco závažnějšího, že totiž jisté shodné příčiny krize socialismu
mohou být účinně překonány jen ze jistých shodných předpokladů a postupů,
uplatněním demokracie, uvolněním prostoru pro svobodnější rozvoj společno-
sti. V obou procesech se prokazovalo či prolazuje, že bez rozvoje demo-
kracie není možný ani skutečný rozvoj socialismu. Negativní zkušenosti
1/ Československa z období tzv. normalizace po sovětské intervenci z 21.8.
1968 a sovětské zkušenosti z brežněvovské éry 70. let a začátku 80. let,
to dosvědčují až příliš přesvědčivě.

Při návratu k textům z Pražského jara 1968 by se chtělo podrobně proká-
zat tuto shodu obsáhlými citacemi, ale v této stati to není možné. Přece
je však účelné - pro oživení paměti starších a pro případné poznání mlad-
ších- některé hlavní požadavky nejen vypočítat, ale uvést je v jejich su-
tentické formulaci z r. 1968. Zdá se, že i způsob vyjádření těchto poža-
devků je významný, neboť i v něm se projevují shodné zdroje a síly obou
procesů.

Akční program byl programem celkové reformy zahrnující všechny stránky
života společnosti včetně její státně- politické organizace. Byl koncep-
ován na základě nedogmaticky, neortodoxně chápané ideologie marxismu, ak-
centující "lidskou tvář" socialismu, jeho demokratický charakter. Byl to

program pro čs. společnost, v níž došlo k sociálnímu a kulturnímu vzestupu širokých lidových vrstev, který usiloval o to, aby se čs. socialistická společnost mohla rozvíjet svobodně jako společnost demokracie organizovaná a demokraticky se spravující. Proponované reformy jí měly vrátit nejen dynamiku v hospodářské oblasti a umožnit skutečně využívat poznatků vědeckotechnické revoluce a prakticky je uplatňovat a zároveň, což je jen jinou stránkou těchto procesů, umožnit rozvoj lidské osobnosti, občana, který může široce využívat svých sociálních i politických a osobních práv. Zdůrazňování "lidské tváře" socialismu bylo proto více než jen pouhým literárním obratem, ale postihovalo vnitřní smysl společenské přeměny, "obrodného procesu", užije-li se kdekdejší terminologie.

Akční program chápal vedoucí úlohu strany jako záruku pokrokového socialistického rozvoje a předkládal řadu opatření k upevnění vesoucí úlohy strany ve společnosti na základě rozvinuté vnitrostretnické demokracie. "Základem skceschopnosti strany v nových podmínkách je ideová a organizační jednota, která se tvoří na základě široké vnitrostretnické demokracie. Nejúčinnější zbraní proti zanášení metod byrokratického centralismu do strany je posílení vlivu členů strany na tvůrčtu politické linie, posílení úlohy skutečně demokraticky volených orgánů... Strana je si vědoma, že nebude hlubšího rozvoje demokracie v naší společnosti, jestliže se důsledně neuplatní demokratické zásady ve vnitřním životě a práci samotné strany, mezi komunisty. Rozhodování o všech významných otázkách a kádrové obsazení funkcí musí být zajištěno demokratickými pravidly jednání a tajným hlasováním."

"Základní vztahy politického systému musí poskytovat pevné základy proti starým metodám subjektivismu a mocenské libovůli."

"Nelze zajistit účinný vliv mínění a názorů pracujících na celou naši politiku, nelze čelit snahám o potlačení kritiky a iniciativy lidu, jestliže pro všechny občany nezajistíme důsledně právními prostředky ústavně zaručenou svobodu projevu a vůbec všechna politická a osobní práva občanů. Socialismus nemůže znamenat jenom osvobození pracujících lidí z nadvlády vykořisťovatelských třídních vztahů, ale musí přinést pro plné uplatnění osobnosti více, než dává kterákoli buržoázní demokracie."

"Široké demokratické pojetí politických a osobních práv občanů, jejich právní a politické záruky považuje strana za nezbytný předpoklad nutného upevňování společenské kázně a řádu, stabilizace socialistických společenských vztahů. Libovůle a nejasné stenovení práv i povinností vede k neodpovědnosti, k pocitu nejistoty, a tím i k lhostejnosti vůči veřejným zájmům a potřebám."

"Je třeba vypracovat takový volební systém, který bude v souladu se zjištěními v našem politickém životě. Volebním zákonem je nutno přesně a jasně upravit demokratické zásady přípravy voleb, navrhování kandidátů i způsob jejich volby."

"V celém ~~základním~~ státním mechanismu je nutno zajistit takové roz-

dělení pravomocí a systém vzájemné kontroly mezi jednotlivými články. Tomu musí odpovídat nejenom vztahy mezi volenými a výkonnými orgány, ale i vztahy uvnitř mechanismu výkonu státní moci a správy a rovněž postavení a funkce soudů."

Významné místo měla v Akčním programu ekonomická reforma a s ní spojená demokratizace v této oblasti. "Program demokratizace v hospodářství spojuje ekonomickou reformu těsněji s procesy, které jsou před námi v oblasti politiky a celkového řízení společnosti a podněcuje ke stanovení a uplatnění nových prvků, které by ekonomickou reformu dále rozvíjely. Program demokratizace hospodářství zahrnuje zejména uskutečnění samostatnosti podniků a podnikových seskupení a jejich relativní nezávislost na orgánech státu, plné a reálné uplatňování práva spotřebitele určovat svou spotřebu a svůj životní styl... Vzniká potřeba demokratických orgánů v podnicích, jež by měly vymezenou pravomoc vůči vedení podniků... I socialistická ekonomika vytváří postavení pracujících, v němž existuje potřeba organizovaně hájit jejich lidské, sociální i jiné zájmy. Centrální funkcí odborů by se mělo stávat stále výrazněji poslání hájit zaměstnanecké, podnikové zájmy dělníků a pracujících, vystupovat z tohoto hlediska jako významný partner při řešení všech otázek hospodářského řízení." 1/

1/ M. S. Gorbačov v projevu na XXVII. sjezdu sovětských odborů prohlásil, že nové podmínky a úkoly nutí znovu promýšlet i úlohu odborů ve společenském životě. "Novou úlohu odborů při přestavbě vidím především v tom, že se musí stát jakousi protiváhou technokratických tendencí v ekonomice, které... se v posledních letech poměrně rozšířily, a mají usilovat o větší sociální zaměření schvalovaných hospodářských rozhodnutí.... Odbory musí v celostátním měřítku aktivně dbát na to, aby nevznikl rozpor při plnění výrobních úkolů a rozvoji sociální sféry... Odborové výbory musí být skutečným a ne ve všem poslušným partnerem vedení, musí důsledně hájit zájmy pracujících." Rudé právo, 26. 2. 1987

Akční program stavěl do popředí nezbytnost zhodnocení práce podle toho, co přináší společnosti. "Dnes, kdy se stírají třídní rozdíly, se hlavním hodnotícím měřítkem postavení lidí ve společnosti stává podíl, jakým člověk přispívá společenskému rozvoji..."

Usilujeme-li dnes o odstranění rovnostářství, o uplatnění zásady výkonu v hodnocení podniků, nechceme tím vytvářet nějaké nové privilegované vrstvy. Chceme, aby na všech úsecích našeho života závisela odměna lidí na společenském významu a efektivnosti jejich práce, na rozvoji pracovní iniciativy, stupni odpovědnosti a rizika. To je v zájmu rozvoje celé naší společnosti. Zásada výkonu vyzdvihuje technickou vyspělost, rentabilitu a produktivitu práce, autoritu a pravomoc odpovědných vedoucích, princip hmotné zainteresovanosti, zdůrazňuje restoučí význam kvalifikace všech pracujících."

"Tato skutečnost si vyžádá zásadní změnu v dosevední kádrové politice, v níž se po léta podceňují hlediska vzdělání, kvalifikace a schopnosti."

Akční program se při formulování svého pojetí sociální spravedlnosti

a cest k jejímu uplatňování a zajišťování nepotřeboval zabývat problematikou bezprávných zisků, neoprávněného obohacování, korupce a spekulace apod., protože tyto jevy, i když v té době sice také existovaly, byly relativně bezvýznamné. K jejich explozi došlo až za tzv. politiky normalizace v 70. letech. Byly vlastně jejím produktem stejně jako tomu bylo v SSSR ze brežněvovské éry, která umožnila neotyčejně rozšíření tohoto třídního dědictví, s nímž se v současnosti pokouší vypočítat Gorbačovovo vedení.

Bylo by možné uvést ještě další citace z "Akčního programu k problematice demokratizace a uvolňování prostoru socialistickému rozvoji čs. společnosti, ale pro účel této stati snad uvedené výňatky postačují. Nakonec však přece jen několik myšlenek ze závěrečné části Akčního programu. "Chceme plně v duchu našich tradic a dřívějších rozhodnutí rozvinout v naší zemi vyspělou socialistickou společnost, zbavenou třídních protív, ekonomicky, technicky a kulturně vysoce vyvinutou, sociálně i národnostně spravedlivou, demokraticky organizovanou, kvalifikovaně řízenou, umožňující bohatstvím svých zdrojů důstojný lidský život, soudružské vztahy vzájemné spolupráve mezi lidmi a svobodný prostor pro rozvoj lidské osobnosti."

"Chceme přistoupit k budování nového, hluboce demokratického a čs. podmínkám odpovídajícího modelu socialistické společnosti. Vlastní zkušenosti i marxistické vědecké poznání nás však vedou shodně k názoru, že těchto cílů nelze dosáhnout po starých cestách, s použitím prostředků, které se dávno přežily, a druhých metod, které nás stále strhávají zpět. Prohlašujeme s plnou odpovědností, že naše společnost vstoupila do ne-snadného období, kdy už se nemůžeme spoléhat na tradiční schémata. Nemůžeme stěšovat život do šablon ani nejlépe myšlených. Nyní také nám připadá úkol razit si cestu neznámými podmínkami, experimentovat, dávat socialistickému vývoji novou podobu...."

V samém závěru Akčního programu prohlášoval: "Chceme vytvořit podmínky, aby každý čestný občan, kterému leží na srdci věc socialismu, věc našich národů, pocítil, že je vlastním strážcem osudu této země, své vlasti, že je potřebný, že se s ní počítá. Nechť se proto Akční program stane programem obrody socialistického úsilí v naší zemi. Není síly, která by mohla vzdorovat lidu, který ví, co chce, a dovede jít ze svým cílem".

Takové byly vždčí ideje tohoto nejvýznamnějšího politického dokumentu Pražského jara a jejich podobnost či shoda se základními myšlenkami sovětské přestavby skutečně není náhodná ani jevová, ale vyjadřuje shodnou podstatu obou procesů.

Hlavní ideje sovětské přestavby nejsou formulovány v žádném dokumentu srovnatelném s Akčním programem. Nová redakce programu KSSS schválená na XXVII. sjezdu jen uprevuje a modernizuje starý dokument, ale celkově jej nemění a nově nekoncepuje. Přestavte se v průběhu doby myšlenkově i

prakticky prohlubuje. "Přestavba sílí a zároveň tím lidé lépe chápou její smysl a důležitost. To, co se děje v dané chvíli a k čemu jsme se díky lehkovému zasedání ústředního výboru /o přestavbě a kádrové politice strany - Z. J./ přiblížili, bylo ještě před rokem prostě nemyslitelné."

1/ Proto zatím nejkomplexnější pojetí přestavby bylo formulováno na záměru M. Gorbačov v cit. rozhovoru s A. Favou, Rudé právo, 4. 3. 1987
náměrném zasedání ÚV KSČS v lednu 1987 a v referátu M. Gorbačova a v usnesení na jeho základě schváleném. Na tento projev navázal i projev M. S. Gorbačova na sjezdu sovětských odborů pod významným titulem "Lid je hybnou silou přeměn", projev na XX. sjezdu Komsomolu i další jeho vystoupení, ve nichž jsou tyto základní myšlenky dále prohlubovány a konkretizovány.

Těchto projevů je řada a jsou velmi obsáhlé. Nelze je proto ani stručně reprodukovat a autor musí předpokládat jejich aspoň povšechnou znalost. Proto se omezí na připomenutí opravdu hlavních myšlenek a na jejich stručné citace, aby bylo možno posoudit jejich vztah k uvedeným požadavkům Akčního programu.

M. S. Gorbačov v referátu o přestavbě a kádrové politice strany, z něhož budou citovány určité pasáže, po rozboru příčin krizových jevů v sovětské společnosti konstatoval, že "v podstatě vznikl celý systém oslabení ekonomických nástrojů moci, vytvořil se jakýsi mechanismus, který brzdil sociálně ekonomický rozvoj a bránil pokrokovým změnám, umožňujícím odhalovat a využívat přednosti socialismu. Kořeny těchto překážek jsou v závažných nedostatecích působení institucí socialistické demokracie, v zastaralých politických a teoretických koncepcích, které někdy ani neodpovídaly realitě, a v konzervativním mechanismu řízení." 1/

1/ M. S. Gorbačov v projevu na poradě vedoucích kateder společenských věd na vysokých školách SSSR prohlásil mj. "Je jasné, že při přestavbě našeho života a jeho obnově se odehrává ostrý, ne vždy otevřený, ale nekompromisní boj idejí, psychologických koncepcí, způsobů myšlení a chování... Dnešní procesy však nelze vtěsnat do starých rámců. Musíme vypracovávat nové závěry, které obrážejí současnou dialektiku života. A to je možno udělat jen v tvářím ovzduší. Pravdu je třeba hledat srovnáváním různých hledisek, v diskusi a projednáváním, lámáním někdejších stereotypů."

Mimořádně důrazně proto mluvíme o tom, že je zapotřebí odvahy a iniciativnosti při vyslovování nových idejí. Proto strana dnes tolik zdůrazňuje "Moment pravdy", prosazování pravdy v životě i ve vědě, která má je studovat a nacházet strážlivá a účinná řešení svých problémů" /Rudé právo, 2. 10. 1986 /

"Strana v sobě našla sílu a odvahu, aby situaci strážlivě zhodnotila, aby uznala nutnost zásadních změn v politice, ekonomice, sociální a duchovní sféře a aby zemi dovedla na cestu přestavby.... V podstatě jde o obrát a opatření revolučního charakteru. Hovoříme-li o přestavbě a o procesech hluboké demokratizace společnosti, které jsou s ní spjaté, máme na mysli skutečně revoluční a všestranné proměny ve společnosti."

"Přestavba, to znamená rozhodné překonání stagnujících procesů, odstranění mechanismu, který brzdí náš postup, a vytvoření spolehlivého a

účinného mechanismu, který urychlí hospodářský a sociální rozvoj sovětské společnosti.

Hlavním záměrem naší strategie je spojit výsledky vědeckotexnické revoluce s plánovaným hospodářstvím a uvést do chodu veškerý potenciál socialismu.

Přestavba znamená opírat se o živou tvůrčí práci mas, všestranně rozvíjet demokracii a socialistickou samosprávu, povzbuzovat iniciativu a tvořivost, upevňovat kázeň a pořádek, rozšiřovat veřejnou informovanost, kritiku a sebekritiku ve všech sférách života společnosti a také zvýšit úctu k hodnotám a důstojnosti člověka. "

"Přestavba, to je přednostní rozvoj sociální sféry a stále lepší uspokojení potřeb sovětských lidí, pokud jde o dobré podmínky práce, každodenního života, odpočinku, vzdělání a zdravotní péče, je to trvalá péče o duchovní bohatství a kulturní vyspělost každého člověka i celé společnosti."

"Přestavba znamená energicky zbevit společnost deformací socialistické morálky a důsledně uplatňovat zásady sociální spravedlnosti. Znamená jednotu slov a činů, práv a povinností, znamená povznesení poctivé a vysoce kvalitní práce a překonání rovnostářských tendencí při jejím odměňování, překonání konzervativního přístupu."

"Myslím, že konečný cíl přestavby je jasný - důsledně obnovit všechny stránky života země, dát socialismu nejmodernější formy společenské organizace a maximálně využít humanistický charakter našeho zřízení ve všech jeho rozhodujících aspektech - hospodářském, sociálně politickém i mravním."

Záruka toho, že zahájený proces přeměn bude doveden do konce, že se dřívější chyby nebudou opakovat, je "všestranný rozvoj demokratizace socialistického zřízení, reálná a stále ekvinnější účast lidu na řešení všech otázek života naší země, je to úplná obnova leninských zásad veřejné informovanosti, společenské kontroly, kritiky a sebekritiky, je to politická upřímnost, která tkví v jednotě slov a činů."

Ve druhé části referátu pod názvem "prohlubovat socialistickou demokracii, rozvíjet samosprávu lidu" je nastíněn celý komplex institucionálních a jiných opatření v této oblasti.

"Jedině důsledným rozvíjením demokratických forem vlastního socialismu a rozšiřováním samosprávy můžeme postoupit vpřed ve výrobě, vědě a technice, literatuře, kultuře a umění, ve všech sférách společenského života. Jedině taková cesta zajišťuje uvědomělou kázeň. Přestavba sama je možná jedině prostřednictvím demokracie a díky demokracii. Jedině tak lze otevřít prostor nejmohutnější tvořivé síle socialismu - svobodné práci a svobodnému myšlení ve svobodné zemi."

"Prvořadý význam má rozvoj demokracie ve výrobě a důsledné uplatňování skutečně samosprávných zásad v činnosti pracovních kolektivů" Důležitým k kroku v tomto směru je návrh zákona o státním podniku. 1/

1/ V Československu v r. 1968 Akční program sice výslovně o zákonu o podniku nemluvil ale realizace ekonomické reformy jeho vydání předpokládala a

vyžadovala. Počátkem roku 1969⁸ byl návrh zákona po podniku připraven k projednání a schválení vév F. S. Protože však začal již tzv. normalizační proces, tento návrh zákona nebyl přijat.

Když v SSSR byl začátkem r. 1987 publikován návrh zákona o státním podniku, začala i v oficiálních strukturách v Československu shánka po někdejších návrhu zákona z r. 1969, protože ten byl v rámci tehdejší kampaně proti tzv. kontrarevoluci a jejím ideologickým projevům většinou odstraněn i z oficiálních dokumentačních středisek, takže se jim hodily i jeho exempláře, zachované lidmi, kteří se tehdy stali obětmi zmíněné kampaně a s ní spojené "čistky". Je to směšné, ale pravdivé.

Dozrála nutnost změn, nutnost demokratizace procesů formování řídicích kádrů podniků na základě všeobecného uplatňování zásad volitelnosti."

"Za zásadní směr demokratizace našeho života považuje politické byro zdokonalování sovětského volebního systému... Musíme se nově podívat na organizaci voleb samých, na praxi navrhování a prosazování kandidátů na lidové poslence. Je třeba zbavit hlasovací proceduru formalismu, postarat se o to, aby volební kampaň už letos probíhala v podmínkách širší demokracie a zainteresované účasti lidí na tomto procesu."

"Chceme-li ozdrevět společenské ovzduší, musíme nejdále rozvíjet veřejnou/informovanost. To je silný nástroj ke zlepšení lidové kontroly... Je zřejmé, že nastal čas, aby byly vypracovány právní dokumenty, zaručující veřejnou informovanost. Musí zajistit maximální otevřenost v činnosti státních a společenských organizací a dát pracujícím reálnou možnost vyslovit vlastní názor na jakoukoli otázku veřejného života... Říkáme, že v sovětské společnosti by neměly být oblasti uzavřené pro kritiku. To v plné míře platí i o hromadných sdělovacích prostředcích."

"Skutečná demokracie neexistuje mimo zákon a nad zákonem... V nynější politice nás čeká velká práce při přípravě a schvalování nových zákonů, týkajících se rozvoje hospodářství, sociální sféry, kultury a socialistické samosprávy lidu a rozšíření záruk občanských práv a svobod"... "Musíme promyslet a schválit opatření ke zvýšení úlohy a autority sovětského soudu, k přísnému dodržování zásady nezávislosti soudců, k rozhodnému posílení prokurátorského dozoru a ke zdokonalení práce vyšetřovacích orgánů. ... Byl připraven a brzy bude předložen k projednání návrh zákona o způsobu podávání soudní žaloby za protizákonné činy funkcionářů, omezujících občanská práva

Demokratizace živého/všech sfér života sovětské společnosti je potřebí k tomu, abychom postupovali vpřed, aby se ve společnosti upevňovala zákonnost a vítězila spravedlnost, aby se prosazovalo takové ovzduší, v němž člověk svobodně žije a plodně pracuje.

Důležitým směrem demokratizace společenského života je navrhování nestraníků do řídicí práce. To je zásadní otázka. " 1/

1/ V Akčním programu se v této souvislosti požadovalo: "Odstranit praxi diskriminace a vytváření "kádrového stropu" pro ty, kdo nejsou členy strany"

Na sjezdu sovětských odborů M. S. Gorbačov prohlásil: "Prohloubit demokracii není samozřejmě snadné... Čím více demokracie budeme mít, tím rychleji půjdeme kupředu cestou přestavby a socialistické obnovy, tím větší zavládne v našem socialistickém domě pořádek a kázeň. - Otázka tedy dnes zní - buď demokratizace nebo společenská netěčnost a konzervatismus. Třetí možnost není..."

Demokracii potřebujeme k tomu, abychom mnohé v našem životě změnili a abychom dali prostor tvořivé práci lidí k novým myšlenkám a iniciativám."

V projevu v Praze pak prohlásil, že motorem, který zajistí přestavbu a žádoucí urychlení, je další rozvoj socialistické demokracie. "Hlavní cesty postupu v tomto směru jsou stanoveny. Je to rozvoj všech forem zastupitelské a bezprostřední demokracie, všeobecné rozšíření samosprávy, zvýšení úlohy pracovních kolektivů, sovětů a společenských organizací, upevnění právních a ekonomických záruk práv osobnosti, zákonnost, veřejná informovanost a lidová kontrola." /Rudé právo li. 4./

V závěru svého referátu o přestavbě a kádrové práci strany M. S. Gorbačov prohlásil: "Chceme učinit z naší země vzor vysoce vyspělého státu, společnosti s nejmodernější ekonomikou, nejširší demokracií a nejhumánější a nejvyšší morálkou. Společnost, v níž by se pracující člověk cítil jako plnoprávný hospodář, v níž by mohl užívat všech materiálních a duchovních hodnot, v níž by byla spolehlivě zajištěna budoucnost jeho dětí a v níž by měl vše, čeho je zapotřebí k plnému a obsešnému životu". - Srovnajme tato slova se závěrem Akčního programu z r. 1968. Z obou prozařuje stejný étos, v němž se projevuje shodná podstata obou procesů, jejichž smysl a cíl byl v citovaných dokumentech vyjádřen i velmi blízkými formulacemi.

Uvedené citace o potřebě a významu demokratizace, o rozvoji socialistické demokracie se asi čs. čtenáři bohatě poučenému zkušenostmi tzv. normalizace budou zdát inflační, ne-li neprůkazné či nedůvěryhodné. Z jiného hlediska se pak mohou jevit jako utopické vize vzhledem k vnitřním rozporům sovětského politického systému a zejména pak k monopolu komunistické strany, pokud jde o politickou moc v něm. Lze tu připomenout známé úvahy o kvadratuře kruhu nebo o kulatém čtverci pronášené v r. 1968 těmi, kdo pochybovali o reálnosti postulátů ~~X/Y~~. ~~XZBB/XZdL/XdS/póóhYkóvzYI/s/YZÁLnóóóI/póóóXlÁtX~~ Akčního programu KSČ, o možnosti demokratizace při uchování monopolu moci jedné politické strany, nebo kdo je odmítali, požadující plný politický pluralismus. I když praxe "reálného socialismu" tyto pochybnosti a výhrady spíše potvrzuje, přece jen otázka reformovatelnosti systému sovětského socialismu zůstává otevřená. 1/ Autor sám nehodlá v této stati tyto problémy 1/ Možnými perspektivami vývoje a cestami a trendy reformy politického systému v SSSR v procesu přestavby se zabývá Z. Mlynář v serii

pěti článků pod názvem "Problémy politického systému v SSSR", uveřejněných na podzim r. 1986 v italské Rinascitě.

věcně analyzovat. Nechce proto ani uváděné požadavky a návrhy v rámci nynějšího stadia přestavby posuzovat z hlediska jejich reálnosti a uskutečnitelnosti. Vzhledem k cíli této stati byly - pro srovnání obou procesů - připomenuty tyto postuláty v autentické podobě oficiálních projevů.

Jistěže lze namítnout, že to jsou pouhá slova, prohlášení či usnesení apod., že jejich podobnost nebo shodnost ještě nic nedokazuje, protože rozhodující je praxe, to co se s těmito postuláty dělo v reálné politické činnosti společnosti a jejích politicky relevantních sil v té či oné době, zda a jak byly uskutečňovány či zda zůstávaly prázdnými proklamacemi. Tato námitka je jistě vážná, ale nelze ji přijmout bez výhrad, protože součástí nové praxe byly či jsou i nové požadavky. Jejich rozdíl proti minulým politickým sloganům sám o sobě je svědectvím změny, respektive pokusu o ni. Přitom nelze přehlédnout ani známý fakt, který se projevil v obou procesech, že reformátoři - z psychologicky pochopitelných důvodů - mají silný sklon k programovému formulování a vyhledování svých úmyslů. Potřebují lidu, národu sdělovat, co chtějí, a zároveň se distancovat od minulosti. A protože v pražském jaru i v nynější sovětské přestavbě byly a jsou požadavky demokratizace, jak je tehdy formuloval A. Dubček a nyní M. S. Gorbačov, míněny upřímně a vážně, stávaly se součástí nové politické skutečnosti, byly a jsou organickou složkou měnící se společensko-politické praxe. Tím spíše je pek lze srovnávat, uváží-li se, že i v Sovětském svazu je přestavba zatím stále především verbální záležitostí, nikoli již momentem každodenní praxe fungování stranicko-státního mechanismu, řízení ekonomiky i ostatních sfér života společnosti.

x x x

Při uznávání základní shody v programovém zaměření obou procesů, jejich požadavků a intencí nelze přehlížet významné rozdíly mezi nimi, pokud jde o vnitřní a vnější podmínky, za kterých probíhaly, o jejich konkrétní povahu a způsob přístupu ke změnám a k jejich uskutečňování. V dalších budou tyto rozdíly stručně naznačeny.

V Československu se v druhé polovině 60. let ostře vyjevovala krize existujícího systému. Příčiny a povaha této krize byly již mnohokrát analyzovány a není třeba tu jejich rozbor opakovat. Politické vedení se snažilo překonat zejména neuspokojivý vývoj národního hospodářství a jeho řízení, proto přistoupilo k vypracování nového systému řízení čs. ekonomiky. Spolu s tím měly být postupně řešeny i základní "věčné" problémy její nevyhovující struktury. Ve stranické i širší veřejnosti se rozvíjely více či méně otevřené diskuse o nejzávažnějších sociálně-ekonomických, kulturních i politických otázkách života čs. společnosti. Byly sice vedeny, pokud jde o otázky týkající se povahy moci a jejího fungování, ezopovským jazykem, ale důležité je, že postupně mizela různá tabu a padaly různé "pravdy".

Tak se otevíral prostor svecbodnějším zkoumání a poznání společenské skutečnosti a postupně tedy i na jejich základě nové praxi. Připomeňme tu práce širokého okruhu vědců nejhrůznější společensko vědní orientace v rámci týmu zahrnujícího problematiku vědecko-technické revoluce a jejích souvislostí, vedeného R. Richtou. Obdobně se to vztahuje i na tým zabývající se problematikou politického systému čs. společnosti, který řídil Zdeněk Mlynář. Společenské vědy se postupně vymaňovaly ze zajetí dogmatismu, přicházely s novými podněty a návrhy na řešení. Přitom toto nové poznání nezůstávalo omezeno na úzké a výlučně "akademické prostředí", ale dařilo se je, zejména působením kulturních časopisů i dalších sdělovacích prostředků, zprostředkovávat široké národní veřejnosti.

To je ovšem jen jedna stránka věci. Důležité bylo, že tomuto procesu poznávání odpovídal /v konkrétní čs. realitě to byly opravdu spojitě nádobý, resp. různé stránky jednoho a téhož procesu/ i proces politické, veřejné aktivizace společnosti, resp. aspoň jejich politicky relevantních sil, ve kterých sílilo vědomí potřeby změny i odhoslání se za tuto změnu zsebezovat. V systému sovětského typu se ovšem politické krize neřeší snadno, protože systém v sobě nemá zabudovány mechanismy, které by umožňovaly jejich "bezporuchové" řešení. Proto teprve, až když se na plénu ÚV KSČ v prosinci 1967 a v lednu 1968 vyhrotila situace a bylo rozhodnuto o rozdělení funkce prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky, které až dosud spojitel ve své osobě A. Novotný, uvolnila se cesta k reformnímu procesu, který se stal posléze známý pod názvem Pražské jaro.

Protože v Československu v 60. letech probíhal proces změn ve všech oblastech jeho života, protože společensko - politická krize byla průběžně teoreticky analyzována a reflektována, bylo možné a v poměrně krátké době na jaře 1968 vypracovat komplexní program reform, Akční program KSČ, schválený počátkem dubna 1968. 1/

1/ V. Havel ve svém "Bálgovém výslechu"/edice Rozmluvy, Rowohlt 1986, str. 111/ píše: "Narychle připravený nový program strany všechny tyhle rozpory zredčil a byl v podstatě slepencem plným různých protirečení, který nemohl uspořádat ani čs. veřejnost, ani Kreml". V. Havel v této knize píše mnoho zajímavého a pravdivého o Pražském jaru, o jeho průběhu a jeho aktérech včetně některých hlavních jeho politických protagonistů. V charakteristice Akčního programu se však, podle názoru autora, sýlí.

Akční program nebyl neorganickým spojením různých požadavků, koncepcí społ., měl svou vnitřní jednotící linii a orientaci. Pokud v něm byly rozpory - a ty v něm skutečně byly - odrážely jen reálné skutečnosti vnitropolitické i mezinárodně politické, které nebylo možno, jak se ukázalo v srpnu 1968, pozitivně překonat.

Již v počáteční etapě procesu obrody tu bylo celkové politicky směrodatné stanovisko k příčinám a povaze krize čs. společnosti i způsobům a cestám jejího překonávání, k zásadním společenským reformám, které měly, v soudobé terminologii M. S. Gorbačova, revoluční charakter a význam. Tehdy se však oficiálně tak neoznačovaly, aby se nezavdával další důvod k nedorozumění a kritice se strany konzervativních partnerů v rámci Var-

ševské smlouvy.

Výše uvedený rozdíl v přípravě Pražského jara již v průběhu 60. let souvisí s povahou čs. společnosti, zvláště českého národa.

Je to historicky vzato společnost středoevropská, v níž se vyvinula relativně vyspělá a diferencovaná občanská společnost. Zejména v období mezi dvěma světovými válkami se v I. ČSR vytvořila poměrně rozvinutá politická demokracie se širokým systémem s garancemi politických svobod a práv. Tyto rysy a historické tradice sociálně - politického a kulturního vývoje přetrvávaly i v období socialistického vývoje Československa a svým způsobem se regenerovaly v druhé polovině 60. let, zejména v průběhu Pražského jara.

Čs. reformní proces byl procesem, který probíhal shora i zdola současně; vzájemné působení obou těchto pólů mu dávalo jeho dynamiku. Bylo zároveň zdrojem i různých tenzí a rozperů, protože požadavky "zdola" nejednou překračovaly meze toho, co se "shora" považovalo, a již ze zásadních nebo taktických důvodů - ze možné nebo vhodné. /srov. např. "2000 slov"/. V čs. reformním procesu nebylo třeba uvádět společnost do pohybu, povzbuzovat nebo vyzývat ji "shora" k aktivitě, protože důležité její složky a síly v ní byly aktivní a někdy svou činností dostávaly politické vedení "do úzkých". Byla to evoluce svou povahou hluboce demokratická, která přirozeně nemohla být pouze dirigována mocí /proto některé kritické soudy tehdejších představitelů mocí na adresu těch, co nechtěli jen poslouchat; ze tzv. normalizační se v tom ovšem V. Bilek a jemu podobní nacházeli "důkaz" o kontrarevolučním charakteru tohoto procesu/, ale měla svou vlastní, spontánní dynamiku směřující k uznání a jistému institucionálnímu vyjádření politického pluralismu. Tento vývoj měl různou povahu a intenzitu v českých zemích i na Slovensku i v různých sociálních vrstvách, jinak probíhal na venkově a jinak ve velkých městech spod., celkově však čs. společnost se dostávala do pohybu, který měl politickou povahu a podobu. Politický vývoj šel zvláště v českých zemích, již jen jediný subjekt politické aktivity, ale začínaly se projevovat a vystupovat i jiné síly s vlastními zájmy a koncepcemi. KSČ si přirozeně chtěla uchovat svou vedoucí úlohu ve státě i ve společnosti, nemohla ji však - ze všech výše uvedených důvodů - považovat nadále za něco samozřejmého, automaticky daného, co není a nemůže být předmětem pochybností, nebo negativních závěrů, které ti či oni lidé nebo skupiny vyvozovali na základě hodnocení různých zkušeností desadevního vývoje.

Sama skutečnost, že se i o těchto otázkách otevřeně hovořilo, nebyla záporná. Různé jevy nepřestanou existovat jen proto, že se o nich nesmí mluvit, ale lze je pozitivně překonat jen na základě všestranného teoretického i praktického zhodnocení. V bolestném procesu kritiky chyb desadevní politiky KSČ v roce 1968 byl i možný zdroj jejich nápravy, opětového získání podpory společnosti pro její nově koncipovanou a prováděnou politiku.

Nemalá část společnosti jí byla ochotna poskytnout už proto, že si - v té či oné míře - uvědomovala i mezinárodní začlenění Československa do Varšavské smlouvy, do sovětské sféry vlivu v Evropě. V rámci tohoto mezinárodního kontextu by ovšem preferovala demokraticky orientovanou politiku KSČ v duchu postulátů obrodného procesu.

Úměrně k tomu, jak v Československu tento vývoj postupoval, projevovala se více či méně zjevná opozice proti tomuto reformnímu kursu KSČ. Na jedné straně to byli konzervativci různého ražení s proveniencí, uvnitř strany samé, na druhé straně ti, kdo tento program považovali za nedostatečný, resp. kteří neměli socialistickou orientaci.

M. S. Gorbačov prohlašuje, že proti přestavbě v SSSR neexistuje opozice, že nemá politické odpáře. Toto tvrzení je sice sporné, ale v určitém smyslu platí, proti přestavbě nikdo veřejně nevystupuje. V ČS. v r. 1968, protože vývoj v něm probíhal relativně demokraticky, tomu tak nebylo a bylo to spíše předností tohoto vývoje, protože bylo možno, kdyby k tomu bylo více času, tyto politické odpáře v otevřeném politickém zápase porazit. "Lid", který je podle ústavy zdrojem veškeré moci ve státě, by měl praktickou možnost v tomto boji ingerovat ve prospěch a na podporu těch sil, které by si získaly jeho důvěru. Lidé by mohli vystupovat opravdová jako občané, kteří se v rámci existujících podmínek samostatně rozhodují a jednájí. Vojská intervence ze srpna 1968 však tento nadějný vývoj zmařila.

Proto ÚV KSČ v Akčním programu koncipovalo vedoucí úlohu nově, uznávalo nezbytnost otěřovat si permanentně, zda společnost s její politikou souhlasí, a získávat ji pro ni. "komunisté musí stále znovu v rámci demokratických pravidel socialistického státu usilovat o dobrovolnou podporu většiny pro linii strany..." "V současné době zvláště záleží na tom, aby strana prováděla takovou politiku, aby si plně zasloužila vedoucí úlohu v naší společnosti. Jsme přesvědčeni, že to je v současné situaci podmínkou socialistického vývoje země."

Akční program byl politickým aktem strany, která měla ve státě vládnoucí postavení a která se v krizových podmínkách snažila o svou vnitřní reorganizaci a o obnovení živých organických vztahů ke společnosti. Chtěl přirozeně uchovat její vedoucí postavení, jehož se mělo dosahovat především politickým a ideovým působením, nikoli administrativně-policejními metodami, nevzdával se jejích politických a ideologických principů, nestanovil svo- bodu vytváření opozičních politických stran. Nebyl to žádný obecně demokratický program, nekoncepceval nějaký optimální demokratický model politického systému, jak by si přáli někteří jeho kritikové, ale pokoušel se na základě rozboru vnitřních a vnějších podmínek reagovat na nejnaléhavější /š/ potřeby sociálně - politického vývoje čs. společnosti a naznačit žádoucí změny, cesty a prostředky k jejich uspokojování. V tomto smyslu lze i po časovém odstupu říci, že Akční program reflektoval základní potřeby dalšího socialistického vývoje čs. společnosti, které byly v tzv. normalizačním

období tvrdě potlačeny.

V reformním procesu Pražského jara 1968 zdrojem pohybu nebyl již jen stát/tj. stranicko-státní vedení a aparát/, ale i různé složky a prvky občanské společnosti. Vzhledem k tomu by si sice moc mohla vůči společnosti dovolit méně, ale zato by mohla dosáhnout více při hledání a praktickém uskutečňování pozitivních řešení závažných společenských problémů, protože by se mohla opírat o aktivní podporu a iniciativu důležitých sil společnosti, v čemž by napomáhala i nově podnětané národní sebevědomí.

Sociálně politický pohyb čs. společnosti v r. 1968 byl složitý, mnohostranný, vnitřně rozporný. Proto přirozeně je i různě interpretován a hodnocen podle toho, které stránky či momenty vývoje se akcentují apod. Tento proces byl násilně přerušen vnějším vojenským zásahem v srpnu 1968, v počátečním stádiu svého vývoje. Z tohoto důvodu nelze ani jednoznačně uzavřít, jak by tento proces postupoval, které síly a momenty by v něm převládly, které proponované reformy - a jak - by se uskutečnily a které nikoli, jaké by byly skutečné výsledky zamyšlených změn apod. Spory o to lze vést ad infinitum, protože konečný důkaz pravdy a těch či oněch hodnotících soudů nelze podat, neexistuje totiž.

Tento relativistický závěr však neznamená, že každý úsudek o Pražském jaru má stejnou hodnotu z hlediska historické pravdy. Existují jistá vědecká pravidla, historicko- teoretická kritéria, která umožňují rozlišovat. Konfrontuje-li se s nimi "Poučení z krizového vývoje...", z něhož stále vychází oficiální ideologie, ukazuje se jasně utilitární, mocensko-pragmatický účel jeho tvrzení, které se skutečným rozbořem a poznáním dějinného vývoje nemají nic společného. "Poučení".. je projevem dočasné "pravdy moci", nikoli manifestací moci pravdy.

V Sovětském svazu je krizový stav důsledkem dlouhodobé politiky brežněvovského vedení. Její neblahé následky v různých sférách života sovětské společnosti analyzoval ve svých projevech M. S. Gorbačov, zůstane, e-ří u oficiálních premenů. Sama evoluce povahy jeho projevů dokazuje hloubku, rozsah i sílu těchto nehativních jevů a konsekvencí staré politiky, které by měla přesavba překonat, aby se postupně uvolňovala modernímu socialistickému vývoji sovětské společnosti.

V SSSR reformní proces zahájil Andropov, když se po Brežněvově smrti stal generálním tajemníkem KSSS. Sám fakt, že iniciátorem změn se stal člověk, který byl dlouhá léta šéfem KGB, je v tomto ohledu příznačný 1/ 1/ Tato skutečnost je s politického hlediska významnější než osobní vlastnosti Andropova, které ho zřejmě značně odlišovaly od Brežněvova a dalších jemu blízkých představitelů vedení KSSS.

Andropov byl ovšem člověk nemocný a byl v čele KSSS příliš krátce, než aby mohl nový kurs, pokud jej opravdu chtěl konkrétněji zformulovat, o praktickém uskutečňování nebo obretá ani nemluvě. Jeho nástupce Černěnko pak- i přes jistá slovní prohlášení - pokračoval ve staré politice stag-

nace a rozplizlosti.

Gorbačov po svém nástupu k moci se postupně orientuje na politiky změn, nabírá "kurs přestevby". Ze začátku skcentuje zlepšení chodu sovětské ekonomiky a jejího řízení, nežbytnost měnit styl práce, efektivnost, racionálnost, pracovní disciplínu, pořádek a pod., kritizuje byrokratismus. Tyto požadavky klade nejprve bez vztahu k minulosti, bez její kritiky, bez analýzy příčin, ze kterých tyto jevy vyrostly a zachutněly. Teprve postupně, v průběhu složitého mocenského zápasu si uvědomuje, že nelze koncepčnější návrhy změn přesvědčivěji odůvodnit, nevyrovná-li se tvrdě s dosevaďní politikou a těmi, kdo ji předstevovali a prováděli. Proto sílí jeho odsudek minulosti. Radikální kritika brežněvovské politiky/třebaže bez uvádění jmen/ je nezbytným předpokladem radikálního obratu, který má znamenat přestevbu, tato "revoluční" změna v životě sovětské společnosti. "Hluboký rozbor situace v zemi, ostrá kritika negaticních jevů a rostoucí demokratizace života se staly začátkem morálního očišťování společnosti, osvobozování vědomí lidí a růstu jejich společenské aktivity." 1/

1/"Mládež čínerodou součástí revolučních přeměn", projev M. S. Gorbačova na XX. sjezdu Komsomolu, Rudé právo, 17. 4. 1987

Politika přestevby je v SSSR zcela jednoznačně inspirována a stimulována politickým vedením strany a státu. Je to- především ve sřodě s dějinnými tradicemi riského národa /srov. historický vzor velkého reformátora cara Petra Velikého, který modernizoval Rusko/ i dosevaďního fungování sovětského politického systému - pohyb shora, který má vnést dynamiku do společnosti, rozhybat ji k činnosti ve směru, který určuje moř. Obdobně tomu bylo i za Chruščova, posuzuje-li se tento zřiz jev z hlediska jeho základní charakteristiky. Společnost je z mnoha důvodů /tradice historického vývoje, zkušenosti ze sovětského vývoje spod./ pasivní, inertní, sama není zdrojem vlastního pozitivního pohybu, ale musí být do něho uvedena a vtažena na činnosti moci.

Při posuzování sovětského vývoje a sovětské společnosti nutno mít vždy na zřeteli vysokou míru abstrakce jakýchkoli obecných soudů o nich. Sovětská společnost exístuje na obrovském území Evropy a Asie, zahrnuje veliký počet národů a národností různě vyspělých, s různými zvyklostmi a tradicemi historickými, kulturními a náboženskými. I když ruský vliv je v ní určující, není jediný, ve složité nacionální struktuře se projevují různé tenze. Sovětská společnost je společnost evropsko asijská, což modifikuje nebo omezuje užívání určitých pojmů a kategorií běžných při analýze různých evropských společností.

Přestevbě v SSSR nepředcházelo žádné období srovnatelné s 60. léty v Československu, kdy by se již ve vědeckých, uměleckých, publicistických i politických krizích připravovala v průběhu nejružnějších i veřejných diskusí/nová řešení, propracovávaly kontury žádoucích společenských

přeměn. Společenské vědy odůvodňovaly především to, co je, vysvětlovaly existující stav, připravovaly návrhy změn v té či oné oblasti až na základě politického rozhodnutí, sama tvorba zásadních rozhodnutí zůstávala mimo jejich dosah. Zejména politický systém a vedoucí úloha strany v něm byly traktovány pouze ideologicky, t. j. apologeticky, nikoli vědecky. 1/

1/ Do tohoto stavu se znovu dostaly i společenské vědy v Československu v době tzv. normalizace. Obnovila se tu známá situace, kdy moc sice kritizuje společenské vědy, že nejsou dost tvůrčí, že nepřináší nová řešení pro společenskou praxi, zároveň je však nutí - a to je rozhodující - aby ve shodě s Panglosem z Voltairova *Candida* neustále dokazovaly, že "politika moci je zá/všáchn nejlepši ze všech možných".

Uvedená konstatování nelze chápat jednostranně a absolutně, neznamená přirozeně, že i v různých vrstvách a složkách sovětské společnosti se nepociťovala potřeba změny a že se vůbec neobjevovala žádná kritika existujícího stavu a jeho záporných stránek, ústící v požadavek určitých změn. Kdyby tomu tak nebylo, nemělo by se ani vedení strany na koho obracet, nemělo by koho mobilizovat k podpoře a prosazování nové politiky. Jde však o to, že občanská společnost v moderním smyslu slova nebyla v předrevolučním Rusku rozvinuta a ze sovětského vývoje se tak rozvinout nemohla. Proto ani v současnosti jak se zdá, zatím neexistují a ani nevznikají žádné samostatné či autonomní/aspoň v relativním smyslu / subjekty společensko politické aktivity, utvářící tak či onak veřejné mínění, působící na tvorbu politických rozhodnutí spod. Proto - i při veškeré jakkoli tvrdé a ostré - kritice minulosti se všemi jejími zlořády - není předmětem pochybnosti, tím méně i odsudku sociálně-politický stým a vedoucí úloha KS v něm. 1/

1/ Svědčí o tom např. i kritická vystoupení sovětských spisovatelů na jejich sjezdu v r. 1986. Jejich rozbořením se zabývá stať M. Jungmana "Sověťští spisovatelé u zdi nářká", vydána v samizdatu.

Pro dogmatické ideology a politiky "normalizačního rázu" jsou samozřejmě takové pochybnosti "smrtelným hříchem". Vedoucí úloha strany je pro ně nedotknutelné sakrosanctum. Kdyby tomu tak nebylo, co by pek zajišťovalo jejich moc a s ní spojené privilegia, co by odůvodňovalo jejich nadřazené postavení, co by zaručovalo autoritativnost jejich názorů a hodnocení spod. V duchu těchto představ, když se zabývají současnou sovětskou přestavbou a čs. reformním procesem z r. 1968, se ovšem prakticky těžko vyvracejí. Proto i Bilak s jistotou sobě vlastní prohlašuje, že "nic není totožné. Vedení KSSS usiluje o posílení socialismu a jednoty socialistického společenství, naši "bojovníci z socialismus a lidskou tvář" v r. 1968 usilovali o demontáž socialismu a rozbití socialistického společenství."

"KSSS usiluje o upevnění vedoucí úlohy dělnické třídy a komunistické strany ve společnosti. Pravicoví socialisté v Československu usilovali o oslabení vedoucí úlohy dělnické třídy a její avantgardy - revoluční strany.

2/"Inspirující podněty i pro nás", rozhovor RP s V. Bilíkem o aktuálních otázkách tvořivého rozvoje socialismu, R.P. 20.2. 1987

Citované pasáže z Akčního programu, jehož přípravy a schvalování se V. Bilík osobně účastnil, prokazují, že tomu tak nebylo, že šlo tehdy o něco jiného, o pokus založit vedoucí úlohu strany opravdu na demokratickém konsensu společnosti. Lze pochopit, že po tak dlouhém tzv. normalizačním období se V. Bilíkovi a jemu podobným představitelům moci zdá něco takového zhruba nemožným, jeví se to nutně jako nepřijatelné oslabení role KS.

Samá skutečnost, že v sovětské veřejnosti se veřejně nepochybuje ani při tak zásadní kritice dosevední politiky stranicko-státního vedení a jejích zhoubných důsledků o vedoucí úloze strany, že se nevznášejí otázky systémové povahy, je významově mnohoznačná. Umožňuje jistě vypracovat novou politickou linii, proti níž se nikdo přímo nestaví, a disciplinovaně ji prosazovat do praxe spod. Nelze však přehlížet i jiné stránky tohoto jevu. Jestliže sovětská společnost tak dlouho pasivně snášela dosevední špatnou politiku a přizpůsobovala se jí, nemajíc jako její objekt jinou možnost, je tím zřejmě limitována i její schopnost přijmout za své úkoly a cíle přestavby a aktivně je provádět. Síly odporu jsou skryté a přitom rozsáhlé a mocné a je obtížné se s nimi vypořádávat. Proto ta potřeba demokratizace a veřejnosti, glasnosti, jako cest a prostředků, které mají měnit lidi z objektů ovládnutí a manipulace v subjekty veřejné aktivity ve všech oblastech společenského života. Co se v určité optice jeví jako jednoznačně pozitivní, při bližším rozboru se ukazuje jako složitější a rozpornější.

Pojetí demokratizace ve verzi sovětské přestavby je omezenější a instrumentálnější než tomu bylo v Akčním programu z r. 1968, který vzhledem k tradicím čs. politického vývoje a tehdejší situaci - konkrétněji reagoval na problémy, plynoucí z monopolu moci jedné politické strany. Počítal proto jak s určitým institucionálním vyjádřením a zajištěním plurality zájmů, tak i s propracovanějšími zárukami vnitrostranické demokracie a pod. I pro skeptickém posuzování možností prakticky překonat vnitřní rozpory takto pojeté demokratizace v r. 1968, lze asi sotva vážně pochybovat o tom, že z vnitřních příčin bylo v Československu mnohem snazší aspoň něco z tohoto reformně-demokratického programu uskutečnit než je tomu v současnosti v Sovětském svazu.

M. S. Gorbačov to ve svých projevech stále více zdůrazňuje. V tomto ohledu jsou jeho představy o přestavbě konkrétnější, hlubší je vědomí kořenů odporu proti ní i síly těch, kdo se z různých důvodů proti přestavbě staví. Vyzývá a mobilizuje "lid" k zápasu zcela proti byrokratickým strukturám a jejich představitelům, kteří brzdí a blokují proces změn, podněcuje jej, aby vyvíjel tlak na stranický, státní i hospodářský aparát, aby ti, kdo v něm nechtějí nebo nejsou s to provádět novou

politiku z něj museli odejít.

V již zmíněném projevu na XX. sjezdu Komsomolu M. S. Gorbačov mj. prohlásil: "přejeme si, abyste byli aktivní a uvědoměli účastníci přestavby. Dokonce se odvážía říci. Naberte všechno za bernou minci. Všechno pochopte a na základě toho učiňte nezbytné závěry pro svůj život, pro svou činnost."

"...Vy prostě nesmíte nikomu dopřát klidu."

"Přestavba potřebuje samostatné lidi, kteří nečekají na pokyny ke každé maličkosti, ale berou odpovědnost na sebe... Všude musí být slyšet zneklidňující a odvážný hlas Komsomolu, volající k činu, tvořivosti a novotám." /Podtrženo Z.J./

S mírnou ironií by bylo možno říci, že Gorbačov by potřeboval k úspěchu přestavby melou "kulturní revoluci" v sovětském provedení proti obrovské moci rozvětvených byrokratických aparátů a jejich dlouhodobě zafixovaných návyků a praktik.

Při uvádění rozdílů mezi čs. reformním hnutím v r. 1968 a sovětskou přestavbou nelze přehlédnout ani významný moment času. Čs. experiment byl, jak již řečeno, připraven předchozím průběhem 60. let. Byl v tomto ohledu završením určitého vývoje, jeho logickým závěrem a zároveň se mohl stát, kdyby nebyl násilně potlačen, začátkem nové fáze socialistického vývoje v Československu. Vlastní experiment však trval něco málo přes půl roku, i když v určité podobě, ovšem vnitřně již smrtelně zasažen, pokračoval i po srpnové intervenci a k hořkému konci dospěl v dubnu 1969. ~~Pří~~ Podstatou tohoto experimentu měl být rozvoj socialismu na demokratickém základě, demokratickým způsobem a demokratickými formami. I při vědomí relativity obsahu a užívání těchto pojmů v konkrétní čs. skutečnosti, každý, kdo střizlivě posuzuje politickou realitu, zváží, co je možné reálně za tak krátké období dosáhnout a uzná, že toho v Československu v té době nebylo málo. Ve srovnání s obecným regresem čs. společnosti ze tzv. normalizace se i účastníkům tohoto procesu po dlouhém časovém odstrupu může to, co se tehdy dělo, čeho byli lidé schopni, jevit jako neskutečné, jako z "jiného světa".

Sovětská přestavba již běží dva roky a lze říci, že teprve ve druhém roce nabývá na dynamice a formuluje své vlastní nové koncepce. Je jistě neskonečně obtížnější vypracovat takový program pro obrovský Sovětský svaz než tomu bylo v Československu. Nikdo se také nemůže vážně pozastavit nad tím, že zatím přestavba existuje hlavně v požadavcích, že se teprve činí první praktické kroky k její realizaci, že to nejtěžší je dlouhodobý úkol, který má sovětská společnost před sebou. Považuje-li se tento přístup za samozřejmý, pak by měl být uplatněn i na posuzování čs. vývoje v roce 1968 aby se při jeho kritice nepožadovalo nemožné, protože zázraky jistého druhu se nečejí, za půl roku nelze změnit pozitivně společnost.

Podobnost obou procesů se vyjevuje postupně, teprve v průběhu času, ve

vlastním formování přestavby a jejích cílů, jak byly zatím nejdůležitěji vyjádřeny v referátu M. S. Gorbačova na lednovém plénu ÚV KSSS v r. 1987 a v příslušném usnesení.

Při srovnávání podobností i rozdílů obou procesů nelze jistě pominout ani otázku povahy a úrovně jejich politického vedení. V této souvislosti lze souhlasit s M. Gorbačovem, že "je důležité, zejména v období přelomu, mít dynamické, ideově zásadové a směřované vedení, které se vyznačuje tvůrčím potenciálem a zachovává si vždy kolektivní charakter," a při 1/ Rozhovor M. Gorbačova s A. Favou, R.P. 9.3. 1987

zběžné úvaze litovat, že tu v době Pražského jara takové vedení nebylo.

Letmé srovnání jistě může vyznívat ve prospěch soudobého vedení KSSS a zejména jeho prvního představitele. Nejde o to nikterak mu upírat jeho vůdčí kvality a schopnosti, které již osvědčil a které jsou z tohoto hlediska nepopíratelné. Nelze však zapomínat, že nové sovětské vedení se také nevytvořilo hned, ale v průběhu delší doby, kdy z vedení postupně odcházeli starší představitelé brežněvovské éry a přicházeli tam lidé noví, progresivnější, nespojení tolik se starou praxí.

Takovéto nové vedení se vlastně v Československu v průběhu krátkého trvání reformního procesu nemělo čas zformovat. Vedle A. Dubčeka a dalších představitelů reformy byli v něm stále politikové, kteří ztratili důvěru veřejnosti pro své dřívější i současné názory a postoje. Není důvodu pochybovat o tom, že kdyby reformní proces mohl nerušeně pokračovat, změnilo by se složení politického vedení a že ti, kdo se politicky zkompromitovali by museli z vedoucích funkcí odejít a nemohli by se stavět v cestu demokratickému vývoji strany samé i čs. společnosti ve velku. Oprávněně se lze domnívat, i když, bohužel, tato hypotéza není prakticky ověřitelná, že by většina členů soudobé mocenské garnitury v něm chyběla. V této souvislosti nejde nikterak o to obhajovat A. Dubčeka ani omalovávat jeho chyby a slabiny ale nelze ani přejít otázkou, zda by sebeschopnější čs. vedení mohlo v tehdejších podmínkách široce rozvinutého demokratizačního procesu na jedné straně a zároveň za existence brežněvovské garnitury v SSSR a jejími politickými koncepcemi a ze konzervativně dogmatického Ulbrichtova vedení v NDR a Gomułka v Polsku na straně druhé úspěšně prokormidlovat mezi Scyllou požadavků reformně orientované čs. společnosti a Charybdou tohoto vnějšího tlaku.

Bylo by možno uvádět i další rozdíly. Jeden z nich vystihl sovětský tiskový mluvčí, když před návštěvou M. S. Gorbačova v Československu na otázku zahraničních novinářů, jaký je rozdíl mezi oběma procesy, lakonicky odpověděl, devatenáct let.

Může tu být ovšem i další potenciální rozdíl. Pražské jaro bylo potlačeno vnější vojenskou intervencí. Te sovětské přestavbě nehrozí, i když ještě před tím, než se čs. vedení přihlásilo k přestavbě koloval v Praze

vtip, že Československo by bylo ochotno poskytnout Sovětskému svazu svou bratrskou internacionální pomoc. Sovětská přestavba však může utonout v brzdicím písku byrokratismu. O tomto nebezpečí se v Sov. svazu teřejně diskutuje, když se přestavba srovnává s reforaním úsilím N. S. Chruščova a když se hledají příčiny jeho neúspěchu. V této souvislosti však nejde o prognózy o možném sovětském vývoji, ale o odpověď na otázku, má-li smysl - a pokud ano, jaký - uvažovat nad podobnostmi a rozdíly Pražského jara a sovětské přestavby. Odpověď je že má a to hned několikery.

Poznávání pravdy má vlastní smysl samo o sobě. Zároveň má, třebaž zprostředkovaně, i význam praktický. Člověk má vědět, aby se mohl odpovědně rozhodovat.

Ve vztahu k současné čs. skutečnosti je enskýze jejího vývoje - včetně uvedeného srovnání - nutným momentem poznávání toho, co by bylo třeba k řešení tíživých problémů vývoje čs. společnosti. Je i východiskem ke kritice současné politiky moci, toho, v čem a proč tato politika není s t speávně tyto problémy chápat a skutečně je řešit. Její přístup k roku 1968 je v tomto ohledu klíčový. 1/ Proto bylo a je pro současnou poli- 1/ Zč. Mlynář ve stati "Charts a režim po deseti letech" v této souvislosti napsal: "Hlavní čs. problém je právě v tom, že oficiální politika nemůže vykročit ze zajetí bludných kruhů bolem osmešedesátého roku. Pro současnou vedení je dodnes hlacní, co a jak bylo v srpnu 1968 - a všechno ostatní je vedlejší. To oni - od Husáka přes Bileka až k Fojtíkovi si počínají tak, jako kdyby to všechno bylo ne před dvaceti lety, ale včera a mělo to pro dnešek a zítřek rozhodující význam. Politické vedení, schopné v Československu skutečně dělat - a nejenom slovně hlásit a fakticky diskreditovat - Gorbačovovu politiku, musí být složeno z lidí, kteří z těchto bludných kruhů temných politických intrik, podrazů, zrad a přehmatů budou schopni vystoupit a měřit věci podle dnešních měřítek, ekonomických, sociálních i politických." - Lísty č. 1. r. 1987, str. 5/.

litiku moci tak obtížné přijmout pozitivně i novou Gorbačovovu politiku přestavby.

Ať již se Pražské jaro a sovětská přestavba posuzují jakkoli, eť již se přijímají argumenty o jejich posebnosti, uváděné v této stati, či nikoli, zůstává zatím skutečností, že žádný seriózní rozbor neprokázal jejich protikladnou povahu. To, že taková tvrzení vyslovují současní představitelé moci nikterak nepřekvapuje, ale oni věcně nic nedokazuje, protože to jsou typická tvrzení, motivovaná politickou účelností, s objektivním poznáním pravdy nemají co dělat.

V. Bilek, K. Hofman, M. Jakeš i další jsou i přes nynější přihlášení k přestavbě - bytostně spjati s pojetím Pražského jara jako kontrarevoluce a s politikou tzv. normalizace na něm založené ve smyslu známého "Poučení z krizového vývoje.."

Může však - aspoň na prvý pohled - překvapit u představitelů sovětské politiky. Tajemník ÚV KSSS V. Medvědév promluvil v únoru t.r. slovy shodnými s čs. ideology a min. zahraničí E. Ševernadze při své návštěvě v Praze prohlásil o rozdílu mezi oběma procesy, že prý "pravicevé síly požadovaly "tání" a likvidaci socialismu v Československu, zatím co v SSSR jde o více

socialismu. 1/

1/ Týdeník aktualit č. 12/87, str. 3

M. S. Gorbačov se při své návštěvě v Československu v dubnu 1987 v oficiálních projevech vyhnul jakékoli zmínce o roku 1968; "bratrská internacionální pomoc", výraz v duchu Orwellova "1984" pro vojenskou intervenci ze srpna 1968, se v nich vůbec neobjevila. Zároveň ovšem M. S. Gorbačov při svých setkáních s občany v Praze i Bratislavě měl různé kritické poznámky k roku 1968 v Československu. Je v tomto kontextu lhostejné, zda to byla jeho spontánní reakce v rozhovoru nebo, což je pravděpodobněji, předem přesně proklalkulovaná stanovisko /v obsahu, ne v bezprostředním vyjádření/. Důležité je, že tyto výroky jsou v rozporu s jeho prohlášeními o sovětské přestavbě a jejích vědeckých ideách i s "novým myšlením", jehož se tak rád devalvuje. "Nové myšlení" se nevztahuje jen na současné a budoucí problémy, ale i na minulost. Ani o ní nelze myslet po staru po brežněvovsku, nenaší-li se uvádět v pochybnost základní ideje přestavby a tím i důvěryhodnost jejího hlavního strážce. I když tedy bylo lze zmíněné hovorové poznámky vysvětlit důvody jeho návštěvy v Československu, přece jen v tomto případě nepletí "tout comprendre - c'est tout pardonner"

2/ Zdr. Mlynář při hodnocení této návštěvy ji trefně charakterizoval názvem svého článku "Gorbačov v Brežněvově objetí"

3/ Charta 77 u příležitosti návštěvy M. S. Gorbačova v Československu mu napsala dopis, v němž se mj. praví: "Odvažujeme se říct, že svoboda, demokracie a ty všelidské hodnoty, o nichž jste nedávno hovořil, jsou nedělitelné a že se z nich tudíž nemůže netrvalo a skutečně těšit ten, kdo je upírá jiným. Odstraní-li SSSR hlavní zářez, který sám kdysi postavil do cesty demokratickému vývoji v Československu, přispěje i k urychlení vlastního demokratizačního procesu a zároveň posílí důvěru mezi národy a státy, bez níž i dobře míněné mírové iniciativy musí ztroskotat."

Bylo by zřejmě neadekvátní ze zmíněných Gorbačovových poznámek v Praze vyvozovat negativní náповěď na tuto otázku s výzvou Charty 77. Oficiální projevy a dokumenty jsou v tomto ohledu politicky významnější, zároveň však ony poznámky nutí k obezřetnosti a střídlivosti, varují před přehnanými nadějami. /Podrobnější hodnocení významu návštěvy M. S. Gorbačova v Praze obsahuje stať M. Hübla "Vraťme se z oblak na zem" z 13. 4. 1987 v samizdatu. Některé její závěry jsou však příliš polemicky vyhoceny.

M. Gorbačov je nejen inspirátorem přestavby, nejen propagátorem reform v SSSR, je zároveň i nejvyšším představitelem imperia, které musí uchovat a dále upevnit. Nemůže připustit žádnou jeho destabilizaci, což se týká i jeho vztahu k současné moci v Československu. Zdědil od předchozího vedení i některé obtížné mezinárodní problémy, zejména Afgánistan. V určitých relacích k nim patří i Československo, resp. sovětský zásah do jeho vnitřních věcí v srpnu 1968, byť ve zcela jiné podobě než je současná problematika Afganistenu. Reálná politika nemůže "odestát to co se stalo". Žádná restitutio in integrum není možná. Po sovětském zásahu do vnitřních čs. záležitostí tu až do současnosti zůstalo v platnosti to, čemu se říká "Brežněvova doktrína omezené suverenity" socialistických států. M. S. Gor-

bačov sice ve svém projevu v Praze formuloval nově zásady vztahů mezi socialistickými zeměmi ale výslovně se této "teorie" nezřekl.1/

1/ Formulace, že "úspěchy socialistického společenství nejsou možné bez péče každé strany a země nejen o vlastní, ale i o společné zájmy" může být interpretována jako novější, formulačně jemnější verze této "teorie" s potvrzením i další její platnosti. - Rudé právo 11. 4. 1987

V bratislavském prohlášení komunistických a dělnických stran socialistických zemí ze 3. 8. 1968, jehož se intervenující státy později dovolávaly k odůvodnění svého zásahu, se píše: "Podpora, ochrana a upevnění těchto vymožeností /rozuměj socialismu, E. J./, kterých dosáhly národy svým hrdinským úsilím, obětavou prací lidu každé země, jsou společnou internacionální povinností všech socialistických zemí".

V tomto smyslu není překonán rozpor, který je mezi četnými obecnými prohlášeními M. S. Gorbačova o právu každé země svrchovaně si volit vlastní typ uspořádání a nezávisle rozhodovat ve vlastním domově a vztahem k vojenské intervenci do čs. záležitostí. Z tohoto hlediska pak není ani Československo roku 1968 mezinárodně zcela zapomenuto. Při hodnocení Gorbačovovy návštěvy lze považovat za pozitivní, že v oficiálních stanoviscích sovětské strany nebyl tehdejší sovětský zásah vůbec uváděn, což dává možnost nového přístupu v budoucnosti, když současná situace a vztahy k čs. moci te momentálně nedovožovaly. Je to ovšem jen možnost a hypotéze.

V příštím roce u příležitosti 20. výročí této největší sovětské vojenské akce po II. světové válce v Evropě se ukáže, co je v tomto ohledu pravdou. Zda a jak se v přístupu k této historické skutečnosti, která svými konsekvencemi přesahuje do současnosti, opravdu rozvinulo "nové myšlení", zda a jak postoupila deklarovaná přestavba v mezinárodních vztazích. V tomto vztahu i pro Gorbačova a sovětskou politiku platí známé biblické rčení "podle skutků poznáte je".

Slova M. S. Gorbačova z jeho jednání s W. Jaruzelskim se vztahují i na sovětsko-československé vztahy. "Je třeba vidět celou pravdu, aby v análech vztahů mezi našimi dvěma zeměmi nebylo místa pro dohady a zámlky, pro takzvaná bílá místa. Dějiny, - to není jen souhrn faktů. Jsou to především zkušenosti, z nichž je třeba se poučit, je to škola, jež má učit vzájemnému porozumění a důvěře mezi národy." 1/ V sovětsko-československých

1/ Rudé právo AA. 4. 1987

vztazích existuje bílé, spíše však temné místo- vojenská intervence z 21. 8. 1968 se všemi známými negativními důsledky, které nepatří do tak dávné minulosti, aby se jím mohli zabývat jen vědci, ale v té či oné míře je je ještě i záležitostí politiků.

Politika vnitřní i mezinárodní se neřídí abstraktními právními zásadami a morálními principy, ale reálnými politickými vztahy a zájmy. Zároveň však, zejména jde-li o novou politiku, která se vymezuje kriticky vůči dosavadní politice, platí, že musí při každém praktickém kroku mít na zřeteli i tyto obecně uznávané zásady a normy a nedostávat se s nimi do rozporu. I na to se vztahuje pojetí politiky jako umění možného.

Důvěra ve vztazích mezi státy a národy se nevytváří obecnými prohlá-

šeními, ale konkrétními činy, postupy, v nichž se v každodenní praxi projevují skutečné úmysly a vůle jednajících subjektů. Na schopnosti nového sovětského vedení překonávat tyto rozpory, které jsou do jisté míry důsledkem předchozí sovětské zahraniční politiky, bude záležet v nemalé míře úspěch nové orientace této politiky za M. S. Gorbačova. Jedním z průběžských kamenů pro ni bude i její schopnost přehodnotit postoj k vojenské intervenci do čs. vnitřního vývoje v roce 1968, jak právně zdůraznila M. Thatcherová při své návštěvě v Moskvě i někteří představitelé USA v poslední době.

Druhou stránkou tohoto jevu je i problematika současné čs. politiky včetně jejího příklonu k sovětské přestavbě v poslední době. Srovnání obou procesů, jimiž se zabývala tato stať, umožňuje hlouběji pochopit vnitřní rozpornost současné čs. politiky, její neschopnost tvořivého přístupu k řešení naléhavých problémů současného i budoucího vývoje, a tedy i její bezperspektivnost, posuzuje-li se prizmatem čs. národních zájmů, nikoli empirickými zřeteli jejích reprezentantů.

Dává příležitost poznat, proč se představitelé moci při formování východisků i řešení ve vztahu k problémům čs. společnosti i k sovětské přestavbě zepletají do vnitřních protikladů, o čemž svědčí mj. např. projevy J. Fojtíka^{1/}, proč jejich přihlášení se k přestavbě je povýtce slovní a znamená 1/ Srov. rozbor J. Dienstbiera "Paradoxy J. Fojtíka", zabývající se jeho projevem na ideologické konferenci v Plzni /plzeňská Pravda z 8.10. 1986/, ale vztahující se i na jeho pozdější obdobná vystoupení /Srov. např. výtašky z jeho projevu v R.P. ze 17. a 24. 4. 1987/. Je to ideologické kejklířství, i když ten, kdo je předvádí, se tváří vážně jako principiální představitel principiální politiky. /Co si skutečně myslí při tom tenci mezi vejci je jiná záležitost/.

ná opravdu jen ve smyslu lidového vtipu "přestrojení". I toto verbální uznání inspirujícího vlivu sovětské přestavby pro čs. vývoj je se strany moci vnitřně rozporné. Něco se tím oproti dosavadnímu stavu - přece jen mění - někdejší jednota vládnoucí politické garnitury se začíná trhat a vytváří se jistý prostor, jisté možnosti pro změny. Na tento moment upozornilo i "Slovo ke spoluobčanům" Charty 77 v lednu 1987.

I v Československu začíná, byť jen velmi zvolna a těžce, určitý pohyb. Bude-li přestavba v SSSR úspěšně pokračovat, lze předpokládat, že by se tento pohyb mohl - přes všechny překážky a obtíže - intenzivněji uplatnit a že by mohl vést k věcnějšímu a racionálnějšímu přístupu k řešení nejzávažnějších společenských problémů. Ze těchto předpokladů by se měl v určité relaci je to i podmínkou této evoluce - měnit i vztah k roku 1968. Není tím přirozeně míněno žádné ožívování reformního procesu z té doby, který je již dávno neopakovatelnou historickou zkušeností, patřící do minulosti. Velká část čs. společnosti jej již vlastně nezažila, proto se jí to shůlí příliš emocionálně nedotýká, i když zprostředkovaně tuto zkušenost prožívá např. v obecně rozšířeném negativním postoji k tomu, co

je ruské a sovětské. Jde však o to, aby byla snáta kletba kontrarevolučnosti, jež až dosud nad ním vidí. Překáží dosud ozdravování ovzduší ve společnosti. Stále v něm panují různé předsudky, podezířevost a obavy, takže nelze ani skutečně poznávat sociální skutečnost a v otevřených diskusích hledat odpověď na naléhavé otázky doby, v dělné atmosféře vypracovávat nové postupy a nové návrhy na řešení adekvátnější současné společenské realitě.

Až dosud nebylo možno např. vracet se k dříve vypracovaným návrhům a střízlivě, nepředpojatě je hodnotit včetně toho, co je v nich překonané i co lze i v nových podmínkách použít. "Nové myšlení" by i v této oblasti mělo znamenat, že se nebude postupovat, jako by již dříve nic nebylo, že se nebude znovu vymýšlet to, co bylo již vymyšleno, objevovat to, co bylo již objeveno. To se vztahuje na projekty ekonomické reformy i na sociální a kulturní sféru, včetně změn v přístupu k lidem, aby zmizelo dosavadní šcejchování a aby z takové činnosti nebyl nikdo předem vylučován, aby se otevíraly možnosti pro uplatnění všech, kdo chtějí a něco umějí. Důležité je to i v oblasti umělecké, aby mohla být vydávána starší i současná díla autorů, kteří se ze známých důvodů dostali na index.

Pozitivní účinky takovéto změny na celý duchovní život společnosti, na její národní obrozování by mohly být časem značné. Zatím nelze říci, zda, jak a kdy se tak stane. Přece jen však, i když se realisticky posuzuje existující čs. situace a včetně chování moci, jejíž vládnoucí garnitura ve své většině nemá zájem na skutečných změnách, se tu oproti předchozímu období něco mění. Vzniká možnost, že časem i čs. vývoj by mohl postupovat organičtěji, aspoň do jisté míry ve shodě se skutečnými národními potřebami a zájmy.

Duben 1987

V Praze 11. dubna 1987.

Nadaci Charty 77
do rukou prof. Fr. Janoucha,
Stokholm

Vážení,

děkuji za vyznamenání udělením ceny MUDr. Františka Kriegla. Cítím se nezaslouženě velmi poctěn. Nezaslouženě proto, že z nadace nesoucí právě Krieglovo jméno, na mě padá, byť i jen málo, něco z odlesku jeho jména, což si nezasluhuji.

František Kriegl byl dlouho mým přítelem, starším a zkušenějším. Sblížili jsme se jako členové ÚV KSČ v letech 1966 až 1968, když se připravoval obrodný proces, Pražské jaro. Byl to vždy požitek s ním debatovat, u něj doma, na procházce nebo na Křivoklátě, kam nás přijel několikrát se svou manželkou Rivou navštívit. Byla to radost z jisker při debatě, ale pro mne především i poučení. Málo kdo měl tolik mimořádných životních zkušeností jako on.

Od srpna 1968 stal se pro mě František Kriegl přítelem uctívaným. Stal se tichým hrdinou nejen pro okruh svých přátel, ale pro většinu národa. Odmítl v Moskvě podepsat moskevský diktát o obsazení Československa, o podmínkách tzv. normalizace, kterou nám Brežněv vnutil a která znamenala násilné omezení suverenity Československa.

Kriegl se tak stal národním symbolem protestu proti potlačování svobody a demokratického socialismu. Stal se však i nadějí, že jeho příklad lidi posílí a pomůže přenést ideály svobody a suverenity přes zlé časy, které nás v normalizaci čekaly a pak potkaly.

Každý národ má v politicky střetových situacích nejen své Quislinky, ale i své hrdiny. V době obsazování Československa mezi hrdiny na přední místo patří právě František Kriegl. Dokázal se vzepřít násilí, i když věděl, že jeho odpor a protest jsou jen symbolické, v praxi marné. Dokázal setrvat na svém přesvědčení, zachovat si lidskou důstojnost a integritu, nesle- vit z morálních norem, které vyznával celý svůj život - i když

si byl plně vědom, co vše mu tím osobně v dané situaci hrozilo. Svým tehdejším postojem se zapsal do naší historie. Jeho NE! připomíná Peroutkům protest : "Držíte revolver a tvrdíte, že máte pravdu."

Na zasedání UV KSČ dne 30.5.1969 bylo navrženo vyloučení Kriegla ze strany, protože odmítl podepsat Brežněvův moskevský protokol. Kriegl řekl tehdy ve svém projevu mj. toto :
"Odmítl jsem podepsat tzv. moskevský protokol. Odmítl jsem jej podepsat proto, že jsem v něm viděl dokument, který všestranně svazoval ruce naší republice. Odmítl jsem jej podepsat proto, že se to dělo v ovzduší vojenského obsazení republiky, bez konzultace s ústavními orgány a v rozporu s cítěním lidu této země. Když potom byla v Národním shromáždění předložena k ratifikaci dohoda o dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR, hlasoval jsem proti ní jako proti smlouvě, která byla v rozporu se zásadami Charty Organizace spojených národů, s principy mezinárodního soužití a s ustanoveními Varšavské smlouvy, tj. dobrovolnost. Podepisovala se v atmosféře nátlaku politického a mocenského, za okolností, které jsou v rozporu s principy socialistických národů, s mezinárodními dokumenty. Podepisovala se v přítomnosti statisíců cizích vojáků a mohutné vojenské techniky. Smlouva byla podepsána nikoli perem, ale hlavněmi děl a samopaly ...

Hlasoval jsem proti smlouvě jako poslanec - v souladu s cítěním a přáním velké většiny voličů a občanů této země ...

Vojenský zásah v ČSSR těžce poškodil mezinárodní komunistické hnutí v očích světové veřejnosti ... Nejde přece jen o československou záležitost. Jde, pravda, v první řadě o československou záležitost, ale současně jde o zásadu a problematiku práva jedné nebo více zemí uplatnit možnosti násilí silnějšího proti slabšímu. A zde již srpen 1968 přesahuje rámec ČSSR, přerůstá hranice naší země..."

Kriegl pak na konci svého "j'accuse" citoval z oficiálního návrhu mezinárodního dokumentu komunistických stran pro připravovanou poradu v Moskvě :

"Účastníci porady potvrzují totožnost své pozice v tom, že základem vzájemných vztahů mezi bratrskými stranami jsou zásady

proletářského internacionalismu, solidarity a vzájemné respektování samostatnosti a rovnoprávnosti, vzájemné nevměšování do vnitřních záležitostí. Přísné dodržování těchto zásad je nezbytnou podmínkou rozvoje..."

Naši političtí normalizátoři, z nichž někteří byli sice na počátku donuceni, ale pak už všichni normalizaci prohlubovali a rozšiřovali až k dnešní stagnaci a k zaostávání za světem - se již téměř 20 let pokoušejí vygumovat z naší historie některé osobnosti, které byly představiteli našich pokrokových národních, sociálních, demokratických tradic. Už dnes se však začíná ukazovat, že jejich úsilí o vymazání z dějin bude marné a že jejich úspěch tu může být jen dočasný.

Např. Alexandr Dubček byl oficiálně téměř 20 let non-person.; Ale stačily určité snahy o demokratizační pohyb v Sovětském svazu a paměť národa u nás ožívá. Dubčekem symbolizovaný program socialismu s lidskou tváří se stal předmětem zájmu a diskusí i u mladší generace, která rok 1968 neprožila.

Stejně dubnová návštěva M. Gorbačova zcela nechtěně připomněla, že starší generace ani za těch uplynulých téměř 20 let nezapomněly na tehdejší politickou atmosféru a na tehdejší Krieglův statečný postoj v srpnu 1968. I mladší generace se o tom jednou dozví a bude moci o tom přemýšlet. Glasnost - přes všechna naše zklamání z přestavby i u nás už klepe na dveře.

Vladimír K a d l e c

O S U D N Ě N Á S L E D K Y S T A L I N I S M U

1987

Politika přestavby, morální očisty a obnovy socialistického charakteru sovětské společnosti se projevuje v každodenní praxi jako velice složitý a obtížný proces, do něhož se promítají houževnaté odpory, opírající se o staré zvyky a způsoby vlády a řízení společenských procesů. Tyto odpory představují silné brzdy žádoucích pohybů k demokratickému i k realizaci teze "více socialismu".

Zároveň s tím a proto stává se stále jasnějším, že se bitva může vyhrát pouze tehdy, budou-li se otevřeně a čestně analyzovat - i před očima nejširší veřejnosti - pravé příčiny zastávání v průběhu předchozího dlouhého období Brežněvovy éry, ale ještě dále nazpět, v době pochmurných třicátých let; budou-li se analyzovat těžké následky Stalinyvy samovlády, jejíž projevy jsou dodnes velmi zřetelné ve všech strukturách společensko-politického mechanismu.

V tomto smyslu jsou mimořádně zajímavé i poučné úvahy doktora filozofických věd, akademika a ředitele Institutu pro studium světového socialistického systému Akademie věd SSSR, profesora Anatolije Butěnka, jež v polovině dubna 1987 publikovala agentura "Novosti" ve svých zprávách pro zahraničí.

Autor kromě jiného říká:

"Zjišťujeme, že přestavba postupuje stále pomaleji a proto nás sám život nutí, abychom se znovu obrátili badatelsky k minulému období... Pohled do minulosti je pro nás nezbytný, neboť bez přesné představy o dříve udělaných chybách nejeme s to správně řešit současné úkoly..."

Butěnko soudí, že to bylo dobře pochopeno na lednovém plénu ÚV KSSS, kde byly vysloveny mnohé pravdy, jež byly až dosud z rozličných důvodů zamlčovány. Kupříkladu nikdy v minulosti se nestalo, aby se veřejně prohlásilo, a to na nejvyšší úrovni, že se "v naší společnosti objevují krizové situace". Předtím jsme se spokojili termíny o "negativních jevech". Dále bylo precizně poukázáno, že v průběhu minulého vývojového období se "formoval mechanismus brzdění". Butěnko komentuje: "Kořeny tohoto nebezpečného mechanismu tkví bezprostředně v nedostatečném fungování institucí socialistické demokracie a v krajně zastalých pilířích, na nichž spočívá celý systém řízení; vše to dohromady napomáhalo vytváření a zostřování krizových situací, jež byly zamlčovány..."

Akademik zdůrazňuje dále:

"Mnohé nejnovější chyby, zejména pak současné pokusy zpomalit a brzdit přestavbu, jsou přímo spjaty s jevy z třicátých let, formujícími se v podmínkách sílení Stalinyvy kultu osobnosti. Právě díky tomuto poznání musila strana brzy po XXVII. sjezdu připravit lednové plénum a udělat

další krok dále ve formulování objektivního a nutně ostrého hodnocení tohoto i pozdějších období, aby se plně objasnily dnešní problémy..."

Takovéto Butěnkovy úvahy inspirují k myšlence, které není cizí především mnohým dnešním rozhodným stoupcům přestavby, že vlastně teprve nyní, "přestavbou", se doopravdy vede skutečný boj proti následkům stalinismu a osudným deformacím, jež sovětské zemi a lidu na dlouhou dobu přinesl "kult osobnosti", doprovázený známými závažnými deformacemi. V tom je zajisté největší význam Butěnkových úvah. Akademik říká, že přestavba se zpomaluje právě proto, že jisté síly, které svého času "zabránily, aby se plně realizovalo usnesení XX. sjezdu KSSS a které tehdy fakticky zastavily všechny procesy obnovy našeho života, prokázaly i nyní, že si žádné proměny nepřejí a začaly všechno brzdit. Jestliže plně a směle neobjasníme podstatu a pozadí pozic, postojů těchto sil a neodpovíme jim rozhodným bojem, přestavba bude klopýtat a proces přeměn se může obrátit nazpět. Tento závěr, který vyplývá z usnesení a směrnic lednového pléna je velmi důležitý...."

Lze říci, že Butěnko, hned poprvé po nástupu Gorbačova do nejvyšší funkce, takto jasně, veřejně a přesvědčivě prohlašuje, že dnešní "síly odporu" jsou ve skutečnosti stalinistického původu.

Váhu jeho úvah nelze, dle mého názoru, ani přeceňovat, ani podceňovat. Bylo by chybné nevidět, že takto hovoří sice funkčně vysoko stojící vědecký pracovník, avšak nikoli vrcholový politik, disponující mocí k prosazení postulovaného. Dále, Butěnko hovoří o obtížnosti a rizicích nastávajících bojů; tedy nekonstatuje nějaký vítězný obrát ve prospěch antistalinistických, antibyrokratických sil. Konečně, i jeho formulace nesvědčí o tom, že by na počátku dne byly hluboké politicko-systémové změny, proponované a zahajované již "pražským jarem" 1968, neboť se stále pohybuje v mezích zdokonalování a nikoli měnění stávajícího politického systému. Nicméně jde o nesmírně progresivní postuláty dalšího sovětského, ve svých důsledcích i našeho vývoje, o kterých by se nám, dokonce ještě před lednovým plénem ÚV KSSS, nemohlo možná ani snít!

Akademik dále objasňuje, že krizová situace v sovětské společnosti se projevila nejprůkazněji náhlým pádem tempa ekonomického růstu, aby v r. 1982 dosáhl nejnižší úrovně, pouze 2,6%, což vedlo k úpadku životní úrovně obyvatelstva. Vše toto, dle Butěnkových názorů, je přímým a osudným následkem ústupu od základních principů socialismu, k němuž došlo v třicátých a čtyřicátých letech. - "Proto má" - pokračuje autor - "obrovský význam, aby se znovu prozkoumaly veškeré dějiny sovětského státu a přesně určilo a veřejně sdělilo, jak došlo ke všem těmto deformacím, neboť jen takto možno zabránit jejich opakování..." x/

x/ Je pozoruhodné, že v těchto Butěnkových formulacích je obsažena dost otevřená kritika příslušného dokumentu ÚV KSSS z léta 1956, věnovaného rozboru příčin vzniku a následků tzv. kultu osobnosti. Vzpomínám, že tehdy významní marxističtí intelektuálové, pro příklad jmenuji P. Fogli-

attino, mezi nimi i českoslovenští, podrobili dokument KSSS přísné kritice a hovořili o tom, že stalinismus byl produktem vadného politického systému, a ovšem, že Stalin a jemu blízcí, usurpující veškerou moc v SSSR, tento vadný politický systém dotvářeli a upevňovali. - I tuto poznámku přičleňují proto, abych zdůraznil velký význam Butěnkovy úvahy.

Základní a nejtěžší deformaci autor spatřuje, dle svého názoru práve a v souledu s dávnějšími kritikami jak trockistů, tak později bucharinců, v neustálém sílení byrokracie a ne úkor a k oslabování demokracie. Upozorňuje, že Stalin plně zatlačil do zapomnění Leninovu hlavní tezi, že proti přemoci byrokracie v socialismu můžno úspěšně bojovat pouze "rozvíjením dělnické samosprávy". Potom Butěnko uvádí: "Stalin vládl a řídil výlučně administrativními a voluntaristickými metodami, což je současně i nejvýhodnější pro rozmach byrokratismu. Ideu zakladatelů vědeckého socialismu, že stát má odumírat, zpotvořil Stalin, zejména k roku 1939 /na XVIII. sjezdu ~~KSSR~~ - pozn. L.K./ v tezi, že stát má setrvat až do komunismu a do té doby sílí. Samospráva byla vyhlášena /a po léta se na tom trvalo/ za výmysl revizionistů a moc se mezitím ~~se~~ absolutně koncentrovala v rukou byrokratického aparátu. Když se vše to zhodnotí v pravém světle faktů, pak se vidí čistky a procesy, represe z třicátých let takové, jaké doopravdy jsou, tedy jako závěrečná fáze formování stalinistické moci. Ta fyzicky likvidovala všechny ty, kdož bránili systém správy, jenž existoval do kultu osobnosti a který se opíral o leninské ideje, jež Stalin odvrhl..."

Butěnko uvádí, že XX. sjezd KSSS "smrtelně polekel byrokracii", avšak ta se "brzy vzpamatovala a organizovala, nakonec pak dokázala zastavit všechny procesy pročišťování společnosti od byrokratismu a jiných negativních faktorů."... "Proto i dnes jasně vidíme, že právě byrokracie představuje základní hybnou sílu brzdícího mechanismu... S ohledem na to, že tento brzdový mechanismus je produktem minulých podmínek a jeví, musíme se k nim vracet a směle je odhalovat." x/

x/ Tyhle Butěnkovy formulace, zejména kladné hodnocení XX. sjezdu 1956, pozitivně korespondují s úsilím přemnohých historiků, podporovaných dnes už i "zhora", znovu sovětské "odlidněné", "odosobněné" dějiny "zalidnit", podat objektivní pohled na klady i zápory, vítězství i prohry vůdčích dějinných osobností, mezi nimi i Trockého, Bucharina, samozřejmě Stalina, ale i Chruščova, a posléze i Brežněva. - Je ovšem pravda, a na to nelze zapomínat, že u příležitosti příprav k zhodnocení 70 výročí VRSR zazněl z dost autoritativních úst /Ligečov/ i brzdící výrok proti těm, kdož prý vidí v dosavadních dějinách SSSR jen to černé a nevšímají si vítězství i proher. Ligečovovi lze namítnout, že až dosud jednoznačně dominovalo "lakování na rážovo" a že případné vybočení na druhou stranu může být a bude ve svobodné diskusi vždy vhodně korigováno a opreveno. - Že by i v pohledu na minulost nadále probíhal v nejvyšším vedení zápas? Je to pravděpodobné. A je-li tomu tak, pak by si naše nonkonformní síly měly uvědomovat, jak dlouhá a složitá je cesta k přehodnocení složité problematiky našeho "osmašedesátého" a kolik stále aktuálních politických, zejména mocensko-politických bojů ovlivňuje toto přehodnocení dnes a bude ovlivňovat i v bližší či vzdálenější budoucnosti.

"Budeme-li takto postupovat, pak okamžitě pochopíme základní pravdu, že byrokratismus rozkvétal v naší zemi právě tehdy, když byli dělníci vyloučeni z řízení podniků a přetaveni v prosté vykonavatele zhora vytýčených pracovních úkolů. Dělnická třída u nás zůstala mimo mechanismus řízení a rozdělování a tím je odcizena i od reálné moci, byť se moc stále uplatňovala v jejím jméně.."

x/ Pojem "odcizení" v socialismu byl v SSSR chápán jako revizionismus, tím spíše u nás. Dle J. Langa ideologická kontrarevoluce u nás začala spisovatelským sjezdem 1956, hlavní kontrarevolucionář Jaroslav Seifert, pokračovala liblickou kafkovskou konferencí 1963, hlava kontrarevoluce Edvard Goldstücker, nu, a samozřejmě kulminovala v roce 1968, kdy "citadelou" kontrarevoluce v nadstavbové oblasti byl Ústav dějin KSČ /tedy Ústav dějin socialismu/, hlava kontrarevoluce Pavel Reimann... pozn. L.K.

Profesor Butěnko uzavírá, že přestavba může být úspěšná pouze tehdy, když se odstraní tento závažný nedostatek, ve kterém byrokracie nachází a střeží své nejsilnější opory.

Plně s ním souhlasím a dodávám, že úspěch antibyrokratického zápasu je podmíněn nejen uplatněním onoho dávného dantonovského- odvahy, odvahy, ale i uplatněním rozvahy. A především rozhodnou aktivizací nejširších lidových mas, neboť právem upozornil M. Gorbačov, že proces bude nezvratný teprve tehdy, až se do něho zapojí masově, ^vplně šíří lid, jakožto tvárce svých vlastních dějin.

Dnes, více než kdy jindy, znějí aktuálně myšlenky druhé sloky Internacionály, nejlépe vystižené v ruštině:

Nikto ně dešť nam izbavlenja,
ni bog, ni cār a ni geroj!
Dobjomsja my osvobožděnja
svoju sobstvėnnoju rukoj!

Američtí, angličtí, italští "kremlologové" o sovětském reformním vývoji
/dle zahraničního tisku zpracoval L. Kohout/

Americké sovětology lze zhruba rozdělit na ty, kdož hledí na vývoj v SSSR příznivě, s nadějí, a ty, kdož vyjedňují ve větší či menší míře názory skeptické, pesimistické. K těm prvním patří nesporně Stephen Cohen, profesor v Princetonu a autor knihy Bucharin a bolševická revoluce.

Te, co se dnes za Gorbačovova vedení v SSSR děje, je dle Cohena velkým dramatem, historickým zápasem o proměny systému, zformovaného již ve třicátých letech. Na teze, rozšiřované mezi americkými sovětology konzervativní politické orientace, jakoby jedním z hlavních cílů "Gorbačovových manévrů" bylo dvořit se Západu, "vemluvit se v jeho přízeň", odpovídá Cohen protiotázkou: "Což by se Gorbačov pouštěl do rizika vytváření nesmírně silné opozice proti sobě v SSSR jen proto, aby byl přijatelnější na Západě?" - Cohen soudí, že základním Gorbačovovým cílem je demontáž stalinistického systému, v němž je stát všudypřítomný a celý život a fungování společnosti je pod jeho přísnou a každodenní kontrolou. Zvláště Cohen zdůrazňuje, že Gorbačov usiluje o větší úlohu trhu a zmírnění cenzury.

Z tohoto hodnocení Gorbačovových cílů přechází Cohen k charakteristice hlavních ohnisek opozice proti jeho politice. "patruje je především v "administrativní byrokracii", která již od třicátých let vládne nad sovětskou společností. Na všech úsecích společenského života má dle Gorbačovových snah ustupovat, její moc a privilegované postavení mají být podstatně oklešťovány, zužovány. "Je samozřejmé", zdůrazňuje Cohen, "že krajně radikální Gorbačovovy myšlenky a záměry vyvolávají silnou opozici v dnes jedné z nejkonzervativnějších zemí na světě".

Pokud mezi americkými sociology vůbec v něčem existuje souhlas, pak je v tom, že Gorbačovova politika se střetává se silným odporem. Kritické poznámky vůči jeho politice "glasnosti" lze zaznamenat i v některých projevech předsedy presidia Nejvyššího sovětu A. Gromyky/"Nikomu nesmí být dovoleno, aby ve jménu zdravé a potřebné kritičnosti oddal se snům o otřesech a rozkolu v naší straně a v naší společnosti. Kritičnost je jedno a klevetění vůči čestným komunistům něco úplně jiného"/ a u druhého člena Politbyra J. "igačova /"Vítána je kritika všeho, co škodí, brzdí, ale, žel, některé listy, včetně "Převdy" se při tom dopouštějí chyb."/.

Odborníci se však nejvíce rozcházejí v názoru, v kterých kruzích sovětské společnosti se projevuje největší odpor Gorbačovově reformní politice. Zatím co Helmuth Sonnenfeld, dřívější poradce pro věci národní bezpečnosti jej klade do stranického aparátu: "Gorbačov otřásl stranou, vyvolává nejistotu a to nemá aparát rád", Marshall Goldmana, prof. na Wellesley College vidí opozici proti Gorbačovovi v dělnictvu, v ar-

má dě se v byrokracii sjedineného stoupence a spojence v inteligenci, od níž sovětský vůdce očekává pomoc při získávání mas pro svoji politiku. Neopak, Cohen soudí, že Gorbačov má i stoupence i protivníky ve všech těchto segmentech sovětské společnosti, že těžiště opozice je dooprevdy v již vzpomenuté "administrativní byrokracii, ale že o výsledku zápasu rozhodnou ti, kdož dle Gorbačovových slov "stojí na straně a vyčkávají". Cohen soudí, že Gorbačovovi asi nehrozí nebezpečí, že bude svržen, jako tomu bylo u Chruščova; největší nebezpečí je, že tendence i síly, působící k udržení statu quo, postupně převládnu a udusí jeho náporu ve směru proměn a že jej postihne osud Brežněva, který rovněž startoval jako reformní vůdce. Při svém nedávném pobytu v Moskvě, kde se účastnil velkého mezinárodního shromáždění, věnovaného míru a odzbrojení, slyšel Cohen od jednoho svého sovětského přítele tekovouto prognózu: "Gorbačov se vydal nezadržitelně na cestu, kdy bude historií hodnocen buď jako veliká postava moderního Ruska nebo jako Don Quijote".

Závěrem ještě názor Zbygniewa Brzezynského, někdejšího poradce ve věcech národní bezpečnosti a odborníka na východoevropskou problematiku. Ten se domnívá, že to, k čemu Gorbačov směřuje, "není ani demokratizace, ani liberalizace, ani mačarský, ani čínský model, nýbrž východoněmecký model disciplinovaného a efektního komunistického systému", avšak že toho nedosáhne, "především proto, že Rusové nejsou Prusové". Dle Brzezynského chce Gorbačov pouze oživit systém, který by ekonomiku učinil produktivnější, avšak nechce se pustit do riskantních politických proměn. Již pokus pouze o jistou decentralizaci ekonomiky se, dle něho, střetne s hlubokými a nebezpečnými vnitřními otřesy.

Velká Británie: Zdejší politology rovněž mimořádně zajímají síly, jež se v SSSR stavějí na odpor reformám. Komentátor britské televize John Simpson k tomu: "Samozřejmě, že je tu silný odpor. Bylo by pravým zázrakem, kdyby nebyl. M. Gorbačov je něco jako nový ředitel podniku, "nové koště", jež se musí střetnout se zkostnatělou byrokracií i s konzervativními strukturami."

Podobný názor sdílí Krsto Cvijić, dlouholetý novinář londýnského "Economistu": Gorbačov chce dojít ve svých reformách daleko a postupovat v nich rychle. První velkou překážkou v tomto úsilí je samotný dnešní sovětský systém, zvyklý na jiný, pomalý způsob práce, na základě direktiv zhora, bez ohledu na ekonomické a jiné následky. Jde o inertní systém, který se nutně, dle své vnitřní logiky, musí protivit proměnám. Tento systém, ve kterém se formálně vykonávají příkazy, předkládají mnohdy nepravdivé statistiky, narušil Gorbačov svojí politikou "glasnosti". To, že se dal "do křížku" s byrokracií, může mu získat popularitu v sovětské veřejnosti. Avšak závažné nebezpečí pro Gorbačova je vř v tom, že v každé reformě nejdřív vystupují do popředí negativní výsled-

ky- kupř. jestliže vzhledem k proměnám v hospodářství dojde k propouštění dělníků, či k nezaměstnanosti, nebo jestli v novém rozdělování prostředků jednotlivé sektory dopadnou háře. I u občanstva může za těchto okolností dojít k rozčerování, což by Gorbačovovi znemožnilo toužený rozmach." - Cvijić odpovídá na otázku: "Je dle Vašeho názoru možná ofenziva z řad starých struktur, přesněji ze strany "sovětských konzervativců"? Existují pozorovatelé, kteří dnes zdůrazňují, že když r. 1956 Chruščov odsoudil Stalinovu praxi, pak ze všeho - v protikladu k tehdejšímu očekávání - nezrodilo se nakonec téměř nic nového. Podobně tomu bylo i s ekonomickou reformou, kterou r. 1965 vyhlášoval tehdejší premiér Kosygin." - Cvijić k tomu: "M. Gorbačov je na vzestupu, jde vpřed: v politbyru i v ÚV má většinu a situace je v jeho rukou. Pouze tehdy, když by utrpěl, nějakou zjevnou porážku, jež by ho diskreditovala/něco podobného, jako se stalo Chruščovovi 1962 v kubánské kráži / měly by staré síly v SSSR vyhlídky nastoupit do protiofenzivy."

Otázka: "Jak hodnotit kremology, kteří tvrdí, že Gorbačovovy reformy ani reformami nejsou, nýbrž jde pouze o nějaké kosmetické úpravy?" Cvijić k tomu: "Soudit, že se jedná pouze o "kosmetické úpravy" by bylo chybné. Zjistěte, že M. Gorbačov neusiluje o liberálně demokratickou reformu západního typu, avšak jeho proměny jsou autentické. Přeje si silný sovětský stát, který postupuje vpřed, snaží se, aby se prosadil ne pouze svojí vojenskou silou, nýbrž i úspěchy na jiných úsecích. Je to žhavý sovětský patriot, a více- silný ruský patriot... Je to člověk mimořádných schopností, daleko vidící, ale i člověk s jedním velkým problémem: chce současně postupovat na řadě front najednou a porážku pouze na jedné jediné z těchto front by mohla být dostatečným signálem pro- ež dosud otřesené- vnitrosovětské síly, jež se stavějí na odpor reformám, aby se spojily proti Gorbačovovi. V mezinárodních rámcích musí rovněž dávat pozor, aby realizoval významnější úspěchy, aby mu v SSSR nemohli vytknout, že nedbá sovětských zájmů... Gorbačov je člověk s charizmatem, průbojný, prozíravý; vyzařuje z něho žár a síla, což imponuje lidem ne pouze v SSSR, ale i v zahraničí. Je hlavním trumfem SSSR i jeho nejlepší tváří, čehož jsou si v tomto okamžiku vědomi občané SSSR.

Itálie: - Zajímavý je názor zástupce ředitele vlivného italského listu "Republica" Gianio Rocca, který soudí, že reformy vedle vnitřního rozložení sil závisí mimořádně i na vztazích mezi dvěma supervelmocemi. Jestliže Reagan bude pokračovat s vesmírným vyzbrojováním, s programem SDI, pak i SSSR bude musit více zaměřit ekonomiku na vyzbrojování a to bude významně mařit Gorbačovovo úsilí zlepšit hospodářství a zvýšit standart... Gorbačov teprve stojí před velkým vnitřním bojem s některými hovoří, že 30.000 byrokratů si přeje, aby vše zůstalo při starém.

Dávný dopisovatel z Moskvy Alberto Ronchey se vyjádřil skepticky: "Dříve, než se po třetí nadchnu sovětskými reformami, chei ještě trochu počkat". Frane Barbieri soudí, že na rozdíl od Chruščova má Gorbačov podporu nové inteligence, především technické, již nazývá "třetí třídou". Jestli Gorbačov rozčaruje tuto "třetí třídu", nedosáhne v reformách úspěchu. Leo Valiani soudí, že proměny budou povrchní, že nakonec lidé budou možná žít lépe, v obchodech bude víc zboží, ale nebude svobodný tisk a nebude skutečná demokracie.

O POČÁTKÍCH REŽIMU OSOBNÍ MOCI V SSSR

/ K vydání prvního dílu románu Anatolije Rybekova "Děti Arbatu"/

Zní to opravdu paradoxně, pokud konstatuji, že průměrný sovětský občan mladší 35 let, neví o Josefu Visserionoviči Džugašvilim, který vstoupil do sovětských i světových dějin pod pseudonymem Stalin, zcela nic pravdivého, neopředeného legendami, vesměs "vylepšujícími" skutečnou dějinnou roli člověka, který od roku 1922 až do své smrti v březnu 1953 zastával místo nejvyšší - funkci generálního tajemníka VKS/b/, pozdější KSSS.

To navzdory skutečnosti, že nepravdivé legendy vyvracel průkaznou mluvou faktů N. S. Chruščov ve svém tzv. tajném projevu na XX. sjezdu KSSS 1956, známém posléze veškeré světové i sovětské veřejnosti tehdejší doby, jakož i oficiální stranický dokument z léta 1956, posléze pak materiály XXII. sjezdu KSSS, věnované navíc neblahé roli předních Stalinových spolupracovníků a pomahačů v hrůzném katovském díle, páchaném na občanech- nestranících, ale i na funkcionářích a členech strany.

Navzdory také tomu, že přemnozí odpovědní historikové/ jako nej- přednější z nich uvádím autory šestidílných dějin Velké vlastenecké války SSSR/ odvedli dobrou práci při objasnění Stalinovy činnosti v době počátků sovětské moci, role ve vnitrostranických frakčních zápasech 1922 - 1929, při hodnocení procesu formování režimu osobní moci, ústícím až v dosažení jejího monopolu a likvidaci milionů sovětských občanů, uvržení dalších milionů do koncentračních pracovních táborů. Posléze pak při hodnocení obrovské Stalinovy míry odpovědnosti a viny za drtivé porážky Sovětské armády v osudovém střetu s nacismem v letech 1941- 1942.

Vzpomínám, jak hluboce i na národy Československa zapůsobila burcující a výstražná Jevtušenkova báseň "Stalinovi dědici", zsmenitě přeložená zesnulým již Jiřím Tuřfrem a otištěná v Rudém právu:

"Bývalým sloupům dějin nelíbí se čas,
kdy sběrné tábory zlézá jen tma a rez
a plno lidí po sálcích, kde verše přednášejí...
Přikázala mi strana: nemít, neznat klid!
Ať si kdo říká, utiš se! ,
já dokážu to stěží.

Mně, dokud dědici Stalina budou žít,
se bude zdát, že Stalin ještě v mauzoleu leží !/závěrečné sloky.

Stalinova konzervovaná mrtvola, oblečená do maršálské uniformy, byla z mauzolea odstraněna a spálena. Docela vážně se uvažovalo o

tom, že symbolem účtování s neblehou érou dominance antisocialistického despotismu a teroru bude posmrtné vyloučení diktátora ze strany.

Chruščovův pád r. 1964 znamenal mj. i v problematice přehodnocení dosavadních dějin SSSR zásadní, jednoznačně negativní přelom. Symbolicky to bylo vyjádřeno tím, že k Stalinově urně pod kremelskou zdí přibyla ještě busta.

Daleko závažnější je, že postupně slábl, až docela ustal proces rehabilitací obětí stalinského teroru a vnitrostranických krvavých čistek. O Stalinových zločinech se mlčelo jak ve vědeckých historických dílech, tak v produkci beletristické. Zamřžovaly se svéráznou bezosobní frazeologií o "chybách", či "porušování socialistické zákonnosti". Zejména spisovatelé válečných románů a povídek opouštěli dobré tradice kritických děl Grossmanna, Simonova, Beke i jiných a znovu stavěli do popředí Stalina, jako geniálního válečného vůdce a vítěze nad nacismem. Vyvrcholením lží, zkreslování, a cvšem i uměleckého nevksu a zjednodušování byl velkofilm "Vítězství", kde znovu, jako těsně v poválečných letech, vystupuje "největší vojevůdce všech dob", suverenně poučující o cestách vítězství nad nacismem slepá generálská a politická kořata - přičemž samolibě bafá z neodlučné legendární dýmky, čas od času střídané cigaretami...

Dokonce i "nezkrotný" Jevtušenko se ve stalinské tématice odmlčel a čas od času provedl nějaký ten sebekritický "existenčně záchranný" veletoč. - Není divu, že deset let po Chruščovově pádu, 1974, když se zase trochu morálně vzpamatoval, píše v otevřeném dopise na obranu Solženicyna dost melncholicky a nostalgicky, jak se setkal s trapnou, byť vysvětlitelnou absencí autentické historiie v myšlení mladé generace: "U táboráku kdesi na Sibíři připila jedna hodně mladá dívka, které bylo osmnáct, Stalinovi. Byl jsem otřesen . "Proč", zeptal jsem se. - "Protože tehdy všichni lidé věřili ve Stalina a s tou úrou vítězili", odpověděla. - "A víte, kolik lidí bylo za léta Stalinovy vlády zatčeno a uvězněno?" - zeptal jsem se. - "No, řekněme tak dvacet, třicet lidí", odpověděla. Ostatní studenti seděli kolem ohně a byli zhruba stejně staří. Začal jsem jim klást stejnou otázku. "Asi dvěstě", řekl jeden. - "Možná dva tisíce", řekla jedna dívka. Jenom jeden student z petnácti nebo dvaceti zbývajících řekl: "Mohlo to být tak deset tisíc lidí." - Když jsem jim řekl, že se to nedá počítat na tisíce, ale na miliony, prostě mi nevěřili.... A pak jsem si náhle uvědomil, jako nikdy předtím, že mladší generace skutečně dnes nemá žádný zdroj, z něhož by se dozvěděla tragickou pravdu o té době, protože si o tom nemůže přečíst ani v knihách, ani v učebnicích. Dokonce i články v novinách o hrdinech revoluce, kteří zahynuli v dobách Stalinova teroru, mlčí o příčině jejich smrti. Namísto

pravdy se mlčí. A mlčení je lež!"

Poprvé třeba zaznamenat, že sni Gorbačovův nástup do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS neznamenal pozitivní zvrát v složitě problematice hodnocení temné historie stalinismu. V jednom z loňských čísel tohoto samizdatu jsem si docela vážně zameditoval nad otázkou, zda Volgograd nebude znovu přejmenován na Stalingrad a pod dojmem sugestivních vystoupení stalinistických borců dokonce v před-
sálí dverany, kde se konal XXVII. sjezd KSSS jsem ponechal čtenáře mé stati tonout v rozpacích. /Dnes je mohu ujistit, že se tak nestane/ - Lze-li věřit v autentičnost Gorbačovova rozhovoru s čelnými spisovateli/venku publikováno, myslím i v "Listech"/, vyslovil teprve Gorbačov otavu, že by "ventilování" negativ historie zbytečně rozdělovalo národ, rozptylovalo a nežádoucně oslabovalo pozornost vůči aktuálním, palčivým problémům přestavby. Nemám příné důkazy, avšak soudím, též pod vlivem sovětského publikování stati akademika Butěnka- komentují ji v jiné stati pro tento samizdat -, že Gorbačov nyní svá původní stanoviska pozměňuje. To u vědomí souvislosti dnešního protireformního odporu se stalinistickými politické a ekonomické -systémovými deformacemi sovětského socialismu ve třicátých a čtyřicátých letech. Proměna Gorbačovových názorů na přehodnocování dějinné minulosti SSSR se až dosud nejzřetelněji promítla do společného komuni é z jednání s polským předním představitelem Jaruzelskim, jež podtrhuje potřebu odstranit z dějinného vztahu polsko- sovětského veškerá, žel, početná a významná bílá místa a otazníky. Nemůže být pochyb o tom, že je naléhavě potřebné odstranit i "bílá místa", přesněji, nános nepravd z dějin vztahů československo- sovětských, kde na prvním místě je problém charakterů československého vývoje v roce 1968, přerušeno a posléze zmařeno invazí vojsk zemí varšavské "pětky", v čele s vojsky sovětskými.

x x x

Vzhledem ke všemu tomu, co jsem uvedl, vzbudil oprávněně mimořádnou pozornost angažované sovětské veřejnosti román Anatolije Rybakova "Děti Arbatu", jehož první díl byl nedávno /svoji stať píše 8. května/ publikován v dubnovém čísle časopisu "Družba narodov". - V této smělé knize se hovoří o strádání celé generace mladých Moskvanů třicátých let. Leč mimořádná zajímavost i poučná aktuálnost této práce tkví hlavně v tom, že se dost detailně zabývá osobností Stalina, konkrétně onoho autentického Stalina, jež současná sovětská veřejnost skoro vůbec nezná!

Autor románu podává pronikavý pohled na psychologii diktátora, který teprve začíná promýšlet a formulovat principy onoho deformovaného a dehumanizovaného "socialismu", který teprve později bude

nepřesně nazván Chruščovem "obdobím kultu osobnosti" a tzv. revizionisty prostěji "érou stalinismu". - Svůj portrét Stalina Rybakov nečtl na základě dokumentů, jakož i vzpomínek účastníků. Dílo má proto jak zřetelnou historickou faktografickou hodnotu, tak nepochybně i vysokou hodnotu uměleckou.

Spisovatel sám nedávno řekl:

"Léta, která popisují v "Dětech Arbatu", musíme chápat jako mnohé fenomény našeho současného života. Byla to epocha velikých iniciativ a budovatelských činů, leč současně i velikých tragédií; epocha inspirujícího entuziasmu, i velikých zkoušek, hlubokých lidských dramát. Stagnace sedmdesátých let i mnohé věci, které nás dnes znepokojují, nebyly náhodné. Všechno to je přímým následkem psychologického klimatu, jak se formovalo v třicátých letech, kdy lidé byli donucováni a zstrašováni "odučení" a později totálně zbavení schopnosti n e z á v i s l é h o myšlení. Lidé byli přinucováni k skeptování toho, že jedna jediná osobnost myslí za ně za všechny....Lidem byla odcizena jakákoli iniciativa. Pohičena d ů s t o j n o s t , jež představuje zvláštností, bez nichž není možný opravdový kulturní, ekonomický, a zejména sociální pokrok. Právě toto se dnes snažíme napravit, změnit, vrátit spoluobčanům."

Přímým důkazem, že se publikování Rybakovova románu těší podpoře z "nejvyšších míst", je část interview, jež měl s F. Burlackým, doprovázejícím Gorbačova v Reykjavíku, M. Johnstone z "Marxism Today" Cituji Burlackého: "V časopise "Družba narodov" se nedávno psalo o novém románu Anstolije Rybakova "Děti Arbatu", ve kterém se autor zabývá jednou z tragických stránek našich dějin - smrtí Kirova. Myslím, že po vyjití vzbudí román sensaci, protože to bude první krok k přezkoumání problémů 30. let. - Dnes máme dějiny bez osobností. Je třeba přezkoumat úlohu všech vedoucích politiků, objasnit, k čemu došlo v období leninském, stalinském a poststalinském, zabírat se každou osobností - to je náš úkol."

Takže Rybakov se zabývá dobou bezprostředně před zavražděním Kirova 1934, dobou po prvním kole účtování se Zinověvem a Kameněvem, kdy Stalin začíná vládnout, ječnat se stále větší distancí od svých dosavadních nejbližších spolupracovníků, Kirova, Ordžonikidze, Kujbyševa. Všichni tři v následujících dvou až třech letech zmizeli z historické scény a ztratili životy za záhadných okolností /Kirov zavražděn, Kujbyšev asi otráven, Ordžonikidze buď spáchal sebevraždu nebo byl na pokyn Stalina zavražděn/.

Rybakov svůj pohled na psychologii vládce uvádí rozhovorem Stalina se starým bolševikem a svým soudruhem z vyhnanství, kterého již odsoudil k pádu. Potom zůstává sám ve svém kabinetu v Kremli,

aby v bezesné nozi přemýšlel, též pod dojmem z předchozího rozhovoru s Budžangisem, o otázce moci.

"Opravdový vůdce je vždycky sám. Za získanou moc je zavázán výlučně sobě. Jinak by to nebyl vůdce, nýbrž obyčejný pěšák na šachovnici. Nikoli "oni" mne zvolili, nýbrž já sám jsem si je vybral. Aby se Monarche pozvedl na vůdce, musí zničit všechny ty okolo sebe, kteří by si přáli udělat z něho loutku. Takto si počínal Petr Veliký, tak - to i Ivan Hrozný...on, Stalin, nestal se vůdcem proto, že dokázal zničit protivníky, nýbrž zničil protivníky proto, že byl vůdcem. Protivníci to nepochopili a proto byli zničeni. Ti, kteří to nechápou dnes, budou rovněž zničeni. Každý pretendent je potenciální nepřítel..."

Dále v dlouhých nočních hodinách dochází Stalin k závěru: "To, co Lenin nazýval "byrokratickým komolením a deformacemi", je ve skutečnosti jediná možná forma vlády a řízení." - - Ovšem, zároveň Stalin chápe svérázně, - a také svérázně "akceptuje" - Leninovo věrování před silou osamostatnělé stranicko - státní byrokracie, když dle Rybakova dále medituje: "Zajisté, že existuje nebezpečí, že se byrokratický aparát postaví mezi lid a nejvyšší moc. Tomu se musí nemilosrdně zabránit. Aparát musí být pouze pokorným vykonavatelem jeho, Stalinovy nejvyšší vůle. Vzhledem k tomu se aparát musí udržovat ve stavu neustálého strachu a samozřejmě musí tento strach permanentně přenášet i na lid."... A dále: "Aparát opravdového vůdce je aparát, který sám vytvořil po příchodu k moci, který je mu totálně zavázán..." "Tento aparát nesmí být stabilní ve stále stejné sestavě, neboť by stále cementoval vzájemné svazky a takto by dochoval monolitnosti a vlastní síly. Proto je potřebné aparát neustále "protřásti", děsiti, měniti, obnovovati, pročišťovati..."

Stalin hodnotí i nakolik může věřit lidem ze svého nejbližšího okolí a odpovídá: "Nikoli, v politice se nikomu nesmí důvěřovat. Více než na jiné může spoléhat na Molotova, Kagenoviče a Vorošilova, protože neaspírují na samostatnost a jsou dobří vykonavatelé jeho vůle. Bez něho, Stalina, jsou nikdo a nic. Kalinin a Andrejev? Ti se vždy přidávali k silnějším. Nejnejistější a potenciálně nebezpeční jsou Kirov, Ordžonikidze, Kossior, Kujbyšev, Rudzutek. Kujbyšev je šlechtického původu. Je schopný, ale existují i schopnější. Ordžonikidze? To je nejsložitější případ. Jsou staří přátelé a spolupracují již od ilegálních dnů v Tbilisi. Ale právě v tom je ten zádrhel, neboť jej, Stalina, odedávna zná, viděl ho v rozličných situacích a považuje se za stejně smýšlejícího. Avšak pravý vůdce nemá stejně smýšlející, přemýšlí dále Stalin. "Pravý vůdce může mít jen poslušné spolupracovníky. Apoštolové se nikdy nevybírají mezi přáteli, ale mezi žáky...Lid musí vědět, že ten, kdo vystupuje proti vůdci, vy-

stupuje proti veškeré sovětské moci...."

Když hodnotí Kirova, dospívá Stalin k přesvědčení, že ten se stal až příliš populárním v Leningradu, kde si "hraje na miláčka lidu", neboť pronáší demagogické projevy, prochází se po městě pěšky, jako kdyby chtěl ukázat na rozdíl a volat: "Stalin se skrývá v Kremlu, obklopen strážnými a mne miluje lid". Potom Stalin uzavírá: "Spolupracovník se má snažit podobat se vůdci a pouze vůdci. Způsob života a chování vůdce, toť styl epochy, který pouze on ztělesňuje, styl řízení státu, který vede a řídí pouze on. Protože se Kirov chlubil svojí originalitou, tedy svojí prostotou a srdečností, hází tím rukavici do tváře k souboji jemu, Stalinovi..."

Potom Stalin vzpomíná na poslední večeři se ženou Naďou, která spáchala po hádce sebevraždu. /jak praví oficiální verze; existuje ještě jedna, že ji Stalin v hádce zavraždil sám, pozn. L.K./

Rybakov k tomu: "Naďa volala: "oni" naivní lidé věří, že je možné tě pozitivně ovlivňovat... Jak se mýlí!... Ty jsi nenaprevitelný... Oni tě neznají - tebe nelze ovlivnit! - " Stalin si na to vzpomíná a přemýšlí o tom i v druhé bezesné noci v Kremlu: "Oni", to jsou její nejbližší přátelé, Kirov a Ordžonikidze. Oni ji chtěli využít k tomu, aby jej ovlivňovala. Zneužili politicky omezenou ženu, ztevilili ho domova, vrazili mu nůž do zad. To jim nikdy nemůže zapomenout. Její smrt je rovněž výzvou jemu k souboji. Nikomu nelze věřit, ani vlastní ženě. Oni jej chtějí izolovat, aby zůstal zcela sám. Ale i sám má dosti sil k tomu, aby s nimi zúčtoval, se všemi..."

To je jeho závěr, ke kterému dospívá ve chvílích, kdy pronikají první sluneční paprsky ranního slunce do zadýmaného kabinetu..." x/
x/ Jiné prameny, jež mj. uvádí v pozoruhodné knize "Bucharin a bolševická revoluce" i významný americký historik S. Cohen, svědčí o tom, že Naďa se v letech 1929- 1933 rozhodně a plně přimkla ke koncepcím Bucharina a ostře kritizovala Stalinovu kolektivizační násilnickou praxi. I s Bucharinem ji spojovalo pouto osobního a politického přátelství. /pozn. L.K./

Je zřejmé, že až dosud nikdy nebylo sovětské veřejnosti takto upřímně a plasticky sděleno, jak se formovaly principy a monstrační postuláty, na jejichž základě se vládlo lidu v období tzv. kultu osobnosti .

Praha dne 8. května 1987

V samizdatové literatuře se nedávno objevila práce Karla Kříže "K podstatě a ohnisku 'perestrojky'" - Brno, květen 1987, která se jedná mezi laiky vyvolává jistý respekt, daný sjejmě jednak postavením autora vyřazeného z oficiálních struktur /před časem mu však Politická ekonomie jednou obšírnou staří stiskla/ a jednak pro laika těžké srozumitelnou terminologií, která ve spojení s autoritativním tónem vzbuzuje dojem vysoké autorovy odbornosti. Kvalifikovaný ekonom však setva takové stanovisko může sdílet.

Za normálních okolností by jistě bylo správné otisknout spolu s polemikou i text, jehož se týká. Velký rozsah práce K.Kříže však dodržení této zásady v našich minoficiálních podmínkách neumožňuje. Strašně připomínky ekonomika, který patřil k týmu tvůrců čs. ekonomické reformy z druhé poloviny 60.let, zde proto slouží spíše jako upozornění, že onen laický respekt v daném případě není na místě. Ty, kteří by si chtěli oprávněnost námitek ověřit konfrontací s textem K.Kříže, proto musíme odkázat na poněkud obtížnou cestu jeho získání v kruzích, kde tato samizdatová publikace koluje.

1. Kříž máli známo pravdy ekonomické teorie do nového hávu různých směrů a podmnožin a jejich interakcí, k čemuž jej sjejmě inspirovala kybernetika. Nesposobil jsem však, že by to přispělo k novému, hlubšímu poznání, spíše to zmatkuje pochopení toho, co chce autor říci. Odmyslíme-li si tento háv, nenajdeme nic, co by již nebylo lidsky srozumitelně řečeno jinde.

2. Základní myšlenkou práce je tvrzení, že v podmínkách společenského vlastnictví zaniká trh a tudíž podmínky pro decentralizované hodnocení /ocenění/ různých aktivit, pro tržní tvorbu cen. Rozhodující se stává společenské ocenění neboli centrální tvorba cen. Všechny vady systému pak podle něj pramení z nedostatků tohoto hodnocení, z toho, že dosud nebyly nalezeny a uplatněny způsoby vědecky zdůvodněné tvorby cen, že nebyla teoreticky rozpracována a vyřešena modifikace Marxovy pracovní teorie hodnoty pro tyto podmínky. Ani toto tvrzení není originální. Bohužel ani v této práci nenalzáme kromě známky, že společenské hodnocení lze získat pomocí moderní výpočetní techniky, nejzávažnější náznak toho, jak by tyto vědecky zdůvodněné způsoby tvorby cen měly vypadat a jak k nim dospět. Jestliže to autor ví - a suverénní kritický tón práce tuto nádejší vzbuzuje - lze jen litovat, že se autor se svým objevem nesvíří veřejnosti.

3. Myslí si, že Galileo Galilei byl mnohem realističtější, když říkal "dejte mi pevný bod a pohnu zemkouli", než K.Kříž, který věří, že objevem a uplatněním vědecky zdůvodněných způsobů cenové tvorby pohne celým systémem socialistického hospodaření. Opak je pravdou. Určitá cenová soustava a způsoby cenové tvorby jsou výslednicí uspořádání ekonomického systému, vzájemných vazeb mezi prvky systému a jimi podmíněného chování těchto prvků. Tak ostatně přistupoval k objasnění zákonů cenové tvorby Marx a není důvodu pro to, proč by tento přístup měl ztratit platnost za socialismu. I tzv. "patifikace" cenové tvorby, v níž autor vidí prapříčinu všech vad, není produktem neznalosti, ale především produktem systému, existujícího hospodářského mechanismu.

4. K. Kříž nešetří kritikou socialistické ekonomické teorie. Zejména jí vytýká, že nerozpracovala Marxovu teorii hodnoty pro podmínky socialismu. Aniž se chce ekonomické teorie sastávat, přesto si myslím, že v tomto bodě jí Kříž křivdí. Vždyť jeden z leitmotivů socialistické cenové teorie, z cílů, o něž isaluje, je zdůvodnění modifikace Marxovy teorie hodnoty pro podmínky socialismu. Jestliže tato snaha zatím nevedla k uspokojivým výsledkům, je to hlavně proto, že uvažování o cenách "an sich", které nebere zřetel na systematické podmínky cenové tvorby, odvození a zdůvodňování konkrétních cen z abstraktního, ne zcela jednoznačného a zejména kvantitativně neurčitelného pojmu, nemůže být ničím jiným než scholastickým mlácením prázdné slámy, jež arno nemůže vydat. Zdá se, že Kříž holedá kráčet stejnou cestou. Proto, i když se distancuje od existující ekonomické teorie, ve skutečnosti svou vírkou v magickou moc formule ceny spíše vplouvá do proudu té horší, neplodné její části, do proudu socialistické utopie.

14. května 1987

Čestmír Kožušník

Úměrně s počtem let, uplynulých od smrti Jana Patočky /1.6.1907 - 13.3.1977/, roste i obecná úcta k jeho dílu.

Letos, při dvojitým kulatém výročí, obhlížíme jeho mnoh-
tvárný odkaz už mnohem celistvěji: podobně jako u T.G. Masa-
ryka nikoli jen se zřetelem k napsanému slovu, ale i k vykona-
ným skutkům. Přesto, zdá se, časový odstup není natolik dosta-
tečný, aby všemu byl přisouzen i náležitý význam.

Tak třeba o Patočkově pedagogické činnosti se sice už pře-
dlouho mluví a píše s nejvyšším uznáním, nicméně určité její po-
lohy nebyly zatím, domnívám se, sdostatek zdůrazněny. Míním tím
zejména samozřejmost, s níž Patočka po nuceném odchodu z fakulty
na počátku padesátých let ve své učitelské činnosti bez jakých-
koli rozpaků pokračoval dál: k žádné podstatné změně ve studijním
provozu nedošlo, většina důvěryhodných posluchačů byla zavčas
vyrozuměna, kdy a kde se přednášky, resp. seminární konzultace
budou nadále konat, takže objektivní následky mocenského zásahu
se omezily vlastně pouze na změnu působiště, a ta měla na úroveň
výuky jisté blahodárné účinky: vytratil se pocit nejistoty a na-
opak činnost posluchačů se začala, zřejmě vlivem domácího pro-
středí, úspěšně rozvíjet, diskuse byly živější, kurážnější, uvol-
něnější.

"Patočkova univerzita" trvala celé čtvrtstoletí, s částečnou
výjimkou krátkého období kolem roku 1968, kdy si pan profesor na-
čas odskočil "do struktur" i jako vysokoškolský učitel. Avšak po
této epizodě bez jakéhokoli velkého šumu se v soustavné výuce
pokračovalo dál, jen s tím rozdílem, že dále přibývalo bývalých
odpůrců; tak tomu bylo vlastně už od přelomu padesátých a šedesá-
tých let, dokonce mnozí blížeenci vyhazovačů z počáteční doby se
časem stali nejen Patočkovými "seminaristy", ale později do znač-
né míry i jeho následovníky. Výsledek je tedy impozantní.

Za ním ovšem stojí tisíce a tisíce hodin naplněných neúnav-
nou a nezištnou "drobnou" prací. Počítáme-li, že pan profesor vě-
noval výuce týdně průměrně šest hodin, navíc s přípravou /jež byla
vesměs nanejvýš pečlivá/ a osobními konzultacemi /které nikdy bez
velmi závažných důvodů neodmítl/, docházíme k čtyřmístným položkám.

Takovéto šichtovací počty jsou sice hluboko pod úrovní zesnulého filozofa, bohužel nikoli pod úrovní doby. "Kolik mu to mohlo jinak vynést!" děsí se maloměšťák. "V kolika statích, studiích a monografiích se mohl namísto toho seberealizovat." Přizvukuje mu, byť jen v duchu, nejedna Významná Tvůrčí Osobnost.

Mimořádný význam tohoto počínu by naproti tomu neměl unikat žádnému odpovědnému vzdělanci, neboť výsledky Patočkovy dlouholeté "drobné" práce na pedagogickém poli představují v "pustnoucích zahradách" našeho současného kulturního a duchovního života jeden z mála kvetoucích záhonů téměř nedotčených okolním marasmem.

Přitom zmíněnou pustotu nelze klást za vinu toliko režimu, to byl byl krátkozraký a zhoubný alibismus. Nikdo nemůže čekat od kozla, byť obdařeného tou nejhonosnější akademickou hodností, že bude s úspěchem vyučovat koloraturnímu zpěvu. Rozličné oprávněné žaloby a kritiky na toto téma jsou sice oprávněné, ale vpsledku vyznívají s prominutím trochu nemístně. Povážlivý pokles tzv. humanitní vzdělanosti a růst tzv. bílých míst se sice často celkem pečlivě zaznamenává, méně často lze však zaznamenat úsilí, jak z nich vyvodit důsledky, t.j. např. prakticky jim čelit onou "drobnou" prací. Z doby krátké euforie před Gorbačovovou návštěvou Prahy se zachovala drobná příhoda: při rozhovoru na téma uvolnění v Čechách si povzdechl bývalý vysokoškolský pedagog, vykázaný ze svého působiště po roce 1968, jak rád by ještě šel učit na fakultu, alespoň prý ty dva tři roky, co mu chybí do důchodu; snad by tím mohl přispět alespoň skromným dílem k nápravě škod, způsobených /patnáctiletou/ rzounekovštinou.

Příliš mnoho času bylo věnováno zármutku nad utrpěnými ranami, úvahám o bezvýhodnosti živobytí na smetišti dějin a hledáním ztracených možností individuální seberealizace. Zatím plynula léta a dnes už lze až nebezpečně často slyšet pochmurná zjištění, že ten či onen špičkový pracovník nebo znalec nemá následovníka, že ten nebo onen obor, ještě před dvaceti léty kvetoucí, není schopen vyprodukovat víc než průměrné "úchy", že takový nebo onaký úkol není komu zadat, neboť poslední kompetentní odborník už zemřel atd.

A právě z tohoto neradostného bodu naší skromné úvahy lze a contrario dobře změřit i dosah Patočkova působení. Nic z řečeného totiž neplatí o současné české /nezávislé/ filozofii. Tam se neshledáte s nedostatkem mladých zájemců o obor, ani s nedouče-

ností jinde už bezmála běžnou. Pramenná příprava je na výši, krok s evropskou odbornou produkcí je udržován, a dokonce ani ona pověstná mezera ve vzdělání in puncto klasických jazyků tady nezeje, výjimkou není dokonce ani sběhlost v staré řečtině.

Co totiž pan profesor naučil své žáky, t.j. chápat pedagogickou práci jako spolehlivý pilíř naší continuity, zvláště je-li společenství ve stavu nouze, v tom se už s naprostou samozřejmostí dnes pokračuje dál, dokonce tou měrou, že se hovoří o "pražské filozofické škole".

Avšak není jen filozofie. Je i historie, sociologie, politologie, politická ekonomie, je i myšlení jako takové, myšlení nové, tradiční, a myšlení vůbec, všechno tak potřebné k životu každé jazykové pospolitosti - snad krom etnických skupin. Přitom poslední generaci, schopné kvalifikovaně zaplňovat bílá místa ve větším měřítku a vést své následovníky k odborné práci přiměřené našim slavným /nebo alespoň lepším/ tradicím, je kolem šedesátky až sedmdesátky /její jádro tvoří pověstní středňáci z osmašedesátého roku/. Pak už následují drobné skupinky nebo spíše osamělci, ale i těm většinou tihne na čtyřicítku, pokud ji už nepřekročili. A po nich - ?

Až jsem se zalekl té zlověstné pomlčky s otazníkem, hodné spíše legendární Kasandry. Položil jsem tedy třem studentům humanitních oborů /23,22,19/ s prům. prospěchem 1,2 až 1,5 a s obstojným rodinným zázemím /vě. zájmu o druhou kulturu/ pět otázek, a to: 1. kdo byl v r.1968 u nás ministerským předsedou, 2. kdo to byl Ota Šik, 3. co víte o drl. Miladě Horákové, 4. o Katynu a 5. o tzv. moskevských procesech. Z patnácti odpovědí /3x5/ byla jedna správná a dvě částečně správné. Patočka by asi řekl: "Ale páni kolegové, na to byste se měli trochu podívat, vždyť o tom tak zajímavě psali.../následovala perfektní bibliografie/... ale vlastně počkejte, já bych tady .../následoval pohyb pro příslušný pramen do knihovny/...snad by vám pro začátek stačilo.../následoval doplňkový orientační přehled po problému/.

Sice ještě není pozdě, ale už se dost připozdívá. Možnost naplňovat Patočkův odkaz i v tomto směru zůstává doposud /prozatím/ otevřena.

/Desiderius Nešeslý/

Letos uplynulo 50 let od smrti významného českého historika Josefa Pekaře. Dogmatická marxistická historiografie po roce 1948 vykreslila Pekaře jako reakčního historika, s jehož dílem se nemohli seznámit ani studenti historie na univerzitě. Nejenže se o něm nepřednášelo, ale všechna jeho díla byla vyřezána z veřejných i vědeckých knihoven. A tak jediným zdrojem "poučení" o Josefu Pekařovi se stal nevědecký pamflet Jana Pechty "Pekař a pekařovština v českém dějepisectví", který vyšel v roce 1950. Vztah k Pekařovi se nezačal ani v období "normalizace". Mlčení a potlačení jeho díla zůstalo hlavní zbraní v "boji" proti tomuto historikovi. Jedinými výjimkami jsou "Přehledné dějiny českého dějepisectví" od Františka Kutnara, které vyšly v roce 1977 a v nichž je objektivně vylíčen Pekařův přínos a význam. V "Přehledu dějin Československa", díl I/1,2 /vyšel v roce 1980 a 1982/ jsou díla Josefa Pekaře uvedena v příslušných oddílech Bibliografie. Pokud však jde o zpřístupnění jeho díla, o možnosti je studovat, nic se nezměnilo ani dnes, kdy nové myšlení v SSSR začalo pronikat i do historiografie, jak o tom svědčí některé poznámky M. Gorbečova i články některých sovětských historiků o tzv. bílých místech v historii, o nutnosti vědeckých polemik, o potřebě zabývat se i takovými postavami jako byl Stalin, Chruščov, či Brežněv. Tedy ne mlčení, ale naopak důkladné/ studium jakýchkoli kontroverzních osob a událostí v dějinách může být a je jedinou cestou k poznání pravdy. Zdá se však, že toto nové myšlení dosud neproniklo k těm, kteří rozhodují o naší historiografii. Výročí smrti Josefa Pekaře bylo jistě příležitostí, aby se oficiální historiografie ve svém oficiálním časopise zamyslela nad jeho osobností a dílem. Nestalo se tak a i tato skutečnost o něčem svědčí. Při tom Josef Pekař a jeho případ není jedinou výjimkou takového vztahu československé oficiální historiografie k osobnostem či událostem z československých dějin.

Zcela jinak reagovaly na pekařovské výročí tzv. neoficiální společenské vědy. Stalo se inspirací, jejímž výsledkem bylo vydání strojopisného storníku s názvem "Pekařovské studie"/Sborník k 50. výročí smrti Josefa Pekaře/, Praha 1987, 257 + XIX stran, obrezové přílohy v textu, s jehož příspěvky chceme čtenáře alespoň stručně seznámit. Situace, která kolem Pekaře stále panuje, t.j. mlčení, ovlivnila i většinu příspěvků v tomto sborníku. Autoři si dali za cíl informovat o jeho osobnosti, díle a přínosu, vyvracet mýty, které se kolem jeho díla díky nenormální situaci vytvořily, či podívat se na jeho dílo očima kritika a konfrontovat je s díly jeho následovníků. Úkol podat o něm a jeho díle základní informace plní především příspěvek Radomíra Malého "Hešlo do slovníku"/s. 3- 21/. Jak již sám název naznačuje, šlo autorovi o to, aby seznámil čtenáře se zá

základními biografickými údaji, s jeho historickým dílem, nejdůležitějším polemikami/nepř. s Masarykem, německým historikem Th. Mommsenem epod./ i s jeho politickými postoji a názory. Závěrem autor konstatuje, že Pekařův duchovní odkaz se dělal dvěma extrémně: "zneužití na jedné straně /tím myslí především henleinovskou propagandu/ a nesprevedlivého odsouzení na druhé straně"/tím myslí protipekařevskou kampaň od počátků 50. let/. Autor tedy přináší základní fakta o životě a díle J. Pekaře, to však neznamená, že nezeužívá k Pekařovi stanovisko. Jelikož jde o katolického autora, hodnotí Pekaře z hlediska českého katolicismu.

Studie Jana Rohana "Josef Pekař a jeho odkaz"/s. 22 - 57/ byla publikována v samizdatovém sborníku "Stetě historické, sociologické, kritiky a glosy" v listopadu 1982, aniž editoři na tuto skutečnost upozornili. Autor se zaměřil na tři problémy: vztah k době a politice, hledání smyslu českých dějin a Pekařův metodologický přínos. Zatímco problematikou prvních dvou částí se zabývají i někteří další přispivatelé, považujeme za přínos poslední kapitolku, neboť zde je možno hledat Pekařovy podněty pro dnešek. Autor nakonec dochází k závěru: "Pekař byl v mnohém poplatný éře liberálního a konzervativního myšlení 19. století, nesnažil se ani moc chápat nové myšlenkové a literární proudy v době mezi dvěma válkami".

Eva Kantárková se ve svém příspěvku pokusila vykreslit "Podobiznu mladého muže"/s.58-98/, a to na základě bohaté citace z korespondence mezi Gollem a Pekařem, vydané pod názvem "Listy úcty a přátelství". Jde o příspěvek ojedinělý, neboť autorka usilovala představit nám Pekaře ne tak jako vědce, nýbrž jako člověka v mladém věku.

Jeroslav Mezník v studii "Josef Pekař a historické mýty"/s.99 - 123/ si dal za úkol přispět k objasnění tří problémů spojených s Pekařem. V části "Pekařův boj proti historickým mýtům" věnuje pozornost jeho podílu v boji proti "Rukopisům", dále jeho výkladu husitství a pobělohorské doby. Autor se nespokojil jen interpretací Pekařových názorů a závěrů, ale snažil se zhodnotit jeho přínos a upozornit na slabiny jeho postojů. V druhé části, kde se pokusil rozptýlit mýty o Pekařovi, se soustředil na objasnění dvou klíčových otázek- husitství a Bílou Horu, kde podle jeho názoru panují nesprávné a nepřesné názory o Pekařových postojích. V poslední části nazvané "Pekařovy mýty a mýty založené na Pekařovi" upozornil Mezník na složitost historického postupu, který sice může některé soudy o minulosti vyslovit na základě pouhých faktů, jindy však působí hodnotící pohled velmi silně. Na výkladu Pekařova výkladu husitství a Bílé Hory přesvědčivě ukázal, jak se projevuje mylná Pekařova představa o tom, že dobrý historik může na základě znalosti faktů dospět k zcela objektivnímu hodnocení minulosti. Tuto část považujeme za největší autorův přínos k pekařevské problematice.

Velkou pozornost odborně vědecké, filozofické a politické podmíněnosti J. Pekaře věnoval Luboš Kohout v první části své studie "Josef Pekař očima svých kritiků"/s.124 - 161/. Na základě kritické analýzy Pekařových názorů a prostřednictvím jeho kritiků dospívá autor k závěru, že "Pekařova olbřímí historická tvorba byla determinována nejen světovým názorem, filozofickými, zejména gnoseologickými, metamorfózami, ale i názory p o l i t i e k ý m i "/podtrhl L. K./. V tom také vidíme ~~hlavní~~ ~~přínos~~ // hlavní přínos této studie, neboť autor se pokusil vysvětlit Pekaře na základě těchto faktorů, a nikoli pouze vykládat jeho názory. V druhé části studie nazvané "Přínos Pekařovy tvorby k rozvoji české historiografie v konfrontaci s poznatky soudobé historické vědy" konfrontuje Kohout Pekařovy závěry o husitství, Bílé Hoře a době pobělohorské s názory, k nimž došli historikové po Pekařovi, což umožňuje pochopit Pekařův přínos, ale i meze jeho poznání a interpretace.

V krátkém příspěvku "Pekař a katolicita"/s. 162- 165/ se pokusil L. Jehlička odpovědět na otázku, jak to vlastně bylo s Pekařovým katolictvím a v čem se jeho názory lišily od jiných katolíků.

Petr Pithert v příspěvku "Kavalír Josef Pekař /konzervativní kritika jedné konzervativní pozemkové reformy/" /s. 166 - 198/ překročil podle našeho názoru úzký rámec pouhé interpretace Pekařovy kritiky pozemkové reformy uskutečněné po první světové válce; i když i této problematice věnuje pozornost. Autor se pokusil o charakteristiku konzervatismu jako životního postoje a o zhodnocení úlohy šlechty v novějších českých dějinách. Zdá se nám, že úlohu šlechty v českém e t n i e k é m hnutí přecenil a jeho názor o vylučování šlechty z národa se nám zdá nedoložený. Také závěr, že šlechta byla v českých zemích představitelkou konzervatismu- ve smyslu autorova pojetí- je podle našeho názoru problematický.

Zajímavá a objevná je studie Milana Jelínka "O jazykovém stylu Pekařových historických prací"/s. 199-222/. Autor si dal za úkol "prozkoumat Pekařovy texty po stránce jazykové a stylistické, zhodnotit spisovnou normu, jak ji Pekař ve svých pracích uplatňuje, a zejména analyzovat jazykově stylistické tendence, které charakterizují jeho individuální styl v rámci funkčního stylu historického". Podle našeho názoru autor tento nesnadný úkol splnil.

V příspěvku "Pekařovo dílo v proměnách dobového dějepiscectví"/s. 223 - 257/ se S. N. pokusil ukázat, jaký význam má Pekař pro dnešek. Autor považuje za potřebné zvláště v Pekařově případě shledávání spojit se světovým dějepiscectvím a konstatuje Pekařův zájem především o německou vědeckou literaturu. Další problém, jímž se autor zabývá, je otázka, proč Pekařovo dílo nezastarávalo. Podle něj to souvisí s pozvolným vý-

vojem toho, "co bychom mohli nazvat strukturou českého historického myšlení a historické vědy..." V této souvislosti považuje autor za potřebné pokusit se o typologickou charakteristiku kontextu dobového dějepiscectví, s nímž pak souvisí historikova práce. Dále se autor zabývá otázkou, v jakém vztahu jsou velká období Pekařovy noetiky k velkému vlnění evropského ducha. Z tohoto hlediska rozděluje Pekařovu dráhu na tyto etapy. První z nich končí na počátku 20. století pracemi o nejstarších legendách. "Jsou", jak píše, "realizací postupů běžných v středoevropské historiografii". V druhém období se podle autora Pekař začal dobírat "přesvědčení o nutnosti doplnit tradiční metodický postup založený na výkladu údajů explicitně daných v premenech složitějšími myšlenkovými a badatelskými operacemi. Ty pak Pekař vyjádřil v předmluvě , Knihy o Kosti' , kde zdůraznil, že historik musí pro plné poznání minulosti být schopen nejen analytického a kritického postupu při práci s premeny, ale že se musí umět vžít do ducha minulých epoch, domyslit svědectví, jež má k dispozici a vyjádřit svoje poznání tak, aby před čtenářem minulost vyvstala ve své názornosti, plnosti, barvitosti..."

Poslední etapa Pekařova vývoje zahrnuje jeho úvahy o smyslu a peracidizaci českých dějin a jediné velké dílo "Žižku". Autor na tomto díle vyzdvihuje především Pekařův návrat k přímé řeči pramenů. Důsledkem Pekařova kompozičního přístupu je pak rozklad jednotného obrazu historické skutečnosti. Pekař tak vlastně prokázal, že jsme schopni poznat jen část skutečnosti, "jejíž totalita přesahuje svými rozměry horizont historikova vidění a není nikdy poznána vcelku". V této souvislosti poukazuje na K. Čapka, který ve své trilogii ukázal, jak různými cestami jde naše poznání, k jak různým závěrům docházíme, když se snažíme zjistit, jaká je vlastně skutečnost. Význam Pekařův pak autor shrnuje: " I kdyby nám již nemohl nic říci o minulosti, nemůžeme ho obejít tenkrát, když se ptáme po tom, co znamená její poznávání pro nás jako lidí, hledající orientaci v tomto světě". Autorovy závěry o Pekařově noetickém i metodickém přístupu jsou zajímavé a inspirující, i když nikoli jediné možnými, neboť i ony závisí na světonázorovém a filozofickém východisku.

Milan Machovec nazval svůj příspěvek "Ke sporu mezi Masarykovou a Pekařovou filozofií dějin /několik poznámek/ /s. 245- 257/. V tomto svém rozsahem nevelkém příspěvku se autor zamýšlí nad Masarykovou a Pekařovou filozofií dějin a vysvětluje příčiny a pohnutky jejich orientace na určité události či osoby v dějinách, na "příbuzné v dějinách", jejichž výběr svědčí i o životních postojích obou. Například z Pekařovy orientace vysvětluje jeho konzervatismus. Součástí studie je i úvaha o šancích katolicismu v českých dějinách a v dnešní době.

V Přílohách uveřejnili editoři Zahradníčkovu a Seifertovu básně

k Pekařově sarti, Čapkův nekrolog, Klikovu vzpomínku na poslední Pekařovy dny, korespondenci Zd. Nejedlého s Pekařem a Pekařovy verše z mládí.

Pekařovské studie jsou po Masarykové sborníku a sborníku o toleranci dalším důkazem tvůrčích schopností a životaschopnosti tzv. neoficiálních společenských věd. Historikové, filozofové, politologové, kteří do dnes nemohou publikovat, se sdružili, aby připoměli Pekařovo dílo a jeho význam. Psali nezávisle na sobě a zcela svobodně, proto se v příspěvcích objevila názorová pestrost, ale proto také nešlo zabránit, aby se některé otázky a konstatování neopakovala. Sborníkem byl učiněn první krok k tomu - jak píše E. Kantárková v Úvodu - aby se soudobé české myšlení začalo vyrovnávat i s Pekařem.

Květen 1987

Osmdesátiletý generál Legendá

Legendou bývá označováno vyprávění o životě svatých a obvykle se považuje za pověst či výmysl, za skutečný a nepravdivý obraz minulosti.

Vilém Sacher nebyl svatý, ani o to nikdy neusiloval a sám se provždycky řídí zásadou, že "nám živým, ale ani všem těm mrtvým, legendy nesluší". Napsal to v úvodu své druhé knihy "Na počátku stála smrt", která měla sice roku 1970 ještě oficiálně vyjít, ale vzápětí skončila ve stoupě. Všechny jeho knihy, i ty pozdější samizdatové, jsou psány vojáckým perem a přesto svým konečným vyzněním jsou veskrze protiválečné. Ani tomu nemůže být jinak, když prošel tolika bitvami a viděl tolik lidského utrpení. Píše jen o tom, co zažil, a třebaže sám legendy rázně odmítá, stal se nejen tím psaním, nýbrž přímo svým bytím opravdovým generálem Legendou, neboť jehož život jako kapka vody zrcadlí celou naši novodobou historii.

Vilém Sacher se v těchto dnech dožívá osmdesáti let. Narodil se 17. února 1907 v rodišě prostějovského krejčíka, vystudoval reálku, odkud ho profesor češtiny, kapitán ruských legií Letecha, doporučil jako jednoho z nejlepších žáků na Vojenskou akademii v Hranicích. Roku 1927 zde byl vyřazen jako poručík dělostřelectva, prošel v této hodnosti několika posádkami, absolvoval Vysokou válečnou školu v Praze a pomnichovská kapitulace ho zastihla na štábu divize v Nitře. Přes Maďarsko, kde byl Vilém Sacher vězněn, a později přes Jugoslávii a Turecko se dostal na Střední Východ, prošel Sýrií, Libanonem a Palestinou, aby se pak po porážce Francie stal v Anglii přednostou brigádní zpravodajské služby, účastnil se vypracování plánu povstání na území okupované republiky a prodělal též paradesantní výcvik.

x V roce 1943 byl Vilém Sacher převelen do Sovětského svazu, stál u zrodu naší druhé parabrigády a po těžkém zranění byl jmenován velitelem dělostřelectva III. československé brigády. S tou pak prošel mnoha válečnými operacemi na území Sovětského svazu, Polska a po přechodu Dukly i pak celou naší republikou

až do Prahy, kam přišel jako podplukovník. Byl třináctkrát vážně zraněn a bylo mu uděleno, nikoliv propůjčeno, celkem 32 našich a zahraničních válečných vyznamenání, mimo jiné Řád bílého lva, pětkrát válečný kříž za statečnost, dvě medaile za chrabrost, sovětský Řád velké vlastenecké války prvního stupně, rumunský Rytířský řád a polský Řád grunwaldský.

V letech 1946-47 absolvoval Vorošilovskou vojenskou školu v Sovětském svazu, odkud se vrátil jako plukovník, stal se velitelem dělostřelecké divize v Kolíně a Mladé Boleslavi, byl povýšen nejprve na generálmajora a posléze na generálporučíka. V roce 1951 byl Vilém Sacher náhle svévolně suspendován a s celou rodinou násilně vystěhován do Skalice u České Lípy. Tam pracoval nejprve v továrně u lisu a vrtačky, potom jako lesní dělník a v JZD Skalice. Později už směl dělat v různých zotavovných a po tiché rehabilitaci roku 1955 jako provozář rekreačních zařízení armády. Aktivní činnost skončil jako vedoucí mládežnického hotelu Junior v Žitné ulici v Praze, proto mu patrně nebyla přiznána generálská penze.

Vilém Sacher začal psát. Už názvy jeho knih prozrazují, že jsou to vesměs vzpomínky válečné: "Před rozstříleným praporem", "Na počátku stála smrt", "Psáno na lafetě", "Nebeská brigáda" a v současné době pracuje na rozsáhlém díle paměti, nazvaném "Armádo, k noze zbraň!". Je totiž nezdolně přesvědčen, že "pokud žijeme, měli bychom psát o věcech, které jsme prožili a viděli, prostě každý jak dovede, pravdivě pro tuto i další generace".

Když se jméno Viléma Sachera objevilo mezi prvními signatáři pod Prohlášením Charty 77, vydal vrchní velitel armády prezident republiky Husák zvláštní rozkaz "o odnětí hodnosti generálporučíka a všech československých vyznamenání, jakož i práva nosit vyznamenání jiných států". Na stížnost, podanou Vilémem Sacherem u Generální prokuratury proti nezákonné perzekuci, zcela pomíjející jeho celoživotní zásluhy o republiku, přišla 2. června 1977 odpověď, že "rozhodnutí prezidenta nepodléhá dozoru prokuratury". Tak mocní podráhé násilně zasáhli do života generála Legendy, který se sice nedostal do Naučného

slovníku, zato zůstává trvale v paměti lidí, protože své krédo vyjádřil na podzim roku 1968 v 38. čísle časopisu Reportér : "V životě národa a státu se vyskytují četné krizové situace. Nejhorší je hrozba ztráty svobody a samostatnosti. Pro tyto hodnoty by se mělo obětovat vše. Život, dům, továrna i pole. Chytračení se v podobných případech nevyplácí. Zůstane trvalým stínem na národním charakteru".

Pokud se chcete i nyní s Vilémem Sacherem setkat a pogratulovat mu, zajděte si s ním zaplavat do otevřeného podolského bazénu. Bývá tam skoro denně v každý roční čas a snad proto je tak houževnatý a odolný.

Blahopřejeme tedy k jeho osmdesátce a přejeme mu dobré zdraví do dalších let a ještě mnoho životní síly.

Jiří R u m l

Praha 11. února 1987.

Podle Gorbačovovy stupnice z pěší zóny je sice Československo mezi první desítkou rozvinutých zemí světa, ale kdykoliv loupuk brambory, nadávám na vládu a vlastně na celý režim, když z někdejších poctivých a příčinnivých rolníků vychoval šejdíře, kteří mě a moji ženu jen na bramborách připravují ročně o sto padesát korun. Jen počítejte se mnou: kilo této základní potravy stojí dneska korunu šedesát, tedy dvakrát víc než před jejich zdražením, a polovinu z nich musím vyhodit do kbelíku na odpadky, protože jsou mizerné. I bez kalkulačky bravě zjistím, že příští zamýšlené zvýšení našich důchodů od října příštího roku tuhle ztrátu na bramborách nepokryje, a to ještě zdaleka není všemu zdražování konec, jen se veřejně neozdává a vláda mlčky trpí všelijaké inovace nebo řízení kvalitativních norem. Inu, každá přestavba něco stojí.

Návštěvám se takové věci samozřejmě neříkají, zvláště ne těm nejvyšším, tedy glanst neplatí, a ony pak ze skrojku podaného chleba mohou usestít, jak znamenité jsou výrobky našich státních pekáren, zatímco naše denní zkušenost je podstatně horší, ba přímo gumoznalecká. A tak je tomu se vším, Potěmkinovy vesnice nejsou přece překitkem jen ruské minulosti. Každý gubernátor se snaží obalamutit vladaře, aby neztratil jeho přízeň, a on zas utrousí cosi pochvalného na adresu ponížených podřízených. Ale zadarmo to nebude, soudruzi. Kdysi dávno stačil desátek, dnes v době všeobecné inflace musíte něco přidat. "Nesmíme se zastavit, musíme jít dopředu a půjdeme společně," řekl v ČKD Gorbačov a nejlépe tak vyjádřil, co vlastně po nás chce. Příští rok tomu bude ^{už} dvacet let, kdy k nám vtáhli s půlmilionovou armádou zachraňovat svůj vlastní model socialismu, a teď od nás očekávají přestavbu, ale zas k obrazu svému. A hlavně ku prospěchu svému. Kdykoliv nás někdo takhle přehnaně chválí, měli bychom se ptát, co za to bude chtít.

Oni říkají kooperace a integrace a naši vybraní zástupci na vítací trase hlasitě odpověděli: družba. To není špatný šeft, jinde ve světě by tak laciní nepořídili, tam vládne tvrdá konkurence a platit se musí ve valutách, kdežto tady stačí zaslat objednávku a nikdo se neodvážil říci ne, protože přestavba se bez kádrových změn, aspoň na těch nižších úrovních, neobejde, a kdo nemá daleko do penze, nebude přece riskovat nepřízeň, zejména když za půlručního roku mají důchody tak "horentěn" stoupnout. Tak tedy ujednáno, my vám dáme, co pro svou přestavbu potřebujete a vy nás necháte ve funkcích, do kterých jste nás kdysi dosadili. Můžete se spolehnout. Takle okupace je ovšem nebezpečnější než ta první, neboť směřuje přímo k srdci našeho průmyslu a její následky ponесou už natrvalo naši potomci. A opět se asi i mezi mými chartovými přáteli

najdou naivní advokáti národa, kteří usoudí, že naše porážka byla způsobena jen vnějšími zásahem a nikoli taky vnitřními silami, a dál se budem všichni tvářit, že naši obrozenci byli v srpnu osmašedesátého roku ke všemu jen donuceni, zapomínajíce na jediného, který nepodepsal. Nehrajme si pořád na znásilněné dívky, když přece víme, ^{komu} jich jsme na své životní pouti vlezli do suta, aby nás kousek svezl. Jestli nic jiného, tak ta poslední návštěva snad trochu otevřela oči i těm, kteří podléhali bláhovým iluzím, že snad přijde mesiáš. To spíš přijde onen televizí slibovaný kouzelník. A kdo ještě před týdnem měl naději, že konečně taky ochutná zakázané ovoce převratných změn, nezbaví se jistě trpkosti v dásních, ale to je snad z celé návštěvy nejužitečnější poznání.

Už opět se budem pokorně učit něčemu, co jsme dávno uměli a skoro bych řekl, že líp, a v nemezeně veřejné anonymní soutěži budem přemýšlet, jak by měl vypadat Památník osvobození, jehož základy jsou spolehlivě vybudovány na místě bývalého pomníku Stalina. Jestli taky smím přispět, mělo by se raději uvažovat o něčem užitečnějším, co se zas nebude za pár let bourat. Třeba o nové nemocnici. Ale darmo asi domlouvat a radit někomu, kdo se chce zalíbit i za cenu vlastní pokory. Nadšené poklepávání po ramenu a milostivé pochvaly jsou přece čistě účelové, kdepak by taky sehnali garnituru tak odevzdanou. Proto se ani nedalo nic jiného od návštěvy čekat, než potvrzení statu quo. I s těmi líbačkami.

Hojně se přitom sklony ^{rovala} pravda, tak tedy pravdivě konstatujeme, že ono náhlé rozhodnutí k naší přestavbě, o níž někteří předvídavější činitelé ještě v prosinci sváděli nelehký boj s ustrašenými konzervativci, je taky čistě účelové. Aby se nynější vedení udrželo co nejdéle. Ovšem ruské slovo perestrojka se dá do češtiny přeložit i jako přestrojení. A vzhledem k tomu, že naši nemazanější politikové mají v přestrojování mnohaletou praxi, neboť se nejeďnou udrželi u moci pouhým převlečen saka, nebo dokonce jedno a totéž obrátili na ruby, není výhra integrace a kooperace zase tak veliká. Rozhodující totiž je, zda naše hospodářství, postižené vleklými chorobami, bude vůbec s to takové úkoly plnit. Nové myšlení se dá ze starých hlav jen stěží vykřesat.

Abych se však ještě vrátil k těm bramborám, při jejich loupaní vždycky sakruju a nadávám na vládu. Už by se mělo pomalu přemýšlet, kde se pro ně, tedy ty brambory, zřídí příští centrální krecht. Bylo by věru nedůstojné, aby zůstal dislokován v onom betonovém podstavci nad Čechovým mostem jako základ budoucího Památníku osvobození. A nejen pro jejich špatnou kvalitu.

14. dubna 1987

Kdy jsme začali zaostávat ?

(K nedávným výrokům našich předních činitelů)

"Zdravé jádro KSČ", které již 18 let řídí neochvějně osudy československého státu, vyhodilo lety 1968-1970 za pomoci soudruha Brežněva obrodu a reformy dveřmi - a ony se nyní se soudruhem Gorbačovem vracejí oknem. Co s tím? Dnešdávna se politbyro jako jeden muž snažilo držet okna vůči východním větrům zavřená (nebo to aspoň tak podle veřejných projevů vypadalo). Ale od jisté doby lze z výroků nejvyšších představitelů vytušit, že přístup k zavřeným oknům není tak jednosvorný.

"Historie je jako zpětné zrcátko automobilu. Slouží řidiči k lepší orientaci pro jízdu vpřed", řekl 20. října v rozhovoru s Michailem Gorbačovem španělský spisovatel Federico Mayor. Naše vedení zrcátka příliš nepoužívalo. Jednak se dopředu příliš neřítilo, a když už se ohlíželo, tak rituálně, k pevným, známým bodům : k poslednímu plénu ÚV, k poslednímu sjezdu a nejdál k "Poučení z krizového vývoje". V nich byla veškerá platná moudrost. - Teď však někteří politbyrovcí časovou bariéru "Poučení" prolomili a připouštějí, že řešení současných ekonomickopolitických problémů Československa může navazovat i na politiku strany před rokem 1970. Historická paměť jednotlivých osobností přitom zabírá do rozdílných dálek, rozdílných hloubek, rozdílných směrů a vyvozuje rozdílné závěry.

Několik citátů

Gustáv Husák :

"O vědeckotechnickém rozvoji se hovoří v našich dokumentech již od XIV. sjezdu KSČ."

Rudé právo 17.2.1986.

Návrh Zásad přebudování hospodářského mechanismu ČSSR "je nejrevolučnější změnou v řízení sociálně-ekonomických procesů od února 1948"

(Výrok G. Husáka cituje L. Štrougal)

Rudé právo 29.1.1987.

Vasil Bilak :

"Cíle pravicových sil v Československu (koncem 60. let-át) i orientace jejich projektů tzv. hospodářské reformy byly namířeny proti upevnění a rozvoji socialismu."

Rudé právo 13.2.1987.

Lubomír Štrougal :

"Přestavba hospodářského mechanismu nastoluje na pořad dne řešení celé řady otázek. Naléhavost těchto změn není pocítována teprve od včerejška. Dostatečně silně jsme si ji uvědomovali již od poloviny 70. let. Reagovali jsme na ně některými opatřeními, která však nevedla k výraznější změně. Na úkor ekonomických metod řízení se rozšiřovala spleť předpisů a příkazů... a silné působení monopolizačních tendencí... Podstata systému řízení zůstávala při těchto dílčích úpravách nedotčena... Proč tomu tak bylo?... Svou úlohu sehrávala zkušenost z konce 60. let a v důsledku toho... naše přílišná opatrnost... naše celkové postoje, zatížené ztrnulými přístupy a dogmatickou interpretací některých otázek politické ekonomie...

K přestavbě přistupujeme - historicky vzato - již potřetí. Od prvního pokusu uplynuly prakticky při desítky let... Doslo však k závažnému rozporu mezi věcnými záměry rozvoje, zakotvenými v návrhu 3. pětiletky a podstatou přijatých opatření v soustavě řízení... Bez hlubokého rozboru možných alternativ se odvolalo vše - věcný program 3. pětiletky i reforma. V tomto kroku hrála svou nespornou úlohu... nedůvěra v možnost, volit jiné než zaběhnuté administrativní způsoby řízení a ovlivňování ekonomických procesů.

Jiné příčiny ústupu pokud jde o ekonomickou reformu, nastolenou počátkem druhé poloviny 60. let... Původní projekt reformy obsahoval řadu správných prvků, které mohla praxe využít a dále je rozvíjet. Tohoto záměru však bylo ve známých událostech kolem r. 1968 zneužito... Původní projekt reformy byl deformován a v podstatě opuštěn...

Oba tyto pokusy signalizovaly objektivní potřebu zahájit postupný přechod našeho národního hospodářství na dráhu převážně intenzivního rozvoje... To že dnes stavíme do popředí přestavbu hospodářského mechanismu je tedy dáno tím, že právě on ve své

dnešní podobě a účinnosti nejvíce zaostal za potřebami doby. Vždyť jde svou podstatou o mechanismus, s nímž jsme zabezpečovali socialistickou industrializaci v 50. letech i konsolidaci hospodářství na začátku 70. let."

Rudé právo 29.1.1987.

Jan Fojtík :

"Československo nepochybně už na počátku své socialistické dráhy mělo vedle uplatňování extenzivních prvků, možnost projevovat a rozvíjet i prvky intenzivní, založené na specifickém růstu produktivity práce... Bylo to i žádoucí. Že jsme tak nepostupovali, je druhá kapitola. Způsobili jsme si tím vážné potíže v 50. a zejména v 60. letech. Pokus o ekonomickou reformu 1958 skončil neúspěšně, protože reforma nebyla dovedena do konce. Stejně neúspěšně skončil pokus o reformu, schválený na XIII. sjezdu KSČ v r. 1966. Tanto pokud byl zneužit protisocialistickými živly k útoku proti socialistickým principům v plánování a řízení vůbec. Koněčně třetí etapu snah o přestavbu plánování a řízení ekonomicky zahájil "Soubor opatření" z r. 1980. V pracích na "Souboru" se dostatečně nepokračovalo, ačkoli si to vývoj naléhavě vyžadoval."

(Podtrhal st)

Plzeňská Pravda 8.10.1986.

Pět upozornění a úvah k uvedeným citátům

1. První výrok Gustáva Husáka se týká rozvoje výrobních s i l na základě moderní vědy a techniky. Autor v něm prokazuje svou krátkou paměť. Pokud "našimi dokumenty" myslí dokumenty Komunistické strany Československa, pak se v nich o vědeckotechnickém rozvoji, ba o vědeckotechnické revoluci soustavně hovoří ne teprve od XIV. sjezdu KSČ (normalizačního), ale již přes 30 let. Připomínám například Theze ÚV KSČ a vlády ČSR o dalším technickém rozvoji čs. průmyslu z 22. září 1955. Zaujímají 30 stran ve Sborníku usnesení o některých otázkách budování socialistického hospodářství, který vydalo Rudé právo roku 1955. V úvodní části Thezí se píše mj. i to, co se později mnohokrát opakovalo, s malými praktickými výsledky : "... uplatňování nové techniky a pokrokové technologie nedosáhlo dosud rozhodujícího vlivu na zvyšování výroby,

produktivity a hospodárnosti, ačkoli právě cílem nové techniky je zabezpečit vzestup produktivity společenské práce a konečným výsledkem snížení spotřeby pracovního času, spotřeby materiálu, surovin, paliva a energie... Nynější tempo socialistického rozvoje neodpovídá ani potřebám ani možnostem národního hospodářství a úkolům druhé pětiletky, jejichž splnění bude nutno zabezpečit především využitím velkých rezerv, skrytých právě v zavádění nové techniky a technologie. Současná etapa výstavby socialismu v naší vlasti vytyčuje proto naléhavý úkol podstatně urychlit tempo technického rozvoje (podtrženo v Thezích). Tato direktiva je o to naléhavější, že rozvoj techniky probíhá bouřlivým tempem, že dnes "stojíme na prahu nové vědeckotechnické a průmyslové revoluce, která svým významem daleko předstihuje průmyslové revoluce, jež souvisely s objevem páry a elektřiny. - (N.A. Bulganin)

Sborník, str. 222

O preferenci elektroniky, kterou se nyní ohánějí četné dokumenty, se usnesl již XI. sjezd KSČ v červnu 1958 : "Kómplexní rozvoj mechanizace a zejména automatizace výrobních procesů představuje klíč k takovému zvýšení produktivity práce, jakého je třeba pro všestranný rozvoj socialistické společnosti... Postup automatizace musíme zabezpečit podstatným vzestupem výroby elektronických zařízení, měřících a regulačních přístrojů a počítačích strojů."

Nová mysl, zvl. číslo, str. 28,30

Další příklady si každý může vyhledat.

2. Zamýšlená ekonomická reforma pro 90. léta, o které mluvil Lubomír Štrougal, se týká gruntování přestavby výrobních v z t a h ů. Navzdory výrokům Vasila Bilaka o protisocialistickém charakteru reformy z konce 60. let, má ta nová na ni zřejmě navazovat, protože v projektu reformy 1965-1968 byla řada správných, nadějných prvků.

3. Body 1. a 2. potvrzují pravdivost zjištění, že polbyro ÚV KSČ komplexně a chronicky zaostávalo v řízení strany a uplatňování její vedoucí úlohy na hlavním směru společenského pohybu. Nedokázalo včas a účinně reagovat na objektivní požadavky dalšího hospodářského rozvoje země, třebaže o slovní deklarace a usnesení

nebyla nouze. Byly i pokusy o skutečnou nápravu věcí, náběhy k "přestavbě", jak se dnes říká. Ale silám inerce a stagnace, byrokratům a dogmatikům z nejvyšších vrstev nomenklatury, se zatím pokaždé podařilo novátorskou iniciativu zabrzdit a otočit kola na zpětný chod.

4. Lubomír Štrougal pokládá "Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR" za třetí československý pokus o ekonomickou reformu a cituje Husákův výrok, že je to nejrevolučnější změna v řízení sociálně-ekonomických procesů od února 1948.

Bude to jistě významná změna, pokud se jí podaří uskutečnit, pokud ji reakční antisocialistické síly stagnace opět nezmaří. Možná bude i nejrevolučnější (chápu to jako nejpokrokovější a nejvíc odpovídající potřebám vývoje). Nejsem si však jistý, bude-li se silou svých účinků rovnat tomu, co znamenalo počátkem 50. let pro naši společnost převzetí sovětského modelu výrobních vztahů, plánování a řízení. Bylo tehdy spojeno jednak s úplnou likvidací řemesel, maloobchodu a jiných malovýrobních prvků v ekonomice a jednak s přechodem k tzv. železné koncepci ve struktuře národního hospodářství. Převzetím sovětského modelu a souvisejícími strukturálními změnami NH byl neorganicky a neodvratně přerušen nadějný několikaletý tvůrčí proces vytváření vlastního československého modelu výrobních vztahů a hospodářské struktury na specifické cestě k socialismu, jež směřovala ke specifickým formám socialismu v hospodářsky vyspělé zemi s velkými kulturními a politickými tradicemi.

Lubomír Štrougal říká, že jsme od 50. let měli a vlastně dosud máme ekonomický mechanismus vhodný pro industrializaci, s jejími zákonitými rysy extenzivního hospodaření. Jenže my jsme na rozdíl od Sovětského svazu 30. let, kde se tehdy přijímaný model vytvářel, byli po únoru 1948 zemi značně industrializovanou a úkol industrializace sovětského typu před námi objektivně nestál. Jan Fojtík v Plzni správně upozornil, že Československo mělo už na počátku své socialistické dráhy rozvíjet intenzivní prvky ekonomiky. Jasně o tom vypovídají také These z r. 1955, které jsou citovány v bodu 1.

Zdá se, že byrokraticko-dogmatický zvrat od specifické cesty k socialismu k imitaci industrializačního modelu výstavby socialismu počátkem 50. let je potřeba připočítat do řady těch zvrátů, které dlouhodobě negativně ovlivnily strukturu národního hospo-

dářství, výrobní vztahy a hybné síly dalšího vývoje země.

5. Málo věrohodná, spíš úhybná je charakteristika ekonomického mechanismu první poloviny 70. let jako mechanismu, jímž jsme zabezpečovali k o n s o l i d a c i hospodářství. Vždyť sta hospodářství po rozběhu reformy z let 1965 - 1968 a po obrodném procesu 1968 byl, navzdory vstupu vojsk a komplikacím, jež z toho vznikly, značně lepší než například počátkem 60. nebo 80. let. Konsolidačního ekonomického mechanismu nebylo třeba (ostatně zkušenosti prokázaly, že v předchozích pětiletkách nepomohl žádoucím způsobem řešit vývojové problémy národního hospodářství). Objektivní potřebou bylo další rozvíjení reformy.

Kdyby Husákově vedení strany bylo tím, zač se v "Poučení z krizového vývoje" vydává, to je vedením, které navazuje na pozitivní stránky Ledna 1968, využilo by vyřazení tzv. pravidáků z politického života a z hospodářských funkcí k tomu, aby původní projekt reformy očistilo od "pravcových deformací", dál jej prohlubovalo a široce aplikovalo podle naléhavých požadavků intenzivního a efektivního socialistického rozvoje hospodářství. To se však nestalo. Byl restituován ekonomický mechanismus industrializace, v dané situaci ještě paradoxnější, než při jeho první restituci na počátku 60. let. Tenkrát, po prvním pokusu o reformu, vylilo Novotného vedení z vaničky s vodou i dítě. Po deseti letech Husákově vedení zopakovalo stejný postup na vyšším stupni společenské škodlivosti. Zájmové sdružení vystrašených dogmatiků, nomenklaturních kariéristů a jejich policejní ochranky obnovilo a utužilo režim administrativně-byrokratického centralizovaného řízení.

Ekonomický mechanismus, nastolený v dobách "Poučení", fakticky funguje dodnes a to, co Jan Fojtík vydává za "třetí etapu snah o přestavbu plánování a řízení ekonomiky, zahájenou Souborem opatření z r. 1980", nelze brát vážně ani jako etapu ani jako snahu.

Souhrnně : Vývoj od srpna 1968 je potvrzením trpké pravky, že smyslem vstupu pěti armád do, Československa byl export Brežněvova způsobu socialismu a jeho upevnění ve Střední Evropě, že

obsahem posrpnové normalizace byla "brežněvizace" Československa. Měla u nás podobné následky, jaké způsobily brežněvovské deformace socialismu v Sovětském svazu. Tam se nyní nové vedení KSSS pokouší deformace překonat.

Odbočení první

Při překonávání Brežněvova dědictví si kladou sovětští komunisté stejnou otázku jako my : kdy jsme začali zaostávat? Různé osobnosti v různých souvislostech a s různou optikou nahazují různé letopočty : od počátku osmdesátých let, sedmdesátých let, od "vyhasnutí" reformy z roku 1965. Akademik Abalkin se zahleděl až na kraj 40. a 60. let : tehdy se podvakrát podařilo vybudovat v zásadě ucelenou socialistickou materiálně-technickou základnu hospodářství a podvakrát se dostavily podstatné nedostatky v kvalitě a efektivnosti, které se dodnes nedaří překonat a staly se jakousi konstantou ekonomiky.

V usnesení 18. konference VKS/b/ z jara 1941 se například konstatuje : "Mnohá průmyslová odvětví... zaostávají a neplní plány... Mnoho podniků a to i velkých již dlouhou dobu zaostává... Nebyl splněn plán snižování vlastních nákladů... protože se spotřebovalo nadměrné množství surovin, materiálu, paliv a elektrické energie. Vznikaly velké ztráty ze zmetkovitosti a také jinak byly nehospodárně vynakládány prostředky... Mnohá průmyslová odvětví dávají nové závody do provozu pozdě... Nová technika... proniká pomalu a v malém rozsahu..."

Dokumenty KSSS III, str. 363

Kdybychom z předchozího odstavce vypustili, odkud citát pochází, dal by se pokládat za součást stranického dokumentu kterékoli země reálného socialismu v kterémkoli roce, jež následovaly až dodnes. Snad by se žádal jiný slovosled a sortiment nedostatků by se rozšířil.

Značnou vinu na neschopnosti odstranit mnohaleté, stále se reprodukcující neduhy reálně-socialistického hospodářství mají ztrnulé výrobní vztahy, zastaralý ekonomický mechanismus, dogmatická ideologie a nedemokratická politika. Na plénu ÚV KSSS 27. ledna 1987 řekl M. Gorbačov, že "teoretické představy o socialismu zůstaly v mnohém na úrovni 30. - 40. let, kdy společ-

nost řešila zcela jiné úkoly. Rozvíjející se socialismus, dialektika jeho hybných sil i skutečný stav společnosti by nebyly předmětem hlubokého vědeckého bádání... Po desetiletí byly v praxi hospodaření a řízení konzervovány zastaralé metody a naopak některé efektivní ekonomické formy byly bezdůvodně odmítány."

Všichni, kdo mluví pro přestavbu, i ti, co mlčí a přestavbu brzdí, dokazují legitimitu svých postojů odkazem na Lenina. Lenin je pro komunisty něco jako Bible pro křesťany - poslední útočiště. Jako církevní koncily a hodnostáři hledali v Bibli zdůvodnění pro své edikty, verdikty, exkomunikace a upalování - a kacíři zase pro své pravdy a odboj - tak i komunisté všeho ražení hledají v Leninovi opěrné body pro své konstrukce a koncepce socialismu, pro svou ideologii a politiku.

V Leninovi lze určitě najít inspiraci a poučení také pro dnešní dobu. Záleží na tom, sáhne-li k jeho výrookům z etapy vojenského komunismu nebo z etapy příprav a zavádění NEPu. Na těch prvních je patrný revoluční šturm a spěch. Komsomolcům se slibuje komunismus za 15 let.

Od roku 1921, kdy bylo třeba přecházet k mírovému budování a tvořit poprvé v lidských dějinách ekonomický a politický systém socialismu, Lenin horečně pracuje na tomto úkolu. Jeví se mu daleko složitější než dobytí pozic vojenským šturmem, a rozkládá se mu do mnohem delšího období.

Lenin pochopil, že v konfrontaci s realitami světa po VŘSR nelze vystačit s několika jednoduchými myšlenkami, které Marx formuloval v "Kritice Gothajského programu" o společnosti sdružených výrobců, jež právě vychází z kapitalistické : každá individuální práce je prací bezprostředně společenskou, neexistuje směna produktů práce, hodnota, tedy ani zboží a trh. Vše co bylo vyrobeno se dává na jednu hromadu do společných skladů a odtud se rozděluje do společenských výrobních i nevýrobních fondů a k osobní spotřebě. - Tuto základní Marxovu charakteristiku centrálně-přídělového zespolečenštěného hospodářství později rozvíjeli v teorii i v ,praxi různí ortodoxní marxisté jako nedotknutelné dogma. Významná je v této řadě zkušenost s vojenským komunismem v sovětském Rusku 1918-1920.

Lenin po skončení občanské války proti simplifikacím vojenského komunismu prosazuje koncepti NEPu : Vícesektorovost ekonomiky. Zbožní výrobu. Trh. Peníze. Obchod. Hospodářský svazek dělníků a rolníků. Koncese. Státní kapitalismus. Družstevnictví. Elektrifikaci. Kulturní revoluci. Vysvětluje úlohu inteligence, vztahy státu a ekonomiky atd. atd.

Těžká nemoc a smrt Leninovi bohužel znemožnila dopracovat teorii a praxi NEPu 6. prosince 1921 ho nemoc poprvé na několik týdnů vyřadila z dosavadní intenzivní činnosti. To se během roku 1922 opakovalo a od 6. března 1923 už Lenin nenapsal ani řádku.

Stalin se vypořádal se složitostmi nové ekonomické politiky, zamýšlené Leninem na desítky let a pro několik generací, krátce a po svém. Když přišly potíže, nasadil 1928-1929 do akce vojáky, čekisty, byrokraty, agitátory a zakroutil NEPu krkem. Malovýroba byla zlikvidována v jednom tahu s kapitalisty a kulaky. Šachtinský proces ukázal tvrdou pěst inženýrům a technikům, a skoro symbolicky zahájil sérii politických procesů. Za pár let zůstaly jen dvě formy socialistického vlastnictví a byl vytvořen antinepovský, neekonomický, administrativně-byrokratický a vojensko-policejní model řízení ekonomiky a politiky v Sovětském svazu. Ten jsme u nás počátkem 50. let převzali jako model "industrializační".

Bylo by zřejmě užitečné, kdyby se v SSSR i v ČSSR společenské vědy, dosud převážně sterilní, komandované a cenzurované stranickým aparátem, vrátily k Leninovu nedokončenému dílu Nové ekonomické politiky, dokončily je a obohatily je o poznání, které přinesl vývoj ekonomiky a politiky (nejen komunistické a socialistické) za více než 60 let od Leninova odchodu. Potřebuje to teorie i praxe soudobého socialismu.

Odbočení druhé

"Dogmatismus je hlavním nepřítelem marxismu-leninismu", řekl tajemník ÚV KSSS Alexandr Jakovlev a otisklo to dokonce i Rudé právo 6. prosince 1986.

V Čechách od "Poučení z krizového vývoje" bylo železným pravidlem, že se o dogmatismu nemluví a bojuje se pouze proti pravičákům a revizionistům. Přes 16 let nikdo z kompetentních činitelů toto pravidlo neperušil, aniž nějaký hromadný sdělovací prostředek. Dogmatici měli ,pré. Až 27. ledna 1987 splynulo slovo dogmatický se rtů premiéra. Ledová bariéra byla prolomena. - Opravdu? Pro každého? Ve vztahu ke každému dogmatismu a každému dogmatikovi? - Nechce se věřit...

Husákově vedení od svého vzniku bralo dogmatiky-levičáky v ochranu a vedlo úder jen jedním směrem : proti pravicovému nebezpečí. Do něj zahrnovalo i revizionismus. To však není z hlediska marxismu v pořádku. Marxismus je dialektický způsob myšlení. Je de facto výzvou k permanentnímu revizionismu ? Svět se mění, poměry se mění, lidé se mění - podle jejich proměn, vývoje, je marxista povinen měnit, opravovat, revidovat (revize, revizionismus) své úsudky o objektivní realitě. Jinak se vzdálí pravdě.

Dogmatismus(lpění na dogmatech) je protiklad marxismu. Je ztrnutí metafyzika. Nedbá, že život plyne a zavírá jej do vězení věčných nehybných pravd, neochvějných principů, kterých se mají věřící (členové strany) držeti, i když "všecko je jinak".

Lenin patří k největším revizionistům v dějinách dělnického hnutí. Revidoval řadu Marxových konkrétních závěrů, "pouček", z ekonomiky i politiky, při respektování jeho metodologických přístupů a podstaty jeho názorů. "Poučky", které byly překonány životem, musely být překonány, revidovány i v teorii a politice. To se promítá například v Leninových spisech o imperialismu jako nejvyšším stádiu kapitalismu.

Přes dvacet let nám lidé, kteří se instalovali na zdravé jádro strany a zavolali na nás zahraniční vojsko, nadávali do revizionistů.

Vlastně nás chválili, nevědouce.

(st)

Únor 1987.

Adresováno M. Hüblovi

Milane,

hříšníky, které tak vehementně káráš, většinou nejmenuješ. Čtenář, kterému předkládáš jen svou interpretaci jejich názorů bez autentického znění, proto těžko posoudí váhu kritických argumentů. Mě jsi však jmenoval a tak to možné je. Objevil jsi něco, o čem se mi ani nezdálo: že jsem antifederalista, ne-li dokonce antislovákista. Znáš se však přece jen natolik, že mohu s klidným svědomím místopřísežně prohlásit, že jsem vždy byl a nadále jsem pro federalisaci, a Slováky, stejně jako Čechy, Rusy, Němce atd., vždy posuzuji jen podle jejich lidských kvalit, schopností, znalostí a dovedností.

Jestliže jsem se v Tebou zmíněné úvaze nezabýval federalisací, národními vládami /a ještě mnoha dalšími otázkami institucionálního uspořádání státu/, bylo tomu tak prostě proto, že to nepatřilo k tématu tohoto pojednání. Institucionální struktury plánově-regulativního centra jsem se doslova dotkl jen potud, pokud pro ně vyplývaly nějaké důsledky z předpokládaného přechodu od centrálně-přídělového mechanismu fungování ekonomiky k plánovitě regulovanému peněžně-tržnímu mechanismu, což bylo vlastním tématem úvahy. Tento přechod však existenci či neexistenci národních vlád a vůbec federativního uspořádání vliv nemá a proto mé náměty se vztahují jen k centru na úrovni federace.

Na rozdíl od některých ekonomů, kteří v roce 1968 prosazovali koncepti dvou národních ekonomik, i dnes - stejně jako tehdy - vycházím z koncepce jediné čs. ekonomiky, což ovšem vůbec nepopírá princip federativního uspořádání státu /nevím, jaký názor zastávají zmínění autoři dnes, myslím však, že po mnohaletých zkušenostech Jugoslávie, kde fakticky existuje tolik "národních ekonomik", kolik je tam národních států, sotva lze pochybovat o zhoubnosti takového pojetí pro ekonomiku i samotné národní zájmy, světový megatrend už dávno směřuje - i když pochopitelně s mnoha obtížemi - k překonávání a nikoli znovuvytváření hranic pro ekonomický rozvoj/. Koncepce jednotné čs. ekonomiky opět nevylučuje, ale naopak předpokládá řešení regionálních /národních, ale i jiných/ problémů. To je ovšem speciální problematika, pro jejíž konkrétní řešení se necítím kvalifikován. Máš-li v tomto směru nějaké fundované představy, rád bych si o nich přečetl pozitivní výklad, možná, že bych k nim pak připojil i nějakou poznámku s hlediska problematiky, o které se domnívám, že jí rozumím.

Nakonec už jenom otázku. Nezapomínáš při své polemické kampani posledních týdnů, že my, kteří jsme už téměř dvě desítky let "z kola ven", neděláme politiku /ta, jak dobře víš, se dělá jinde/, ale říkáme jen své názory, navíc zpravidla v nevelkém kruhu sami mezi sebou? Nejsi tedy sám zajatcem jisté iluze? A vychází-li už někdo z ilusí, není to jen jeho osobní riziko?

20. dubna 1987

Zdislav Šule

Žertovné příhody ných zakázaných kolegů

Není nic horšího než když člověk něco dělá rád. On to pak často nedokáže nedělat, i když je mu to zakázáno. V zájmu toho, co dělá rád, je schopen podnikat různé krkolonné kousky, komplikovat si život, podstupovat rizika, uvádět sebe i jiné v rozličná nebezpečí a - řekněme to rovnou - i v různé žertovné situace.

Například člověk, který má to, čemu frekventatní prvního stupně základní školy číhají básnické střevo, takový člověk básní, ať je co je. Básník rodem tvoří verše ve vyhnanství, v kriminále, v kotelně, ve vrátnici, ba i v korektorně. Zde mám důkaz: na jednom z tiskárenských sloupců, který mi přišel do ruky, je vedle vysázeného a obtaženého textu s titulkem **KORELACE CYTOLOGICKÝCH NEBLEŽŮ S HODNOTAMI LAKTÁTDEHYDROGENÁZY V NAZOPARYNGICKÉM SEKRETU** napsáno rukou mého kolegy básníka:

noc do tmy kvetoucí sedmikráska,
noc kořist, noc propast, noc dosud panna,
noc léty sehnutá a utahaná,
buď mezi všemi dny požehnaná.

Kolega básník, říkejme mu Braník, má už skoro dvacet roků utrum, jako tak mnozí jiní lidé v naší zemi, ale nevzdává se. Pořád si veršuje; v leckteré volné chvíli a na leckterém volném okraji zanechává stopy své básnické činnosti. Mám ty stopy ráda. Kádkoliv kolegu Braníka na směně vystřídávám, dívám se, kde jsou. Často žádně nezanechá, protože měl plno práce, ale někdy přece jen z některého sloupce lékařštiny nebo francouzštiny vyjukne na mě veršík. Třeba:

Vystoupila jsi z obrazu
a šla jsi ke mně, v ruce svíci,
podobná malé kouzelnici
s klíčem od sedmi pokladů.

Jakýpak asi děj na předchozí směně inspiroval kolegu Braníka k něčemu takovému? myslím si a nenápadně vyzvídám: "Copak taďy bylo pěkného?"

"Pěkného?" odfrkne posupně kolega Braník. "Vůbec nic, jen samě nepřijemnosti! Jednomu tiskaři se rozsypala forma, jiný neměl nařezaný papír a dalšímu ~~...~~ chyběly dvě stovky do nákladu. Opět nešla karna a museli jsme se umývat ve studené vodě a oběd v závodce nestál za nic..."

Poslouchám informace o katastrofách z předchozí směny a žasnu, jak se za takovýchto protivných okolností mohla v hlavě kolegy Braníka tak půvabně řadit slova.

Zkraje sedmdesátých let kolega Braník ještě víc než dnes sypal verše z rukávu, ale na rozdíl od předchozích časů, kdy mu je tiskli všude, v nových poměrech je nechtěli tisknout nikde. Patřil k zatračencům a dělal portýra. Napařilo ho tenkrát jisté řešení: na domovní vizitku se svým jménem připsal jméno Ladislav Hudec, listonošce, s nímž se dobře znal, řekl, že mají v bytě podnájemníka, a posílal své verše do redakcí jako někdo jiný. Jménem vymyšleného podnájemníka podepsal též jednu svou básnickou sbírku a přihlásil ji do soutěže v jistém krajském městě. První cena v té soutěži nebyla udělena, druhou získal L. Hudec. Přišlo mu v té věci písemné sdělení zároveň s pozváním na slavnostní vyhlášení vítězů v oblastním divadle. V předvečer slavnosti poslal kolega Braník soutěžní komisi telegram, že L. Hudec je nemocen, a příští den se rozjel do krajského města. V divadelním vestibulu potkával známé pražské tváře. Někteří z těch známých se s ním zastavují, potřásají mu rukou: "Taky jsi přijel?" - "Přišel jsem se podívat, jak to chodí s poesíí v provincii," říká jim kolega Braník. - "To se budeš divit," říkají ti známí, "jaké se objevují nové talenty. Tady v té soutěži třeba jistý Hudec... Slyšel jsi někdy to jméno?"

Kolega Braník, tajný vítěz, sedí v jedné z divadelních řad a neví, má-li se radovat nebo zlobit. Poslouchá herečku, která přednáší jeho vlastní verše, a je nespokojen. Jak to ženská podává? Takhle on to přece nemyslel... O přestávce se k herečce, rozmlouvající ve vestibulu s pražskými básníky, přitočí, nejprve ji chválí, a pak nadhodí, že on toho básníka Hudce trochu zná, a že si myslí, že to a to myslel ten Ladislav Hudec poněkud jinak než ona to pojala. Herečka netrpělivě naslouchá a pak chladně odpoví, že je si zcela jista tím, že kdyby básník Hudec mohl být recitaci přítomne, zcela jistě by její pojetí svých veršů schválil...

Anebo jiný můj kolega a kamarád Lojza. Hned v prvopočátcích toho společenského zemětřesení, kterému se bůhvíproč říká konsolidace, opustil i s manželkou Milenou a synkem Bertíkem družstevní byt na Červeném vrchu v Praze a odešel dělat hajného do severomoravských hor. Potvrdil tím sociologické konstatování, že před ranami přírody hledá člověk útočiště ve společnosti, a před ranami společnosti v přírodě.

S jiným kolegou, říkejme mu Mirek, jsme byli Lojzu v jeho hájence navštívit. Příroda tam byla fantastická a hájenka kouzelná: klenutá bílá chodba s cihlovou dlážděnou, starosvětské pokoje, zařízené nábytkem po babičce a plné kořat. K hájence patřily zahrada a dvůr, to všechno o samotě v překrásné lesní krajině, dosud nezasažené rekreací. Opékali

jsme ryby u nedalekého jezera, rozlitého mezi skalami, dlouho do noci jsme si při ohýnku povídali a moc jsme se nasmáli. Devítiletý Bertík měl výjimečně povoleno ponocovat s námi. Trpělivě poslouchal naše dospělé mluvení, až jednu chvíli to už nevydržel, využil kratinkého přeryvu v proudu našich řečí a pravil: "A teď několik vtípků..."

I za nedlouhou dobu naší návštěvy se ukázalo, že lesnická existence Lojzy a Mileny má do idyly daleko. Kdysi vyhlášená pohraniční končina jejich pobytu pořád nese stopy své někdejší špatné pověsti. V mnoha případech ani následné generace nedovedly ze sebe setřást patinu svých nedávných předků, kteří sem po druhé světové válce přišli se zlatokopeckými nebo jinými méně hodnotnými úmysly. V takovém prostředí to mají lidé odjinud obzvlášť těžké, protože oni do tohoto společenství nepatří. "Nepatřičnost" Lojzy a Mileny v tom přenádherném horské kraji se projevovala i jinak. Oni nebyli lidmi přírody, i když by jimi rádi byli. Tak třeba jejich lovecký pes byl důsledně zavřený v ohrádce na dvoře a nikdy Lojzu na jeho pracovních pochůzkách nedoprovázel. Divila jsem se tomu, vybavujíc si klasické obrázky hajný-pes z dětských knížek, a Lojza mi řekl, že to jinak nejde, protože jeho pes není vycvičený. "A proč není vycvičený?" dotírala jsem, a to už se Lojza rozpálil: "Protože, jestli to nevíš, takový lovecký pes se cvičí na bezbranných koťatech. A to my s Milenou nechceme!"

Koťata byla citlivým bodem pražských obyvatel hájenky. Lojza s Milenou nebyli prostě schopni je topit, a přitom jich od svých dvou koček mívali do roka požehnaně. Všechna si nechávali, a když trochu povyrostla, nakladla je Milena do košíku a s tím košíkem se rozjela do družstevního bytu na Červený vrch. Před tím zadala do pražských novin inzerát: "Rozkošná koťátka dám do dobrých rukou. Telefon..."

Kromě okouzlení hájenkou, krajinou a koťaty, odjížděli jsme s kolegou Mirkem z těch severomoravských hor moudřejší o poznání, že před ranami společnosti našinec neuteče; jednak zas dostává kopance od přírody a potom: nějaká ta společnost je vůde...

Kolega Lojza, byť v lesnické uniformě a s razítkem lesního závodu v občanské legotimaci, nedovedl potlačit svou touhu psát. Pod dívčím jménem své ženy přispíval do různých časopisů. Příhoda, o níž bude řeč, vyplynula z této situace. Ve své počáteční fázi se odehrála v jedné z zápačeských lázních, v nichž Lojza několik týdnů pobýval.

Sedí jednou ráno na toaletě, z dlouhé chvíle se dívá do novin, které tam kdosi nechal. Kromě jiného čte: "První cena Milena M., Podvrší, Severomoravský kraj, za povídku "Na tom našem dvoře". Chce si tu zprávu přečíst znovu, když v tom začne někdo netrpělivě rumplovat klikou záchoďu. Lojza se poleká a prchá pryč. Cestou ke svému pokoji si uvědomí: ~~noviny~~ zpráva! a běží chodbou zpátky.

"pane, prosím vás, pane," žadoní za dveřmi WC, "nepoužívejte ty noviny, já vám hned přinesu jiný papír..." Ale muž za dveřmi neodpovídá a je slyšet, jak trhá a mačká stránky...

Avízovanou první cenu Lojzova žena v pořádku dostala. Byla jí doručena spolu s velikou kyticí růží dvěma pány, kteří kvůli tomu přijeli do severomoravského Podhůří ve služebním autě až z Prahy. Jeden z nich měl k Mileně malý proslov na téma, jak je to krásné, že v lůně hor naší vlasti vykvetl takový literární květ, a že povaha našeho lidu je už taková, že i v zapadlé víscce se u nás najdou prosté mladé ženy, které si tak zdatně počínají v literatuře. A Milena, řádná absolventka Akademie múzických umění a svého času rozhlasová režisérka, se hezky usmívala a pozvala ty pány z Prahy na kávu. Na zpáteční cestu jim s sebou dala dvě rozkošná koťátka...

Na svou návštěvu v severomoravských horách mám ~~—~~ památku: fotografii, na níž nás Mirek v jasném dopoledním slunci všecky před hájenkou zachytil. Stojíme vedle sebe a navzájem se držíme: Milena, Lojza, ~~—~~ Bertík a já, a zase se něčemu smějeme, ani na té fotografii se nemůžeme smíchy udržet. Teď jsem z té fotografie naživu už jen já; Milenu potkala mozková příhoda, když jí bylo teprve šestatřicet, a Lojza odešel několik roků po ní na rakovinu plic. Jejich hezký, chytrý a nadaný syn Bertík skočil z nuselského mostu, ještě mu ani nebylo patnáct.

Praha, jaro 1987

Stručná faktografie k nedožitým devadesátinám
generála H. Píky

Generál, který toho mnoho věděl

Před devadesáti lety se narodil vynikající český voják a diplomat, vlastenecký generál a jedna z prvních obětí hanebné zvláde a nezákonnosti podnorového režimu v Československu - Meliodor Píka. Třebaže pocházel z nuzných poměrů a skončil potupnou smrtí, patří k předním osobnostem našeho národa a nic nemůže vymazat jeho hrdinné jméno z jeho dějinné paměti.

Narodil se 3. července 1897 ve Štitině na Opavsku, kde byl jeho otec kolářem na statcích německých rytířů. Vyrůstal spolu se šesti sourozenci, kteří po smrti otce v mnohém pomohli, aby jejich nadaný bratr mohl studovat na matičním gymnáziu v Opavě. Vypukla však první světová válka a sextán odchází jako lékařský praktikant do Nového Bydžova. V říjnu 1915 je ale odveden k 15. zeměbranceckému pluku v Opavě. Dodatečně zde skládá maturitu a již v dubnu 1916 odjíždí četář aspirant Píka na ruskou frontu. Odjíždí s pevným úmyslem, že nebude bojovat za cizí zájmy a tak již po dvou měsících v uniformě c.k. rakousko-uherského poddůstojníka přechází se svou četou frontu, do zajetí. V zajateckém táboře u Bajkalského jezera nepobývá dlouho a již v říjnu 1916 se hlásí do čs. legií.

Pro Meliodora Píku, ctitele Palackého a Havlíčka, obdivovatele Masaryka, začíná první odboj za osvobození národa. Účastní se bojů u Bachmače a Zborova, a aby se nemusel domů vracet zdlouhavou cestou přes Vladivostok a USA, hlásí se k čs. jednátkám ve Francii. V Cognacu je přidělen k 21. pluku a bojuje v Alsasku, v Champagni, u Teronu a Argonách. V prosinci 1918 se s četnými vysokými vyznamenáními vrací do vlasti jako poručík čs. legií a rozhoduje se zůstat v tvořící se armádě čs. republiky. Po krátkém nasazení na Těšínsku a na Slovensku ve vyslání do vojenské pěchotní školy v St. Cyru ve Francii. Od roku 1920 působí kapitán Píka ve vojenské akademii v Hranicích. Velení čs. armády umí ocenit jeho skvělé vlastnosti a schopnosti a v říjnu 1926 ho vysílá na válečnou školu ve Francii.

Po návratu pracuje na zemském vojenském velitelství a na ministerstvu národní obrany. Pak je jmenován vojenským atašé Čs. republiky v Rumunsku a v Turecku se sídlem v Bukurešti. V této funkci působí od roku 1932 do roku 1937 a je považován za jednoho z nejlepších našich vojenských zpravodajců a diplomatů. Ví, co pro republiku ohrožovanou fašistickým agresorem znamená upevňování spojeneckých svazků, mj. i se Sovětským svazem. Pomáhá prosazovat strategickou železniční trať z ČSR přes severní Rumunsko do SSSR, našemu průmyslu pomáhá budovat průmyslové celky v Rumunsku za účasti čs. podniků, jako byly např. plzeňská Škodovka, brněnská Zbrojovka, pražská ČKD, jejichž peníze v zahraničí pak vydatně pomáhaly druhému čs. odboji v zahraničí.

V roce 1938 pracuje opět na ministerstvu národní obrany a nikterak se pak nehodlá smířit s mnichovskou kapitulací. Dělá vše možné pro to, aby se cenná výzbroj čs. armády nedostala do rukou hitletovského Německa. Vyjednává její odprodej do Rumunska a Anglie, pomáhá zabezpečit výrobní plány brněnské Zbrojovky před nepřítelem. Přichází však osudný 15. březen 1939 a Meliodor Píka okamžitě navazuje kontakty s rodící se vojenskou odbojovou organizací Obrana národa. Umí se však výborně pohybovat v cizím prostředí, je výtečný zpravodajec, znalý mnoha řečí, a tak ještě koncem března opouští přes Polsko a Rumunsko okupovanou zemi. Již v dubnu se účastní jednání o možnostech aktivního ozbrojeného boje Čechů a Slováků v Paříži. V Londýně projednává s Janem Masarykem možnosti uplatnění našich specialistů, odcházejících z Československa, v zahraničí. Prezident dr. E. Beneš, dlící v té době v USA, posílá Píkovi písemné rozhodnutí, aby se stal vedoucím čs. odboje na Balkáně se sídlem v Bukurešti. Zde organizuje pomoc čs. uprchlíkům, sám ačkoliv oficiálně vystupuje jako administrativní ředitel tamní pobočky brněnské Zbrojovky. Na nátlak hitlerovců - Canarasův abwehr má Píka již dávno na mušce - toto místo opouští a věnuje se plně organizaci přechodů Čechů a Slováků a zpravodajské službě. Řídí síť karýrů, zpracovává zprávy odbojových složek z domova. Na žádost nacistů je fašistickou Železnou gardou zatčen, ale díky svým konexím v rumunských vládních kruzích je tajně propuštěn a odvezen do Konstance, odkud se 15. října 1940 dostává do Turecka.

V Istanbulu, který se stává dalším důležitým centrem zahraniční odbojové akce, pokračuje Píka opět ve své zpravodajské

a organizátorské činnosti, řízené londýnskými exilovými orgány. Úzce zde spolupracuje se zpravodajskou službou Velké Británie, země, která v té době vedla osamocena a jako jediná efektivní válku s Německem a jejíž zpravodajci dovedli využít skvělých výsledků zpravodajské práce čs.odboje a materiálně ji i podpořit, jak se to projevovalo již v březnu 1939 při odletu čs. zpravodajců z Prahy a v umožnění jejich činnosti v Anglii. Je pochopitelné, že výborné schopnosti Píky, jeho permanentní spojení s domovem, neušly ani pozornosti všudypřítomné zpravodajské službě sovětské a že se s ním pokusila navázat kontakt a spolupráci. Sovětští zpravodajci - na rozdíl od politického vedení země - byli dobře informováni o úmyslech Hitlera a nedělali si přílišné iluze o trvalosti sovětsko-německého paktu. Navíc byli v kontaktech i s odbojovými složkami v protektorátě, protože ~~oni~~ si uvědomovali význam postavení českých zemí v rozrůstajícím se válečném konfliktu. Prezident Beneš v duchu svého přesvědčení, že SSSR vstoupí do války s Německem, dal Píkovi souhlas k co nejprísněji utajované spolupráci se sovětskými zpravodajci, když samy londýnské orgány byly ve styku se sovětskými zástupci. Dr. Beneš přistupoval k jednání mezi našimi a sovětskými zpravodajci velmi obezřetně a opatrně, požadoval jako podmínku uznání čs.vlády v Londýně, ale nakonec se vylovil kladně k sovětskému naléhání, aby plk. Píka odjel v čele zvláštní skupiny do Moskvy k jednáním, když bylo slíbeno ze sovětské strany, že bude umožněn odsun našich vojáků, internovaných v SSSR a tam bude ponechán jen základní kádr pro vybudování vojenské jednotky po vypuknutí sovětsko-německého konfliktu. Předběžných jednání se zúčastnil již i pplk. L.Svoboda. Sovětská místa se především dožadovala informací z okupovaného Československa, protože dovedla ~~využít~~ využít účinnou zpravodajskou aktivitu u českého domácího odboje, zejména o zbrojním a průmyslovém potenciálu země i její transportní síť mezi hitlerovskou říší a SSSR. Všechna jednání se vedla přísně utajeně, protože se sovětská místa bála, např. indiskrece Angličanů, o nichž si myslela, že chtějí dostat Sovětský svaz do války s Německem. Chtěla okamžik jejího začátku co nejvíce oddálit, protože dobře věděla o německých přípravách k tažení na východ, cenné informace o nich pocházely právě ze zpravodajské sítě českého nekomunistického odboje. Jednání vyvrcholila několika-denní poradou v Istanbulu v lednu 1941, při nichž čs. stranu zastupovali H.Píka a P.Kumpošt a sovětskou generál Fokin a vicekonsul Veršanskij, a konečně odjezdem čs. mise v čele s

Píkou do Moskvy, kam přibyla 22.dubna 1941 a ujala se svého poslání. Plně bylo ovšem rozvinuto až po přepadení SSSR hitlerovci.

Plk. Píka ve své titulární funkci náčelníka vojenské mise vlády ČSR u vlády SSSR vyvinul v té pohnuté a nelehké době nezměrné úsilí pro sblížení a spolupráci obou zemí, když fakticky i oficiálně zastupoval Československo v SSSR, neboť vyslanec Zd. Fierlinger obnovil svou diplomatickou činnost v Moskvě až v druhé polovině srpna 1941. Mezitím Píka, povýšený později na brigádního generála, dohodl v Moskvě a 18. července 1941 podepsal čs.-sovětskou dohodu o výměně vyslanců obou států, o vzájemné podpoře ve válce a o souhlasu SSSR budovat na jeho území čs. vojenské jednotky. Její organizaci pak Píka věnoval hlavní své úsilí. Dohoda o její organizaci podle platných čs.předpisů, jak byly uplatňovány u jednotek ve Velké Británii, byla uzavřena Píkou a gen. Vasilevským podepsána 27.září 1941. Píka vypracovává a předkládá podrobný návrh na organizaci jednotky a okamžitě provádí příslušné kroky k jeho realizaci. Již v srpnu 1941 žádá Národní komisařiát pro státní bezpečnost o uvolnění internovaných čs. občanů pro vstup do jednotky a zároveň požaduje zveřejnění výzvy ke vstupu do jednotky v sovětském tisku a rozhlasu. V téže době jedná i o jejím materiálním vybavení a zabezpečení, přičemž sovětská strana uvítala, že výzbroj dodají zčásti Angličané. Tak stál generál Píka u zrodu naší vojenské jednotky v Sovětském svazu a rovněž při jejím budování a válečném nasazení. Vycházel při tom ze svého přesvědčení a v duchu směrnic londýnské vlády, akceptované sovětskými místy, že jednotka bude organizována podle předválečného vzoru čs.armády, že na velitelská místa budou povoláváni důstojníci nadstranícky spolehliví, v jednotce nebude připuštěna stranicko-politická činnost a nebude dovoleno zasahování politických osobností do života jednotky. Již v přípise sovětské vládě ze dne 24.června 1941 formuloval tézi, že Češi a Slováci budou rozhodnuti k nejvyšším obětem, budou-li přesvědčeni, že se obětují pro vítězství spravedlnosti, za své osvobození z německého jha, pro svou nezávislost. "Tyto oběti může na národu žádat jen čs.vláda v Londýně, která může posoudit onen vhodný okamžik z hlediska strategického a politického pro rozhodný boj. Jedině rozkaz prezidenta Beneše bude respek-

tován a proveden celým národem." Tyto zásady se Píka snažil prosazovat od počátku formování naší jednotky začátkem roku 1942 až do období dukelské operace, kdy byla kompetence Píky jako představitele čs. vlády a ministerstva národní obrany přenesena na velení 1. a 4. ukrajinského frontu Sovětské armády, v jejichž rámci byly čs. jednotky nasazeny. Přinášelo to nezměrné překonávání nejrůznějších obtíží a také obviňování z velezrady generála Píky v pozdější době. Moskevské vedení KSČ se snažilo v jednotce uplatňovat svůj vliv a své představy o poválečném uspořádání země. Vždyť obdobným vlivům musel čelit zpočátku - než se podřídil - i velitel jednotky Ludvík Svoboda, o němž osvětový důstojník kapitán Jaroslav Procházka psal na jaře 1942 Klementu Gottwaldovi, že uplatňuje přílišný "vojácký duch", toleruje antikomunistické projevy a je nutno ho mít pod stálým dozorem.

Píka se s počátečním souhlasem sovětské vlády snažil připravovat jednotku tak, aby především mohla zasáhnout do osvobozovacích bojů na území naší republiky. Tomu podřizoval i organizaci a výcvik výsadkářů z řad našich občanů. Od počátku byl přesvědčen o nutnosti příprav celonárodního povstání proti okupantům, nejdřív na Slovensku, pak v českých zemích. Vycházel při tom z důsledně dodržované koncepce prezidenta Beneše o obnovení ČSR v původních hranicích a v právní kontinuitě s první republikou. Již na přelomu roků 1942 a 1943 uvažuje o patřičných krocích v tomto smyslu. Na jeho dotaz v Londýně mu ministerstvo národní obrany 7. srpna 1943 sděluje: "Předevídáme lidové povstání doma v poslední fázi války a děláme přípravy pro ně. Projednejte předběžně tuto pomoc s SSSR a zajistěte též parašutistivký výcvik našich důstojníků a vojáků k navázání styku s domovem." Již 11. října 1943 hlásí Píka do Londýna, že "všechny otázky byly projednány a že se nám dostane plné podpory." Píka i generál Ingr předpokládali, že Němci obsadí Slovensko a v tom okamžiku že musí povstání začít. V tom smyslu vypracoval Píka plán obrany Slovenska, který předložil londýnskému MNO a generálu G. Žukovovi. V tomto elaborátu navrhoval organizovat povstání v době přiblížení sovětské fronty do oblastí Lvov - Horní Dněstr, o momentu jeho zahájení rozhodnout po dohodě s vrchním velením Sovětské armády, a jestliže nastane dříve okupace Slovenska německou armádou, vytvořit ohniska odporu /jako v Jugoslávii/, která by poutala nacistické jednotky. K tomu zajistit potřebnou

pomoc vojenskou i válečným materiálem a také letištní prostory /Kamenice a Humenné a Tri duby u Zvolena/ a určit ohniško povstání. Rovněž postavit druhou samostatnou parasedantní brigádu a stíhací letectvo k použití na Slovensko. 2. března 1944 jedná Píka u vyslance Fierlingera se sovětskými generály Kulikovem, Pokinem, Jevstignějevem a Žukovem o možnostech povstání na Slovensku a jeho zabezpečení. Je zde dohodnuta součinnost partyzánských oddílů s jednotkami armádními a povstaleckými. Od května 1944 se pak Píka konkrétně angažoval v organizování příprav povstání, zejména v budování spolehlivých kontaktů s vlasteneckými činiteli na Slovensku, kteří upozorňovali na možnost přechodu dvou slovenských divizí k Rudé armádě v prostoru ~~Měna~~ Prešova. Spolu s novým velitelem čs. armádního sboru generálem Kratochvílem vyjednávají se sovětskými orgány podřízení partyzánských skupin operujících na území republiky velitelství sboru. V srpnu pak, ještě před vypuknutím Slovenského národního povstání, se účastní několika významných požad o situaci na Slovensku a 29. srpna ve tři hodiny v noci informuje generála Davidova o vypuknutí povstání a opakuje požadavky na zásilky zbraní a munice. Sovětská místa pak průběžně informuje o průběhu povstání, stejně tak jako později o přípravách povstání v Praze.

Konec války zastihl generála Píku, jako hlavního představitele čs. armády v Moskvě, odkud se vrátil do vlasti vyznamenán nejvyššími čs. řády a vyznamenáními, sovětskými Řádem rudého praporu, Řádem vlastenecké války I. třídy, Za osvobození Prahy a Řádem vítězství nad Německem. Celkem byl nositelem 30 vyznamenání, mezi nimiž byly i vysoké řády francouzské, britské, americké, jugoslávské, rumunské a další. Vrací se jako hrdina, jako jeden z nejvýznamnějších bojovníků za národní osvobození, jehož vynikající schopnosti vojenské i diplomatické mají být využity i v mírové době. Je jmenován zástupcem náčelníka generálního štábu, jako čs. delegát se spolu s dr. Clementisem účastní pařížské mírové konference, v Bukurešti je jeho jménem pojmenována jedna z hlavních tříd.

To už se ale nad ním začínají stahovat mraky nevraživosti a nenávisti, u někohe pak také pocit, že toho tento vlastenecký generál příliš mnoho ví, že příliš poznal zákulisí mnoha důležitých jednání a detaily mnohých aktů, o nichž by se rádo pomlčelo nebo se interpretovaly podle momentálních politických potřeb a aspektů.

a ideologických potřeb a aspektů. Plukovník a později generál Bedřich Reicin, dříve četař a osvětář šs. jednotky v SSSR, náměstek ministra národní obrany a náčelník V. oddělení obranného zpravodajství tohoto ministerstva, již předúnorem 1948 začal na Píku sbírat materiály, když se zmocnil důležitých dokumentů z archívu londýnské vlády. Ve době únorových událostí byl generál Píka nemocný, v březnu 1948 se ve vojenské nemocnici podrobil operaci zánětu žlučníku. V době rekonvalescence, 5.května 1948 jej nechal Reicin zatknout a převést do konspirační vily ve střešovické Dělostřelecké ulici, kde byl podroben potupným výslechům, většinou za Reicinovy osobní účasti. Dálo se to bez jakéhokoliv právního podkladu k vazbě. 12. května 1948 je datováno trestní oznámení vrchnímu vojenskému prokurátorovi pro podezření z vlezrady, mj. za to, že "ve funkci náčelníka šs. vojenské mise v SSSR opětovně kladl překážky organizaci boje za osvobození ČSR..." Vyšetřování plné intrik a podlosti trvalo až do 17. listopadu 1948.

26. - 28. ledna 1949 se konalo neveřejné přelíčení u státního soudu na Pankráci, když již předtím, 21.ledna, schůze vojenské komise při ÚV KSČ za přítomnosti K.Gottwalda, R.Slánského a generála Drgače, Svobody, Drnce, Procházky a Reicina rozhodla o jeho průběhu a rozsudku. Předseda senátu plk. dr. Otakar Matoušek a prokurátoři generál Jan Vaněk a pplk. dr.Karel Vaš s dalšími soudci a přísedícími se přes upřímnou a přesvědčivou obhajobu dr. Rostislava Váhaly a dr. Františka Čeřovského drželi rozhodnutí komise a 28.ledna 1949 vynesl soud ortel.

Divizní generál Heliodor Píka byl shledán vinen ze zločinu vojenské zrady a zneužití služební moci a odsouzen podle § 6:2/II. s.zákona č.50/23 Sb., za použití §§ 45,96 v.tr.z. kromě kasace, vyloučení z čs. armády a ztráty čestných odznaků a vyznamenání k trestu smrti provazem.

Všechny faktické zásluhy Heliodora Píky o budování československé armády a účast na vedení národně osvobozovacího boje proti fašismu, jeho obětavá a hrdinná služba vlasti, byly nejen popřeny, ale přímo převráceny v obvinění nejhrubšího kalibru, a to jak žalobci a pochybnými svědectvími, tak i oddůvodněným rozsudku.

Degradovaný generál Píka přijal hrdelní rozsudek klidně a po krátké poradě s obhájci ohlásil uzmateční stížnost a odvolání. Po skončení přeřícení v 10,00 28. ledna 1949 se soud usnesl nedoporučit odsouzeného k milosti prezidentu republiky. 9.března podali obhájci v zákonné lhůtě zmáteční stížnost a odvolání na výši trestu, které Nejvyšší soud v Brně 8. dubna zamítl. Samotný ministr Čepička urgoval jeho urychlené rozhodnutí. 12.dubna poslal Píka prostřednictvím obhájce žádost o milost prezidentu republiky. Ten jí však zamítá, přesto, že se do jeho rukou dostávají četné žádosti o milost, mj. bývalého náčelníka francouzské vojenské mise v předválečném Československu generála Fauchera i rodné obce odsouzeného vlastence.

/V roce 1968 řekl tehdejší prezident generál L.Svoboda, že v květnu 1949 intervenoval u K.Gottwalda za Píku a dostal od něho ujištění, že dostane milost. V první polovině června jel pak Svoboda do Lán, kde právě zasedala tzv. pětka za účasti K.Gottwalda, R.Slánského, A.Zápotockého, L.Kopřivy a Jindřicha Veselého za účasti přizvaných B.Reicina a J. Procházky. "Gottwald vyšel ven do parku" - vzpomínal gen.Svoboda - "a když mne uviděl, vzal mne pod paží a povídá: "Tak jsme toho Píku nezachránili. Pětka byla pro zamítnutí žádosti o milost." Já na to povídám, pane prezidente, vy jste přeci prezident, vy rozhodujete. Na to Gottwaldo odpověděl, že v "Pětce" je on jako rovný mezi rovnými a musí se podrobit většině a tam byli všichni proti, zejména Zápotocký trval na zamítnutí."/

Po vynesení rozsudku napsal H.Píka svému synovi, který byl rovněž ve vězení: "... v těchto strašně tragických dnech čekám konec svých dní s naprostým klidem a čistým svědomím. Nemí tak těžko zemřít zcela nevinně při vědomí, že jsem se po celý život snažil poctivě prospívat národu a vlasti... Za války jsem pracoval se spojenci bez rozdílu, zda je to Intelligence Service, nebo politik či voják. Po válce jsem společensky s jedním v Londýně poobědval, s jiným v Praze též jednou poobědval a s třetím povečeřel. V rozhovoru jsem hájil naši politiku a SSSR, hájil jsem Sovětský svaz. Stykem s Int.Service jsem prý zradil vlast. Dále jsem se dopouštěl zločinu, že jsem plnil rozkazy prezidenta republiky a naší londýnské vlády. Proces není justičním omylem, ale politickou vraždou. Nepří-

Nepřipustili jediného svědka, jediného dokumentu a z archívu vybrali jen zprávy nepříznivé... Nutno-li, zemřu s největším klidem."

Potom byl Píka převezen do věznice na plzeňské Bory. Zde mu předseda senátu plk. dr. Matoušek 20. června 1949 oznámil, že všechny žádosti o milost byly zamítnuty a že rozsudek bude vykonán druhý den ráno. "Umírám jako voják v boji," říká na to Píka a prosí pak přítomného syna a obhájce: "Až bude příznivější doba, očistěte mne, jsem nevinen."

21. června 1949 v 6 hodin ráno byl bývalý generál ve své generálce uniformě Píka vyveden na dvůr borské věznice a na dotaz předsedy senátu, zda má nějaké poslední přání, řekl: "Mým posledním přáním je, aby národ zůstal sjednocen a aby každý pracoval na sjednocení národa." V 6.08 byl oběšen. V 6.15 konstatoval úřední lékař u popraveného smrt udušením.

Tak se skončil život statečného vlastence.

Na podzim 1968 se konalo nové soudní přelíčení před vojenským soudem v Příbrami a Praze, v němž byl generál Heliodor Píka posmrtně plně rehabilitován. Byl však rehabilitován skutečně? Ví, nebo má možnost naše veřejnost vědět o pohnutém osudu tohoto vlastence. Buďe na jeho rodném domku ve Štítině pod historickou Hurkou odhalena alespoň pamětní deska?

Připomeňme si v této jubilejní vzpomínce nedožitých devadesátin generála Heliodora Píky nabádavá slova posledního jeho dopisu na rozloučenou, která napsal své rodině krátce před svou smrtí:

"Milovaní, nejdražší,

před strašně a hrůzně tragickými okamžiky stojím klidný, vyrovnaný, s čistým svědomím, že - přes mnohé chyby - jsem své povinnosti plnil co nejsvědomitěji a co nejpoctivěji. Jsem přesvědčen, že nejde o justiční omyl, vždyť vše je tak průhledné - že jde o politickou vraždu; přece však rád přinesu tuto násilnou oběť, bude-li sloužit k uklidnění v národě, v jeho sjednocení. Není ve mne zloby, nenávisti ani pomstychtivosti, snad toho chtějí moji protivníci využít k dosažení jednoty - studí mne však hořká listost nad tím, že zmizela spravedlnost - snad jen dočasně - a šíří se nenávist, zmizel smysl pro snášlivost, pro svobodu myšlení a projevu. Jak lehce se pravda překroutila v pravý opak a není dovoleno dát jediného

svědectví a důkazu k obhájení pravdy. Je mi líto, že strach ovládl většinu lidí a že se neodvažují říci pravdu, anebo alespoň neříci vyloženou lež buď z donucení nebo z konjunkturalismu.

Kam že zmizela poctivost a odvaha? Kam zmizelo naše "credo" - zděděné od M.J. Husa a T.G. Masaryka - které jsme tak hrdě sobě i světu připomínali? Je to soumrak národního svědomí, nebo už temno svobody lidských práv? Ne, nemohu uvěřit, neboť genius národa je věčný, přetrvává bouří a nedá zakynouti!"

Václav Vrabec

Jaro 1987

Václav Vrabec

Čekání na zázrak

Patřím k lidem, kteří se zájmem, jistým zadostiučiněním a nadějí sledují současný vývoj v Sovětském svazu, ono prolomení letité strnulosti a snahu o prosazení nových prvků v životě země. Uvědomuji si totiž geopolitické i jiné souvislosti a podmínky vývoje u nás s vývojem u našeho velkého souseda a pokouším se najít podobnost a historické kořeny vývoje u nás v roce 1968 a současného úsilí M.S.Gorbačova o reformu hospodářského a společenského života SSSR. Tak jsem také pozoroval očekávání a průběh jeho návštěvy v naší republice. A přiznávám, že bez přehnaných iluzí a se značnou dávkou skepse proti jiným, kteří snad očekávali zázrak, zlom situace 19 roků po srpnové invazi. Chápal jsem však spontánní vřelost přijetí sovětského hosta jako charakteristického symbolu prosazování přestavby a demokratizace československou veřejností, aniž musela být pro tentokrát vynucována a organizována. Přesto jsem byl překvapen neadekvátní euforií zejména některých nášinců, dokonce z našeho realisticky střízlivého chartovního společenství, a čekáním jakési okamžité a radikální změny k lepšímu. Tedy očekávání zázraku a spásy zhora, zvenku, s náznaky skoro až devótními.

Připomenulo mi to určitý snad povahový rys a znak dějinného vývoje našeho národa, posilovaný často jeho elitami, odvozovat situaci u nás výlučně z vnějších podnětů, spoléhat se na pomoc zvenčí a vlastní neodpovědnost či neschopnost svalovat na různé okolnosti a vůli jiných, mocnějších. Zajisté jsou nepočtené národy a malá státní společenství v mnohém závislá na vnějších faktorech, uzlové momenty jejich dějin často přímo vyvěrají či těží z mezinárodní konfigurace mocenských sil okolního světa a konflagrace jeho zájmů a střetů. Ale v jejich rámci si musí budovat svůj život po svém, nekapitulovat a neresignovat na svou suverenitu. Sám se musí snažit osud zajišťovat svými silami, nespoléhat se na vrtochy jiných a především nečekat na jakýsi zázrak a podněty odjinud, jak nás k tomu nabádal T.G.Masaryk.

Několikrát jsme už zažili, že když se něco nepovede, co není v souladu s našimi zájmy, svádíme to jednoznačně na jiné. Jednou za všechno může Vídeň, jindy Hitler, za jiné může Moskva a pod. My nic, my muzikanti. Vlastní selhání

si nechoeme připouštět. Když je tomu naopak, umíme se chválit a vynášet do nebe, což je jen rub malosti a malověrnosti.

Jistě i v našich dějinách nelze mluvit jen o Bílé Hoře a Vestfálském míru, nebo o Mnichovu. Byly v nich i jisté "zázraky", jako bylo národní obrození či vznik ČSR v roce 1918. Ale kromě něho lze snad mluvit o skutečně úspěšné diplomacii a využití rozložení mezinárodních mocenských sil k posílení pevného postavení naší země v Evropě jen v době získání dědičné královské koruny Přemyslem Otakarem I., vlády lucemburského Karla IV. a přijetí basilejských kompaktát. Dlouhodobá existence pak národa bez státu za absence vlastní politické elity její dekapitací a nucenou emigrací nemohla nést k historickým zvláštnostem, které se odrazily v povaze a prostředcích české politiky i v chování příslušníků národního společenství. Odtud onen únik od vlastní odpovědnosti, přikrčení, přizpůsobování a vyčkávání až se to vyvrbí.

Každá věc musí dozrát, tím více důležitý společenský proces. Nelze ale skládat ruce do klína a jen čekat na spásu bez vlastního přičinění. I Palacký, Havlíček, Masaryk, Šmeral, Beneš z těch nejprominentnějších, museli přihlížet ke geopolitickým faktorům a širší historické podmíněnosti, ale dovedli z nich vyvodit konsekventní závěry pro svou aktivní činnost a pro své koncepce, i když ty se nemusely vždycky legitimovat jako jediné možné a prospěšné. Především však neprosili, nežadonili, nepovažovali to za důstojné, měli svou hrdost, přesvědčení, že budují na základech poznané dějinné pravdy. Na faktech danosti stavěli své vlastní úsilí, svou drobnou práci, snahu o kultivaci vzájemných vztahů, přípravu rozhodných činů. Umění využívat impulsů odjinud, navažovat na dobré a užitečné, je velmi obtížné a nelze k němu přistupovat jen emociálně a z pozice přání a tužeb.

Jsem přesvědčen, že i u nás je doba zralá, či dokonce přezralá k důkladným změnám, ale masíve se k nim dopracovat sami, vlastními úsilím, byť podpořeným příhodnou vnější situací, jejím využitím, ale ne na úkor vlastní důstojnosti, aktivity a přijatých mravních principů.

Všichni se zamýšlíme nad výsledky Gorbačovovy návštěvy v Československu a bilancujeme je. Mohly být lepší, ale mohly být i horší. Prokáže to blízká budoucnost. Nechci mentorovat, i když to tak jistě vyznívá, ale domnívám se, že je třeba se

ozývat na patričních fórech, dále hájit svá práva, prosazovat
onu havlovskou moc bezmocných. Neupadat do přehnané euforie
a očekávání zázraků a spásy odjinud! Užil-li M.S. Gorbačov
slov o rovnoprávnosti a příměru o solidním domě, snažme se
být sami jeho dobrými vlastníky a správci!

Praha, duben 1987

ÚCTA K ŽIVOTU

Ing. Petru Uhlovi

Milý příteli,

poslal mi jeden můj známý Vaše stanovisko k potratům a otázkám kolem toho, abych napsal stanovisko své. Nerad vyjadřuji stanoviska na přání druhých - a tak jsem věc odložil ad acta. Ale zvědavost mi nedala - a sáhl jsem po Vašem textu. Velmi jsem se ale podivil, že je tam asi právě tolik momentů souhlasných jako nesouhlasných s mými.

Pěkně říkáte, že k věcné diskusi je třeba vytvořit atmosféru. S radostí se tedy chápu příležitosti a chtěl bych si s Vámi pohovořit - a to "aby se to dalo poslouchat" - jak jste mi jednou řekl, pamatujete? Oba jsme prošli státním nápravným zřízením, kde se mluví zvláštním jazykem. Doufám, že se jím dorozumíme lépe, než kdybych psal nějaký traktát. Bude-li se někdo horšit, ať to nechte.

A bude toho asi hodně.

X

Souhlasím s Vámi - a jistě se všemi odpovědnými lidmi, že "umělých přerušení těhotenství je v této zemi příliš mnoho". Souhlasím s Vámi, že je třeba "řešení sociálních problémů ženy /v nejširším smyslu slova, včetně výchovy a dalších morálních stimulů/". To, co kladete do závorky, kladu já na první místo a nepodřizuji to jen "sociálním problémům ženy" - ono jde totiž o mnohem více.

Ale když už jste začal **ž e n o u** - souhlasím zase s Vámi, že je třeba ji nazírat "v celém lidském kontextu". Ankety - ovšem v cizině - skutečně ukázaly, že je poměrně malé procento žen, které si "o své vůli a ve jménu svobody" /ministr zdravotnictví J. Prokopec v zdůvodnění zákona o umělém přerušení těhotenství 20.X.1986/ interrupci přejí.

Ano, neznám ženu - a Vy asi též a nikdo - která by měla jako svůj životní ideál interrupci, že by chtěla těhotenství pro umělé přerušení jako "dosažený stupeň vývoje naší společnosti" /týž/. Spíš je pravda, že "každé takové přerušení těhotenství je nežádoucí, je zásahem do organismu ženy", jak řekla

poslankyně E. Hálková při diskusi o témž zákonu /20.X.1986/.

Před potratem tu hrají velkou úlohu vnitřní poměr matky k dítěti, její vlastní etika a svědomí; pak jsou tu vnější vlivy: byt, finance, rodina, okolí - a především partner. Po umělém přerušení těhotenství následují pro ženu další těžkosti nejen tělesné, ale i psychické. Proto se ustavil v Ženevě institut, který studuje psychologii žen po tomto zákroku. Bude též u nás něco podobného?

Je třeba skutečně pochopit ženu v "celém lidském kontextu", nejen v rámci potratu a zákona. Jistě je tu ještě velký počet dalších zřetelů. Co však bylo zcela pominuto v zákoně, v diskusi i ve Vašich úvahách, byl ten druhý člen, druhá osoba dramatu - d í t ě.

X

Ano, já mluvím o d í t ě t i. Vypadá to tak, že dítě je předmět, kterým možno nakládati zcela libovolně od začátku. Tu ještě nemyslím na dítě nenarozené, ale právě i narozené. Interrupční, "široká gynekologická odborná praxe" /J. Prokopec/ určitě nezvýší úctu k dítěti, nezvýší etiku otcovství a mateřství. I narozené dítě ponese stín problematického postoji k dítěti, k lidskému životu vůbec - bude něco jako zachráněný ztroskotanec, někdo, kdo unikl vražednému noži.

Ovšem při umělém přerušení těhotenství jde o dítě nenarozené. Právem odmítáme podat argumenty pro rozhodnutí, "v kterém stadiu vývoje embrya je ho třeba považovat za lidský život" - protože je asi nikdy nebude mít, neboť jste už samu otázku položil špatně. Od prvního spojení lidské spermie s lidským vajíčkem tvoří živý lidský zárodek, žádný jiný! Není to prvok, není to améba; narození dítěte není přece "stvoření z ničeho", kvalitativní skok. "Specifická existence druhová a specifická existence individuální je předmětem přírodních věd; genetická a osobní identita je předmětem filozofického a technologického poznání." /Ph. Schmitz, Neue Akzenta der Abtreibungsdebatte, Stimmen der Zeit 12/1986, str. 797/. Může-li být debata k druhé otázce, první je dostatečně jasně zodpovězena. "Je stále jasnější, že nazávisle na úvahách o vývoji embrya zasluhuje zárodek od samého počátku úctu a spadá pod zákaz zabíjení." /tamtéž, str. 798/. Řeknu Vám k tomu něco

prostšího. U nás na Moravě, kdo zabil ptáčka, byl pokládán za ničemu; ale kdo ničil vajíčka a hnízda, byl považován za zvrhlíka. Pozoruhodný mravní cit, že?

Vyskytuje se nový druh člověka: "nežádoucí dítě" - plod nežádoucího těhotenství. Jeho existence je "být-k-zabití". Ale brzy bude - není-li už, "nežádoucí člověk" také člověk starý; stihne jej stejný orčeč? Ostatně, Vy i já jsme také nežádoucí /já byl mnohokrát ujišťován, že jsem "nežádoucí živel", nuže, bude také nejpokrokovějším řešením naše likvidace? Proč ne? To, že jsme starší, je kontraindikováno tím, že jsme se provinili víc než nenarození.

V zákoně o umělém přerušení těhotenství, v debatách kolem něho i ve Vašem dopise se nevyskytuje třetí činitel - ~~muži~~ Na něm se interrupce neprovádí, což je škoda, určitě by bylo interrupcí méně. Je to on, kdo si většinou interrupci přeje, částečně proto, aby nemusl platit alimenty /kard.Höffner na tiskové konferenci při 89. sjezdu německých katolíků 14.9.1986, Osa Tom., něm.vyd.č.40/.

Potratová praxe má ještě další mravní účinky na muže. "Význam otcovství je spíš kulturní než biologický," píše holandský neurolog Al.van der Does de Willebois /Int.kath. Zeitschrift 6/86, str. 491/. V mladé generaci smysl pro otcovství velice upadl; citovaný autor vydal knihu "La Société sans Pere /Paris 1985/ a podobnými problémy se zabývají američtí autoři A.B. Shostak - G.Mac Laouth: Man and Abortion /New York 1984/. Takové studie by byly velice potřebné i u nás, aby se počet potratů snížil. Zatím však zákon 66/86 nic takového nečiní. Propaganda kolem něj dílo zkázy dovršuje.

x

Konečně je tu čtvrtý účastník - l é k a ř, který potrat provádí. Myslím, že Hippokratův slib zavazuje všechny lékaře. Rozhodně jsou však lékaři, jimž umělý potrat zakazuje jejich svědomí. Proti nim může být vznesen křik farizeů a zákoníků: "My máme zákon, a podle toho zákona musí zemřít." /Jan 19,7/. Petře Uhle, také jste si tohoto aspektu vůbec nevěšiml. To nebude znásilňování svědomí? Snad jste četl knihu Sinclaira Lewis o psychologii řezníka, který na chicagských jatkách musel denně podřezávat stovky telat. To byla teleta, to bylo jeho ~~svobodné~~ svobodné zaměstnání, které mohl opustit. Ale tu je

mařen lidský život a k tomu je lékař zákonem nucen!

Což mě přivádí k tématu interrupce samé. Početí i přerušení těhotenství nejsou jen úkony fyziologické, ale i mravní. Vůbec nejde o otázku "raného těhotenství", jak říkáte, ani o otázku, "v kterém stadiu vývoje embrya je ho třeba považovat za lidský život" - jak jsem dovodil. Tu nejde ani o léčebný zákrok na nemocném těle, jako je odstraňování nádoru nebo vytažení zubu. To snad uznáte. Naopak, jde o neblahý zásah do života ženy a maření lidského života v kterékoliv fázi. Z toho hlediska je kalendářní určování nepodstatné.

// Ale řeknu Vám něco jiného. Viděl jsem film o třech způsobech potratů. Bylo to úděsné! Víte, po náletu na Prahu na Květnou neděli 1945 jsem šel /v Klerice, abych se dostal do uzavřených zasažených prostorů v Libni/. Sbíral jsem s opilými verkšusáky kusy lidských těl, ale pro mne to nebylo tak hrůzné, jako když jsem viděl, jak se odborně trhá úd po úd lidského tělíčka, jak se mačká hlavička; jak vývěva vyplivne zmeř, v níž už jsou v 6. - 8. týdnu patrné zárodky budoucích orgánů; když jsem viděl mísy, kde toto roztrhané lidství čekalo na hození do kotle, aby přispělo k znečištění prostředí. Ten odborník se hrabal v mateřské děloze jako já pod kotlem, když jsem jako topič vyhrabával popel. Promiňte, byl bych mu urazil ruku, kdyby ...

Tu mi vyvstala další asociace, už ne tak děsná. Na táboře L na Jáchymovsku jsme měli jedinou ochranu proti atomovému záření sprchu. To víte, chlapi se tam v žertu plácali po zádech. Tak jeden takový chlap mě s chutí plácl a já mu to s chutí oplatil: "Máš ránu jako povozník? To jsi farář?" Nu, povozníkem jsem nebyl, ale téma rukama prošlo denně 40 - 60 tun "ruděnky" kterou odvážely "vertušky" do neznámých krajů. Tak bych byl té rány ochoten použít proti té zlé, ničící ruce. Ale jsem "farář" - tak jsem ji použil k jinému účelu, jak patrně z tohoto listu.

V tom táboře jsme měli také vynikajícího kasaře, skutečného odborníka na "udělání kačeny". Jenže v té pokladně bylo něco důležitějšího - peníze. Teď slyším vychvalování řemeslné dokonalosti při vykrádání lidských "pokladen" - a to o tom podstatném ani muk, jako by tam nebylo... //

Řekněte: to jsou subjektivní motivy. Ale nejsou někdy

"les raisens du coeur" mocnější než argumenty, a zvláště proti pólopravdám, které se mohou stát celou lží, jak říkával Jan Patočka? "svět bude souzen dětmi," říká G. Bernanos. Tím přecházím k aspektu právnímu.

X

Zákon ČNR z 20.X.1986 /66/1986/ Sb./ o umělém přerušení těhotenství nemohu náležitě zatratit, abych nebyl souzen jako Sokrates z neúcty k bohům a zákonům. Ostatně ani Vy o něm nejednáte, ba soudíte, že "tato oblast nemá být upravena žádným zákonem", a nechcete, aby "zákon svazoval ženu jakýmkoli způsobem při jejím případném rozhodování o interrupci v ranném stadiu těhotenství". Zdá se mi, že si protiřečíte: vylučujete každý zákon v této oblasti, ale současně asi byste uznal zákon, který by zakazoval interrupci v pokročilém stadiu těhotenství? Takže doslova vzato, zase by nás dělil kalendář. Připustíme-li však mravní aspekt, jak jsem jej shora uvedl, je tu na místě i aspekt právní. Mnoho dobrých zákonů "svazuje" - snít o nezávazných zákonech je naivní iluze.

Podle § 1 "zákon upravuje umělé přerušení těhotenství a se zřetelem na ochranu života a zdraví ženy a v zájmu plánovaného a odpovědného rodičovství stanoví podmínky pro jeho provádění". Pokud této složité stylizaci rozumím, jde o úpravu předchozích potratových ustanovení, o ochranu a zdraví ženy - asi jen těhotné - a v zájmu rodičovství, které má být plánované a odpovědné.

Souhlasím s Vámi, že "interrupční komise" neměly valného významu. Ale otázka je, zda tento zákon přinese větší dobro než ochranu těhotné ženy proti pokoutnému přerušení těhotenství a zda splní účel - zájem plánovaného a odpovědného rodičovství. Tu vyslovuji zásadní pochybnosti: obávám se, že potratový zákon k snížení potratovosti, kterou pokládáte za vysokou u nás /a která dělá starosti např. i sovětskému ministru zdravotnictví Višněvskému/, nepřispěje. Zákon, jeho interpretace, hájení a propaganda sehrají tu velkou roli. Odstraňuje i ty zbytky mravních zábran, které dosud jsou.

// Čeká se, že díky tomuto zákonu vzroste v příštích dvou letech počet interrupcí o 300 %. Poklesne-li potom, nevím.

Rozhodně v zemích, kde již interrupce zavedena byla, klesající trend se výrazně nejeví. Např. NSR nevykazuje od novelizace zákona v r.1976 změnu, výše trvá: r.1985 bylo hlášeno 83.538 potratů, ty, které byly provedeny pod "Notlageindikation", se odhaduje na 115.000 /Ph.Schmitz, l.c. 802/. //

U nás si nemůžeme dělat velké naděje na odpovědné rodičovství. Náměstek ministra práce a sociálních věcí ČSSR a tajemník Vládní populační komise V.Minařík konstatuje, že klesá počet uzavíraných sňatků - r.1985 jich bylo asi 120.000, rozluk 38.000 /Lid. dem. 3.XII.1966/.

Vítáte novou úpravu zákona jako pokrok v oblasti lidských práv /trochu v rozporu s tím, že nesouhlasíte s žádným zákonem v otázce interrupce/. Ale ten počatý lidský život nemá žádné lidské právo? Vždyť i náš zákon dědický a bytový počítá s nenarozeným dítětem jako s právním subjektem! Právo na dědictví a byt jsou lidská práva, právo na život ne?

Máte tedy podivný zákon. Ale jsou tu daleko důležitější otázky než tyto.

x

Vy, Petře Uhle, mluvíte o mravních stimulech. Podobně praví § 2 cit. zák.: "Nežádoucímú těhotenství se předchází především výchovou k plánovanému a odpovědnému rodičovství v rodině, ve škole a zdravotních zařízeních, výchovným působením v oblasti sociální a kulturní a využíváním prostředků k zabránění těhotenství". Všiml jsem si, že Vy tyto prostředky kladete na první místo. Volím raději postup zákona a ptám se, oč se opírají výchova a výchovné působení, které mají především /!/ předcházet nežádoucímú těhotenství? Jaké jsou mravní principy, kritéria a obsah mravních stimulů?

Myslím, že to jsou nyní, když už ten zákon máme, otázky nejdůležitější, které skutečně stojí za vážnou diskusi a mají vést k uskutečnění výchovného působení a odpovědného rodičovství.

Vy, Petře Uhle, jste tvrdě poslal na hanbu "katolické představy o životě". Rád bych věděl, co o nich - mimo oběhané stereotypy - opravdu solidního víte. Ale o tom později. Nyní se dychtivě ptám, jaké jsou duchovní fonády, jaké zázemí pro "spornou otázku priority zájmů", jak sám píšete? Zdá se mi, že je tu strašné vakuum, že vyrůstají generace bez morálky, v silně

rozšířené "moral insanity"/snad jste to také poznal i Vy v nápravně výchovných zařízeních/. To je zcela nedostačující k "odpovědnému rodičovství", k duševnímu a duchovnímu otcovství a mateřství.

// Otázka morálky byla položena v celé šíři na rozhovorech mezi marxisty a křesťany v Budapešti v říjnu t.r. Marxisté tam vyslovili názor, že mravní hodnoty musí zdůraznit a zdůvodnit filosofie. Ale která? Tu odpověď uvázla /tak v Etudes XII/1986, str. 675-681/. Myslím, že je opravdu těžká. Když uvážíme známé /?/ heslo V.I.Lenina, že morálku ~~řídí~~ diktuje zájem třídního boje a jakékoliv prostředky tohoto boje jsou dovoleny, jsme s morálkou v koncích, jak byl i Martin Luther King /v českém překladu životopisu, psaného jeho manželkou, byla tato kapitola vynechána/. //

Zdá se mi, že to dobré, které se v oblasti mravní myslí a uskutečňuje, je jen větší nebo menší odmocnina té morálky, která po staletí utvářela mravní profil člověka. Tím ohci říci, že existuje i mimo křesťanství a katolictví bohatá škála skutečných mravních hodnot. Velké epické postavy stojí opravdu na základě inspirovaném náboženskou vírou: Ind Gándhí a Néhrú, Žid /nebo Žid/ H. Bergson a Martin Buber, protestant Dag Hammerskjöld a Dr. Bonhoeffer, papež /excusez, S.V.P./ Jan XXIII. a jeho nástupci...

Myslím, že právě tu budou také ona styčná"hlediska, která nás spojují", jak nadějně říkáte, s Vámi, s Chartou 77, s chartisty různých názorů a se všemi lidmi dobré vůle i kritické myslí. Byl bych opravdu dychtiv, znát Vaše argumenty.

X

Zatím jsem byl velice zklamán. Nepsal bych o tom, ale Vaše názory mají určitou publicitu a tak v zájmu porozumění se některých stručně dotknu. Dotknu-li se také Vás - přijměte to jako čistý zásah v šermu: touché.

Milý Petře Uhle, uhnul jste z cesty pravdy: neexistuje "vatikánská morálka", ale křesťanská, resp. katolická. Je to morálka úcty k životu a je stará jako křesťanství samo. Omámen propagandou si asi Vatikán představujete jako sbor žlučovitých starců v čele se zavilým papežem, který vnucuje "hierarchický, a tím nutně do značné míry nedemokratický pohled na svět" se "zdánlivě přísnou, ve skutečnosti často pokryteckou morálkou".

Tato Vaše líbezná rčení prozrazují, že jste pilně vstřebával naše "ptidepe" /ale skutečně naše?/.

Jak se tu mýlíte, ukazuje názorně Vaše záporné gesto: "Obtížná by ovšem byla diskuse s těmi, kdož v souladu s Vatikánem zásadně odmítají s interrupcemi i antikoncepcí".

// Ten úhlavní představitel Vatikánu však řekl - a to na horké půdě v Singapore - doslova toto: "Je plným právem manželských párů rozhodovat se svobodně, společně a vědomě, v souhlase s objektivními mravními zásadami v otázce narození dětí a rozměrů jejich rodiny." Singapurská vláda totiž - v nesouhlasu s Vatikánem - omezuje porodnost; v poslední době dovoluje víc dětí jen intelektuálkám. Alceste Santini vtipně poznamenává, že netřeba být papežem, aby měl člověk pochybnosti o takové moudrosti /L'Unita 18. a 21.11.1986/. Na problémech předkládaných "Vatikánem" pracuje vždy mezinárodní štáb odborníků. Papežská akademie věd, v níž jsou mezi laureáty Nobelovy ceny, a jiné speciální instituce.

Tak se studují i problémy a prostředky antikoncepcie. Toto faux pas Vám nezazlívám, protože jednomu našemu velkému gynekologovi a veřejnému obhájci interrupce i jejího zákona to známo není, ba unikla mu i odborná práce MUDr. Květoslava Šipra "Přirozené plánování rodičovství". Ale zná ji řidič autobusu z Moravy /V. Informace o církvi, č.12/.

Dále se mýlíte, Petře Uhle, že antikoncepce, a právě jen antikoncepce, je ten zázračný prostředek proti vysokému počtu potratů. Abych nemluvil "vatikánsky", řeknu slovo Gándhího: je to zdrženlivost, je to zase i zde moment citově-mravní - úcta a odpovědnost k partnerovi. Na některé antikoncepční prostředky zase doplácí všelijak jen žena /jak ví jen shora uvedený šofér/. //

Nevím, proč jste pokládal za nutné i zde se pouštět do historických reminiscencí. Nu, jsme historičtí, až jsme histeričtí. Takže se dovídám, že na nás leží tisíciletá tradice potlačování lidských práv církví, které bylo zvláště v Čechách brutální /zřejmě Váš oblíbený výraz/. Nemám ani chuti se pouštět do apologetiky, jen skromně poznamenávám.

Od samého začátku křesťanství uznává a hájí křesťanství lidskou důstojnost jako nezadatelnou a nezcizitelnou hodnotu - a tím dalo základ dalšímu vývoji, kde ke slovu přišla i teologie i filozofie, která hájila tzv. ius maturae. Odtud vedla

cesta, i když složitá, na níž se moje církev, s lítostí doznávám, ne dost horlivě podílela - až k Všeobecné deklaraci lidských práv. Ale bez křesťanství a bez celého kulturního proudu, který přineslo, by k takovému proudu nedošlo. Ani zdůvodnění lidských práv, které se právě opírá o křesťanskou ideu lidské důstojnosti. Byly ovšem doby, kdy křesťané své křesťanství a lidská práva hrubě porušovali J accuse. Máte pravdu i v tom, že katolíci teprve krátkou dobu programově a systematicky vystupují ve prospěch lidských práv. Jenže také toto programové a systematické vystupování je všeobecně mladého data. Zatp je mnoho ideologických i mocenských odpůrců, kteří v této krátké době programově a systematicky vystupují, jednají a maří lidská práva, není-liž pravda? Není tedy dobré mluvit o provaze v domě oběšence.

// Mám před sebou výťah z přednášky univ.prof. dr. Herberta Schambecka, místopředsedy rakouského Bundesratu, Die Grundrechte in der Lehre der Kirche /Oss.Rom. něm.Vyd. z 5.9. 1986, č.56/. Měl jsem i důkladnou anglickou dokumentaci o úloze katolické církve v prosazování lidských práv. Byla by to užitečná četba pro spravedlivý soud. Také jsem vyrostl z těžkých obviněních katolické církve: křížové výpravy, M.Jan Hus, Savonarola, Giordano Bruno, inkvizice, u nás dragonády a temno... J accuse!

Ale pak jsem si říkal: což všichni křesťané oblékli brnění a dělali násilnosti a ostudu, jakou jejich souvěrci neměli páchat? Nežlala církev nic jiného než upalování? Čert vzal inkvizici, ale proč se na nás pořád uplatňuje inkvizice jiného předznamenání? Proč se pořádá hon na čarodějnice teď na nás? Za pokání? Přijímám, ale budu vždy pro to, aby se upalování, inkvizice a hony na čarodějnice neobjevovaly nikdy a nikde, ve jménu žádné ideologie, aby nebyly plynové komory, koncentráky, Gulagy, "pracovní tábory" a jiné hanby 20. století, když už nám historie dala tak trpké poučení. Jako kunsthistorik ohlašuji námítky proti jiráskovskému dějepisu a ptám se, kdy, kde, jak a kolik a jak dlouho zvláště v Čechách byl lid utlačen a kde nebyl. Naopak se tomu lidu velice obdivuji a myslím, že i on, ten lid - ať nekatolický či katolický - tvořil spolu s velkými umělci světla, která nezhasla a která nad nimi neleží jako temné dědictví. Takový se ze mne stal kacír: hledám pravdu v těch bílých, začerněných a cenzurovaných místech české historiografie.

A když v zavlilém hledání pravdy jsem se seznamoval velmi důkladně za války a hned po ní s marxismem /v době, kdy naši koryfeje jej čerpali ze Stalinovy brožurky a jiných šestákových pramenů/, dověděl jsem se nové věci. Ale také to, že Marx prohlásil lidská práva za buržcasní výmysl a uznával jen práva občanská. Jenže s těmi občanskými právy, zdá se, dopadá to hůř než s těmi lidskými. Takže jsem zase kacíř proti jiné moci. Tak mě, milý Petře Uhle, tak krutě nebijte po hlavě, S.V.Ď. Já také patřím k té bité církvi. Dostávám to ze všech stran. //

x

Přicházím k poslednímu předmětu - k naší p e t i c i. Podstrkáváte nám, Petře Uhle, "černého Petra". Byla to skutečně petice [potratům a máme k tomu důvody. Máme právo i povinnost se ozvat, když jsme občany této země. Je tedy demokratické nás tak okřikovat? Užil jste silných výrazů, jako by naopak ta petice byla nejhorší zlo na této zemi. Podepsal jsem ji, i když jsem měl také některé výhrady.

// Proč, to Vám řeknu zase "muklovsky". Jednou před nastoupeným táborem náš "osvětový" dostal kulturní záchvat a v osvětovém deliriu vykřikoval: "Pápež je sviňa." Ti kněží, kteří tam byli nastoupeni, mlčeli. /Měli cit pro přavedlnost./ Druzí, političtí, významní sloději a vrazi toto mlčení odsoudili. Měli cit pro spravedlnost! Takže myslíte, že jsem měl já i druzí mlčet teď? Sám také odsuzujete klérus, který je "váči státní moci velmi loy//ální". Podle Vás tedy bychom měli měřit dozor státu nad církví podle § 178 tr.z., potažmo podle zák. č. 218/1959 o hmotné zabezpečení církví, ale teď mlčet? Poněkud divná logika. //

D ů v o d petice byl jasný, odpovědnost za mravní úroveň národa, právo na život lidského plodu, ochrana důstojnosti ženy a připomenutí, že jsou občané, kteří takový zákon nechtějí, a přáli by si lepší. Kolik těch občanů je, nemůžete Vy ani já posoudit. Házet čísly není argumentem pravdy. Tím jsme nikomu nechtěli činit brutální násilí a nedemokraticky ubíjet naše protivníky. Takové moreasy, Petře Uhle, už dávno nemáme! Uhtěli jsme prostě zákon jiný, lepší, který by dbal na nejširší kontext otázky. Nebyla to nepředloženost! V celém světě katolíci protestovali a proti podobnému zákonu bojují.

// Tak např. na sjezdu německých katolíků r.1986 mluví proti potratům, MUDr. Veronika Carstensová, evangelička, manželka býv. spolkového kancléře, o "egoistické brutalitě" jiného rodu: dr. Rita Waschbüschová a ministr Hans Maier z hlediska společenského a kulturního /za protestu extrémních skupin protestantských/; stejně mluví při audienci u papeže spolková ministryně pro mládež a rodinu a ženy a zdravotnictví prof.dr. Rita Süßmuthová /Ose.Rom. č.40,41/. A k žádnému nedemokratickému násilí nedochází. //

Také Vaše starost o osud C h a r t y 77 je takový černý Petr. Cožpak Charta 77 vylučuje všechny jiné občanské instituce? Nikdo na světě už není tak hloupý, aby spojoval naši petici a Chartu, když, jak známo, všude jinde se katolíci ozývají. Ostatně i Vy sám to říkáte.

// Je však rána pod pás, když si stěžujete, že katolíci uplatňují své názory v rámci Charty 77 a VONS. Není právě tohle totalitní myšlení? A neuplatňujete právě Vy, Petře Uhle, velmi vehementně své názory osobní? A Charta se neporoučela! //

Velmi energicky tvrdíte, že se petice neměla obracet na totalitní s t á t. O zákoně měla jednat Česká národní rada - na koho se měla petice obrátit? Na spolek rybářů nebo Klub důchodců? Pokud se pamatují, byla zaslána i Červenému kříži a Svazu žen. Že je stát totalitní? Tím spíš bylo na místě adresovat petici tam! Tam se obrazení i mluvčí Charty - a katolíci /Otec kardinál Tomášek/ píše svá odvolání na na vlastní pěst ne poprvé!

Ještě, že si sám vyvracíte možnost celostátní d i s k u s e a interpelaci neexistujících demokratických institucí. Takové kondicionály ovšem nemají smysl. Vy sám se apriori stavíte proti, aniž připouštíte, že se můžete mýlit a že by mohli mít pravdu i ti, kdo mají jiné názory, a fundovanější než Vy.

// Pozdě bycha honit. Rozběhla se jakási diskuse post factum. Jsem to ovšem jen monology, které jsou spíše propagandou. Jejich úroveň představuje hlavní náš interrupčník, MUDr. Šrámek, který cynicky radí, jakou barvu má mít naše mládež, když jde na rande. S gustem opakuje /cizí/ nadávky odpůrcům interrupce: samozvaní strážci mravopochestnosti /nevzpomínáte si, kdo tento titul u nás a pro koho užil?/, falokrati, katolíci a sex-šovinisti /Mladý svět č.50/86/. Jistě nás katolíky nečastujete takovými

rozkožoutěním, které spíše připomíná kohoutí zpěv na zlé časy. Ale že byste své rozhořčení obrátil spíše jinam? A také: c'est le ton qui fait la musique! //

Potud moje polemika - nejen s Vámi, ale i s jinými možnými oponenty, pokud budou mluvit Vaším jazykem a suverénně okřikovat jinak smýšlející.

Ale nerad bych skončil polemikou. Mám naději, i když malou, že jsou přece jen hlediska, která nás mohou spojit. Můžeme zajisté jít kus cesty společně: Vy proti příliš vysokému počtu potratů, my proti tomu, aby k potratům nedocházelo vůbec, aby ženy nemusely sahat a nesahaly po ničení života klíčícího pod jejich srdcem, aby nebylo těch, kdo je k tomu přivádějí a to provádějí.

x

Nejsem odborník v těchto věcech, tak prosím, ať nejsem chytán za slovo. Jde o věci vážné - a tak myslím konkrétně na takové "záchranné akce", aby se "dobrodiní" tohoto zákona nestalo běžnou praxí.

1. Je třeba usilovat o všeobecnou mravní úroveň celého národa.
2. Je nutno věnovat zvýšenou pozornost péči o rodinu.
3. Je třeba studovat všechny možnosti pro ochranu práv dítěte na život a rodinu
4. Je nutno všemi prostředky, které nám dávají současné vědy, uskutečňovat přijetí "nechtěného" dítěte do odborně vedených institucí
5. Odstranit byrokratické průtahy při adopci dítěte
6. Je třeba stále studovat všechny možnosti, které ženu uchrání od neblahého zásahu do jejího života
7. Bylo by asi záhodné prodloužit mateřskou dovolenou nejméně do tří let věku dítěte
8. Je třeba ~~napřimovaně~~ naplnit skutkem to přijatelné ze stávajícího zákona: žádoucí výchovu k plánovanému a odpovědnému rodičovství, otcovství a mateřství, odpovědnému životu sexuálnímu /dosavadní sexuální poučování je zcela nedostačující/

9. Je třeba o interrupci mluvit pravdivě nejen ženám, ale i mužům. Mluvit odpovědně i z hlediska mravního o anti-koncepci a jejích správných metodách
10. Je třeba rozvíjet prenatální medicínu a psychologii
11. Je třeba přijímat mravní podněty z kterékoli strany a nebránit jim z pozic apriorních předsudků
12. Je třeba pomoci, aby lékaři a lékařský personál nebyli nuceni provádět potraty

Na tomto "miniprogramu" se můžeme, Petře Uhe, shodnout, ne? Bylo by to užitečnější než miniinterrupce. Prosím, přijměte nabízenou pravici: toto nás může spojit k dobrému dílu.

Josef Zvěřina
Pravouhlá 45
150 00 Praha 5

Josef Zvěřina, v.r.

7

Rektorát univerzity Karlovy,
s. Č e š k a Zdeňk, člen korespondent ČSAV,
rektor,
Ovocný trh 5,
Praha 1 - Staré Město,
110 00.

Praha 10. dubna 1987.

Věc: otevřený dopis.

Souhrnu rektore,

velmi správně jste na 5. zasedání ÚV KSČ ve svém diskusním příspěvku řekl, že úsek společenských věd má velký dluh vůči naší společnosti. Zmínil jste se rovněž o tom, že

"Československo bývalo známo vynikajícími vědci na úseku společenských věd, kteří měli často světovou proslulost. V současné době však poněkud trpíme nedostatkem skutečných vědeckých osobností." (RP 23.3. 1987.)

Pak jste provedl částečnou analýzu těchto nedostatků, proč tomu tak je. Uvedl jste, že existovala slabá společenská objednávka atd. Neřekl jste však to hlavní, že ovzduší uplynulých 17 let na úseku společenských věd nedovolilo prakticky vzniknout novým myšlenkám bez nebezpečí obvinění z revizionismu a ideologických úchylek.

Zopakuji Vám některá známá fakta. Politické prověrky roku 1970 prakticky zlikvidovaly vedoucí osobnosti na úseku společenských věd, protože tito lidé, věrní svému vědeckému přesvědčení, nebyli ochotni souhlasit s vědomými nepravdami, jako že zde byla kontrarevoluce a proto byl nutný zásah vojsk. Tito vědci musili opustit svá místa. Námátkou uvádím některé příklady jako akademik Šorm, akademik Wichterle, akademik Málek, akademik Hájek, filozof Kosík a řada dalších.

Chtěl bych Vám ukázat, jaké "náhrady" na místa těchto osobností často nastupovaly. Ředitelem Mikrobiologického ústavu se stal místo akademika Málka, dvojnásobného laureáta státní ceny i laureáta Mezinárodní Leninovy ceny, ing. Zalabák, který byl před tím propuštěn z Vysoké školy ekonomické pro vědecké podvody. To ho zřejmě kvalifikovalo v roce 1970 do funkce vedoucího jedné z prověřkových komisí MV KSČ, kde se rozhodovalo o další profesionální a sociální existenci mnoha čestných a tvořivých lidí (skutečných osobností), z oblasti hlavního města Prahy. Výsledky jeho prověřkové činnosti i ředitelování si můžete snadno ověřit.

Co se stalo s mnohými osobnostmi z oblasti Vaší profese, víte nejlépe sám. Připomenu Vám jen některé. V oblasti hospodářského práva byl uznávanou osobností prof. Stuna. Byl vedoucím práva na VŠE a děkanem fakulty obchodní. Pracuje nyní jako podnikový právník. Stejný osud potkal prof. Jičínského a řadu dalších.

Jste vysokoškolský profesor, rektor univerzity Karlovy a tak sám nejlépe víte, jak dlouho to trvá, než se někdo stane dobrým vysokoškolským učitelem. Minimální doba je 15 - 20 let. Ne každý adept má předpoklady a schopnosti tuto práci kvalifikovaně zastávat. Kolik vědecké práce, studia, habilitací, konkurzů musí každý absolvovat, než se stane za běžných okolností kvalifikovaným vysokoškolským pedagogem. Kolikrát omyly a nezdary musí projít ve vědecké práci, aby se dopátral správného výsledku. A jak je všeobecně známo, zkušenosti jsou neshleditelné. Proto tyto vysoce kvalifikovaní lidé jsou dnes na Západě ceněni více, než sebedokonalejší technika a sebekvalitnější výrobky. (Viz růst tzv. nehmotného zahraničního obchodu, přetahování mozků - brain drain a pod.)

A jak se zachovala "normalizační éra" v období vědecko-technické revoluce vůči této nejkvalifikovanější a nejproduktivnější výrobní síle? To Vám ukáži na několika číslech.

Podle oficiálních statistických ročenek v letech 1970 - 1975 se

snížil počet profesorů a docentů v českých zemích o více než 18 % a to přesto, že se v této době narychlo kvalifikovalo značné množství "vědeckých rychlokvašek", aby zaplnili uprázdněná místa a jejichž hlavní zásluhou nebyla vědecká práce, ale očista vysokých škol od "revizionistů."

Uvádím konkrétní příklad jedné vysoké školy. Z Vysoké školy ekonomické muselo v této době odejít přes 100 vysokoškolských učitelů, (více než 25% celkového počtu) a z toho byli

2 bývalí rektori, (prof. Vl. Kadlec, bývalý ministr školství a člen ÚV KSČ, prof. Veltruský, bývalý člen Předsednictva České národní rady),

6 bývalých prorektorů,

5 bývalých děkanů,

14 bývalých vedoucích kateder, atd.

Škody, které těmito opatřeními na vysoké škole vznikly nelze vůbec vyjádřit. Jaký vliv to mělo na ostatní učitele i na celkovou kvalitu výuky, to dovede posoudit nejlépe sám. Úroveň vysokých škol vždy dělaly osobnosti a ne shora dosazení a jmenování funkcionáři.

Upozorňuji, že k podobným kádrovým opatřením došlo v celé naší společnosti a odhaduje se, že se to dotklo nejméně půl milionu lidí, z převážné části kvalifikovaných. A to nemluvíme o ztrátách vzniklých emigrací.

Jako bývalý ekonom znám situaci nejlépe na tomto úseku. Ekonomická teorie je jednou z nejdůležitějších oblastí společenských věd.. Naše nejlepší ekonomické teoretické špičky byly odstraněny, poněvadž pracovaly na hospodářské reformě a byly proto prohlášeny za revizionisty, a to se všemi morálními a materiálními důsledky, což u nás toto označení v době "normalizace" znamenalo. Přinejmenším ztrátu dosavadního zaměstnání, neožnost vědecky pracovat, publikovat a vyvržení prakticky do ghetta, včetně postihu rodinných příslušníků.

uvádím pro názornost některé konkrétní příklady z oblasti ekonomické teorie: profesori a docenti Horský, Kadlec M., Kadlec Vl., Kouba, Kožušník, Kodet, Komenda, Sokol, Tuček, Turek a řada dalších. Upozorňuji, že přesto, že "revizionistická ekonomická reforma" uskutečnila teprve své první nesmělé kroky, hospodářské výsledky byly překvapující. Došlo ke kvalitativnímu zvratu ve vývoji celkového hospodářství a to přesto, že na území naší země se nacházela cizí vojska. (Viz statistické ročenky.)

Ekonomický výzkum po tomto kádrovém pogromu se prakticky uzavřel do věže ze slonové kosti a jeho činnost v následujících letech "normalizace" směřovala hlavně třemi směry:

- 1) Potíral "revizionistické" názory československých reformátorů.
- 2) Rzmělnoval, rozpracovával a teoreticky zdůvodňoval ekonomické myšlenky vyslovené vedoucími politiky, u nichž často jen zbožné přání a nikoliv znalosti byly otcem myšlenky. Podle toho pak vyhlížely praktické výsledky. Nešlo prakticky o nic jiného, než podlézavou apologetiku daného stavu a opatření.
- 3) Zabýval se okrajovými tématy, unikl do abstrakce a nekondfliktních problémů.

Především "boj proti ekonomickému revizionismu" zůstane trvalou skvrnou v historii československé ekonomické teorie. Mnozí ekonomové, "také teoretici" se stali slavní a známí především tím, jak dovedli vulgarizovat a zesměšnit názory svých podstatně vzdělanějších a zkušenějších předchůdců, kteří pracovali na ekonomické reformě šedesátých let. Stali se v tomto oboru známými odborníky na skandalizaci. Bylo to velice snadné, neboť mohli o názorech svých oponentů napsat sokoliv, obvinít je z čehokoliv. Jejich teoretičtí oponenti se nemohli bránit, ani v tisku, ani v diskusích. Čím bylo slovní zatracení těchto "revizionistů" silnější a vulgárnější, tím bylo považováno za odborně lepší a dokonalejší.

V této polemice se však vůbec nepoužívalo číselných faktů, neboť ty jednoznačně mluvily ve prospěch reformy. Byl to v podstatě monolog,

který řadu do té doby neznámých, průměrných až podprůměrných ekonomů vynesl na výsluní ekonomické vědy. Stali se "vědci" s tituly profesorů a doktorů věd, na něž by za normálních okolností nikdy intelektuálně neměli a ^{letu místo} dosáhnout nemohli.

Byla tu doslova a do písmene použita metoda, již charakterizoval Lenin v polemice s Kautským:

"Metodou nepřiliš chytrých lidí je vkládat odpůrci do úst zřejmou hloupost a potom ji vyvracet." (Lenin, Vybrané spisy II., str. 385.)

Jak je vidět, tato metoda slavila své úspěchy, což mimo jiné ukazuje na nenormálnost celkové situace, kdy se nemohou střetnout rozdílné názory, aby se dospělo k pravdivému poznání. Že tomu tak skutečně bylo, Vám mohu snadno dokázat. Přeštěte si např. elaborát schválený "Vědeckým kolegiem ČSAV", který se jmenuje "Analýza vývoje ekonomické teorie v Československu v šedesátých letech", (vydalo nakladatelství Academia 1972.) Zjistíte, že v této "analýze" jsou obviněny desítky našich nejlepších ekonomů z "revizionismu" a to za myšlenky, které dnes můžeme slyšet z SSSR a které jsou částečně obsaženy v "Zásadách přebudování hospodářského mechanismu ČSSR." Dnešní čtenář při studiu tohoto pamfletu neví, zda se má smát nebo plakat nad tehdejší úrovní ekonomického myšlení. Divíte se pak, že ekonomická věda zaostala za vývojem?

Stále jsou slyšet oprávněné stížnosti na to, že dnešní vysoké školy nevychovávaly osobnosti, že většina studentů se spokojí s průměrnými známkami, s oceněním "za lidovku". Studenti se chovají na-
prsto přirozeně a lidsky, snaží se dosáhnout kýženého výsledku (obdržení diplomu), s vynaložením co nejmenší námahy. Dovolí si přesně to, co jim umožňuje celkový systém. Již přijímací zkoušky vyřadí řadu nadaných studentů, protože jejich rodičové neodpovídají politickým kritériím. Jejich místa zaujmou často protekční děti. Nikdy v minu-

losti nebyla protekce tak rozšířena jako nyní. Tyto protekční děti jsou často velmi těžko postižitelné. Občas si kladu hypotetickou otázku, zda by dnes bylo možné to, co se např. stalo za mého působení na vysoké škole. Vnuč hlavy státu byl z VŠE klidně vyloučen pro neprospěch. (Vystudoval pak v SSSR.) Druhý příklad. Syn generálního tajemníka KSČ a hlavy státu neprospěl u dílčí zkoušky dvakrát za sebou a byl upozorněn, že má před sebou ještě jeden pokus, jinak že bude ze studia vyloučen. Donucen okolnostmi a zásadním postojem zkoušejících se na zkoušku dokonale připravil. Viděl, že narazil na nekompromisní postoj. Co myslíte, soudruhů rektore, dovolili by si dnes něco podobného učitelé a funkcionáři vysoké školy? Mám o tom vážné pochybnosti.

Význam vzdělanosti pro rozvoj společnosti si začínáme uvědomovat až v poslední době, kdy nás hospodářské neúspěchy nutí zamyslet se hlouběji nad příčinami tohoto jevu. Podceňování úlohy vzdělání (nikoliv slovně, vždyť jsme uspořádali několik zasedání ÚV KSČ s řadou usnesení, ale v praxi) - přináší své plody. Není divu. Vždyť v usnesení ÚV KSČ ke kádrové a personální práci jsou ve stupni kvalifikačních hodnot odborné znalosti a vědomosti až na třetím místě a to za politickou vyspělostí a třídní ^{úroveň} uvědomlostí. (Viz "Ke kádrové a personální práci" str. 3., vydala Svoboda 1974.)

Takovéto pořadí kvalifikačních hodnot je důležité pro potvrzení věrnosti určitému politickému přesvědčení, ale nemůže být dobře použitelné pro zhodnocení odborné kvalifikace zejména v období vědeckotechnické revoluce. Jakmile se totiž určité požadavky stanou součástí kvalifikace a nemusí být za nimi vidět konkrétní výsledky, ale jen veřejná deklarace, pak mohou být pouze předstírány a zdaleka nemusí být součástí osobního přesvědčení. A to je myslím charakteristický rys pro značnou část našeho národa, nevyjímaje vedoucí špičky.

Každý uznává, že politická spolehlivost a třídní původ nejsou dostatečnou zárukou na to, aby byl ušit kvalitně oblek či upečen dob-

rý chleba. K tomu je zapotřebí odborných znalostí a určité výrobní praxe. Na řízení auta požadujeme řidičský průkaz. Na řízení autobusu se požaduje vedle řidičského průkazu i delší odborná praxe. Ale na řízení továrny, okresu, ministerstva jsme často v minulosti požadovali jen politickou spolehlivost, lépe řečeno poslušnost a oddanost vedoucí garnitúře. Může se pak někdo divit dosaženým výsledkům?

Jak mohou vysoké školy připravovat osobnosti, když např. ve společenských vědách se studentům předkládají "nezvratné pravdy", o jejichž pravdivosti dnes téměř každý pochýbuje, zejména po posledních událostech v SSSR. Vezměte si např. mnohá tvrzení obsažená v "Poučení". Vždyť střední a starší generace tuto dobu prožili a zažili zkušenosti na vlastní kůži.

Je možné dnes mít např. dobrovolné přednášky ze společenských věd? Asi by tam žádný posluchač nepřišel. Je možné, aby na těchto přednáškách účastníci kladli přednášejícím beztretně nepříjemné otázky a dotazy, jak tomu bylo v období "Pražského jara"? A přednášky a diskuse se tehdy ^{dobrodě} protahovaly do pozdních večerních hodin a mládež měla neobvyklý zájem o politiku a společenské dění. Přitom studenti volně vyjížděli na prázdninové praxe do zahraničí a vraceli se. Dnes tyto přednášky jsou prakticky monologem přednášejícího bez jakéhokoliv zájmu posluchačů a část mladé generace při první příležitosti zůstává v emigraci.

Mohou vyrůstat v dnešním společenském klimatu osobnosti, když každý ví, že jakýkoliv názor, který nekonvenuje vedení, je podezřelý? Přitom má každý na paměti osud svých předchůdců, kteří museli svá místa opustit pro své ~~názor~~ vlastní názory.

Podobných příkladů bych Vám mohl uvést celou dlouhou řadu. Vše souvisí se současným společenským klimatem, které je sterilní, dogmatické a není příliš příznivé pro nové neotřelé myšlenky. Neustále přes všechny proklamace a usnesení podceňuje úlohu vzdělání a intelektu.

Proběhla řada zasedání ÚV KSČ o vědecko-technickém rozvoji. Fakta však ukazují, že nebylo dosaženo příliš velkého pokroku. Zajímalo by mě, zda v podkladových materiálech a analýzách současného neradostného stavu byly uvedeny alespoň některé zbytečné ztráty, které jsme si sami na této nejprogresivnější výrobní síle způsobili. Zejména národ český značně utrpěl. Zamyslíme-li se nad některými skutečnostmi poslední doby, pak odborníkovi musí jezdit mráz po zádech a prognóza musí být neradostná.

Shrnú některá fakta za posledních 50 let a musím ~~obvinit~~ konstatovat, že tato naše nejprogresivnější výrobní síla utrpěla takové ztráty, které snad přesáhly i důsledky Bílé hory. Zde jsou:

- a) 360.000 obětí druhé světové války, z toho značná část inteligence. (Pramen: Hospodářský vývoj ČSSR.)
- b) Emigrace v rozsahu nejméně půl milionu lidí, z toho ze značné části inteligence. Jen po roce 1968 odešlo do zahraničí na 200.000 lidí a každý rok se toto číslo zvětšuje. (Pramen: vlastní výpočty ze statistických ročenek, na požádání mohu podrobně doložit i podle jednotlivých roků.)
- c) Postižení půl milionu lidí v politických prověrkách sedmdesátých let, z toho ze značné části inteligence. (Pramen: interview Vasila Bilaka.)
- d) V boji proti byrokracii a při posilování dělnického charakteru státního aparátu bylo nahrazeno dělnickými kádry 250.000 - 300.000 lidí. Ze značné části nešlo o "buržoazní elementy", ale o kvalifikované technokraty, jejichž ^{vedoucí} vinou bylo, že pracovali i za kapitalismu a nebyli členy strany. (Pramen: Karel Bartošek + Politické procesy v Československu, Communisme č. 4, 1983.)
- e) V rámci třídního a politického přístupu ke vzdělání je často zabraňováno ve studiu nadaným jedincům a talentům, jejichž rodiče neodpovídají těmto "kratériám".
- f) Přestavba současného systému vzdělávání neodpovídá požadavkům praxe, ale je určována podle zastaralých ideologických představ. Svou přehnanou univerzalizací na středním stupni vzdělávání nerespektuje např. přirozenou nerovnost plynoucí z míry nadání a schopností jedinců. Vy-

tváříme si tak v podstatě velkovýrobu "intelligence", z nichž značná část by z hlediska odborných znalostí musela být zařazena do druhého a třetího stupně kvality, jak je to běžné u ostatních produktů.

- g) Existuje kádrový strop i pro nadané nestraníky. (Viz inzeráty - kádrové předpoklady nutné. Stranická legitimace se často stává živnostenskou knížkou.)
- h) Stále převládá celkové podceňování práce intelligence, která je často ~~xxx~~ chybně ztotožňována s byrokratismem. (Viz např. % hrdinů socialistické práce z řad intelligence, % lidí na vedoucích místech bez patřičného vzdělání, pejorativní název "pracující intelligence" jako kdyby část nedělala a pod.) Atd, atd.

Řekněte mi, soudruh^{rektor} rektore, který národ v období hlubokého míru utrpěl na svém kvalifikovaném potenciálu takové obrovské ztráty a to z převážné části v důsledku chybné kádrové politiky svého vedení. Tyto ztráty jsou mnohem větší, než v mnoha státech způsobuje metla kapitalismu - nezaměstnanost. O morálních důsledcích této politiky raději ani nemluví.

Vezmeme-li při analýze daného stavu v úvahu jen tato konkrétní fakta, není třeba se pak divit, že náš stát zaostává ve vědecko-technickém rozvoji za hospodářsky vyspělými státy a že toto zaostávání se neustále prohlubuje. Praxe jako kritérium teorie nám tak názorně ukazuje, jaká je skutečnost a zda toto politické a státní vedení vytvářelo příznivé podmínky pro rozvoj této nejprogressivnější výrobní síly.

Historie pak objektivně posoudí, zda se v této době shodovaly proklamované zásady se skutečnými činy.

Na závěr tohoto dopisu mám k Vám, soudruh^{rektor} rektore, jako bývalý akademický funkcionář jednu osobní prosbu. Nepropůjčujte starobylou půdu university Karlovy k různým politickým parádám. Pokud naše vedení chce udělovat politickým prominentům čestné doktoráty, nechť tak činí na své "Vokovické Sorboně". Již v roce 1977 jsem napsal rektorátu university Karlovy, že Jeho Císařské Veličenstvo Mohammad Rézá Pah-

laví Arjamehr, šahinšáh Íránu je znám jako zapřisáhlý nepřítel marxismu a poskytnutí čestného doktorátu je výsměchem socialismu. Bohužel doktorát obdržel i s chotí.

Pro Vaši informaci uvádím, že jen o 3 měsíce později a to 14. listopadu 1977 byla ve Washingtonu - hlavní baště to imperialismu - obrovská demonstrace proti příjezdu "Jejich Císařských Veličenstvíech" a demonstranti dokazovali, že v Íránu je asi 100.000 politických vězňů. Slzný plyn zasáhl i růžovou zahradu Bílého domu, kde se konala recepce.

Jeho Císařské Veličenstvo pak v americké televizi při interview řeklo, že v Íránu je pouze asi 2.000 politických vězňů, skládajících se z teroristů a marxistů. (Podtrhl R.Z.) *Velmi měti čestný doktor.*

Své názory Vám zasílám formou otevřeného dopisu a byl bych Vám vděčen, kdybyste s nimi seznámil i ostatní vysokoškolské a vědecké pracovníky, členy ÚV KSČ. Pokud Vám jde skutečně o zlepšení na úseku vědy a techniky, je nutno provést skutečnou kritickou analýzu daného stavu a jejich hlavních příčin. A to je především Vaší povinností, vědců, členů ÚV KSČ, abyste o tom objektivně informovali náš nejvyšší politický orgán. Tuto odpovědnost z Vás nikdo nesejme. Proto jste v tomto orgánu.

Já učiním totéž v okruhu svých známých exkomunikovaných vysokoškolských učitelů, jimž věc socialismu se ještě nestala lhostejnou.

Doc. Ing. Rudolf Zúkal, CSc.,
bývalý prorektor VŠE, nyní bulldozerista,
Na dolinách 3,

147 00

Praha 4 - Podolí.

Interiery v polské Półtyce č.47/66 s Leonidem Ivanovičem Abalkinem, ředitelem Ú AV - výňatky

K otázce a odměňování, zda se v SSSR uplatňuje zásada "každému podle jeho práce" a zda vysoké platy určité kategorie lidí nejsou něčím cizím pro socialismus a zda není nebezpečí, že v důsledku diferenciace nastane vznik nové sociální vrstvy, odpovídal Abalkin:

Je nutno se vyhnout jakékoli diferenciaci, která není spojená přímo s výsledky práce, jakékoliv diferenciací, která neodráží pracovní vklad, osobní zásluby, ale je založena na číselných, které nemají svůj zdroj v práci. Na druhé straně ovšem diferenciace v odměňování podle práce musí být tak velká, jak velké jsou rozdíly v samotné práci, v jejím množství a kvalitě...

Měla by také existovat možnost dodatečné práce /vedlejší práce/: v současně době mohou lidé po ukončení pracovní doby ve svém základním pracovním poměru dále pracovat jinde - ale tuto práci obvykle vykonávají jako pomocní dělníci, podřadní pracovníci, nikoli jako kvalifikovaní dělníci. V řadě míst teď zavádíme možnost dodatečné práce ve vlastním podniku, na svém pracovním místě. To se umožňuje především kvalifikovaným pracovníkům, konstruktérům, inženýrům, lékařům, aby^{ve} svém vedlejší zaměstnání nepracovali jako pomocní nekvalifikovaní dělníci.

K otázce, zda je možno pracovat samostatně podniků v podmínkách nedostatkové ekonomiky, když si podniky např. nemohou koupit dostatečné výrobní prostředky, A. odpovídal:

Tuto otázku je nutno rozdělit na dvě části: především existuje reálná možnost zvětšení samostatnosti podniků i v podmínkách nedostatku surovin a materiálů - zvětšení výroby by se mělo dosáhnout za cenu větší hospodárnosti a většího využívání surovin a materiálů. Nicméně takový stav není naša ideál: skutečné, opravdové samostatnosti podniků nelze dosáhnout v podmínkách nedostatkové ekonomiky. Proto samostatnost podniků není pro nás autonomním systémem - může jí být dosaženo jen při dosažení řady jiných podmínek: při určité tvorbě cen, při určitém systému hospodaření se zásobami, při určitých plánových ukazatelích, při určitém vztahu mezi podniky a státním rozpočtem, při rozšíření úlohy úvěrového systému, atd. Ale jsme proti

tomu, aby lidé říkali, že dokud všech těchto podmínek nebude dosaženo, nelze dosáhnout samostatnosti podniků. To by bylo zbytečné - a pokroku lze dosáhnout a dosahuje se již nyní.

Na otázku o úloze trhu v podněcování vědeckotechnického pokroku a zvyšování kvality výroby na socialismu, odpověděl Adalčin takto:

V současnou dobu je vliv trhu, jakož i úloha spotřebitele malý. Je nutno zvětšit vliv spotřebitele v regulování výrobního procesu. Je však nutno dosáhnout toho, aby trh neploobil jen zpětně, ale předem. V lehkém průmyslu jsme zavedli jeden ze základních prvků reformy - zrušili jsme respis plánových úkolů ve velikosti výroby /v hodnotových nebo naturálních ukazatelích/ na podniky a celý plán výroby lehkého průmyslu bude určovat obchod, který reprezentuje trh. Obchod, tj. trh, bude určovat výrobní program.

Ale co dělat s podniky, které nedosahují požadované efektivity - nakonec je každý výrobce přesvědčen, že dostane dotaci ze státního rozpočtu, aby lidé odešli domů s práskou.

Na to Adalčin odpověděl, že tohoto přesvědčení se musí výroba zbavit. Tak to sám již namáha, i když zatím nevíme, jak toho dosáhnout a jak tento problém vyřešit. Je tu řada problémů a rozporů: v naší společnosti je každý dělník občanem socialistického státu a jako takový je hospodářem na celospolečanském vlastnictví i vyrobené produkce a má právo na určité zajištění sociálního minima. Proto stát musí zajistit takové minimum pro pracovníka, který vykonává své základní povinnosti. Ale musí být velký rozdíl mezi tímto zaručeným sociálním minimem a příjmy, kterých může dosáhnout pracovník při vysoké efektivní práci. Rozdíl musí být dvakrát, třikrát, pětkrát větší. Dalším problémem je, jak jednat v případech, když podnik není schopný se svých příjmů zabezpečit takové minimum pro své zaměstnance. Na to dnes neznáme odpověď. Jsou možné různé varianty: dočasně zavřít podnik, zmodernizovat ho, začlenit jako závod do jiného pokračovacího podniku, provést reorganizaci, anebo při dočasném uzavření podniku poslat jeho zaměstnance na školení do jiného podniku, atd. O tom máme představu jen v obecných rysech, ale ve skutečnosti nemáme mechanismus, který by vedl k nějakému východisku, co s takovými podniky udělat. I zkušenosti s jinými zeměmi jsou zatím malé. Ale je nutné je jedno, že nelze nadále tolerovat existenci takových neefek-

tivních podniků.

Samostatnost podniků by se měla vztahovat i na tvorbu cen - stát nezávisle stanoví ceny na všechny druhy výrobků, ale jen na základní: na uhlí, ropa, mléko, chléb, maso, látky, oděvy běžné spotřeby. Současně musí stát stanovit pravidla tvorby cen na základě nákladů z určitého % zisku.

Na otázku, zda by to nevedlo na současný ideologický nedostatek k růstu cen, odpověděl Abalkin, že existují a v ekonomice působí určité objektivní ekonomické zákony. Působení jednoho z nich má za následek, že vždycky při existující nerovnováze a nedostatku, při nerovnováze mezi nabídkou a poptávkou ceny rostou. To je objektivní zákon - ať již ceny rostou legálně nebo ilegálně. Žádné nástroje kontroly to nemohou zabránit. Vždy se takový stav projeví ve spekulaci, v černém trhu, ve druhé ekonomice - policie s tím nemůže bojovat jak chce, nemůže tomu zabránit. Jediným východiskem je dosáhnout rovnováhy.

Na otázku, zda v průběhu reformy v SSSR se řeší aráhiální cen, odpověděl Abalkin, že tento problém dosud není vyřešen, i když jsou učiněny určité pokusy k jeho částečnému vyřešení, např. při stimulování podniků prostřednictvím vyšších cen za výrobky vysoké jakosti. Při přechodu podniků na chozrasčet se bude mít na ně stimulační vliv. Ale to jsou jen dílčí změny, zatímco reforma, k níž směřujeme, vyžaduje komplexní všestranné zdokonalení celého systému cen. Toho jsme zatím nedosáhli.

Na otázku, zda to, co se nyní v SSSR děje, znamená rozšíření experimentu na ostatní odvětví nebo zda už je to začátek hospodářského mechanismu, odpověděl Abalkin:

Zatím ještě nejde o reformu hospodářského mechanismu. Cílová reforma musí být hluboká, musí to být radikální reforma hospodářského mechanismu. Jde o základní přestavbu všech struktur hospodářského mechanismu - cen, financí, úvěru, mezd, ale i o systém plánování a samostatnosti podniků. Experiment je jen první krok na cestě k takové reformě.

Na otázku, zda existují cílová koncepte nebo model hospodářského mechanismu anebo zda bude teprve vypracován podle výsledků experimentu, odpověděl Abalkin:

Řekl bych, že v současné době existuje v zásadě nejbeo-

nější koncepce, představa o budoucím hospodářském mechanismu. Koncepce znamená základní představu o budoucím mechanismu, vyjasňuje cíl, základní rysy, podstatu budoucího mechanismu. Tuto představu, tj. koncepci, máme. Nyní je nutno přejít od koncepce k vypracování modelu, tj. nutno přetlumočit tyto zásady, teoretické formulace do jazyka modelu, tj. musíme konkrétně říci, jak musí fungovat plán, finance, úroky, úvěry - jak to vše má být propojeno. Takový model zatím vypracován není.

~~Na otázku, zda se budou přitom uplatňovat zkušenosti a~~
~~jiných zemí, z Maďarska, Číny, Bulharska, odpovídá Abalkin:~~

Mnohé z toho, co jsme již udělali nebo co se chystáme udělat, jsme převzali ze zkušeností jiných zemí. Ale nikdy nebude mechanismus v SSSR stejný jako v Maďarsku, v Číně. Tak např. Maďarsko a SSSR: při všech společném se velmi odlišují, z hlediska národnostní skladby státu, z hlediska přírodních podmínek, rozlohy, klimatických pásem, atd. V naší zemi se řeší nejtěžší úkoly - např. dobývání ropy ze Severního ledového oceánu, což vyžaduje miliardové investice, které musíme vyřešit samostatně žádný podnik, firma, družstvo - to je známo i na Západě. V Maďarsku to všechno neexistuje. Proto naše centralizace investic bude v SSSR vždy vyšší než v Maďarsku. A to neséváme na perspektivě, o níž se hovoří. A také ne proto, že v SSSR je to lepší než v Maďarsku, ale proto, že jde o jiné předměty hospodaření.

Další otázka se týkala interview, který měl Abalkin v nedávné době v sovětském časopise /jde zřejmě o jeho interview v EKO č.9/86/: V jednom interview jste hovořil o tom, že společenské vlastnictví samo o sobě nezaručuje úspěch a že při ~~existenci společenského vlastnictví mohou vzniknout překážky pro~~
~~rozvoj výrobních sil~~ a že formy realizace společenského vlastnictví se mohou přeměnit z faktoru stimulačního rozvoje výrobních sil v jeho brzdu. V návaznosti na to se novináři ptají, zda se tato otázka zkoumá.

Abalkin k tomu řekl, že tento problém se začíná zkoumat. Vyplývá to z poučení z historického vývoje, k němuž jsme došli nutně. Představovali jsme si dosud společenské vlastnictví velmi zjednodušeně, řekl bych že nikoli vědecky, ale jako by šlo o nějakou formu náboženskou, zbožňovanou, o něco andělského, co přináší vždy a ve všech případech jen dobro. To není žádný

vědecký marxistický přístup - byl to svého druhu romantismus určité epochy. Život ukázal, že společenské vlastnictví samo o sobě nezajišťuje rozvoj výrobních sil. Začali jsme provádět rozbor ekonomického rozlišení mezi společenským vlastnictvím a formami jeho realizace. Nedostatky, jichž jsme svědky, nejsou způsobeny nedostatky společenského vlastnictví jako takového, ale jsou svědectvím nedokonalosti forem jeho ekonomické realizace, existence, forem jeho ekonomického vyjádření, forem spojení těchto forem vlastnictví se zájmy pracovních kolektivů. Společenské vlastnictví je nutno chápat jako strukturovaný, složitý jev, s mnoha podhodinami, podhodinami, průhledy, s mnoha rozpory. Nestačí říci jen společenské vlastnictví - je nutno mluvit o formách organizace, způsobech realizace společenského vlastnictví atd.

K problému a stereotypům i myšlení. Abalkin řekl, že se týkají jak konservativců, tak představitelů pokračovacího kurzu. Např. představitelé konservativců tvrdí, že ceny musí být stanoveny centrálně a všechny dílny musí být centrálně plánovány. Představitelé pokračovacího kurzu naopak tvrdí, že o všem se musí rozhodovat v podnicích. Ale metodicky jsou oba typy myšlení stejné - stereotypní: vycházejí ze zásady stejnosti, zjednodušují život a problémy. Obojí je zjednodušený, nedialektický způsob myšlení.